

France Balantič

Prvi venec

Matija Ogrin

Troje stoletij škofjeloške
pasijonske procesije

Monika Deželak Trojar

Listi ob kodeksu
Škofjeloškega pasijona

Marjeta Pisk

Pasijonske pesmi v
ljudskem izročilu

Blanka Avguštin

Florjanovič
Arheologija
pasijonske knjige

Matija Ogrin

Pater Viktorin Kranjski

Jaroslav Knežević

Jaz namreč nosim Jezusova znamenja

Martina Kraljič

Magdalena Gornik

Andraž Arko

Umetniški vidiki filma Kristusov pasijon

Jure Ferlan

Štefan Šubic

Gregor Čušin

Življenje pa ni teater

PASIJONSKI DONESKI

Doneski 42
Memorabilia Locopolitana 35

Posvečeno spominu
na tri stoletja
Škofjeloškega pasijona

KULTURNO-ZGODOVINSKO DRUŠTVO
LONKA STARA LOKA

MUZEJSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

Loški razgledi

Doneski 42

Lonka

Memorabilia Locopolitana 35

PASIJONSKI DONESKI 2021/16

Uredniški odbor: Alojzij Pavel Florjančič, Helena Janežič (glavna urednica),
Blaž Karlin, mag. Hiacinta Klemenčič, br. Jaroslav Knežević,
mag. Andreja Ravnihar Megušar, dr. Matija Ogrin

Fotografije: avtorji navedeni pri fotografijah

Jezikovni pregled: mag. Alenka Klemenc

Prevodi: Martin Cregeen

Oblikovanje in priprava za tisk: Jože Šenk, Salve d.o.o. Ljubljana

Oblikovanje naslovnice: Studio Miklavc, zanj Barbara Šušteršič

Slika na naslovnici: Lucijan Bratuš, Pt-1991-04, akril platno, 183 x 138 cm

Naklada: 300 izvodov

Izdala: Muzejsko društvo Škofja Loka (www.mdloka.si)
zanj predsednica, Helena Janežič
Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka
(www.staraloka.si)
zanj predsednik, Mihael Habicht

Založila: Občina Škofja Loka, zanjo župan, Tine Radinja

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.

ISSN 2232-2965

OBČINA ŠKOFJA LOKA

PASIJONSKI DONESKI

2021 | 16

Muzejsko društvo Škofja Loka
&
Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka

Škofja Loka, Stara Loka 2021

KAZALO

UVODNIK

PASIJONSKE BESEDE

France Balantič VENEC.....	11
--------------------------------------	----

PASIJONSKI DONESKI

dr. Matija Ogrin TROJE STOLETIJ ŠKOFJELOŠKE PASIJONSKE PROCESIJE.....	31
dr. Monika Deželak Trojar LISTI OB KODEKSU ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA: ZNANILCI TRADICIJE ŠKOFJELOŠKE PASIJONSKE PROCESIJE	43
dr. Marjeta Pisk PASIJONSKE PESMI V LJUDSKEM IZROČILU.....	65
mag. Blanka Avguštin Florjanovič ARHEOLOGIJA PASIJONSKE KNJIGE	89
dr. Matija Ogrin KAPUCIN VIKTORIN KRANJSKI IN DUHOVNI BOJ UMIRAJOČIH	115
br. Jaroslav Knežević JAZ NAMREČ NOSIM JEZUSOVA ZNAMENJA NA SVOJEM TELESU	129
Martina Kraljič MAGDALENA GORNIK (1835–1896) – SLOVENSKA MISTIKINJA.....	143
p. dr. Andraž Arko UMETNIŠKI VIDIKI FILMA KRISTUSOV PASIJON	159
Jure Ferlan ŠTEFAN ŠUBIC KOT USTVARJALEC LIKOVNIH DEL S PASIJONSKO VSEBINO	179
Gregor Čušin ŽIVLJENJE PA NI TEATER. ŽIVLJENJE JE KRIŽEV POT.	187

PASIJONSKI RAZGLEDI

Matej Šubic MOJ VHOD V JERUZALEM.....	195
Alojz Bogataj ZADNJA VEČERJA: KAKO ME LIK KRISTUSA OSEBNO NAGOVARJA	197

mag. Andreja Ravnihar Megušar VENTUS PASSIONIS – 2020.....	201
Agata Pavlovec DNEVI ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA 2020 ALI PASIJONSKI VSAKDAN V LETU PANDEMIJE.....	207
dr. Urška Florjančič PASIJONSKI VEČER 2020 V STARI LOKI, KI GA NI BILO	215
Ana Florjančič STARA LOKA, KNJIGA IN PASIJON	217
mag. Aleksander Igličar OBISK JOSEFA LANGA, PREDSEDNIKA EUROPASSIONA, V ŠKOFJI LOKI	223
mag. Aleksander Igličar USODA (PRVE) PASIJONSKE SOBE V ŠKOFJI LOKI.....	229
dr. Edvard Kovač POIZKUS UMETNIŠKE UPRIZORITVE TRPLJENJA	233
dr. Urška Florjančič PASIJONSKI NOVIČNIK V LETU KORONSKE PANDEMIJE	237
Marko Jerman, Marjanka K. Jerman, Miriam Jereb Batagelj ZADOSTILNO ROMANJE LETA 1979	239
Blaž Karlin KRIŽEV POT SLOVENSKIH BEGUNCEV V ITALIJI	247
Dušan Knehtl POSTNE ALI PASIJONSKE JASLICE.....	255
mag. Aleksander Igličar SREČANJE ZDRUŽENJA EUROPASSION V ŠKOFJI LOKI JE PRESTAVLJENO NA LETO 2027.....	259
mag. Aleksander Igličar IZŠLA JE KNJIGA DR. JAŠE DRNOVŠKA ... IN DEN VNBEBEWEGLICHEN VND VNUERRUCKTEN FUßSTAPFFEN	261
PASIJONSKE PODOBE	
Gorazd Kocijančič LUCIJAN BRATUŠ, SODOBNI DON KIHOT	265

TRI STOLETJA ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA, TRI DESETLETJA SLOVENSKE DRŽAVE

Leto 2021 je v znamenju pomembnih obletnic. Obeležujemo 300-letnico Škofjeloškega pasijona, v juniju bo naša država dopolnila 30 let. A tako, kot je misel na slovensko državo vzbrstela že veliko pred letom 1991, je tudi čas nastanka Škofjeloškega pasijona z novimi spoznanji premaknjen globlje v preteklost.

Pasijonske doneske zato posvečamo trem stoletjem škofjeloške spokorniške procesije, katere zapis je edini preživel ujme časa in v bogati kapucinski pasijonski tradiciji besedilnega izročila 17. in 18. stoletja predstavlja njen edini ohranjeni člen.

»Ko razmišljamo o tristoletnem jubileju škofjeloške pasijonske procesije, je pametno, da si v duhu oživimo osnovna vprašanja: Česa se pravzaprav spominjamo? Kateri dogodki ali pojavi so tisti, ki si jih hočemo priklicati v spomin ob našem jubileju? Kateri dogodki naj bodo temelj našega jubileja?« Ta vprašanja v prispevku *Troje stoletij škofjeloške pasijonske procesije* zastavlja dr. Ogrin in nam daje v razmislek: »Tradicija pasijona je v Škofji Loki obstajala že pred patrom Romualdom; da so ga uprizarjali vsako leto, je jasno iz ohranjenih povabilnih pisem in načina, kako mimogrede je procesija omenjena kot nekaj vsakomur znanega. Leta 1715 je pater Romuald že imel svoj tekst pasijona in ga regularno uprizarjal; v letih 1725–1727 je nastal lepopisni prepis, ki se nam je ohranil do danes. Kaj naj bi v tej verigi pomenila letnica 1721, pa ni mogoče jasno povedati.«

Kam na časovni trak torej umestiti nastanek Škofjeloškega pasijona, še vedno ne moremo točno določiti, zagotovo pa vsaj v leto 1715. Nadaljnje raziskave in novi arhivski dokumenti bodo morda nekoč pomagali rešiti tudi ta rebus. Vendar veličina in sporočilnost škofjeloške spokorniške procesije, prvega slovenskega ohranjenega dramskega besedila, zato nista nič manjši. Bistveno je naše zavedanje, da je Škofjeloški pasijon del naše identitete in bogate kulturne dediščine, ki nam tudi po treh stoletjih prinaša neminljivo sporočilo o zmagi življenja nad smrtjo.

Opremljeni s tem vedenjem bomo, tudi ob branju *Pasijonskih doneskov*, lažje pričakali naslednjo uprizoritev, ki se je zaradi epidemije covid-19 iz leta 2021, ki smo ga označili za jubilejno, premaknila v leto 2022.

Helena Janežič, urednica

Lucijan Bratuš, kal, 99, 14.

Lucijan Bratuš, 2006, 10,5 x 15.

France Balantič

VENEC

I

Trohneče vence sem si strgal z glave,
ostanki preperelih rož v laseh
so znamenje, da moram v vrste teh,
ki kmalu jih zdrobijo kepe rjave.

Toda zakaj kraljevske mi oprave
ponuja pred menoj plešoči greh,
zakaj na ustnicah koti zasmeh,
če zapuščene noge so majave.

Zaman brsti v oblakih kri, zaman,
ne vidim nič, oči so izgorele
in predse mečem roke smrtnobe.

Strah pomodrel je kakor cvet plavice
na vrata grobnice tiščim nosnice,
poslednjih smrtnih vonjev sem pijan.

II

Poslednjih smrtnih vonjev sem pijan,
poslednja gnila rosa name pada
in duša plazi se med kamni jada,
podrt je moj najtišji hram, izdan.

In kruh moj nizki je zaznamovan
in gobavi berač na pragu strada,
iztrgal bom meso si iz smrti hlada
in vrgel predenj ga, naj stopi nanj.

Naj ne boji se znamenja na njem,
naj bo usmiljen vsaj kot krizanteme,
sicer meso bom pustil ptičem vsem.

In blodne tolpe krakajočih vran
razteple mi drobtine bodo neme.
Obup moj sivi je do dna prežgan.

III

Obup moj sivi je do dna prežgan,
umrli moje deklice so čari,
nad njimi srečni tujec gospodari -
rad stiskal njeno dlan bi, njeno dlan!

Vem, da je moj poljub zasramovan!
Podoben sem razpadli davni žari,
pozabljeni od dragih v prsti stari,
njen prah kakor spomin je razsejan.

Utrujenost se v udih mi preceja
in noč se spušča kakor gosta preja
čez plave rese onemoglih vek.

Le veter zganil gube je oblek
in jaz kot pokošene zrele trave
sesedel krhek sem se sred planjave.

IV

Sesedel krhek sem se sred planjave,
negiben sem kot v ilu volčja sled,
zastrt z bogastvom blaznih sem besed,
po prstih plešejo z menoj daljave.

Ukradel vetru mrzle sem zastave,
pod vihrajoči slap sem padel bled
in zdi se mi, da usta lepi med,
ko se zagrebam poželjiv v dišave.

In kot telo deviško se blazina
zemljé razsipne vdaja moji žeji,
v omami čutim, da roké so zdrave.

Nacedil vanje kaplje sem pelina,
jim dale mirni soj ko mladi veji
dobrótljive domače so dobrane.

V

Dobrótjljive domače so dobrane
opasale me z belim ljubjem brez,
ožarjen sem od nébesnih zaves,
obstal sem sredi sinje slave.

V večerni luči so stezé krvave,
neveden sem začel zahvalen ples,
bodičevje pritlikavih dreves
in kamni vsi mi vtiskajo pozdrave.

Raztrgan in ubog sem ko menih,
iz ust mi klokota smeh razigran,
kdo je raztopil mi obupni vzdih?

Privrele strjene krvi so kepe,
ko ostre veje so kot roke slepe
odprle izgubljencu srčno stran.

VI

Odrle izgublencu srčno stran
pragozdnih jezer so oči prozorne,
ko gledal v vodi sem kosti spokorne,
ko pral sem globočine svojih ran.

S svetlobo mehko bil sem obsijan,
ko vse razbil podobe sem uporne,
pritrjene na srca stene borne,
poklekal prednje vsak dan sem bolan.

Razgaljeno srce zdaj mirno čaka,
da rož in trav semena v njem vzkaliijo -
prečudne dobre sile v meni spijo.

In moj obraz je kakor cvetje maka,
preveč krvi je svetle curek slan,
studencev močnih, čistih sem željan.

VII

Studencev močnih, čistih sem željan,
rad bi napil se iz sončnega korita
in rad bi, da bi luč bila razlita
čez vso kot ajdov hleb črno ravan.

Povsod pridelek moj je posejan,
kjer brodim z roko po valovih žita,
o naj nikoli se ne prebudita
spet rdeči greh in smrtnobeli dan.

Ah da, moj Bog, rad vse trpim menjave,
živim naj reven ali pa brez truda,
samo naj, Dobri, bom kot Tvoja gruda.

Naj pestujem kot deklice glavó
Tvoj mir in kot samotno naj drevo
potapljam v dobre zemlje se vonjave.

VIII

Potapljam v dobre zemlje se vonjave,
v šumeči plamen svežega lesa,
v voščeno smolo borov iz gora,
v kadila brinovega zublje plave.

Praši mi cvetje strgane rokave,
ko boža rušo roka mi trpkà
in ptice, zlati hrošči spod neba
počasi polnijo mi dni sanjave.

Ponudil Bogu bom od vseh plodov,
ki hranim še za dolge jih noči.
Nasiti drugega naj dar Njegov.

V zahvalo radostno za vse dari
postavil v srcu žrtvenik sem nov
in spet sem vitki vrč za božjo kri.

IX

In spet sem vitki vrč za božjo kri,
spet kopljem zemljo kot nekdanje čase,
življenje s polnimi cvetovi rase,
ponižnih bosih nog se prst drži.

V noč soncu romarju se ne mudi
in mojo malo čredo v bregu pase,
ki z mirnimi očmi z lučjó igra se,
vsak žarek v mojem srcu se medi.

Ne bom se vrnil še v naročje koč,
dokler še kolesnice zrem med poljem,
zdaj ob žerjavici sedim pojoč.

Se v belem dimu zibljejo kotanje,
s pobožno pesmijo kot zlatim oljem
prsteno grlo močijo mi sanje.

X

Prsteno grlo močijo mi sanje,
kot da bi čutil ljubice utrip
in roka ni več kakor mrzel ščip,
ki plazil se nekoč je čez kostanje.

Otrpnil sem in dragoceno spanje
mi kaplja na telo z razcvelih lip,
tišina ni samo razkošen hip,
je večna luč in njeno trepetanje.

Nekje brez bolečin otrok umira,
jaz pojem kakor vedno mu na pot,
njegova duša milost mi izpira.

Tu bom ostal vse dni, na tej obali
privezal bom svoj razmajani brod,
nikdar več ne zastro me tuji vali.

XI

Nikdar več ne zastro me tuji vali,
kaj sanjal bi o vodi daljnih strug,
ko dobro mi je v krogu božjih slug,
za svojega me brata so izbrali.

Čeprav na mojem srcu počivali
so ptiči, ko leteli so na jug,
ne plakam več za njimi, zdaj sem drug,
spomladi, vem, me bodo blagrovali.

Spomladi bom kot gaber zelenel,
v globinah svojih bom sladko trpel,
ko zacvetel iz lastne bom prsti.

Že zdaj v opoju duša mi prepeva
in ob pričakovanju tega dneva
drhteč v veselju legam na oči.

XII

Drhteč v veselju legam na oči,
neznana topla slast mi kri prevzema,
ne bom izvil se iz božjega objema,
zato blagoslovljena kri kipi.

Naj ne preštejem posvečenih dni,
moj Oče, naj ljubezen me razvnema
in naj bom dolgo dolgo bakla nema,
ki potnikom samotnim v noč gori.

Saj sam bridkó okusil sem iskanje
in vem, kako so ranjena kolena,
ki jih ožge nemirna sla ognjena.

In Ti si tako dober, saj z menoj
si bil usmiljen, in da zdaj sem Tvoj,
Gospod, podaril si mi odpuščanje!

XIII

Gospod, podaril si mi odpuščanje,
čez krotka usta vino si razlil,
da bi ljubezni Tvoje se napil,
da bi pozabil vse poti nekdanje.

Kot cvet razgrnil predte sem molčanje,
moj strah pod Tvojim plaščem je minil,
tu spal bi rad in naj dežja naliv,
naj sončnih žarkov boža me igranje.

So bratje bolečine zakopali,
z vetrovi grenki zvoki so zbežali
in z moje glave cestni prah izginja.

In moja pesem v plamen se spreminja,
lupina sanj vse bolj je sinja, sinja,
bogat sem kakor tihi glas piščali.

XIV

Bogat sem kakor tihi glas piščali,
v srce cedi se divjih panjev strd,
moj zlati dan široko je odprt,
na gmajni so pastirji zaplesali.

Otroški vriski so željé mi dali,
da z žametno prstjo bi bil zastrt,
da kmalu bi poljubil zrelo smrt,
da bi v rokah cvetovi mi razpali.

Nič več razpadanja se ne bojim,
čeprav mi vseč je to čakanje bežno,
ko čutim, da v globinah že zorim.

In da okrasil bi prezveste splave,
ki pluli bodo čez vodo brezbrežno,
trohneče vence sem si strgal z glave.

MAGISTRALE

Trohneče vence sem si strgal z glave,
poslednjih smrtnih vonjev sem pijan,
obup moj sivi je do dna prežgan,
sesedel krhek sem se sred planjave.

Dobrótljive domače so dobrane
odprle izgubljenцу srčno stran,
studencev močnih, čistih sem željan,
potapljam v dobre zemlje se vonjave.

In spet sem vitki vrč za božjo kri,
prsteno grlo močijo mi sanje,
nikdar več ne zastro me tuji vali.

Drhteč v veselju legam na oči:
Gospod, podaril si mi odpuščanje!
Bogat sem kakor tihi glas piščali.

PONIŽNO ZA LJUBEZEN SE ZAHVALIM, ZA ODREŠENJA TVOJO BOLEČINO

»Pesniška usoda Franceta Balantiča je gotovo ena najbolj nenavadnih v slovenski literaturi. Moral je umreti, da so mu priznali umetniško vrednost, in nato je moral v pozabo, ker je umrl na napačnem političnem bregu,« je v spremni besedi ob izdaji Balantičevih Zbranih pesmi leta 1991 zapisal France Pibernik.

France Balantič, rojen v Kamniku leta 1921, se je z vsem svojim bistvom posvečal pesniškemu ustvarjanju. Ni še dopolnil niti dvajset let, ko je zasnoval Venec in se z njim vpisal med vrhunske slovenske sonetiste. Oblikovne vzore je iskal pri Prešernu, v sonetih se je spopadel z mladostnimi religioznimi problemi ter se prek moralnega padca z milostjo prebil do notranje pomiritve in duhovnega ravnotežja.

Večina njegovega pesniškega opusa je nastala v prvem letu študija slavistike, kamor se je vpisal leta 1941. Tine Debeljak je v reviji Dom in svet poskrbel za prve objave njegovih pesmi, že februarja 1942 pa je Balantič sam pripravil njihov izbor in rokopis naslovil Muževna sem steblika; Venca v ta izbor ni uvrstil.

Konec junija 1942 so ga Italijani, skupaj s številnimi mladimi izobraženci, odpeljali v taborišče Gonars, kjer je doživel močne notranje pretese. Novembra se je vrnil v Ljubljano, bolan in psihično razrvan. Pomladi naslednjega leta je sprejel povabilo prijatelja Franceta Kremžarja in se pridružil vaškim stražarjem v Grahovem ob Cerknškem jezeru. V postojanki je opravljal pisarniška dela, se udeleževal izvidniških pohodov v okolici, ni pa več pesniško ustvarjal. Novembra 1943 so partizanske enote postojanko v Grahovem obkrožile in jo zažgale. Med dvaintridesetimi domobranci je zgorel tudi pesnik Balantič, ki bi čez pet dni dopolnil dvaindvajset let.

Po njegovi tragični smrti je Tine Debeljak zbral vse dostopne rokopise in leta 1944 izdal prvo knjigo Balantičevih pesmi ter jo pomenljivo naslovil V ognju groze plapolam. Istega leta je Balantičev Venec izšel v bibliofilski opremi njegovega prijatelja, slikarja Marijana Tršarja.

V domovini se pesnika ni smelo omenjati, nad njim je vse do slovenske osamosvojitve viselo prekletstvo spomina. Njegovo poezijo in spomin nanj pa je negovala slovenska emigracija v Argentini, kjer je Tine Debeljak leta 1956 poskrbel tudi za ponoven natis njegovih pesmi.

Ob otoplitvi razmer je Državna založba Slovenije leta 1966 natisnila izbor Balantičeve poezije, vendar je bila kasneje celotna naklada, razen osmih izvodov, uničena; do novega natisa je prišlo šele leta 1984.

Po letu 1990 so pozabljenega in zamolčanega pesnika začeli vračati na slovenski panteon.

Helena Janežič

Lucijan Bratuš, 2014, Dvor, 2, 50 x 70 cm.

PASIJONSKI DONESKI

Lucijan Bratuš, 2014, Dvor, 7, 80 x 100 cm.

dr. Matija Ogrin

TROJE STOLETIJ ŠKOFJELOŠKE PASIJONSKE PROCESIJE

Povzetek

Kapucinska pasijonska tradicija 17. in 18. stoletja je obsegala plejado besedil in verzij za dramsko uprizarjanje Jezusovega pasijona in s tem povezano ljudsko pobožnost. *Škofjeloški pasijon* je žal edini ohranjeni člen tega besedilnega izročila. Kljub temu so se v njem in ob njem ohranili drobci, ki dokazujejo obstoj nekdanjega obširnega izročila. Iz njih je moč zanesljivo izluščiti osnovno kronološko os *Škofjeloškega pasijona*, ki jo nudi ta članek.

Če se hočemo v našem spominjanju osrediniti predvsem na loško procesijo kot javno pobožnost in uprizoritev, se nam nudi izpričan razpon uprizorjenih loških pasijonov, od leta 1713 do prepovedi v letu 1768. Ta razpon je časovno širši, a brez dvoma vključuje tudi več avtorjev ali voditeljev procesije.

Če pa se hočemo v spominjanju osrediniti predvsem na dramsko literarno umetnino patra Romualda, potem se nam nudi kot izpričan časovni razpon, v katerem jo je napisal in dopolnjeval, od 1715 do 1727.

THREE CENTURIES OF THE ŠKOFJA LOKA PASSION PLAY

Abstract

The Capuchin tradition of Passion plays from the seventeenth and early eighteenth centuries comprised a variety of dramatic texts and their versions for the staging of the Passion of Jesus and the associated public folk devotion. Unfortunately, the *Škofja Loka Passion Play* is the only preserved constituent of this textual tradition. Nevertheless, several fragments that have been preserved within the manuscript and around it, testify to the existence of its earlier textual tradition. From these fragments, it is possible to reliably extract the basic chronological axis of the *Škofja Loka Passion Play*, proposed by this article.

If we choose to focus primarily on the procession as a public devotion and performance, we are offered an attested range of staged Passion plays in Škofja Loka from 1713 until the ban in 1768. This range is wider in time, but undoubtedly includes several authors or *magistri processionis*.

However, if we prefer to focus our memory primarily on the dramatic literary work of art by Father Romuald, then the years from 1715 to 1727 are offered to us as an attested time span in which he wrote and supplemented his literary creation.

BOGASTVO IZROČILA IN SKROMNOST IZROČENEGA

Ko razmišljamo o tristoletnem jubileju škofjeloške pasijonske procesije, je pametno, da si v duhu oživimo osnovna vprašanja: Česa se pravzaprav spominjamo? Kateri dogodki ali pojavi so tisti, ki si jih hočemo priklicati v spomin ob našem jubileju? Kateri dogodki naj bodo temelj našega jubileja?

Odgovora na to vprašanje se lotimo na pravi način, če upoštevamo dvojce, kar obdaja ohranjeno besedilo *Škofjeloškega pasijona*.

Na eni strani ga obdaja dejstvo, da je bogata množina verzij, in sicer in besedilnih odlomkov kapucinskih pasijonov obstajala že vse 17. stoletje – začeli so nastajati že prva leta po tem, ko so kapucini leta 1606 prišli v Ljubljano. Metod Benedik je dokazal, da so zelo zgoraj, ko je bil njihov predstojnik pater Fortunat (1608–1613), že začeli z ljubljansko spokorno procesijo na veliki petek.¹ To pomeni, da se je do začetka prirejanja pasijona v Škofji Loki nabrala malone 100 let dolga tradicija pasijonskih besedil s celo vrsto verzij, dodanih prizorov, dialogov itn. To bogato skupino rokopisov imenujemo besedilno izročilo *Škofjeloškega pasijona*. Znotraj reda je bilo to izročilo večidel dostopno vsakemu voditelju procesije – koder so pač kapucini imeli procesijo velikega petka, npr. v Radgoni, Beljaku, Škofji Loki in še kje (česar pa ne vemo povsem natančno).

Na drugi strani pa *Škofjeloški pasijon* obdaja kruto dejstvo, ga malone »fiksira« in določa, da je od vseh dramskih besedil, ki so sestavljala kapucinsko pasijonsko izročilo, edini preživel ujme časa in se nam ohranil. Ti dve realnosti se nam zdita protislovni; vendar je za premislek o tem, česa natanko se ob jubileju *Pasijona* spominjamo, pametno, da ju sprejememo vsaj kot predpostavko.

V kritični izdaji *Škofjeloškega pasijona* sem skušal v mejah ohranjenega gradiva pokazati na razna znamenja ali sledi tega starega besedilnega izročila² in s tem dokazati, da je obstajalo več in sicer, torej več verzij kapucinskih procesij za veliki petek. In ko je pater Romuald okrog leta 1715 pisal besedilo »svoje procesije«,³ kakor se je sam izrazil, se je brez dvoma opiral nanje in iz njih zajemal, saj baročna koncepcija ustvarjalnosti ni poznala moderne stvaritve kot »novosti« in »prelom« s prejšnjim, marveč je temeljila na posnemanju, variiranju ter novem oblikovanju že vnaprej danega in znanega. Prav gotovo se pater Romuald tedaj, ko je imel na mizi več verzij slovenskih ali dvojezičnih pasijonov in je pisal *Škofjeloškega*, ni zavedal, da bodo vsi tisti rokopisi propadli, bili zavrženi, raztreseni ali zgoreli v pečeh, kar se je zgodilo v dobi razsvetljenega razuma proti koncu 18. stoletja in pozneje. Ne, gotovo ni niti pomislil, kakšno uničenje bo v času razsvetljenstva, zlasti po letu 1780, zadelo mnoge samostane, baročne duhovne

¹ Benedik, *Škofjeloški pasijon* 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000, str. 425–426.

² Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 344–351.

³ Tu sem v nekaj odstavkih uporabil in predelal odlomke besedila Ogrin, Troje stoletij spokornosti in poezije.

bratovščine (kakor je bila bratovščina Svetega Rešnjega Telesa, ki je uprizarjala prav njegov pasijon v Škofji Loki), kako bodo razsvetlenci pasijonske pobožnosti prepovedali, zatirali križev pot, prepovedali romanja in češčenje svetnikov, ukinjali praznike in bodo oblasti delale javno pohujšanje s smešenjem vsega, kar je bilo ljudem sveto in božje.⁴ Vse to je bilo ob zori 18. stoletja še nepredstavljivo – a šele znotraj vsega tega dobi pravi pomen stavek: ni si mogel predstavljati, da bo njegovo pasijonsko dramsko besedilo edino, ki se nam bo v celoti ohranilo v prvotni podobi ... Skratka, ni si bilo moč niti misliti, da bo iz tako bogatega izročila naslednikom dejansko izročeno le eno besedilo. Bogastvo izročila, skromnost izročene: uničenje, ki ga kot izvršeno dejstvo vidimo v zgodovini pasijonskih besedil, je ena od prvin, ki je za obhajanje jubileja *Škofjeloškega pasijona* vsekakor bistvena. V tem, da se nam je eno takšno čudovito besedilo kljub vsemu ohranilo, nam je nekaj sporočeno – in tega sporočila »zgodovine« ne bi smeli preslišati.

ČASOVNA OS ŠKOFJELOŠKE PROCESIJE

Ko vemo, da je obstajalo več verzij kapucinskih pasijonov v slovenščini, ohranjena pa je le ena, nam s tem ni prav nič olajšano razumeti njeno zgodovino: nasprotno, še mnogo težje je natančneje določiti, kako in kdaj je pater Romuald napisal verzijo, ki jo danes poznamo kot *Škofjeloški pasijon*. Načrtovana 300. obletnica v letu 2021 je brez dvoma imela dober namen; toda poenostavljena datacija *Škofjeloškega pasijona*, kot da naj bi ta nastal ali se začel z letom 1721, je neveljavna. Dosedanje raziskave so segle dlje v ozadje; kakor običajno v življenju, je resnica sicer bolj kompleksna, vendar nam daje vse bolj trdno oporo. Dokopati se je moč do nekaj jasnih, razločnih točk v času, ki jih je v zgodovini loškega pasijona moč zanesljivo določiti in razvrstiti v časovno os.

1713 je leto, kot je ugotovila Monika Deželak Trojar,⁵ iz katerega se nam je ohranil najstarejši dokument o uprizarjanju pasijona v Škofji Loki; v omenjeni kritični izdaji ga je objavila med dokumenti o pasijonu kot *List št. 1*.⁶ Metod Benedik je to uprizoritev pasijona v letu 1713 povezal s posvetitvijo kapucinske cerkve v Škofji Loki.⁷ Vendar celo to, najstarejše ohranjeno pismo že omenja utečeno prakso priprav na procesijo kot utrjeno navado (več o tem v članku Monike Deželak Trojar, tudi v tej številki). S tem je dokazano, da je v Škofji Loki že pred patrom Romualdom obstajala pasijonska tradicija. V istem pismu je ta neznani

⁴ Primerjaj denimo podrobno dokumentiran poskus razsvetljenskih oblasti, da bi nasilno zatrli tradicionalno obliko češčenja Matere Božje v Železni Kapli leta 1787, ki so se mu ljudje energično uprli. *Kapelski pasijon*, str. 424–429.

⁵ Deželak Trojar, *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, str. 372–375.

⁶ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270–273, 300–301.

⁷ Benedik, *Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000*, str. 420.

voditelj loške procesije najavil, da bo prihodnje leto (tj. 1714) nastopajoče za sodelovanje prosil naslednji ali »novi voditelj procesije«.⁸

1715 je leto, v katerem je pater Romuald že napisal povabilno pismo k pasijonski procesiji velikega petka, v katerem izrecno vabi župnika k »svoji procesiji« (*ad processionem meam*).⁹ S tem je dokazano, da je tedaj (morda na osnovi starejših verzij) že napisal svoje besedilo pasijona. Ne vemo, kakšno je natanko bilo, saj se nam ni ohranilo; gotovo pa te prve inačice ni zavrgel, marveč jo je razvijal dalje, verjetno je bila torej podobna ohranjeni inačici, le da je bila skoraj gotovo obširnejša. Najbrž je obsegala več prizorov.

1721 je letnica, zapisana na t. i. »foliju 2«; mnogi so razumeli, da označuje čas nastanka pasijona. To je prvi popisani list v kodeksu *Škofjeloškega pasijona*, toda list, ki je brez dvoma eden najbolj problematičnih in zapletenih v slovenskem zgodovinskem gradivu. O njem je bilo popisanih na desetine strani. Njegova enostavnost je frapantno zavajajoča, saj skriva vrsto konfliktnih branj in nejasnosti (nekaj jih je skušala pojasniti kritična izdaja). Vsekakor ta list ni bil napisan sočasno z nobeno verzijo pasijona, tudi sočasno z ohranjeno ne.

1725–1727 sta leti, v času katerih (zelo verjetno pa 1727) je pater Romuald napravil lepopisni prepis svojega pasijona – ali pač tiste verzije, za katero je želel, naj se uprizarja tudi v prihodnje – In ta prepis se nam je ohranil! Za uvod je dodal pravila predstojnikov, po katerih naj bi priprave potekale, na koncu pa seznam rekvizitov, vse to skrbno oštevilčil in predstojnikom izročil v nevezanih snopičih (morda že povezanih, toda brez platnic, te so prišle pozneje). To je znameniti *Škofjeloški pasijon*.

1728 je leto, ko je *Periocho*, tj. seznam podob loške procesije, ki je potekala v tem letu, v ohranjeni rokopis že dopisala druga roka, ne več pater Romuald. Lahko sklepamo, da je torej leta 1727 pater Romuald predajal vodenje pasijona v druge roke, zato je napravil popoln rokopis, ki je preživel nesreče treh stoletij.

To je vse, kar gotovega vemo.

Tradicija pasijona je torej v Škofji Loki obstajala že pred patrom Romualdom; da so ga uprizarjali vsako leto, je jasno iz ohranjenih povabilnih pisem in načina, kako mimogrede je procesija omenjena kot nekaj vsakomur znanega. Leta 1715 je pater Romuald že imel svoj tekst pasijona in ga regularno uprizarjal; v letih 1725–1727 je nastal lepopisni prepis, ki se nam je ohranil do danes. Kaj naj bi v tej verigi pomenila letnica 1721, ni mogoče jasno povedati. V kritični izdaji sem se nagibal k tezi, da je poprejšnja tradicija uprizarjanja leta 1721 od redovnega vodstva dobila le na novo precizirana navodila (kar se je dogajalo večkrat) o iz-

⁸ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270, 300.

⁹ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 274–277, 302–303; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 376–377.

vedbi te spokorne pobožnosti;¹⁰ to morda drži, toda tudi v tem primeru so nova pravila, sprejeta na kapitju 23. maja 1721, veljala šele za pasijon v letu 1722.

Iz leta 1721 nimamo niti enega papirčka, ki bi izpričeval, da se je tega leta loška procesija začela: niti kakšnega povabilnega pisma niti kakšnega fragmenta, predvsem pa ne ohranjenega rokopisa *Škofjeloškega pasijona*, še zlasti pa ne folij 2 z letnico 1721 – nič od tega ni nastalo v letu 1721. Tudi organizacijski okvir, določen 23. maja 1721, je veljal šele za pasijon leta 1722. Skratka, kaj naj bi se posebnega zgodilo leta 1721, tega nam ne zna nihče povedati. Kakor že vrsto let, so tudi to leto uprizorili loško procesijo velikega petka.

Toda glavna, najbolj pomembna stvar je v tej kronološki osi očitna in zunaj dvoma: iz ohranjenega rokopisa *Škofjeloškega pasijona* in priloženih listov je povsem jasno, da je pater Romuald svoje *pasijonsko besedilo* imel že leta 1715 in ga je v obliko, ki nam je izročena, lahko predeloval vse do leta 1727, ko je nastal *ohranjeni rokopis*.

ČASOVNA SESTAVLJENKA

Ob tem nedvomnem in temeljnem dejstvu pa si vendarle želimo razumeti tudi razne podrobnosti iz življenja *Pasijona* kot teksta in kot uprizoritve – in tu se stvari zelo zapletejo. Če smo iz zgoraj navedenih glavnih, čistih dejstev lahko sestavili trdno kronološko os, nam iz množice podrejenih podatkov uspe sestaviti le bolj ali manj posrečeno sestavljenko – nekakšen zapleten časovni sudoku. Mojstra, ki bi ga uspešno razrešil, tako da se vsi podatki pravilno sestavijo, še ne poznamo; nedvomno pa se je rešitvi moč približati.

Rešitev se skriva v tem, kako brati (razumeti) in med seboj uskladiti podatke, zapisane na zgolj treh listih *Škofjeloškega pasijona*: na folijih 2, 3 in 4. V kritični izdaji sem to poskušal, toda 12 let pozneje na to in ono gledam drugače. Kdor koli se ukvarja s *Škofjeloškim pasijonom* ali hoče o njem postaviti kakšne časovne mejnike, kaj šele jubileje, bi se moral poglobiti in o teh temeljnih stvareh podati jasno razlago. Predvsem pa bi bilo intelektualno korektno, da zgodovinar reši glavno zagonetko rokopisa: jasno naj pove, kdaj in kako naj bi, po njegovem mnenju, nastal folij 2.

V kritični izdaji sem še vedno dopuščal, da je morda folij 2 vendarle nastal približno sočasno s tam navedenimi datumi v letu 1721 – zato sem tehtal argumente za dve nasprotujoči si hipotezi: bodisi, da je list sočasen, bodisi da je poznejšega izvora, posterioren in kroniški.¹¹ Danes sem prepričan, da je folij 2 precej poznejšega nastanka in nosi kroniško besedilo.¹²

¹⁰ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 346–347, 351.

¹¹ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 345–354.

¹² Misel, da bi folij 2 nastal leta 1721, se mi danes zdi nesmiselna. Če vemo, da je ohranjeni Ro-

*Pro Notitia futuri Seculi.
Processionis in die Parasceves.*

Ad repetitam instantiam, et denixas preces Ill^{mi} Dni
Baronis Antonij ab Ekar Cospimi Dni Dni Principis Episcopi
Trinsungensis Patruclio, et actualis Capitanei, Coepolitani, nec
non Rectoris Alma, ac Celeberrime Archi Confraternitatis S^{mi}
Corporis Christi una cum intercessione totius Conventus hujus Con-
fraternitatis, Annui, et concessit A. S. L. Christophorus Gressensis
Minister Localis, cum quodam V^ll^{is} Definitionis in capitulo Regale
Eugenfurdensi, ut nos apucini hujus Conventus Coepolitani, in honorem,
et memoriam amantissime Passionis D. N. J. C. Sacre Processionis pro
die Parasceves Curam, et Laborem assumamus eamq; debito ordine
dirrigamus omni tñ Anno statim post novum in Januario ab aliquo
ex Confraternitate officiali suppliciter exorandi. his premisis.

IN V^ll^{is} **VIV** **I** **N** **C** **E** **P** **I** **T** **H** **E** **D** **E** **M** **P** **T** **O** **R** **I** **S**.
nostri **P** **R** **O** **C** **E** **S** **I** **O**. die s. Martij

Quam ex Ordinatione prænominatⁱ A. S. L. Localis P^r
Romualdus à s. Andrea actualis Con^o Ordinarius Sub P^r
Agathangelo Tulminendi Guardiani, suo Labore, et Industria
funditus erexit, et solemniter per figuras, et figurata in Lucem
per Civitatem vigente Populi fructum producere fecit 22 Aprilis
Sumptibus Alma Confraternitatis S^{mi} Corporis Christi 1741.

V besedilu folija 2 so zgodovinarji doslej videli mnogo preveč, premalo pa so našli v drugih dokumentih in v samem rokopisu pasijona. Na foliju 2 ni niti besede, ki bi govorila o uvedbi česa novega, o kakršnem koli začenjanju; govori le o vsakoletni prošnji bratovščine (o kateri smo že ugotovili, da je opisana precej literarno), dovoljenju predstojnikov, da kapucini procesijo izvedejo ter naposled o pripravi in datumu procesije. Da bi v teh vrsticah hoteli videti začetek *Škofjeloškega pasijona*, se ne zdi razumno. Takšno ali zelo podobno besedilo je bilo lahko v kroniki loškega kapucinskega samostana za prav vsak veliki petek zgodnjega 18. stoletja, in strinjam se, da tudi za veliki petek 1721.

Naj zdaj na kratko povem svoje, nekoliko revidirano mnenje – do katerega pa so mi, kakor je to običajno v življenju, pomagali priti drugi.

Da je bil folij 2 napisan ločeno od katerega koli dela pasijona, z drugo roko, na drugačnem papirju in naknadno prilepljen v rokopis *Pasijona*, je ugotovljeno že v kritični izdaji. Vendar pa mi je šele Blanka Avguštin Florjanovič v svoji analizi, izvedeni ob restavriranju rokopisa, podala nedvomen dokaz, ki pove celo več (glej njen članek v tej številki): da je bil namreč v rokopisu *Pasijona*, ki je bil vezan samo enkrat (!), prvotno na mestu folija 2 neki drug naslovni list, ki je bil par sedanjega folija 7, z drugo besedo: sedanji folij 7 in prvotni naslovni list sta v prvi legi rokopisa tvorila isto polo. Tako je bil rokopis izgotovljen in vezan. Nato je v nekem trenutku nekdo začutil potrebo, da prvotni naslovni list odstrani in ga nadomesti: zato ga je odtrgal ali odrezal in v rokopis prilepil sedanji folij 2. Bistvena ugotovitev Blanke Avguštin Florjanovič je, da je bil folij 2 prilepljen z drugačnim (sekundarnim), namreč škrobnim lepilom, in ne s klejem, ki je bil prvotno uporabljen ob vezavi. Uporaba drugega lepila izpričuje, da je bil folij 2 dodan po vezavi rokopisa in ne ob vezavi, kakor sem prej sklepal.¹³ Vezavo rokopisa moramo postaviti v čas okrog leta 1730, najbolj zgodaj pa v leto 1728, ko je bila dopisana *Periocha* za to leto.

Papir folija 2 vsebuje vodni znak AN papirničarja Antona Nikla (Niggel) iz Žužemberka.¹⁴ Takšen vodni znak je po navedbah Jožeta Šorna izpričan v letih okrog 1730 in pozneje, lahko tudi okrog 1740. Specialist za zgodovino papirja Darko Cafuta ima v svoji zbirki dva vodna znaka s podobno stiliziranimi inicialkami, kakor na foliju 2, datirana še nekoliko pozneje: iz let 1737 in 1743.¹⁵

mualdov rokopis nastal v letu 1727, bi po tem sklepanju moral nekdo šest let starejši folij 2 vzeti od nekod drugod in ga prilepiti v Romualdov rokopis. To se mi danes ne zdi več smiselno. Tudi vodni znak v tem foliju ni izpričan za tako zgodnjo dobo.

¹³ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 347, 351.

¹⁴ Prim. vodne znake, zlasti št. 9, 11 in 15 v: Šorn, Starejši mlini za papir, str. 107, 108, razlaga str. 114, 115. Žal je v foliju 2 samo t. i. protiznak, tj. papirničarjevi inicialki, glavni znak pa se je nahajal na drugi strani pole.

¹⁵ Darko Cafuta, pismo z dne 23. 1. 2021. Izsledke inž. Cafute povzamemo v tem smislu, da je pri

Zdaj se vrnimo k ugotovitvi Blanke Avguštin, da je bil v nekem trenutku iz že zvezane pasijonske rokopisne knjige odstranjen naslovni list in namesto njega tja prilepljen sedanji folij 2. Najprej si skušajmo predstavljati, zakaj bi neki predstojnik ali voditelj procesije to naredil. Kot razumna domneva se ponuja, da je hotel uvesti na začetek nekakšno kroniško besedilo, v katerem bi predvsem izrekel priznanje patru Romualdu, ko ga verjetno ni bilo več v loškem samostanu, morda celo ne več med živimi. Da bi se piscu zdelo potrebno vstaviti folij 2 zato, da bi omenjal glavarja in bratovščino, stvari, ki jih je vsa Škofja Loka poznala do podrobnosti, se ne zdi verjetno. Smiselno pa se zdi, da je novi voditelj procesije hotel ohraniti spomin na patra Romualda. To bi lahko bil pravi smisel in razlog, zakaj je prvotni naslovni list odstranil in tja prilepil sedanji folij 2.

Kot najzgodnejši termin, ko se je to lahko zgodilo, moramo videti leto 1728, ko je bila dopisana *Periocha* za to leto, in možno je, da bi bil rokopis tedaj takoj zvezan, novi voditelj pa bi kmalu zatem prilepil sedanji folij 2. Lahko pa je folij 2 dodal tudi precej pozneje, na primer leta 1748, ko je pater Romuald umrl dober teden po veliki noči.

Pri tem je hipoteza zgolj, zakaj se je to zgodilo; ni pa hipoteza, temveč dejstvo, da se je to zgodilo leta 1728 ali več let pozneje.

Tu bi lahko ugovarjali, da folij 2 dvakrat meri na sočasno realnost z uporabo besede *actualis*, ko loškega glavarja in patra Romualda omenja kot pridigarja. Toda v novi latinščini baročne dobe je po mnenju filologov možno,¹⁶ da se *actualis* (delujoč, dejaven) nanaša tako na sočasnost kakor na preteklost, v kateri je bil subjekt *delujoč*; tem bolj, če je bilo besedilo folija 2 vsaj deloma zajeto iz kakšne samostanske kronike, ki pa je dejansko nastajala sočasno. Ko pa je, nasprotno, pater Romuald na foliju 4 v točki 7 zares hotel poudariti to, kar mu je naročil sočasni, *zdajšnji* provincial pater Gotthard, je uporabil izraz *pro tempore provincialis* – ki je *ta čas naš provincial*.

Ne nazadnje naj tu omenim še nekaj, kar me je popolnoma presunilo, ko sem pred leti v Arhivu Slovenije odprl rokopis patra Viktorina Kranjskega za spremljanje umirajočih, predstavljen v tej številki *Doneskov*. Ko sem zagledal naslovni list knjižice patra Viktorina, sem bil prepričan, da smo našli roko, ki je napisala folij 2 v *Škofjeloškem pasijonu*. Tako podobna, kar enaka se mi je zdela grafija obeh pisav, še zlasti v črkah f, p, r, t, v, tudi C, I, J, P in še v katerih. Pozneje sem tehtal in tudi dvomil – toda vsaj kot hipotezo bi to možnost pustil odprto za nadaljnje raziskave. Kajti pater Viktorin je bil posvečen v duhovnika in postal

datiranju listin po vodnih znakih potrebna previdnost, ker je papir lahko več let ostajal v zalogi, preden je bil porabljen za pisanje. Naš znak bi bil uporabljen okvirno lahko v obdobju okrog 1725 in 1740.

¹⁶ Pismo Mateja Hriberška, 22. 1. 2021.

pridigar leta 1740 – in v naslednjih letih bi mu lahko predstojniki naložili nalogo voditelja procesije; tako bi prav on utegnil napisati folij 2 in ga prilepiti v rokopis. Za to nimamo nobenih dokazov, toda podobnost obeh rok je mestoma prav presenetljiva – upoštevajoč seveda, da je v tem hipotetičnem primeru roka patra Viktorina na foliju 2 mlada, v rokopisu za umirajoče pa precej starejša.

Vse to napeljuje k novemu premisleku folija 2, ki mu še zdaleč nismo prišli do dna. Toda če ga opazujemo kot kroniški list, napisan z določeno časovno distanco, potem je lažje razumeti *navidezno navzkrižje* med datumi, povezanimi s patrom gvardijanom Agatangelom Tolminskim in zadolžitvijo, ki jo je patru Romualdu naložil provincial Krištof Graški. Omenjeno navzkrižje nam pomaga razrešiti spodnji časovni diagram.

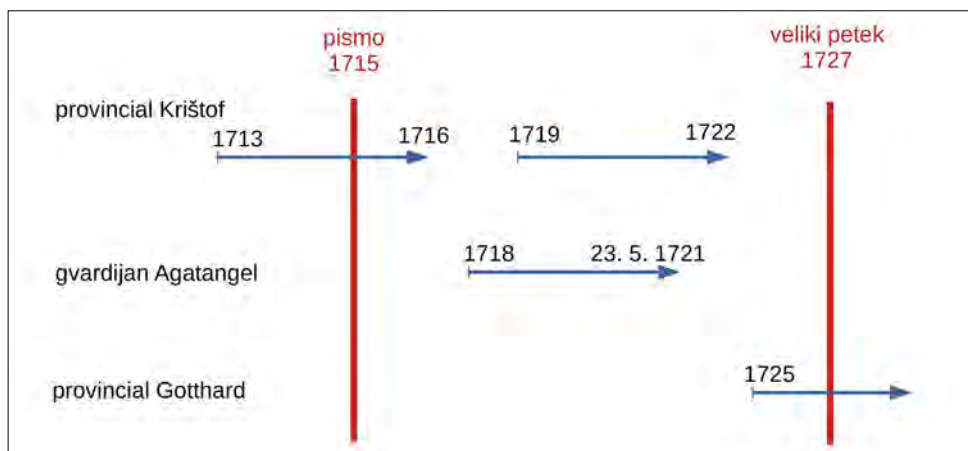

Diagram prikazuje z navpičnima črtama obdobje, ko je pater Romuald izpričano že imel svoje pasijonsko besedilo in ga uprizoril na veliki petek 1715 ter ga nato dopolnjeval do velike noči 1727.

Iz te ponazoritve je naposled bolj jasno: da je bil v zgodnjih letih loškega pasijona pater Krištof Graški dvakrat provincial in da, ko je pater Romuald pisal svoje povabilno pismo v postu 1715, je bil provincial prav Krištof Graški – in kdo drug je patru Romualdu naložil nalogo, naj pripravi pasijon, če ne ravno on, provincial? Doba, ko je bil pater Romuald, kot omenjeno na foliju 2, redni pridigar v Loki »pod patrom gvardijanom Agatangelom Tolminskim«, je nekoliko poznejša, začne se šele leta 1718 (in seveda je bil p. Romuald pridigar še tudi pozneje). V tem je časovno neskladje, toda navidezno. Nobenega neskladja ni, če sprejmemo dejstvo, ki mora biti zdaj dovolj evidentno: da je provincial pater Krištof Graški patru Romualdu ukazal, naj uprizori pasijon, že vsaj leta 1715 – kar je izpričano z lastnoročnim datiranim pismom patra Romualda – zelo verjetno pa mu je to naložil v resnici že leta 1714. Zakaj? Zato, ker, 1) že pismo voditelja

loške procesije iz leta 1713 govori nastopajočim, da jih bo prihodnje leto za sodelovanje prosil »novi voditelj procesije«,¹⁷ in 2), ker se pater Romuald v svojem pismu v postu leta 1715 župniku priporoča, sklicujoč se na župnikovo »preteklo naklonjenost«. ¹⁸ Sklep, da je bil pater Romuald zadolžen za pripravo pasijona že leta 1714, je razumen; toda ni nam ga treba sprejeti, ker nimamo izrecnega dokaza za to. Pismo iz leta 1715 pa to njegovo zadolžitev materialno dokazuje.

Bistvena razlika med letnicama 1721 in 1715 je torej, da za leto 1721 ne poznamo ničesar oprijemljivega, medtem ko imamo iz leta 1715 ohranjeno povabilno pismo patra Romualda, ki je 1) lastnoročno podpisano, 2) datirano, 3) v njem pater Romuald izrazi osebno avtorsko samozavedanje (župnika vabi k »moji procesiji«). Vse to troje v Romualdovem pismu je redko in dragoceno; edino, kar pismu manjka, je navedba kraja. Če želimo imeti neko temeljno zgodovinsko osišče Romualdovega *Škofjeloškega pasijona*, ga brez dvoma vsebuje ta dokument, ne glede na to, kje v Štajerski kapucinski provinci je bil napisan. Zame osebno ni dvoma, da je bil napisan v Škofji Loki; toda tudi, če bi bil napisan v katerem drugem mestu, to v genezi Romualdove pasijonske dramske umetnine ne spremeni popolnoma ničesar.

* * *

Orisana časovna os škofjeloške pasijonske procesije je brez dvoma tisti niz izpričanih procesov in dogodkov, ki tvori verodostojen predmet našega kulturnega spomina in na njem temelječega jubileja. In ker pri oblikovanju loške pasijonske tradicije ne gre za nastanek v eni sami časovni točki, marveč bolj za daljši proces nastajanja in variiranja, katerega osnove so brez dvoma v 17. stoletju, več stopenj pa v zgodnjem 18. stoletju, je verjetno bolj smiselno govoriti o *treh stoletjih Škofjeloškega pasijona* kot o njegovi 300-letnici.

Če se hočemo v tem spominjanju osrediniti predvsem na loško procesijo kot javno pobožnost in uprizoritev, se nam nudi izpričan razpon uprizorjenih loških pasijonov od leta 1713 do prepovedi v letu 1768. Ta razpon je časovno širši, a brez dvoma vključuje tudi več avtorjev ali voditeljev procesije.

Če pa se hočemo v spominjanju osrediniti predvsem na dramsko literarno umetnino patra Romualda, potem se nam nudi kot izpričan časovni razpon, v katerem jo je napisal in dopolnjeval, od 1715 do 1727.

Iz bogatega kapucinskega pasijonskega besedilnega izročila, ki je bilo izgubljeno in uničeno, se nam je torej ohranilo samo besedilo patra Romualda. V uvodnih vrsticah sem zapisal, da vsebuje to dejstvo neko zgodovinsko »sporočilo«, ki bi nas moralo doseči. Toda to »sporočilo« je takšno, da ga more odkriti

¹⁷ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270, 300.

¹⁸ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 277, 303.

le vsak človek osebno, sam zase, in odkrije ga toliko, kolikor ga tudi izpolni s svojim življenjem. »Sporočilo« je zelo osebno, izvira pa iz tega, kar kapucinski viri imenujejo »skrivnosti Gospodovega trpljenja«. Prav zato Škofjeločani svoje postne pobožnosti tradicionalno niso imenovali pasijon, temveč *procesija*. Bila je spokorna procesija, ki je bila hkrati estetsko lepa in duhovno presunljiva.

Literatura

- Benedik, Metod: Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000. *Liturgia Theologia prima. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Založba Družina, 2008, str. 415–429.
- Deželak Trojar, Monika: Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona. Oče Romuald: *Škofjeloški pasijon*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, ZRC SAZU, 2009, str. 366–386.
- Kapelski pasijon. Editio princeps. Znanstvenokritična izdaja* (ur. E. Prunč in M. Ogrin). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, ZRC SAZU, 2016.
- Oče Romuald: *Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja* (ur. M. Ogrin). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, ZRC SAZU, 2009.
- Ogrin, Matija: Troje stoletij spokornosti in poezije Škofjeloške procesije. *Zvon*, XXIV/1, 2021, str. 52–54.
- Šorn, Jože: Starejši mlini za papir na Slovenskem. *Zgodovinski časopis*, VIII/1–4, 1954, str. 87–117.

Lucijan Bratuš, 2014, kal, 2000, 03.

dr. Monika Deželak Trojar

LISTI OB KODEKSU ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA: ZNANILCI TRADICIJE ŠKOFJELOŠKE PASIJONSKE PROCESIJE

Povzetek

Ob kodeksu *Škofjeloškega pasijona* se je tekom stoletij nabralo gradivo, ki ni bilo organski del kodeksa, bilo pa je v bolj ali manj tesni povezavi s samim besedilom pasijona in tradicijo njegovega prirejanja v Škofji Loki. Na podlagi pričevanj dosedanjih raziskovalcev je mogoče ugotoviti, da se je število teh listov tekom časa spreminjalo. Doslej se jih je ohranilo deset in so shranjeni v posebni mapi. Za potrebe znanstvenokritične izdaje *Škofjeloškega pasijona* leta 2009 smo jih naslovili *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*. V jedru tega prispevka je podrobneje predstavljeno gradivo, ki se nanaša na pasijonsko procesijo v Škofji Loki (to je prvih šest listov), uvodoma pa je izpostavljeno tudi povabilno pismo patra Ferdinanda Ljubljanskega (*List 7*), ki se sicer nanaša na ljubljansko pasijonsko procesijo, a pojasnjuje tudi nekatere okoliščine nastanka kodeksa *Škofjeloškega pasijona*. Šest listov, ki se navezujejo na škofjeloško pasijonsko procesijo, je pomembnih zlasti zato, ker potrjujejo pravilnost sklepanj, ki jih je mogoče izluščiti iz uvodnih strani kodeksa *Škofjeloškega pasijona*: pričajo namreč, da pasijonska procesija leta 1721 ni bila novost, ampak že utečena vsakoletna praksa, s katero so se v Škofji Loki spomnili Kristusovega trpljenja in ljudi vabili k spreobrnjenju. Tradicijo uprizarjanja pasijona postavljajo vsaj za šest (*List 2: Povabilno pismo patra Romualda*) oziroma osem let globlje v preteklost (*List 1: Pismo neznanega voditelja loške procesije iz leta 1713*). Povabilna pisma nam dajejo dragocene informacije o času in poteku procesij, navajajo sodelujoče, omenjajo voditelje in poudarjajo spokorniški namen procesij. Prvi izmed ohranjenih listov prinaša dva seznama podob: prvi je v latinščini, pri drugem je večina podob v slovenščini, kar nakazuje na možnost, da so že pred letom 1721 pasijonske procesije potekale v slovenskem jeziku ali bile vsaj dvojezične. Gradivo, ki se je ohranilo ob kodeksu *Škofjeloškega pasijona*, odgovarja na veliko vprašanj, odpira tudi nekatera nova in tako spodbuja nadaljnje raziskave.

DOCUMENTS RELATING TO THE ŠKOFJA LOKA PASSION: POINTERS TO THE TRADITION OF ŠKOFJA LOKA PASSION PROCESSIONS

Abstract

Material has been accumulated over the centuries relating to the *Škofja Loka Passion* that was not an organic part of the Codex but is more or less closely connected with the text of the Passion and the tradition of its organization in Škofja Loka. Based on the testimony of previous researchers, it can be concluded that the number of these documents changed over time. So far, ten have been stored in a special folder. For the needs of a scientifically critical edition of the *Škofja Loka Passion* in 2009, we designated them *Documents Related to the Codex of the Škofja Loka Passion*. The core of this paper is a more detailed presentation of the material that relates to the Passion Procession in Škofja Loka (this is the first six documents) and, by way of introduction, the letter of invitation to Father Ferdinand of Ljubljana is initially highlighted (*Document 7*), which actually refers to the Ljubljana Passion Procession but also explains some of the circumstances of the creation of the Codex of the *Škofja Loka Passion*. The six documents relating to the Škofja Loka Passion Procession are particularly important because they confirm the correctness of conclusions that can be derived from the introductory pages of the Codex of the *Škofja Loka Passion*. They testify, in fact, that the Passion Procession in 1721 was not an innovation but an already established annual practice, by which Christ's suffering was remembered in Škofja Loka, and people were called on to convert. The tradition of performing the Passion is at least six (*Document 2: Letter of invitation to Father Romuald*), or eight years further into the past (*Document 1: Letter of unknown leader of the Škofja Loka Procession from 1713*). The letters of invitation provide us with valuable information about the time and course of the processions, indicate participants, mention leaders and emphasize the penitential purpose of the processions. The first of the preserved documents provides two lists of images: the first is in Latin, with most of the images in the second being in Slovene, which indicates the possibility that before 1721, Passion Processions were conducted in the Slovene language, or were at least bilingual. The material that has been preserved together with the Codex of the *Škofja Loka Passion* answers many questions, and also raises some new ones and thus encourages further research.

OSNOVNE INFORMACIJE O OHRANJENIH LISTIH OB KODEKSU ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA¹⁹

Liste ob kodeksu Škofjeloškega pasijona predstavlja gradivo, ki ni bilo organski del kodeksa *Škofjeloškega pasijona*, ampak je bilo vanj vloženo po naključnem vrstnem redu. Do danes se je ob kodeksu ohranilo deset listov, ki so nastali v obdobju od 1713 do 1765 oziroma 1766. Shranjeni so v posebni mapi, ločeno od rokopisa *Škofjeloškega pasijona*. Glavni problem pri raziskovanju *Listov ob kodeksu Škofjeloškega pasijona* je, da ne vemo, kolikšno je bilo prvotno število teh dokumentov, povezanih z uprizarjanjem pasijona. Če sledimo zapisom dosedanjih raziskovalcev, namreč hitro ugotovimo, da niso vsi videli istih listov in tudi ne vseh. Njihovi opisi se razlikujejo, variira pa tudi število. Josip Mantuani²⁰ in Filip Kalan²¹ sta jih omenila enajst, France Kidrič šest,²² France Koblar pa deset.²³ Zato se zastavlja vprašanje, kaj se je tekom let dogajalo z listi: zakaj so nekateri zavredno izginili, nekateri pa se znova pojavili. Sodeč po opisih omenjenih raziskovalcev in glede na sledi poznejšega urejanja je mogoče sklepati, da je bilo nekdaj listov več.²⁴

Izmed desetih do danes ohranjenih listov se jih šest vsebinsko nanaša na škofjeloško pasijonsko procesijo, dva pa na ljubljansko (*List 7: Povabilno pismo brata Ferdinanda*, *List 8: Pismo neznanega voditelja ljubljanske procesije*). Poleg teh se nam je ohranilo še eno povabilno pismo k štirideseturnemu češčenju Najsvetejšega zakramenta v predpustnem času (*List 9: Povabilno pismo k 40-urnemu češčenju Najsvetejšega zakramenta*), ki se najverjetneje nanaša na loško češčenje Najsvetejšega, ter list z lutenjsko tabulaturo (*List 10: List z lutenjsko tabulaturo*), za katerega ne vemo, ali je povezan s *Škofjeloškim pasijonom*.²⁵ Za uvid v tradicijo pasijonske procesije v Škofji Loki je najpomembnejših prvih šest listov, na katerih so se ohranila štiri povabilna pisma, pismo provinciala Jožefa in fragment *Kristus nese križ*.

¹⁹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Literarnozgodovinske, literarnoteoretične in metodološke raziskave* (P6-0024, B), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

²⁰ Mantuani, Pasijonska procesija v Loki, str. 231.

²¹ Kalan, Gledališki značaj Škofjeloškega pasijona, str. 213.

²² Kidrič, Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790, str. 117.

²³ Koblar, France, Spremnna beseda, str. VI.

²⁴ Na *Listu 5* je na *verso* strani ohranjena sled poznejšega urejanja listov, ki so bili nekdaj vloženi v kodeks. Zapisano je: »procefsio parasceves 15«. Na podlagi tega sklepam, da jih je bilo včasih več, in sicer najmanj 15. K *Listu 1* in *Listu 10* je p. Oton Kocjan, ki je to gradivo najverjetneje urejal po letu 1924, dodal opombe na dodanih lističih (osnovni podatki o vsebini, številčenje). Njegovih lističev z opombami je bilo verjetno še več, a so se do danes izgubili. Prim. Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 366–367.

²⁵ Prim. Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 366–367, 369, 380–386.

Zanimiv in poveden je tudi *List 7*, to je povabilno pismo p. Ferdinanda Ljubljanskega k procesiji, ki jo je v Ljubljani vodil pred letom 1721.²⁶ Neposredno zatem je v letih 1721–1726 pridigal v Škofji Loki in bil leta 1722 postni pridigar. S pasijonom v Škofji Loki je najtesneje povezana pridiga, ki jo je govoril na veliki petek prav tega leta. Pomembna je zato, ker je edino besedilo, ki je nastalo tako rekoč istočasno kot Romualdov *Pasijon*, in ker je v njej mogoče zaznati veliko referenc nanj. To seveda ne preseneča, saj je znano, da se je pasijonska procesija v Škofji Loki začejala neposredno za pridigo pri vikariatski cerkvi.²⁷ Pridiga se je ohranila v zbirki 58 Ferdinandovih pridržnih besedil, kar verjetno predstavlja le drobec od njegove obsežne pridigarske dejavnosti. Med njimi jih je kar šestnajst namenjenih postnemu času. Celotno zbirko hrani arhiv Kapucinskega samostana v Škofji Loki. S svojimi izkušnjami je bil p. Ferdinand gotovo lahko v veliko pomoč p. Romualdu pri pripravi njegove procesije. Na resničnost te trditve na primer namiguje podobnost njegove pisave s pisavo na foliju 2 v kodeksu *Škofjeloškega pasijona*.²⁸

POMEN OHRANJENIH DOKUMENTOV ZA POZNAVANJE TRADICIJE ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA

Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, ki se navezujejo na škofjeloško pasijonsko procesijo, so pomembni zato, ker prinašajo številna nova spoznanja o času nastanka in postopnem oblikovanju tradicije uprizarjanja pasijonskih procesij v Škofji Loki. Zgovorno pričajo o poteku procesij: omenjajo običajni čas začetka procesij, navajajo sodelujoče in spregovorijo o voditeljih. Zanimive so omembe opreme za procesijo. Dragocene so tudi navedbe, ki poudarjajo spokorniški namen procesij: ljudi opozarjajo na pogubnost greha in jih vabijo, naj ob Kristusovem trpljenju uvidijo svojo grešnost, se pokesajo in začnejo novo življenje.²⁹ Ohranjeni listi očitno nakazujejo tudi na možnost, da so že pred letom 1721 pasijonske procesije potekale v slovenskem jeziku ali bile vsaj dvojezične. Posredno nakazujejo tudi obstoj slovenske terminologije pasijonskih procesij pred letom 1721.

Najpomembnejša ugotovitev, ki jo je mogoče izluščiti iz ohranjenih listov, je, da to gradivo s sklicevanjem na utečene stare navade in prakse, ki predpostavljajo predhodne uprizoritve, potrjuje sklepanja, ki jih je mogoče razbrati iz samega

²⁶ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 290–293, 310–311; Deželak Trojar, *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, str. 381–383.

²⁷ Prim. Ogrin, Pridiga p. Ferdinanda Ljubljanskega na veliki petek 1722 v Škofji Loki, str. 94–95.

²⁸ Prim. Ogrin, Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja, str. 387–391; Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. Ms 020. Ferdinand Ljubljanski: *Pridige*. URL: http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_020/VIEW/ [14. 2. 2021].

²⁹ Deželak Trojar, *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, str. 369–370.

kodeksa *Škofjeloškega pasijona* in dekretov kapucinskega kapitlja v Celovcu z dne 23. maja 1721.³⁰ Informacije, ki jih prinašajo omenjeni listi, potrjujejo tisto, kar je mogoče razbrati iz nadvse zagonetnega in hkrati za škofjeloško besedilno pasijonsko tradicijo tako povednega folija 2 *Škofjeloškega pasijona*. Iz tega folija med drugim izvemo, da je p. Romuald pasijon v Škofji Loki postavil pod gvardijanom Agatangelom iz Tolmina, ki je v Škofji Loki deloval v letih 1718–1721, in na ukaz provinciala Krištofa, ki je svoje provincialno poslanstvo opravljal v letih 1719–1722. Provincial je bil tudi že prej, in sicer v letih 1713–1716, zato je bil gotovo dobro seznanjen z dejavnostjo loških kapucinov ter tudi njihovim prirejanjem pasijonskih procesij.³¹ Folij 2 nam pove predvsem dvoje: 1) da so bila leta 1721 določena jasna pravila o uprizarjanju škofjeloške procesije (bodisi so bila povsem na novo sprejeta bodisi dopolnjena ter jasneje formulirana) in 2) da je bila tega leta škofjeloška procesija ponovno postavljena. Dejstvo, da je procesijo »s svojim trudom in prizadevnostjo iz temeljev postavil oče Romuald iz Štandreža, tedanji redni pridigar« (»Romualdus à S: Andrea actualis Con: Ordinarius /.../ Suo Labore et Industria funditus erexit«) v času gvardijana Agatangela in provinciala Krištofa, priča, da se je tradicija lahko začela vsaj dve do tri leta pred tem (v letih 1718–1719).³² Pri tej navedbi pozornost pritegne tudi besedna zveza »postavil iz temeljev« (»funditus erexit«), ki zastavlja vprašanje, kaj to dejansko pomeni: »iz temeljev, ki so že obstajali« ali »popolnoma na novo«. Glede na dejstva, ki jih odstira obravnavani drugi folij, in glede na informacije, ki jih prinašata zlasti najstarejši dve ohranjeni povabilni pismi k škofjeloški procesiji, se zdi verjetnejša prva možnost.

SPOROČILNOST LISTOV OB KODEKSU ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA

Najstarejša dva izmed ohranjenih *Listov ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, *Pismo neznanega voditelja loške procesije iz leta 1713* (*List 1*) in *Povabilno pismo patra Romualda iz leta 1715* (*List 2*), najočitneje namigujeta na starejšo pasijonsko tradicijo in jo celo predstavljata še za nekaj let globlje v preteklost, kot je mogoče posredno razbrati iz drugega folija rokopisnega kodeksa.

List 1: Pismo neznanega voditelja loške procesije iz leta 1713

Povabilno pismo, ki se je ohranilo na *Listu 1*, je brez navedbe avtorja in letnice nastanka, naveden pa je kraj uprizoritve (»v tem loškem mestu« – »in hac

³⁰ Pasijonske procesije v Škofji Loki in drugod so morale biti utečene že pred 1721, saj so bili dekreti namenjeni njihovem poenotenju. Vodstvo reda jih je moralo že dobro poznati.

³¹ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 12, 171; Ogrin, *Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona*, str. 354; Ogrin, *Tri stoletja pasijonskega izročila*, str. 81–82.

³² Prim. Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 12, 171; Ogrin, *Tri stoletja pasijonskega izročila*, str. 85.

Civitate Locopolitana«).³³ V vabilu se omenjajo vstaje in nemiri med prebivalstvom, ki jih je časovno mogoče povezati s tolminskim kmečkim uporom iz leta 1713, ki je ravno aprila, v času priprav na veliko noč, na škofjeloškem območju dosegel največji obseg:³⁴

»In to z enim samim namenom, da bi tako ublažili Božjo jezo in od sebe odvrnili zaslužene kazni za svoje grehe, ter da bi nadvse milostljivi Bog – če se bomo v odnosu do Gospodovega trpljenja izkazali za verne, vdane in hvaležne – celotno mesto skupaj s sosednjimi vasmi obvaroval pred kugo, lakoto in vojno, kot nas je obvaroval že toliko let in nas bo tudi v prihodnje – še zlasti pa v tem letu, ko med ljudstvom prihaja do uporov in se slišijo govorice o vojni.«³⁵

Na podlagi tega zapisa je mogoče ugotoviti, da to vabilo predstavlja najstarejše ohranjeno pričevanje o prirejanju pasijonskih procesij v Škofji Loki. Metod Benedik izvedbo procesije tega leta povezuje s posvetitvijo loške kapucinske cerkve.³⁶ Pravilnost zgodnje datacije tega povabilnega pisma dodatno potrjuje omemba bratovščine Sv. Rožnega venca, ki je bila skupaj z bratovščino Presvetega Rešnjega Telesa soustanoviteljica te procesije.³⁷ Ker se pozneje v kodeksu *Škofjeloškega pasijona* kot ustanoviteljica omenja le bratovščina Sv. Rešnjega Telesa, domnevam, da je sodelovanje obeh bratovščin del starejše loške pasijonske tradicije.

Ker gre za najstarejše doslej znano pričevanje o loški pasijonski procesiji, še toliko bolj presenečajo formulacije, ki nakazujejo, da leta 1713 ni šlo za prvi tovrstni primer, ampak so bile procesije očitno že ustaljene in dobro uveljavljene. Pisec namreč pove, da se procesije prirejajo vsako leto na veliki petek ob štirih popoldne. Njihov glavni namen opredeli z besedami:

»Da bi srca vernih rasla v ljubezni do križanega Jezusa in v pokori za grehe, so najvišji predstojniki dveh nadbratovščin, [Sv.] Rešnjega Telesa in Sv. Rožnega venca določili, naj se vsako leto v tem loškem mestu na veliki petek, če je naklonjen Bog in če dopušča vreme, ob štirih popoldne priredi procesija v čast Gospodovega trpljenja.«³⁸

³³ Prim. Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270–273, 300–301; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 372–375.

³⁴ Prim. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 292–305.

³⁵ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270, 300.

³⁶ Prim. Benedik, *Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000*, str. 420.

³⁷ Glede na zapisana jezuitska pričevanja v *Letopisu Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove*, je bila bratovščina Sv. Rešnjega Telesa v Škofji Loki ustanovljena že leta 1634 (*Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove*, str. 117). Bratovščina Sv. Rožnega venca pa je bila ustanovljena dobrih dvajset let pozneje, in sicer leta 1655 (Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 338).

³⁸ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270, 300.

[illegible]

Naslovna stran povabilnega pisma neznanega voditelja loške procesije (1713). Arhiv Kapucinskega samostana Škofja Loka.
Vir: eZISS, Škofjeleški pasijon, 2009, ZRC SAZU.

Verjetnost, da so kapucini v Škofji Loki pasijonsko procesijo res lahko vzpostavili pred letom 1713, nakazuje tudi dejstvo, da so bili tukaj uradno prisotni od leta 1706 oziroma 1707, sem pa so iz Ljubljane in Kranja hodili pridigati ter spovedovati že veliko prej.³⁹ Tako so trdne duhovne temelje v tem okolju vzpostavili že precej časa pred svojim dejanskim prihodom. Zato se mi ne zdi nemogoče, da bi s pomočjo obeh omenjenih, zelo dejavnih ter številčno močnih bratovščin, pasijonsko procesijo uvedli že kmalu po svojem prihodu.

Še več; verjetno je celo, da je naklonjenost Škofjeločanov in okoliških prebivalcev češčenju Kristusovega trpljenja vzniknila ne le kot posledica predhodne dolgoletne misijonske dejavnosti kapucinov, temveč tudi jezuitov. V *Letopisu Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* se jezuitska misijonska dejavnost, ki jo je spodbudilo povabilo loškega župnika, omenja že leta 1617. Ohranilo pa se je tudi veliko poznejših pričevanj, na primer iz let 1629, 1634, 1637, 1645, 1653 in 1681.⁴⁰ Med njimi bi izpostavila predvsem jezuitske omembe o ustanovitvi bratovščine Sv. Rešnjega Telesa v Škofji Loki leta 1634, ki v danem kontekstu niso samoumevne in ob katerih sem dobila vtis, da bi bili morda jezuiti lahko z ustanovitvijo te loške bratovščine tesneje povezani:

»Šli smo pomagat v Loko, kjer se je začela bratovščina Svetega Rešnjega Telesa. Pridigali smo v obeh jezikih; 500 smo jih odvezali grehov. Iz Rima smo izposlovali odpustke tamkajšnji bratovščini, ki je, ker je želela, naša pravila v nekaterih stvareh nekoliko spremenila.«⁴¹

Tudi pozneje (na primer leta 1637) omenjajo svoje sodelovanje ob slovesnem obhajanju praznika Sv. Rešnjega Telesa v Škofji Loki: »Šli smo pomagat v Loko. Tam se je razširila nova bratovščina Rešnjega Telesa, ki dobiva od nas vsakršno duhovno pomoč, tako da ne pojenja izredna gorečnost in vnema tistih, ki spremljajo monštranco z Najsvetejšim, ko se nosi čez polja.«⁴² To je bil največji praznik te bratovščine in če so bili takrat prisotni jezuiti, to gotovo nakazuje tesnejšo povezanost. Posebej zgovorno pa se mi zdi pričevanje iz leta 1645, ko jezuitski letopisec omeni spovedovanje spokornikov v Kranju in Škofji Loki, in sicer z besedami: »Prav tako uspešno smo v tistem času bližnjim mestom oskrbeli duhovnike, ki so z ljudskimi govori in spovedovanjem spokornikov v Kranju in Škofji Loki neverjetno plodno delovali.«⁴³ Čeprav ne vemo, kakšne vrste spokornikov je imel letopisec v mislih, gre za navedbo, ki da misliti. Če sklepamo po

³⁹ Prim. Benedik, *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane*, str. 17, 25–31, 38–39.

⁴⁰ *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove*, str. 80, 109, 117, 119, 147, 180–181, 312.

⁴¹ *Prav tam*, str. 117.

⁴² *Prav tam*, str. 119. Ohranili sta se še dve pričevanji o slovesnem obhajanju tega praznika, in sicer za leti 1653 in 1681 (*prav tam*, str. 180–181, 312).

⁴³ *Prav tam*, str. 147.

Inam figuram Adituis Braloujka
 Zlam: Kelerke inu goreina vashi. Paradyt
 Itiam: Shabenshenam. Ta bit Koin.
 Hlam: Gortezke, pungert inu hosta s. Hieronymy
 Stam: Godeshiz inu lipija Imaculata conceptio
 Gtam: Sming inu u Rodole lo mesta Jerusalem.
 Tma: vehulur.
 Sya: Dorfarje inu zereengrob Kevari pul.
 Jna: Pouuu, Moshrin, inu vester s. Duha floridor inu virmast. Kuka
 Joma: Pouuu, Moshrin, inu ~~vest~~ gaislaine.
 Jima: Sladi door inu virmast Kronaine.
 Jzma: Slerna inu vesterge. Silalahova
 Jztia: Suka inu brata Christy na Kristu
 Jhta: Binkel inu Pefare Shalofna mati
 Jsta: puslouhi inu vengarje. Arcejo
 Jbta: Gopudam pusgarjam Dushy grob.

Hrbtna stran povabilnega pisma neznanega voditelja loške procesije (1713). Arhiv Kapucinskega samostana Škofja Loka.
Vir: eZISS, Škofjeloški pasijon, 2009, ZRC SAZU.

tesnem sodelovanju kapucinov in jezuitov pri pasijonskih procesijah v Ljubljani, kjer so po skupnem dogovoru od leta 1634 dalje jezuiti svojo spokorniško procesijo prirejali na veliki četrtek, kapucini pa na veliki petek,⁴⁴ ni mogoče izključiti njihovega sodelovanja, ali vsaj dopolnjevanja, tudi pri misijonski dejavnosti v mestih in krajih po Kranjski.

Vrnimo se k neznanemu piscu povabilnega pisma na prvem listu. Točne ure, kdaj naj se sodelujoči zberejo, od njega ne izvemo. Preberemo pa lahko njegovo naročilo, naj se zberejo pravočasno na običajnem kraju: »Tisti pa, ki želijo nastopiti pri konjenici Turkov ali mrličev ali priti v železnih oklepih s konji, naj se pravočasno zglasijo na običajnem kraju procesije.«⁴⁵ Zanimivo pri tem vabilu je tudi, da posredno napoveduje uprizoritev za prihodnje leto in omenja novega voditelja procesije: »Tisti, ki ne sodelujejo, so pa v ljubezni do Boga naprošeni za to leto, ne bodo obvezani za prihodnje, razen če jih ne bo ponovno prosil novi voditelj procesije.«⁴⁶ Pomenljive so tudi formulacije, ki se pojavijo pri naštevanju podob in vasi, ki so jim navedene podobe dodeljene. Pisec na primer zapiše, da drugo podobo ponovno zaupa vasema Reteče in Gorenja vas: »/.../ drugo, raj (1 Mz 3,1–24), ponovno zaupam vasema Reteče in Gorejna vas.«⁴⁷

Vse te oznake (»vsako leto v tem loškem mestu na veliki petek«, »ob štirih popoldne«, »naj se pravočasno zglasijo na običajnem kraju procesije«, »podobo ponovno zaupam«) bi bile v povabilnem pismu nejasne, če čas in potek procesije ne bi bila že ustaljena in ljudem splošno znana.

Obravnavani *List 1* je pomemben tudi zato, ker prinaša dva seznama podob pasijonske procesije, enega med besedilom vabila, drugega na hrbtni strani.⁴⁸ Seznam podob med besedilom je prvi znani ohranjeni seznam z naštetimi prizori pasijonske procesije. Na hrbtni strani je še en seznam (najverjetneje ga je zapisala ista roka kot prvega), ki pa ga ni mogoče natančno datirati, lahko bi nastal tudi pred letom 1713. Zaradi vsebinske odvisnosti od prvega seznama predvidevam,⁴⁹ da je nastal po letu 1713, morda že takoj naslednje leto, gotovo pa pred letom 1721. Posebnost drugega seznama je, da so naslovi večine podob navedeni v slovenščini, uporabljeno pa je tudi posebno tehnično izrazje (na primer izraz »Arcezo« za »skrinjo zaveze«). Če je ta seznam nastal pred letom 1721, se s tem potrjuje, da so že pred tem letom pasijonske procesije potekale v slovenskem jeziku ali bile dvojezične (vpraša-

⁴⁴ *Prav tam*, str. 116.

⁴⁵ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 270, 300.

⁴⁶ *Prav tam*.

⁴⁷ *Prav tam*.

⁴⁸ *Prav tam*, str. 270–273, 300–301.

⁴⁹ Sedma podoba na drugem seznamu je pomanjkljivo navedena, njeno vsebino lahko smiselno dopolnimo le s pomočjo prvega seznama.

nje dvojezičnosti odpira *Folij 14* v kodeksu *Škofjeloškega pasijona*).⁵⁰ Seznam tako dokazuje zgodnejši obstoj slovenske pasijonske terminologije, kot se je doslej predvidevalo.⁵¹

Preglednica podob in vasi, zadolženih za izvedbo procesije, ki jih je mogoče razbrati iz *Lista I*⁵²

Vrstni red podob	1. seznam podob (str. 1r: 1713)		2. seznam podob (str. 1v: neznani čas nastanka)	
	Vsebina podobe	Njena izvedba	Vsebina podobe	Njena izvedba
1.	/	cerkovniki	/	cerkovniki, bratovščina
2.	Raj	Reteče in Gorenja vas	Raj	Reteče in Gorenja vas
3.	Smrt	Bitnje	Beli konj	Žabničani
4.	Konj	Žabničani	Sv. Hieronim	Gosteče, Pungert, Hosta
5.	Zmaj	Godešič in Lipica	Brezmadežno spočetje	Godešič in Lipica
6.	Kristus, ki jezdi osla	Dorfarje, Crngrob in Pevno	Mesto Jeruzalem	Zminec in Bodovlje
7.	Zadnja večerja	/	(peljejo)	/
8.	Krvavi pot	Sveti Duh	Krvavi pot	Dorfarje in Crngrob
9.	Zmagoslavni voz	/	Ječa	Sveti Duh
10.	Bičanje	Zminec in Bodovlje	Bičanje	Pevno in Moškrin
11.	Hieronim	Stari Dvor in Virmaše	Kronanje	Stari Dvor in Virmaše
12.	Kronanje	Trnje in Vešter	Pilat	Trnje in Vešter
13.	Pilat	Suha in Trata	Kristus na križu	Suha in Trata
14.	Kristus na križu	pri fari in Binkelj	Žalostna Mati	pri fari in Binkelj
15.	Žalostna Mati	Puštal	Skrinja zaveze	Puštal in Vincarje
16.	/	/	Božji grob	meščani

⁵⁰ Folij 14 se v rokopisnem kodeksu *Škofjeloškega pasijona* pojavi ob koncu *Druge podobe*, med folijema 12 in 13. Je ožji od ostalih folijev, v rokopis pa je bil prilepljen po nastanku glavnega dela rokopisa. Posebnost tega folija je, da ga je zapisala ista roka kot glavni del rokopisa, papir pa po drugi strani nakazuje, da je to besedilo nastalo pred zapisom glavnega besedila. Besedilo je dvojezično, pet kitic besedila je zapisano v nemščini, dve pa v slovenščini; obe besedili se vsebinsko dopolnjujeta. Bistveno pri tem fragmentu je, da to besedilo ni del *Škofjeloškega pasijona*, ampak del nekega drugega, nam neznanega dvojezičnega pasijona, ki pa se nam ni ohranil. Ob rokopisnem kodeksu se je ohranil kot drobec, s katerim si je voditelj procesije (najverjetneje p. Romuald) pomagal pri pisanju *Škofjeloškega pasijona*. Prim. Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 265–268; Ogrin, *Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona*, str. 355–357.

⁵¹ Prim. Deželak Trojar, *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, str. 374–375.

⁵² *Prav tam*, str. 375.

conatus sum tanquam mortuus a corde: ut Parochianis
 suis promulgare dignaretur, quod hac prohibita die amore
 eius, qui amore nostri, tot opprobrijs affectus, tot flagellis excar-
 "nificatus, spinis crudeliter perforatus, cruci affixus tanto spiritum
 emisit. quis ergo eius tanti beneficii ingratus? tanti amoris
 immemor? ut amore iniqua eius, non modica subiret mortificatione
 parvius non sustineret crucem? non se disciplinando, non crucem
 bajulando, non facies portando, et his similia, ad quae igitur ab or-
 "dinantibus erunt rogati atque petiti. Ad vero non minus huma-
 "niter supplicis, cum adhuc noster processionis apparatus pauper
 sit et modicus; si pariter illis iudicare placuerit, ut vestes
 et quocumque ibi iterum restituant, ubi acceperint: pro qua
 charitate Salvator noster Actum Actum Domini tanquam
 promotorem, aliosque adiutores alijs remunerabilibus gratijs.
 his mejs ulteriori Actum Actum Domini Parochi favori
 commendatum cupio.

April 17 15

P. Romualdus Cni. et
 Magister processionis

Kot je mogoče razbrati iz zgornje preglednice, so nekatere navedbe podob za leto 1713 videti nepopolne (na primer pri četrti in peti podobi, kjer se omenjata le konj in zmaj). Zdi se, da gre le za navajanje splošno znanih ključnih besed. To razumemo kot dodaten dokaz tega, da procesija tega leta ni bila novost, ampak že ustaljen škofjeloški običaj. Če primerjamo oba seznama podob, ugotovimo podobnosti in tudi razlike, kar pomeni, da so, nam neznano predlogo škofjeloške pasijonske procesije, posamezni voditelji procesije po svoje spreminjali in dopolnjevali.⁵³ Če naslednje ohranjeno povabilno pismo (*List 2*) beremo v luči te domneve, dejstvo, da v njem p. Romuald omenja »svojo procesijo«, ni več tako presenetljivo, kot se nam morda zdi na prvi pogled.

List 2: Povabilno pismo patra Romualda iz leta 1715

Drugo povabilno pismo je izmed vseh ohranjenih pisem najbolj literarno izpiljeno. Napisal ga je p. Romuald, in sicer 9. aprila 1715.⁵⁴ Kljub mnogim podatkom in lepi vsebini pa v sebi skriva veliko zagonetko: manjka namreč kraj nastanka. Ob pomanjkljivem poznavanju Romualdove življenjske poti se zdi ta uganka precej težko rešljiva. O njem na podlagi arhivskih virov vemo le to, da se je rodil leta 1676 v Štandrežu pri Gorici in tam leta 1748 tudi umrl. V kapucinski red je vstopil leta 1699 in noviciat opravil v Celju. Redovne zaobljube je naredil 13. marca 1700. Na foliju 2 je omenjen kot »tedanji redni pridigar«. Vsi ostali podatki o njem so plod raziskovalnih sklepanj, ki so nastala na osnovi obravnavanega pisma in ohranjenega rokopisnega kodeksa *Škofjeloškega pasijona*.⁵⁵

Mantuani⁵⁶ in Kidrič⁵⁷ sta o Romualdovem povabilnem pismu trdila, da se nanaša na ljubljansko procesijo, Koblar⁵⁸ in Kalan⁵⁹ sta ga povezovala z loško procesijo, prav tako Metod Benedik.⁶⁰ V prid Škofje Loke najbolj zgovorno govori omemba, da je oprema za procesijo revna in preprosta: »Prav nič manj vlujudno pa ne prosim, zlasti zato, ker je naša oprema še vedno revna in preprosta, da jim prav tako tudi naročite, naj obleko in tudi vse drugo znova odložijo tam, kjer bodo to prejeli.«⁶¹ Takšna oznaka bi bila za Ljubljano nesmiselna, saj se je

⁵³ *Prav tam*, str. 374–375.

⁵⁴ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 274–277, 302–303; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 376–377.

⁵⁵ Benedik, Ob odkritju spominske plošče, str. 20–21; Benedik, Znamenje časa – vabilo, ki ne zastara, str. 216.

⁵⁶ Mantuani, Pasijonska procesija v Loki, str. 231.

⁵⁷ Kidrič, Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790, str. 117.

⁵⁸ Koblar, France, Spremna beseda, str. VI–VIII.

⁵⁹ Kalan, Gledališki značaj Škofjeloškega pasijona, str. 213–214.

⁶⁰ Benedik, Ob odkritju spominske plošče, str. 19; Benedik, Znamenje časa – vabilo, ki ne zastara, str. 215–216.

⁶¹ Prim. Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 277, 303: »At vero non minus humaniter supplico,

ljubljska procesija takrat odlikovala po bogati in odlični opremi.⁶² V pismu se omenja tudi spokorniški značaj procesije. Ker so kapucini spokorniške procesije prirejali tudi v drugih krajih in ne le v Škofji Loki, bi bilo povsem možno, da je to pismo nastalo tudi kje drugje in bilo kodeksu *Škofjeloškega pasijona* pridano pozneje.

Zaradi omembe revne opreme in spokorniškega značaja procesije, ter sklepanj Metoda Benedika, se tudi sama nagibam k možnosti, da je to pismo nastalo v Škofji Loki, zato sem ga v znanstvenokritični izdaji *Škofjeloškega pasijona* leta 2009 umestila med škofjeloško gradivo. Zelo pa si želim, da se morda v prihodnosti odkrije še kakšen arhivski drobec, ki bi lahko pripomogel k natančnejši dataciji mejnikov Romualdovega življenja in bi nedvoumno razkril, kje se je p. Romuald leta 1715 ob pisanju povabilnega pisma nahajal. Ne glede na vse pa se mi zdi nadvse pomembna nespornost dejstva, da je pismo napisal prav on. Tako je izpričal obstoj zapisane predloge svoje pasijonske procesije že pred letom 1721. Tudi če bi predloga Romualdove procesije nastala kje drugje, to njenega vpliva na poznejšo obliko *Škofjeloškega pasijona*, kot ga poznamo iz ohranjenega rokopisnega kodeksa, ne zmanjšuje.⁶³

Če pustimo v ozadju vsa vprašanja, ki jih pismo poraja, in se osredotočimo na bistveno informacijo, ki jo prinaša, ugotovimo, da je pri tem Romualdovem povabilnem pismu najpomembnejše to, da odstira vsaj desetletno genezo nastajanja besedila, ki se je zaključila z zapisom v kodeks *Škofjeloškega pasijona*, med 28. septembrom 1725 in 11. aprilom leta 1727.⁶⁴ Same po sebi so zgovorne Romualdove besede, s katerimi župnika vabi k svoji procesiji: »*ad processionem meam*«. To nedvoumno priča, da pasijonska procesija, kot jo poznamo iz zapisa v kodeksu *Škofjeloškega pasijona*, ni bila Romualdov prvi poskus, ampak je gotovo temeljila na njegovih predhodnih uprizoritvah in pasijonskih procesijah, s katerimi je prišel v stik v času svoje redovne formacije.

List 3 in List 4: Povabilno pismo patra Zenona iz Metlike in Pismo neznanega voditelja loške procesije

Preostali dve pismi, ki vabita k loški pasijonski procesiji, se nanašata na uprizoritve v petdesetih oziroma šestdesetih letih 18. stoletja. Za Zenonovo povabilno pismo, ki je podpisano (»Zeno Metlicensis«), a nepopolno datirano (»v Loki, 9. aprila« – »Locopoli 6 April:«), predvidevam, da je nastalo med leti

cum adhuc noster processionis apparatus pauper sit et modicus; si pariter illis indicare placuerit, ut vestes et quaecunque ibi iterum reftituant, ubi acceperint.«

⁶² Prim. Koblar, Anton, Pasijonske igra na Kranjskem, str. 113–114; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 376.

⁶³ Prim. Ogrin, Tri stoletja pasijonskega izročila, str. 84.

⁶⁴ *Prav tam*, str. 82.

1748 in 1754.⁶⁵ Glede na potek kapucinske redovne formacije in glede na to, da so vabila navadno odpošiljali štirinajst dni pred veliko nočjo, se zdi najverjetneje, da je bil Zenon voditelj loške spokorniške procesije leta 1753.⁶⁶ Tudi v tem pismu najdemo izraze, ki potrjujejo kontinuiteto loških pasijonskih procesij, na primer: »vsako leto na veliki petek« (»in die Parasceves /.../ in annuam /.../ processione«), »(vsako)letna procesija« (»annualis processio«), »tudi to leto« (»et hoc anno«), »na ustaljen način in ob običajnem času« (»more et tempore consueto«), »na zahtevano in običajno mesto« (»debitum et consuetum locum«).

Pisec drugega povabilnega pisma ni znan, tudi datacija pisma je zgolj posredna in okvirna.⁶⁷ Iz njegove vsebine posredno izvemo le, da je bila spokorna procesija v Loki vpeljana pred več kot štiridesetimi leti:

»Ker je tisti dan, /.../ ko je Odrešenik sveta iz ljubezni do nas viseč na križu izdihnil ter s svojo prebridko smrtjo odrešil ves svet, že zelo zelo blizu, je zato bilo /.../ po hvalevredni navadi že pred več kot štiridesetimi leti vpeljana, da se v tem loškem mestu na sveti dan velikega petka vsako leto v podobah prikazujejo skrivnosti Gospodovega trpljenja.«⁶⁸

Ker ne vemo, v katero leto je začetek loške pasijonske procesije umeščal pisec pisma, je točnejša datacije tega pisma nemogoča. Glede na doslej odkrite mejnike (1713 – 1715 – 1721), ga lahko umestimo med leto 1753 pa vse do leta 1761. Tudi iz tega pisma je mogoče izluščiti podobne formulacije kot iz Zenonovega. To kaže na to, da so vsa obravnavana povabilna pisma (z izjemo Romualdovega) očitno izhajala iz skupnega osnutka. V prid te možnosti govorijo podobni uvodni nagovori, podobna razlaga ozadja prirejanja pasijonskih procesij, prošnja za oznanilo procesije po župnijah, navodila za skrbno ravnanje z opremo in oblačili ter poudarjanje spokornega namena procesij. Obe pismi nakazujeta podobnost z vzorcem povabilnega pisma, ki se je ohranil na strani 50v kodeksa *Škofjeloškega pasijona*.⁶⁹

Iz datacije ohranjenih vabil je razvidno, da so jih navadno pošiljali približno štirinajst dni pred veliko nočjo. To sicer odstopa od navodil, ki so navedena med pravili v samem kodeksu *Škofjeloškega pasijona*: »Približno sredi posta bo pisal v

⁶⁵ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 278–281, 304–305; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 377–378.

⁶⁶ Prim. Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 377.

⁶⁷ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 282–283, 306; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 378.

⁶⁸ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 282, 306.

⁶⁹ *Prav tam*, str. 166–167, 248.

okoliške župnije prečastitim gospodom župnikom.«⁷⁰ Dalo pa bi se jih povezati z navodili, ki so dodani na strani 4v v kodeksu, kjer je kratek dodatek, ki predstavlja starejše navade glede pripravljanja procesije (»Dodano iz stare navade za vodstvo procesije« – »Aditum Ex Antiqua Confuetudine pro Directione«). V njem je navedeno, da se sporedi ordinantom pošljejo na cvetno nedeljo, prav tako pa tudi mestnemu županu in mestnima svetnikoma.⁷¹ Pošiljanje vabil župnikom na tem mestu ni omenjeno, posredno pa se da sklepati, da ga niso poslali dosti prej – torej po vsej verjetnosti štirinajst dni pred veliko nočjo, na tiho nedeljo.

Relativno pozno pošiljanje vabil lahko namiguje vsaj na dvoje: 1) da so bile pasijonske procesije v Škofji Loki pred 1721 skromnejše in organizacijsko manj zahtevne, zato sta za pripravo procesije zadostovala le dva tedna; 2) da so bili na vrhuncu prirejanja procesij, sredi 18. stoletja (za razliko od obdobja med 1721 do 1734), postopki že tako utečeni, da je za končne priprave zadostovalo zgolj štirinajst dni.

List 5: Pismo provinciala Jožefa o sklepih definitorija v Beljaku z dne 30. avgusta 1765

Razmere, v katerih so se v drugi polovici 18. stoletja znašle pasijonske uprizoritve, nazorno slika pismo provinciala Jožefa o sklepih definitorija v Beljaku z dne 30. avg. 1765.⁷² Takratni loški gvardijan, Adam iz Podbrezj, ⁷³ je pismo prejel najpozneje pred začetkom postnega časa leta 1766. V *Gradivu za kroniko Štajerske kapucinske province* se je ohranila še ena, skoraj povsem enaka različica istega pisma.⁷⁴ List 5, ki se je ohranil med *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, je najverjetneje gvardijanov prepis pisma, namenjen takratnemu voditelju procesije, da bi ga seznanil s sklepi beljaškega definitorija. Vsebina pisma posredno pove, da se je z leti v pasijonskih procesijah nabralo veliko snovi, ki ni bila v neposredni zvezi s Kristusovim trpljenjem, in nakazuje, da je pri uprizoritvah prihajalo do določenih nepravilnosti in odklonov, ki si jih je provincialno vodstvo v želji, da bi lahko procesije pripravljali tudi v prihodnje, prizadevalo odpraviti.⁷⁵

Podrobnosti o teh nepravilnostih nam niso znane. Kapucinski arhivi so za beležili le bežne zapise o nepravilnostih in nespodobnih prizorih, opisi hujših predrznosti se (vsaj kolikor je doslej znano) v njih niso ohranili.⁷⁶ Mantuani na primer omenja, da so v Ljubljani najeti ljudje stopali na postajališčih iz vrst in

⁷⁰ Prav tam, str. 17, 173.

⁷¹ Prav tam, str. 20–21, 175. Podrobnosti o tem dodatku bodo nekoliko podrobneje obravnavane v nadaljevanju prispevka.

⁷² Prav tam, str. 284–287, 307–308.

⁷³ Benedik, Kralj, *Kapucini na Slovenskem*, str. 228–230.

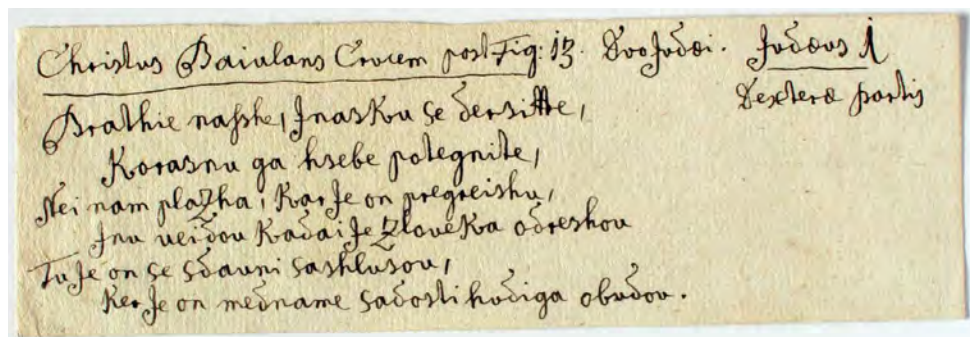
⁷⁴ Kapucinski arhiv Škofja Loka: *Materiale pro chronica Provinciae Styriae* III, 32.

⁷⁵ Prim. Deželak Trojar, *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, str. 378–380.

⁷⁶ Prim. Benedik, *Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000*, str. 423.

hodili popivat, vendar vira svojih navedb in obdobja, na katero se te nanašajo, ne navaja.⁷⁷ Podobe, ki niso bile strogo vsebinsko povezane z Kristusovim trpljenjem, se v pasijone niso vrinile šele v drugi polovici 18. stoletja, ampak so bile del pasijonske pobožnosti že od samega začetka. To lepo kažeta že samo prva dva seznama škofjeloških podob na *Listu 1* kot tudi Romualdov *Škofjeloški pasijon*. Podobne prizore je imela ljubljanska kapucinska procesija.⁷⁸ Enako pričajo tudi ohranjeni sporedi ljubljanskih jezuitskih procesij.⁷⁹

Na podlagi tega lahko sklenemo, da se vsebina pasijonskih procesij tekom desetletij ni bistveno spreminjala in kapucini niso dopuščali, da bi zašla v skrajnost. V skrajnosti je zašel čas, v katerem so se pasijonske procesije odvijale. Ko se oziramo v obravnavano obdobje, ne smemo pozabiti na to, da gre za čas velikih sprememb: na eni strani opazimo razcvet raznolikih oblik ljudske pobožnosti in romanj (tudi nekaterih takšnih oblik izražanja vernosti, ki so izgubile stik s krščansko pravovernostjo), na drugi pa postopno porajanje razsvetljenske miselnosti, ki je s seboj prinesla terezijanske in jožefinske reforme.⁸⁰ Nepravilnosti in odklone lahko torej povežemo s spremenjenim odnosom ljudi do pasijonskih procesij: tako tistih, ki so v njih sodelovali (pri čemer imam v mislih posameznike, ki so izgubili izpred oči svetost Gospodovega trpljenja in se niso zgledno vedli), kot tudi tistih, ki so jih opazovali od daleč in so nanje gledali zviška (razsvetljenstvu naklonjeno izobraženo prebivalstvo).

Fragment Kristus nese križ. Arhiv Kapucinskega samostana Škofja Loka. Vir: eZISS, Škofjeloški pasijon, 2009, ZRC SAZU.

⁷⁷ Mantuani, Pasijonska procesija v Loki, str. 230.

⁷⁸ Prim. Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 392–394: Preglednica podob v znanih ali sporočenih uprizoritvah kapucinskih pasijonov na Slovenskem.

⁷⁹ Vsebinski povzetki jezuitskih pasijonskih procesij so se ohranili v Semeniški knjižnici v Ljubljani, in sicer v Dolničarjevi zbirki *Miscellanea*. Prim. Deželak Trojar, Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem, str. 178.

⁸⁰ Prim. Benedik, *Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000*, str. 423.

Provincial Jožef je v pismu izrazil zaskrbljenost zaradi pritožb nad nepravilnostmi in gvardijana seznanil s sklepi, ki jih je glede tega 30. avgusta 1765 sprejel definitorij v Beljaku. Določili so, naj se v prihodnje opusti vse, kar prvotno ne spada h Gospodovemu trpljenju in naj se dosledno prikazujejo le skrivnosti njegovega trpljenja. Zahtevali so, naj se opustijo vse podobe *Stare zaveze*, štiri poslednje reči in vse skupine oziroma čete, kot so Turki, mrtveci itd. Ukinili so vsakršno jezdenje, prepovedali našemljene oziroma zakrinkane farizeje in hudiče. Predlagali so še, da voditelji procesij dečke, ki recitirajo, pri podobah raje umestijo na tla (namesto na vozove ali nosila), da bi tako lahko za predstavljanje oseb ali recitiranje sprejeli tudi starejše mladeniče in se tako ne bi bilo treba posluževati za dečke nevarnega privezovanja.⁸¹

Te provincialove smernice so pripravo pasijonskih procesij v Škofji Loki usmerjale le še leta 1766 in 1767, pozneje, ob koncu postnega časa leta 1768, je namreč goriški nadškof Karel Mihael Attems pasijonsko procesijo prepovedal in odpravil.⁸² Uradna prepoved procesij in cerkvenih sprevodov je sledila nekaj let pozneje, ko jih je 27. decembra 1782 prepovedal cesar Jožef II.⁸³ Vendar, kot je ugotovil France Štukl, enako kot za začetke loške pasijonske procesije, velja tudi za njen konec: ni ga namreč mogoče strogo časovno uokviriti. V Nadškofijskem arhivu v Ljubljani je med gradivom starološke župnije našel dokaze, ki dokazujejo, da so procesijo na veliki petek, seveda v nekoliko spremenjeni obliki, pripravljali tudi še po letu 1768 in 1782.⁸⁴

List 6: Fragment Kristus nese križ

Fragment Kristus nese križ je zadnji izmed *Listov ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, ki se nanaša na loško pasijonsko procesijo.⁸⁵ Fragment je lahko, kar se izvedbe pasijonske procesije tiče, del neohranjene, starejše ali mlajše, razširjene verzije pasijona, v kateri so bili ti verzi umeščeni za trinajsto podobo, v ohranjenem kodeksu *Škofjeloškega pasijona* pa so del devete podobe. Verjetneje se zdi, da je ohranjeni fragment del starejšega škofjeloškega pasijonskega izročila, ki se je oblikovalo pred zapisom v ohranjeni rokopisni kodeks. To na primer potrjuje prvi seznam podob na *Listu 1*, ki smo ga datirali v leto 1713. V njem 13. podoba prikazuje Pilata, sledi pa ji podoba *Kristus na Križu*. Fragment se tako idealno zlije v celoto takratne pasijonske procesije.⁸⁶

⁸¹ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 284–287, 307–308; Deželak Trojar, *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, str. 378–380.

⁸² Prim. Benedik, *Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000*, str. 423.

⁸³ Štukl, *Drobižki k Škofjeloškemu pasijonu*, str. 111.

⁸⁴ *Prav tam*, str. 111–112.

⁸⁵ Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, str. 288–289, 309.

⁸⁶ Prim. Ogrin, *Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona*, str. 333, 358–359; Deželak Trojar, *Listi*

Možno je tudi, da je fragment del mlajše različice pasijona (okrog leta 1730),⁸⁷ lahko bi nastal celo v obdobju, ko je bila prvotnemu besedilu dodana še podoba pekla (se pravi okrog leta 1734).⁸⁸ Ne vemo, kdo je bil avtor razširjene predloge pasijonske procesije. Ni nujno, da je bil to ravno p. Romuald, lahko je bil tudi kateri od poznejših voditeljev procesije. Morda so po prenehanju Romualdovega vodenja pasijonske procesije želeli znova vzpostaviti daljšo zasnovno pasijonske procesije, podobno tisti, ki se je ohranila v ohranjenih dveh seznamih na *Listu 1*. Po tej razlagi bi bil torej fragment *Kristus nese križ* prepis in variacija replike prvega Juda iz devete podobe ohranjenega besedila *Škofjeloškega pasijona*.⁸⁹

Matija Ogrin je glede omenjenega fragmenta ugotovil, da je list, na katerem je zapisan, narejen iz istega papirja kot folij 2 v rokopisnem kodeksu *Škofjeloškega pasijona*. Ugotovil je tudi podobnost roke D v rokopisu *Škofjeloškega pasijona* in roke, ki je napisala *List 6* z obravnavanim fragmentom. Na podlagi tega je sklepal, da bi lahko roka D predstavljala neznanega voditelja škofjeloške procesije, ki je pasijon pripravljal še v času, ko je ta imel 15, 16 ali celo več podob in nato vodenje procesije ponovno prevzel po Romualdu ter poleg obravnavanega fragmenta v rokopisni kodeks na folij 4 zapisal tudi dodatek »Dodano iz stare navade za vodstvo procesije« (»Aditum Ex Antiqua Confuetudine pro Directione«).⁹⁰

Predstavljene ugotovitve o obravnavanem fragmentu kažejo, da njegove datacije in okoliščin nastanka ni mogoče enoznačno opredeliti. Če pustimo ob strani vsa odprta vprašanja in možne razlage, je bistveno pri fragmentu to, da posredno dokazuje obstoj več različic pasijona, tako pred letom 1721 kot tudi po zapisu jedrnega besedila *Škofjeloškega pasijona* v rokopisni kodeks, to je po letu 1727.⁹¹

ZAKLJUČEK

Predstavljenih šest izmed desetih listov, ki so se nam do danes ohranili ob kodeksu *Škofjeloškega pasijona*, dopolnjuje paleografske, kodikološke in druge ugotovitve o besedilu pasijona in tradiciji njegovega uprizarjanja v Škofji Loki. Najpomembnejše pri ohranjenih dokumentih, zlasti pri prvih dveh in šestem

ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 380.

⁸⁷ *Prav tam*.

⁸⁸ Benedik, Znamenje časa – vabilo, ki ne zastara, str. 216; Ogrin, Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona, str. 348.

⁸⁹ Prim. Ogrin, Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona, str. 358.

⁹⁰ *Prav tam*, str. 333, 358–359.

⁹¹ Prim. Ogrin, Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona, str. 359; Deželak Trojar, Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona, str. 380.

listu (*Pismo neznanega voditelja loške procesije iz leta 1713, Povabilno pismo patra Romualda iz leta 1715 in Fragment Kristus nese križ*), je, da potrjujejo tiste ugotovitve, ki jih je mogoče razbrati iz uvodnih folijev kodeksa in nekaterih didaskalij *Škofjeloškega pasijona*. Pri tem imam v mislih tiste besedilne namige v kodeksu, ki pri navajanju pravil, navodil prirediteljem in igralcem nakazujejo, da pasijonska procesija v Škofji Loki leta 1721 ni bila novost, ampak nekaj, česar so bili tako organizatorji kot mestno ter okoliško prebivalstvo že popolnoma navajeni. Ohranjeni *Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona*, zlasti pravkar izpostavljeni prvi, drugi in šesti list, nudijo materialni dokaz, da pasijon leta 1721 ni vzniknil »iz nič« ali bil uprizorjen »na novo« ali bil vpeljan le kot »kopija« pasijonske procesije iz nekega drugega kraja, ampak je do leta 1721 v Škofji Loki dozorel do te mere, da so ga tudi uradno kodificirali in določili njegovo »bit«, in sicer tako, da so sprejeli (ali morda samo dopolnili) trdna in nedvoumna pravila o njegovem uprizarjanju.

Ohranjeni *List 1*, ki ga je napisal neznani voditelj pasijonske procesije leta 1713, ne samo, da tradicijo uprizarjanja procesije prestavi za osem let globlje v preteklost, ampak nam tudi jasno nakaže, da procesija takrat ni bila novost, ampak že bolj ali manj vpeljan običaj. Pisec nam namreč jasno pove, da »se vsako leto v tem loškem mestu na veliki petek /.../ ob štirih popoldne priredi procesija v čast Gospodovega trpljenja.« Koliko dlje v preteklost sega začetek te tradicije, ne vemo. Lahko pa si na vprašanje skušamo odgovoriti s pomočjo spoznanj o ljubljanski pasijonski procesiji. Metod Benedik je o ljubljanski pasijonski procesiji, za katero se je dolgo menilo, da se je začela leta 1617 (to je enajst let po prihodu kapucinov v Ljubljano), ugotovil, da se je, sodeč po zapisih škofa Tomaža Hrena, najverjetneje začela že v letih 1608–1613.⁹² To je tako rekoč na začetku njihovega javnega delovanja v Ljubljani. Ljubljanski primer tako zgovorno priča, da ni nemogoče, da ne bi bilo podobno tudi Škofji Loki, kjer so kapucini samostan ustanovili leta 1706, temeljni kamen pa vgradili leta 1707. Ti letnici izpričujeta le uradni čas prisotnosti kapucinov v Škofji Loki, vemo pa, da so tja kapucini iz Ljubljane in Kranja prihajali tudi že prej. Ker so bili duhovni temelji kapucinske dejavnosti v Škofji Loki postavljeni že pred njihovim dejanskim prihodom ter materialnimi temelji, se mi zato ne zdi nemogoče, da bi kapucini duhovne sadove svojega dela lahko želi že nekoliko prej, kot se da sicer sklepati po doslej znanih in ohranjenih materialnih dokazih o njihovem delovanju v Škofji Loki.

⁹² Benedik, *Izhodišča Škofjeloškega pasijona*, str. 27, 30–31; Benedik, *Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000*, str. 425–426.

Viri in literatura

- Benedik, Metod, Kralj, Angel: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 16. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki Fakulteti Univerze v Ljubljani, 1994.
- Benedik, Metod: Ob odkritju spominske plošče patru Romualdu Lovrencu Marušiču (1676–1748), 21. marca 1997. *Loški razgledi* 46. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1999, str. 19–21.
- Benedik, Metod: Znamenje časa – vabilo, ki ne zastara. *Loški razgledi* 46. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1999, str. 215–216.
- Benedik, Metod: Izhodišča Škofjeloškega pasijona. *Katalog Potujoče razstave Škofjeloški pasijon*. Zbirka Loški razgledi (*Doneski* 12). Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 2006, str. 25–35.
- Benedik, Metod: Škofjeloški pasijon 1713 – 1715 – 1721 – 1999 – 2000. *Liturgia Theologia prima. Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Založba Družina, 2008, str. 415–429.
- Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo Sv. Ane Škofja Loka*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Škofja Loka: Kapucinski samostan, 2008.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo* (973–1803). Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.
- Deželak Trojar, Monika: Listi ob kodeksu Škofjeloškega pasijona. Matija Ogrin (ur.): *Oče Romuald: Škofjeloški pasijon*. Celje – Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2009, str. 366–386.
- Deželak Trojar, Monika: Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem. *Jezik in slovstvo* 65/3–4, 2020, str. 167–182.
- Kalan, Filip: Gledališki značaj škofjeloškega pasijona. Mirko Mahnič in Dušan Moravec (ur.): *Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja* (3. knjiga, 10: Ob stoletnici dramatičnega društva). Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 1967, str. 208–231.
- Kidrič, France: Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790 (Revizija in dopolnilo). *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* V, 1926, str. 108–120.
- Koblar, Anton: Pasijonske igre na Kranjskem. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* II, 1892. Ljubljana: Muzejsko društvo za Kranjsko, str. 110–125.
- Koblar, France: Spremna beseda. *Oče Romuald – Lovrenc Marušič: Škofjeloški pasijon. Faksimile rokopisa iz kapucinskega samostana v Škofji Loki*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* (ur. France Baraga, prev. Marija Kiauta). Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Mantuani, Josip: Pasijonska procesija v Loki. *Carniola* VII–VIII, 1916–1917, str. 222–232, 15–44.
- Ogrin, Matija: Tradicija in datacija Škofjeloškega pasijona. Matija Ogrin (ur.): *Oče Romuald: Škofjeloški pasijon*. Celje – Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2009, str. 343–365.
- Ogrin, Matija: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija* 59/4, 2011, str. 385–399.
- Ogrin, Matija: Pridiga p. Ferdinanda Ljubljanskega na veliki petek 1722 v Škofji Loki. *Pasijonski doneski* 9 (*Loški razgledi*, *Doneski* 31, *Memorabilia Locopolitana* 18). Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka in Lonka, 2014, str. 94–108.

- Ogrin, Matija: Tri stoletja pasijonskega izročila. *Pasijonski doneski* 11 (*Loški razgledi, Doneski* 36, *Memorabilia Locopolitana* 24). Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka in Kulturno-zgodovinsko društvo Stara Loka, 2016, str. 79–85.
- Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. Ms 020. Ferdinand Ljubljanski: *Pridige*. URL: http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_020/VIEW/ [14. 2. 2021].
- Romuald, Oče: *Škofjeloški pasijon: znanstvenokritična izdaja* (ur. Matija Ogrin). Celje – Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- Štukl, France: Drobižki k Škofjeloškemu pasijonu. *Loški razgledi* 46. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 1999, str. 105–114.

dr. Marjeta Pisk

PASIJONSKE PESMI V LJUDSKEM IZROČILU

Povzetek

Pasijonske pesmi so oblike pasijonskih pobožnosti, ki so bile med ljudmi zelo razširjene, saj jih je poznal in pel precejšnji del prebivalstva na celotnem slovenskem ozemlju. Razmah pasijonskih pesmi, ki so vernike vabile k premišljevanju Kristusovega trpljenja, je slovenski prostor doživel v prvi polovici 18. stoletja (Smolik 1963: 221). Zapisi tovrstnih pesmi so se ohranili predvsem v rokopisnih pesmaricah, tako kot večina baročnih homilij in meditativne proze. Pesmi, ki tematizirajo Kristusov pasijon, so grešnika spodbujale k sočutju do trpečega Odrešenika. Tak način prikazovanja Jezusovega pasijona je zbujal sočutje pri vernikih, ki naj bi dogajanje sprejemali s tako intenzivnostjo, kot da bi bili neposredno udeleženi ob Kristusovem trpljenju in bi tako tudi sami občutili bolečine. (Köpf 1997: 725–726, 728–730, po Žejn 2017: 187) Bolj kot so bili opisi Kristusovega trpljenja (*passio*), ki poslušalce nagiba v sotrpjenje s trpečim Kristusom (*compassio*), realistično prikazani, močnejši je bil prehod v osvobajajočo izkušnjo odpuščanja in ljubezni. (Širca 2016: 110)

Opisovanje Kristusovega trpljenja je bila ena od osrednjih tem baročne duhovne literature, ki je v tem pogledu nadaljevala srednjeveško tradicijo (Širca 2016: 103). V primerjavi s srednjim vekom je bil v baroku večji poudarek na afektivnosti; nazorni opisi Kristusovega mučenja naj bi vernika privedli do duševno-duhovne skrušenosti, do solz in na kolena, hkrati pa poglobili razumevanje tipično baročnih tem, kot so *vanitas mundi*, ničevost človeškega življenja, smrti in tematizacije večnosti, krščanske popolnosti, ki tradicionalno velja za področje mistike (nav. delo: 92). Tovrstna slovenska baročna književnost je »trajala vse do razmahnitve razsvetljenstva ob koncu 18. stoletja, predvsem na podeželju pa je kulturno ozračje določala še globoko v 19. stoletje« (nav. delo: 83). Pasijonske pesmi, ki so se v tem času razširile, so bile med pevci priljubljene še vse do sredine 20. stoletja, kar dokazujejo objave v *Slovenskih narodnih pesmih* (SNP) Karla Štreklja in zapisi iz Arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (GNI ZRC SAZU). Štrekelj je objavil 25 tipov pasijonskih ljudskih pesmi z variantami (SNP III: 6412–6492), v Dodatek pa je med Pesmi postne in o Jezusovem trpljenju uvrstil 45 začetkov razširjenih in priljubljenih pasijonskih pesmi, za katere je domneval, da po izvoru niso ljudske.

PASSION SONGS IN FOLK TRADITION

Abstract

Passion hymns are a form of Passiontide devotion that was very widespread among people, being known and sung by a considerable part of the population on the entire Slovene territory. The flourishing of passion hymns, which called on believers to reflect on the suffering of Christ, occurred in Slovenia in the first half of the 18th century (Smolik 1963: 221). Records of such hymns have been preserved mainly in manuscript form, as have most Baroque homilies and meditative prose works. Hymns thematizing the Passion of Christ encouraged the sinner to have sympathy for the suffering Saviour. This manner of presenting the Passion of Jesus aroused compassion in the faithful, who were meant to experience the events with such intensity as if they were directly involved in Christ's suffering, and thus to feel the pain themselves (Köpf 1997: 725-726, 728-730, according to Žejn 2017: 187). The more descriptions of Christ's suffering (*passio*), which incline listeners to share the suffering of the suffering Christ (*compassio*), were realistically presented, the stronger was the transition to the liberating experience of forgiveness and love (Širca 2016: 110).

Describing the suffering of Christ was one of the central themes of Baroque spiritual literature, which in this respect continued the medieval tradition (Širca 2016: 103). Compared to the Middle Ages, there was greater emphasis on affectivity in the Baroque, vivid descriptions of Christ's martyrdom were intended to lead the believer to mental and spiritual contrition, tears and obeisance, while deepening the understanding of typically Baroque themes such as *vanitas mundi*, the transience of human life and death, and the thematization of eternity, Christian perfection, which is traditionally considered the field of mysticism (*ibid*: 92). Such Slovene Baroque literature „lasted until the rise of the Enlightenment at the end of the 18th century and, especially in the countryside, it determined the cultural atmosphere deep into the 19th century“ (*ibid*: 83). Passion hymns, which spread during this time, were popular among singers until the middle of the 20th century, as evidenced by publications in Slovene National Songs (SNP) by Karel Štrekelj and records from the archives of the Institute of Music and Ethnography of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (GNI ZRC SAZU). Štrekelj published 25 types of passion folk hymns with variants (SNP III: 6412–6492), and in the Appendix he included 45 openings of widespread and popular passion hymns among the Hymns of Lent and about Jesus' suffering, which he concluded were not folk in origin.

TEMATIZACIJE PASIJONA V PESMIH

Tematizacije Jezusovega in Marijinega trpljenja so se v slovenski pesmi začele pojavljati vsaj ob koncu srednjega veka. Med najstarejšimi pesmimi te vrste je pesem *Ko b' človek ti vedel*, ki jo je Matija Majar slišal v Terski dolini in je zapisal na v najbolj razširjeni obliki slovenske alpske poskočnice. (Ogrin 2019: 52)

*Ko bi človek ti vedeo,
kaj Kristus terpi:
Po celem životu
ni družiga ko kri.*

*Na glavci ma krono
pa trnić bodeć,
Mariji srce predira
vse glih koker meć.*

*Žalostna mat bôžja
pod križam kleči,
pa preljubi nje sinić
na križi visi.*

*Oj na križi je visou,
na križi je vmerv,
pa vsem věrnim dušicam
nebesa odperv.*

*Od pakla, od martre
odrešu je nas,
hor v svete nebesa
zavižov je nas.*

(SNP III: 6450; Beneška iz soseščine Lošvar blizu Tarčenta, zapisal Matija Majar.)

Karel Štrekelj je v *Premisli, ti človek grešni, kaj Jezus trpi* (SNP III: 6450–6453) zbral variante vsebinsko sorodnih pesmi.

*Premisli, o človek grešni,
kaj je terpu sam Bug večni,
za me nu za te je umrov,
skuz tu nam nebu odprov.*

*Z jogri k mizi doli sedov,
le-tu jagne ž nimi jedov,
postavov svet Rešnu telu,
de bi nam k en' špiži blu.*

*V le-ta vert se je perbližav,
nizku za nas se perbližav,
trikrat padov na obraz svoj,
očeta prosu za greh moj.*

*Jezusa glej v vertu klečati,
angela v oblakah stati,
kir kelih v rokah derži,
Jezus kervavi put poti.*

(Krebs 30)

Ta dvajset kitic dolga pesem je bila še dolgo priljubljena: zapisana je bila npr. v Krebsovi pesmarici iz konca 18. stoletja (NRSS 22), večkrat jo je zapisal tudi znani zbiralec ljudskih pesmi in organist Franc Kramar, ki je pred 2. svetovno vojno služboval v Poljanah nad Škofjo Loko. Ob zapisu pesmi iz Stražišča pri Kranju je 8. septembra 1912 dopisal, da je besedilo prepisal iz stare zbirke, ki jo je »dobil pri 80. letni Katarini Pirkuš v Šutni pri Škofji Loki« (GNI O 9629). V skoraj nespremenjeni obliki je bila natisnjena še leta 1951 v molitveniku *Naše molitve* Ivana Trinka. (1951: 251–255)

Poleg pesmi, ki so se predvsem od prve polovice 18. stoletja naprej (Smolik 1963: 221) pele neposredno ob pobožnostih molitve križevega pota, so se med ljudstvom razširile tudi druge pesmi, ki jih lahko uvrščamo v širšo skupino pasijonskih pesmi, kot je npr. prevod mašne pesmi (sekvence) *Žalostna je mati stala* (*Stabat mater dolorosa*), paraliturgične (*Sedem Jezusovih besedi na križu*, *Marijine sanje*, *Jezusovo slovo od Marije*, *Sedem žalosti Marijinih* ipd.) in druge ljudske nabožne in legendne pesmi (*Jezus brez žlahte*, *Jezusova oprava ob trplje-*

Peisem od Jezusoviga Terplena.
9629 3547.
7854 (iz Stražišča pri Kranju.)
Serioso.

1. Ah pre-misli, clovek grešni, kaj je Terpu sam Boh večni?
Zate, za-me je vmeru, Sko to je nam nebo odpru.

2. Ž jagri k mizi doli sedu,
Leta jagne z nami jedu;
Potavu ovet nečna tela,
De bi nam keni ipiri blo.

3. V' leta vent se je perbližou
Nispa se za nas ponizou
Trikat pade na ohras soj,
Nieta prosu za greh moj.

4. Jezusa vidjo u ventu klečati,
Angela u ventu stati-
Skri kelek u rokah derži;-
Jezus kervavi pot poti.

Opomba. Pišite samo na prvo in tretjo stran!

CEL. I. za nabiranje
slovesnih besedil

Peisem od Jezusoviga terplena (GNI O 9629).

nju, Kako pojde Jezus s križa idr.), ki tematizirajo Kristusovo trpljenje ali odnos Marije, Žalostne Matere Božje, do Sinovega trpljenja. Iz srednjeveških se je v baročna besedila prenesla močna prepletenost kanoničnih svetopisemskih motivov z nekanoničnimi, apokrifnimi in ljudskimi elementi (Ogrin 2016: 496), ki odsevajo tudi iz številnih pesmi. Kristusovo trpljenje ima osrednje mesto v pesmih, petih ob žalostnem delu rožnega venca, ki so se do sredine 20. stoletja pele tudi ob bedenju pri mrličih (npr. *Predolga je rajža*), in ob lavretanskih litanijah.

Takšna oblika petih litanij, z odpevi po vsakem tretjem vzkliku, je izpričana iz 17. stoletja, medtem ko je preprostejša oblika segala že v čas pred reformacijo.

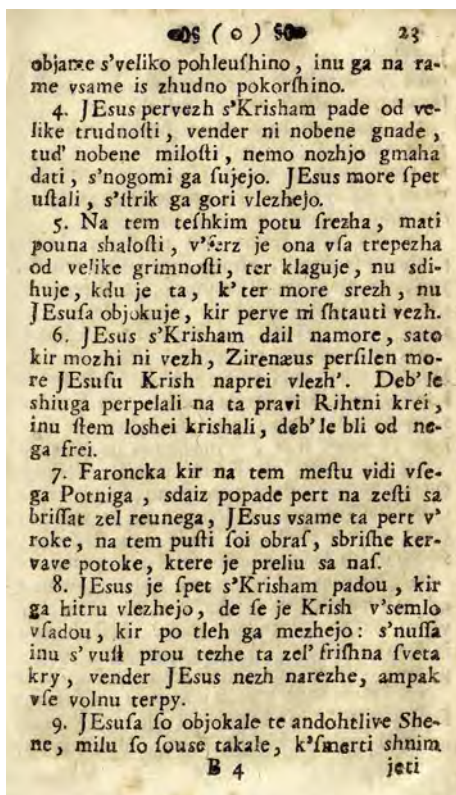
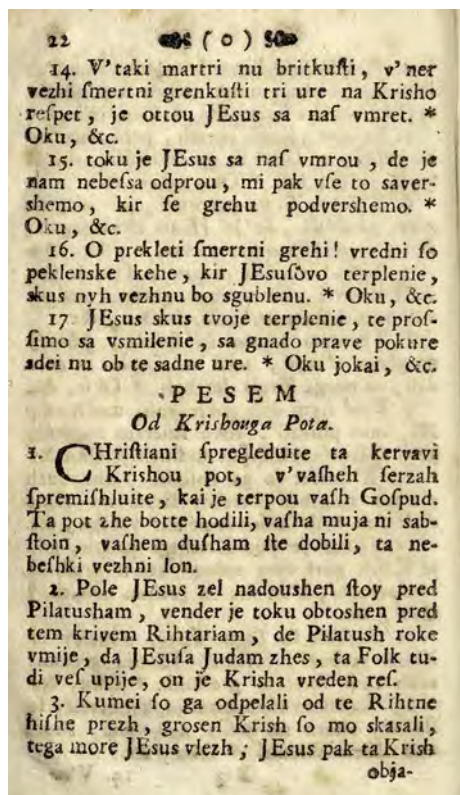
Poleg pesmi *Premisli, o človek grešni* je bila v lekcionarijih tedanjega časa pogosto objavljena pesem *Mati žalostna je stala* (*Stabat Mater dolorosa*), ki je ena najbolj znanih srednjeveških marijanskih himen iz 13. stoletja. Eden ali več slovenskih prevodov je verjetno nastal v 15. stoletju (Ogrin 2019: 53), najzgodnejši ohranjeni prevod te himne v slovenski jezik pa je zapisan v t. i. Muzejskem rokopisu, ki je privezan k izvodu Hren-Čandkovih *Evangelia inu Lystuvi* iz leta 1612. V prvem natisnjem prevodu v molitveniku *Bratovske bvqvice S. Roshenkranza* Matije Kastelca iz leta 1678 je bila ta marijanska himna označena kot »lepa stara pejsen«. (Smolik 2011: 1042) V priročniku *Pomuč živim, umirejočim inu mertvim* bratovščine Britkega Smrtnega Trpljenja Kristusovega na Svetem Križu, ki je od leta 1660 delovala pri jezuitski cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani, je natisnjenih 11 kitic pesmi *Žalostna je Mati stala* v prevodu, ki se razlikuje od običajnega besedila v lekcionarijih. (Smolik 2011: 252) Po mnenju nekaterih je slovenski prevod te knjižice oskrbel Jernej Basar, ki je bil v tem času vodja bratovščine (prim. SBL I: 26; Smolik 2011: 254), ustanovil pa je tudi bratovščino Brezmadežne, sv. Ignacija in sv. Frančiška Ksaverija pri sv. Volbenku v Poljanski dolini (Širca 2016: 124). Nov prevod pesmi je izšel tudi v molitveniku *Molitoune Bukvize* Ožbalta Gutsmana leta 1788. (Kapelški 2016: 142)

Tudi pesem *Ah kristjani, spregledujte iz Misionskih pesmi inu molitev* Primoža Lavrenčiča (1757: 22–25), ki je prešla v poznejše molitvenike (Smolik 2011: 1485), je oblikovala pasijonske pobožnosti še vse do polovice 20. stoletja (glej npr. zapis Anice Arnolj iz Železnikov, GNI 18.151). Pod varianto domnevno precej razširjenega korala, ki se je pel ob posameznih postajah križevega pota, je France Kramar leta 1910 v Konfinu na Gorenjskem zapisal, da je Alojzija Cerar sicer pela enoglasno, vendar da »se je ta ,Sv. križev pot‘ pev nekdanj večglasno v cerkvi Sv. Trojice pri Moravčah. Besede vzete iz neke stare tiskane knjižice.« (GNI O 8177) Ta knjižica je morda Antona Bichlerja *Cerkveno leto, Pesmi z napevi za vse nedele ino praznike* (1852: 113), v kateri je pesem natisnjena pod naslovom *Križev pot*. Da je bila pesem zelo razširjena, dokazujejo tudi različne melodije in harmonizacije pesmi. (npr. Kokošar in Fajgelj 1886: 8–9)

*Kristjani, spregledujte,
ta kervavi križov pot,
v vaših sercah spremišlujete,
kaj je terpu vaš Gospud.*

*To pot če bote hodili,
vaša muja ni zabstojn,
vašim dušam ste dobili
ta nebeški večni lon.*

(Krebs 13)

Pesem Od Krishouga Pota (Lavrenčič 1757: 22–23).

Do današnjih dni razširjeno pesem *Oh le-sem, vse stvari* je Maksimilijan Re-deskini objavil v pesmarici *Osem inu shestdeset sveteh pesm* (1775: 105–107), v kateri najdemo več pasijonskih pesmi, kar priča, da so Slovenci ob koncu 18. stoletja že ves postni čas posvetili misli na Jezusovo trpljenje, kakor je v ljudskih neliturgičnih pobožnostih še danes (Smolik 2011: 1489). Pesem se je ob prenašanju iz ust do ust in iz zapisa v zapis spreminjala, nastajale so različne variante besedil in napevov, po katerih se je pesem pela (npr. GNI O 1846).

Oh lesem vse ftvary!
glejte! kaj sé gody,
ta, k'tir' vas vse shivy,
grofhe martre terpy.

Ves fgaifhlan, fapluvan,
s' ternjam k' shpotu kronan
bo pred sodbo pellan,
nadolh'n k' smert' zhes dan.

(Redeskini 1775: 105)

1846, a, b, c, d. *2. začelo. rok 432.*

Sv. križev pot
z raznimi napevi tias gromi
po fvaingitki dolini in zapisal
I. napev: 1. Rito. J. K. K. K.

Oh pridete stvari! Kaj gloyte se go di. Ter
Kinaruse gi vi. Strano za nas te gi.

II. napev na isto pesem 2. Rito.

Kaj gajlan zaplavaru in kronan za ramom. Pred
sodbo je peljan. Ne dol gjen smetih dan.

III. napev na isto pesem 3. Rito.
Odbor se nabiranje
alevanskih narodnih pesmi.

gaj. Križu na la je. Kaj ran je ne ra me. Oh
jaguje bojuje gre. In ne se nih dolge.

Sv. križev pot z raznimi napevi (GNI O 1846).

Ljudsko razumevanje je jasno izraženo v pesmi *Angeljci prestrezajo sveto kri* (SNP III: 6466–6469), ki je pogosto poimenovana tudi Žalostni rožni venec, saj po posameznih kiticah sledi molitvi žalostnega rožnega venca.

*Jezus je za nas kervav pot potiu:
iz njega je tekla rešna kri,
za odrešenje vseh ljudi.*

*Angeljci jo poberajo,
u zlate kelhe jo devajo
in jo Bogu darujejo,
Učetu nebeškemu! ...*

(SNP III: 6466, iz Motnika)

V rokopisnih pesmaricah so navedene tudi številne druge pesmi, ki so se pele ob posameznih »štacijonih« križevih potov (npr. v rokopisni Krebsovi pesmarici iz konca 18. stoletja so zapisane štiri različne pesmi ob križevih potih, v rokopisnem zvezku iz Podmelca, ki se nahaja v Kokošarjevi zapuščini, je zapisanih 7 različnih pasijonskih pesmi).

Poleg križevega pota so češčenje Jezusovega trpljenja spodbujale tudi pesmi ob drugih pobožnostih, še posebej na romanjih. Organist Filip Jakob Repež je v pesmih, izdanih v *Romarskih bukvizah* (1757) in *Romarskem drugem blagu* (1770), romarje na Križni gori pri Ložu spodbujal, naj premišlujejo Jezusovo trpljenje. Rokopisi drugih organistov pričajo o precejšnji razširjenosti njegovih pesmi, ki pa jih kljub temu ne moremo šteti med prave cerkvene pesmi, saj jih je navadno pel organist sam. (Smolik 2011: 463, 1487) Z romanji je povezana tudi zelo razširjena pasijonska pesem *Le pojdi, pojdi, duša z menoj* (SNP III: 6471–6479), ki je še danes del stalnega repertoarja postnih pesmi. Rudolf Vrabl je na Vranskem zapisal različico, naslovljeno *Romarska*, ki neposredno kaže na njeno vlogo in uporabo pri postnih romanjih v določene cerkve, kjer so v postu obhajali maše (na primer pri Svetem Primožu nad Kamnikom). Pele so se tudi med pobožnostmi ob križevih potih na Kalvarijah ali okrog cerkva, ki jih obdajajo kapelice na prostem.

Romarska (GNI O 1011).

Prve tri vrstice se iz kitice v kitico ponavljajo, v skladu z zaporedjem skrivnosti žalostnega rožnega venca se spreminja le zadnja vrstica. Pri varianti pesmi iz Podgorja je zapisovalec France Stelè pripisal, da se poje pri mrliču.

*Duša, pojd z menoj,
z menoj na božjo pot,
na božjo pot na goro,
na goro visoko.*

*Tam gor boš vidla, duša ti,
kaj Jezus gor za nas trpi:
za nas in za naše grehe
je krvavi pot potiv.*

(SNP III: 6478)

Frančišek Mihael Paglovec je v pesmi *Svetiga križa en žolner* združil »dve v baroku razširjeni tradiciji premišljevanja o vsebini velikega petka. Prva je sedmero prelitje Jezusove krvi, ki se v večji meri ujema s sedmerimi bolečinami Žalostne Matere Božje. Druga tradicija je meditacija o časovnem poteku Jezuso-

vega pasijona po posameznih urah zadnjega dneva njegovega življenja«. (Ogrin 2019: 91)

*Svetiga križa en žolner
kervavi nosel svoj bander.
sedemkrat je Jezus kri prelil,
kader je on na sveti bil.*

*Prvu je Jezus kri prelil,
na osmi dan obrezan bil.
Drugu je Jezus kri prelil,
kir je krvavi put potil. ...*

[...]

*Ob eni uri popudan
sant Janžu Mater poročil sam.
ob drugi uri jesih pil,
ob tretji uri smrt sturil.*

*Ob štirih vboden v desno stran,
ob petih s križa snet, zakopan.
To, človik, spremisli vsak dan
Jezus to bode lonal sam.
Amen.*

(Ogrin 2019: 91–92)

Marko Pohlin je v molitveniku *Pet svetih petkov mesca sušca* (1. izdaja 1768) častilcem Jezusovih ran in Žalostne Matere Božje ponudil »oficij« v čast Kristusovega trpljenja, ki se moli ob postnih petkih. »Oficiji« so posebna ljudska oblika liturgične pobožnosti, ki je bila v Evropi razširjena od srednjega veka dalje. Vsaka ura oficija (»K Juternzi«, »k prvi«, »k tretji«, »k shesti«, »k deveti«, »k vezhizenzam«, »k pumraku«, »perporozhuvanje«) je imela en odlomek pesmi brez napeva. (Smolik 2011: 436, 1488)

V nasprotju z načeli jožefinskega⁹³ (janzenističnega) bibličnega križevega pota, v katerem so bile dovoljene le postaje, katerih snov je zapisana v evangeliju, kot npr. v knjižici *To terpleine inu smert nashiga gospoda Jesusa Kristusa* (1794) Janeza Šimonca (Smolik 2011: 723), so se v pasijonskih pesmih ohranile različne podrobnosti iz srednjeveških izročil, ki so bile posredovane prek baročnih homilij, kot npr. »krvavi« prizori, ki so vernike spodbujali k globljemu doživljanju in sočustvovanju s trpečim Jezusom.

*Grešnik, se ti kej Jezus smili,
kir so ga na križ perbili
iz tako grozovitnostjo,
de vse žile pokajo.*

(Krebs 11–12)

V nekaterih pesmih je perspektiva obrnjena in ne sledi pasijonski kronologiji: pesem *Poslušej en malu, o grešni človek* poslušalca vabi k mrtvem Jezusu v grob in nato retrospektivno k premišljevanju o njegovem trpljenju.

*Poslušej en malu, o grešni človek,
inu si vzemi v serce ta nauk!*

*Jezus je umrov, Jezus je umrov.
Spomni te, prosim, o grešni človek!*

*Pojdi notri, v ta grob poglej,
kdu mertu v grobu leži zdej.
Človek, Bug nu Gospud, kateri je navzoč
povsod. Spomni te itdr.*

*Kaj je on za te prestav,
Judas ga je Judam prodav,
kri je preliv, soze je potiv.
Spomni te itdr.*

(Krebs 028)

Pesmi pa ne vpletajo le ljudske motivike in estetike, pač pa so tudi oblikovno sestavljene v sozvočju z razširjenimi ljudskimi metričnimi in verzni sistemi.

⁹³ Stare pesmi so vključevali v lekcionarje do Jurija Japlja leta 1792, ko je pripravil priročnik po terezijanskih navodilih (Smolik 1989: 103).

Pesem *Vse stvari žalujte* je tako zložena v obliki poskočnice, kjer se pet- in štirikložni verz menjavata s prestopno rimo, ki je tudi najbolj razširjena poskočna verzna oblika slovenske ljudske pesmi. (Kapelski 2016: 31)

*Vse stvari žalujte,
kar koli živi.
Ta žalost spremlujte,
kaj Jezus trpi.
Nausmilenu je zgajžlan,
člaveku glih ni,
ves čistu je ranjen,
leži v sojej krvi.*

*Premisli, oh člavek,
kaj Jezus trpi,
pogledej, o griðšnik,
gduð temu leži.
Zagledu boš jagnje,
katiaru bo nam
odvezov vsiðh griðhov,
odpustu jðh vsiðm.*

*Odpusti, oh Jezus,
ti griðhe naše,
oh cartanu jagnje,
mi prosimu te.
Odvzemi te griðhe,
potroštej nas ti,
da bamu vsi vkupej
tebe hvalili.*

(Kapelski 2016: 55–57)

Prestopno menjavanje zaporedja ženske in moške rime (aB aB, cD cD), kot so v tej pesmi, je po izsledkih Janeza Höflerja značilno za baročni tip nemške ljudske in cerkvene pesmi 17. in zgodnjega 18. stoletja. (Höfler 1975: 106, po Kapelski 2016: 222) Osemvrstičnice so prav tako značilne za dobo visokega nemškega baroka od srede 17. stoletja naprej, na Slovenskem pa je osemvrstično kitico (v jamskih in trohejskih inačicah) uveljavil Ahacij Stržinar s pesmarico *Katoliš*

keršanskiga vuka pejsme (1729), s čimer je postala vzorec za veliko večino slovenskih pesmi baročne dobe. (Kapelski 2016: 223)

114.556
GNI 114.392

*Žalostni rožni venec.
(Iz Hotovlja v Poljanski dolini.)*

1. Jezus je tolko vsmilen bil, Da je za nas kr-
vavi pot potir; Tam je tekla rešja kri Za
odre-šenje vseh ljudi. Angeli jo pobirajo, V zlato
kelhe jo devajo, In jo Bogu darujejo, Svojmu O-

Opomba. Pišite samo na prvo in tretjo stran!

Žalostni rožni venec iz Hotovlje v Poljanski dolini (GNI O 11556).

MARIJA V PASIJONSKIH PESMIH

*Zdej svet' križov pot začnimo,
močnu si k serci vzmimo,
spremišljamo s ponižostjo
iz Marijo žalostno.*

(Krebs 11)

Številne priljubljene pasijonske pesmi so bile tesno prepletene s češčenjem Marije, ki je sodoživljala Sinovo trpljenje. Maksim Izpovedovalec je v delu *Življenje Device* že v 7. stoletju Marijo na križevem potu predstavil kot najpogumnejšo, saj sina spremlja na poti trpljenja, trpi pa tudi ona sama. Njeno nagovarjanje križanega in pozneje mrtvega Kristusa je vplivalo na liturgijo velikega tedna in ljudske pesmi ter pobožnosti s pasijonsko vsebino (Avsenik Nabergoj 2017). Pobožnosti do Žalostne Matere Božje oz. Marije sedem žalosti, ki je bilo najznačilnejše poimenovanje Marije v ljudskem pesništvu (Kumer 1988: 264), so se na Zahodu pojavile v 9. stoletju. To pobožnost je širil zlasti red servitov ali Marijinih služabnikov, med zahodnimi Slovenci je npr. deloval Alasia da Sommaripa, servit iz samostana v Devinu (Smolik 2011: 1040). V slovenskem duhovnem in kulturnem prostoru je pomemben pečat pustilo tudi delo Filipa iz Žič, *Marijino življenje* (13. stol.), ki vsebuje obširne opise trenutkov trpljenja in srečevanja s trpečim, umirajočim in mrtvim Kristusom, vplivalo pa je na likovna dela ter imaginacijo preprostega ljudstva, kar lahko razberemo tudi iz ljudskih pesmi. (Menaše 1994: 158, po Brozovič 2019: 44–45)

*Poslušej en malu, o grešni človk,
inu si vzemi v serce ta nauk!
Jezus je umrov, Jezus je umrov.
Spomni te, prosim, o grešni človk!*

Največ sledov češčenja Žalostne Matere Božje sta tako na slovenskih tleh pustila 14. in 15. stoletje; iz te dobe so se ohranile slike Marije ob trpečem Sinu in številni kipi pieta, medtem ko so zapisi pesmi, ki izhajajo iz tega obdobja, nastali pozneje.

Pesem *Gori, gori, duša moja* je »morda najstarejša ohranjena slovenska pesem za križev pot«. (Ogrin 2019: 87) Štirinajstim kiticam, ki se nanašajo na frančiškansko obliko križevega pota, so dodane štiri kitice nagovora Marije in Jezusa, ki naj bi verniku pomagale prav razumeti njegovo trpljenje in ga privedi v srečno večnost. V nekaterih variantah (npr. iz vasi Stomaži pri Ajdovščini) sta prepoznavna starejši izvor in stabatinska forma kitic, ki poteka iz pesmi Žalostna

je mati stala (več v Ogrin 2019: 87–89), v drugih, kot npr. iz Krebsove pesmarice, ki sledi Paglavčevim *Cantilenae*, se pa ponovi refren.

Gori, gori, duša moja,
zvestu spremi mater tvojo,
Marijo sivnu žalostno,
Marijo sivnu žalostno.

Ves izgajžlan, s ternjam kronan,
tu je biv od njih polonan,
gori s križam obložen.

(Krebs 16–17)

V *Molitvenih bukvicah* Marka Pohlina (1777) je bila poleg štirih oficijev z litanijami, prirejenih po nemških predlogah, med njimi tudi oficija Žalostne matere božje, na koncu knjižice natisnjena nova Marijina pesem *Grešnik, glej žalost Marije*. (Smolik 2011: 543)

Jezus jemlje slovo od Marije.
10.867
GNI 10.867
(iz St. Lenarta nad Škofjo Loko.)

1. Grešnik, glej za-lost Mari-je, kak' za-
2. no pri-lost- na moja Ma-ti, kaj ma-
3. O- na pra-vi: "De-je moje! O u-

1. Je-zu-sam u-pi-je, ker se je od
2. nam slo-vo je ma-ti, gor grem zdaj v je-
3. smil' se Mater' svoje! Kdo me xdej po-

1. nje po-dar, Je to-ko slo-vo jencar
2. ru-ra-lem, Kom od ju-dor u-mojen!"
3. troštor loz Moj Sin, naj grem tud' s tebo!"

Zapisal z melodijo vred St. Kramar
Pela Franciška Krek, bivša cerkvena peka.
Zapisana 29. januarja 1929.
Nadaljne besede pri Škofjovarskem napreva.

Jezus jemlje slovo od Marije (Sv. Lenart nad Škofjo Loko, GNI O 10867).

Jezusovo slovo od Marije pred njegovim trpljenjem in smrtjo na križu je po-memben topos, ki je iz srednjeveških izročil prešel v baročna besedila in pasi-jonske igre ter v molitve ob svetih stopnicah. (prim. Kapelski 2016: 27) Poleg kanonične ikonografije križevega pota je namreč obstajalo bogato izročilo neka-noničnih, apokrifnih in ustnih ljudskih izročil, ki so se nanašale na t. i. Kristusovo skrivno trpljenje in so izhajala iz videnj sv. Brigite Švedske, sv. Gertrude Velike in drugih mističnih pisateljev ter so se pozneje širila prek rokopisnih in zgodnjih tiskanih izdaj *Meditationes Vitae Christi*, avtorja Johanna de Caulibusa. (Ogrin 2018: 240) Topos temelji na izročilu, da sta se Jezus in Marija po zadnji večerji poslovila, pred odhodom na Oljsko goro pa je Marija Jezusa prosila, da bi v svoji vsemogočnosti odrešil človeški rod tako: 1) bi umrl običajne človeške smrti, 2) ne bi umrl tako strašne in sramotne smrti kot hudodelec in 3) da bi ona smela trpeti in umreti z njim oziroma pred njim, da bi s svojimi očmi ne videla, kako ga ljudje trpinčijo. Ker prošnje niso bile uslišane, je tudi sama trpela. (Brozovič 2017: 90) Literarno upodobitev Jezusovega slovesa od Marije najdemo tudi v pridigi kapu-cinskega patra Ferdinanda Ljubljanskega *Na veliki petek* (1722), ki jo je pater imel kot uvod v pobožnost Škofjeloškega pasijona (prim. Ogrin 2015). Obsežneje je ta motiv predstavljen v 48. postavi Poljanskega rokopisa. (Kapelski 2016: 27)

Karel Štrekelj je zapisane pesmi zbral v tipu ‚Jezus jemlje slovo od Marije‘ (SNP III: 6412–6415), vendar je podvomil v ljudski izvor pesmi (SNP III: 656). Zanimivo je, da se melodija te pesmi v Beneški Sloveniji poje v molovskem na-činu, ki je sicer redek na tem območju. (Qualizza 1999: 119–120) Odnos med Jezusom in Marijo, ki sina prosi, naj ne gre v trpljenje oziroma naj ji dovoli, da ga spremlja, je opisan zelo človeško:

»Moj sin, k tvojim nogam paden,
pred kak slovo od te vzamen,
še enkrat naj gren z tobo,
al mi serce poknilo bo!«

»Moja mati, tukaj bodi,
z menoj več naprej ne hodi,
prite, prijateli tedaj,
troštate mojo mater zdaj.«

»Moj sin, saj zdaj to dopusti,
da te kušnem z mojimi vustmi,«
zavpije ona pred njim,
»Bog te obvarvaj, moj ljubi sin!«

(SNP III: 6412)

79.465
GNI 90.92.9

Sedem žalosti Marijinih.

(Iz Matene pri Tgu.)

Zmerno.

1. Le-pa r'o-ža, Ma-li Bož-ja, Ma-ri-ja
s'e-dom ža-la-sti! Ta par-va
ža-last je oku-si-la, K'je Je-xus
kar-var put pa-tiv. Vsi an-ge-
li sa se je-ka-li, Grej-šni
ovej-t se je ve-se-liv. Zap'-sti-mo
smej-he, Pre-ma-služma grej-he, Jon lu-
bi-ma Je-xu-sa!

Opomba. Pišite samo na prvo in tretjo stran!

Sedem žalosti Marijinih (GNI O 11165).

Marijo je trpljenje, ki se je raztezalo čez celotno njeno vlogo v odrešenjskem dogajanju, vse od Jezusovega rojstva v hlevu do njegove smrti na križu, približevalo ljudem, ki so se spopadali s stiskami, še posebej ob različnih preizkušnjah in smrti. Pesem *Sedem žalosti Marijinih*, ki je nastala za Bratovščino naše Gospe sedem žalosti in jo je zapisal Franc Mihael Paglovec v rokopisu *Cantilene variae*, obsega 15 oktav z izjemno metrično strukturo. (Ogrin 2018: 241) Pesem se je

zelo razširila in se je pela tudi »pri mrličih kadar vahtajo«. (GNI O 9533, Kori-tnica pri Bovcu; prim. SNP 3.: 6456–6459)

*Jezus, pesem čem zapeti,
sedem žalost razodeti:
kolko božja mat
mogla je prestat,
k je bla žalostna sedemkrat?*

*Parva žalost je narhujša bla,
Marija je k popisovanju šla:
kolko božja mat
mogla je prestat,
k je bla žalostna sedemkrat!*

*Druga žalost je še hujši bla.
O štalc rodila Jezusa:
kolko božja mat
mogla je prestat,
k je bla žalostna sedemkrat! ...*

*Treta žalost pa je še hujša bla,
Marija zgobila Jezusa:
iše ga tri dni
v veliki žalosti,
nešla ga je o tempelni.*

*Sedma žalost ga je spremlala:
tam še tri dni
točila je solze,
v veliki žalosti.*

(SNP III: 6458)

V pesmi *Marijine sanje* (SLP 2: 89), ki je ohranjena predvsem v obliki apo-krifne molitve, vendar jo zaradi tega, ker je preostanek daljšega pesemskega be-sedila, uvrščamo med legendne pesmi (SLP 2.: 123), je materi vnaprej razkrito sinovo trpljenje. (Stanonik 1999: 143–144) Jezus zbudi spečo Mater, ki mu vna-prej napove njegovo trpljenje, o katerem se ji je sanjalo. Z napovedjo sinovega tr-pljenja se sooča tudi v pesmi *Jezus brez žlahte*, v kateri Marija srečuje rokodelce, ki pripravljajo mučilna orodja za Odrešenika.

*Po cest' pa rajža Marija,
srečala je tišlarja dva.
»Kam pa gresta, tišlerja dva?«
»Midva greva v mesto Jeruzalem
Jezusu križ narejati.«*

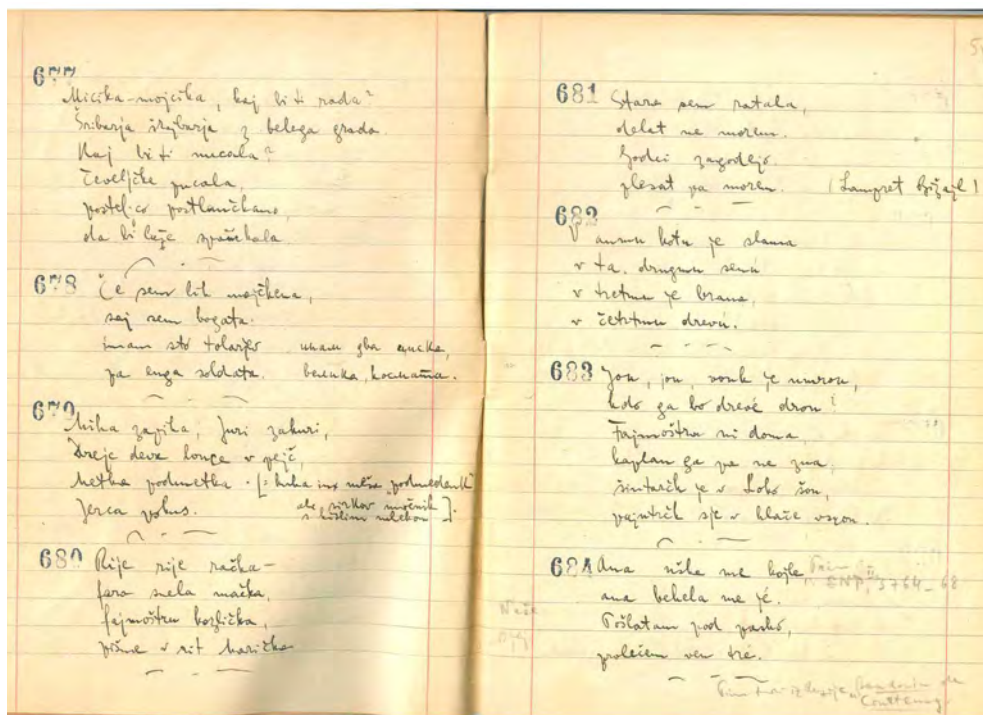
*»Če ga mu bosta ravnala,
pretežkega mu ne ravnajta,
da ga Jezus ložej nosil bo.«*

*»Nama pa se Jezus nič smilil ne bo,
saj nama nič v žlahti ni:
vsak človek svojo žlahto ma,
midva z Jezusom je nimava. ...*

(SNP III: 6430, Z Oblok in iz Cerkna)

V nekaterih variantah Marija zavzame aktivno držo in nagovarja obrtnike, »le delejta, le šivejta / natanko in drobnó, / saj Jezusov trpljenje / polajšano bo!« (SNP III: 6425), vendar je ne uslišijo. V pesmi sta Jezus in Marija predstavljena kot reveža brez svojcev, ki bi ju zaščitili pred bližajočim se trpljenjem (Kumer 1988: 263), zato sta bila emotivno še bližje preprostim ljudem.

Ostanke pesmi oziroma navezavo na pasijonske pobožnosti in pesmi bi lahko prepoznali tudi v številnih paraliturgičnih molitvah, ki so jih ljudje dolgo gojili po družinah. Zanje je značilno, da so »delno izšle iz liturgije ali njenega okvira (npr. pasijonske pobožnosti, kar je še ohranjeno tudi v sledovih petja in načina njih podajanja s slovesno dvignjenim glasom (recitiranje)«. (Novak 1983: 7, po Avsenik Nabergoj 2020: 261) Med njimi so bile poleg starejšega *Priporočanja v svete rane Kristusove* (Ogrin 2019: 93) najpogostejše molitve iz zvrsti *‚Zlatega očenaša‘* in *‚Marijinih sanj‘*, ki temeljita na evangeljski zgodbi Jezusovega pasijona in tradiciji Marijinega sočustvovanja s trpečim sinom Jezusom. Večina molitev teh zvrsti je v pesniški obliki, le nekaj jih je v prozni (Avsenik Nabergoj 2020: 285–286), pogosto pa so jih prenašali berači, ki so bili razumljeni tudi kot posredniki med Bogom in ljudmi. Molitev in petje prosjakov s temi molitvami nista bila razumljena le kot prosjačenje, temveč kot duhovni dar v zahvalo za prejete darove, predvsem hrano in prenočišče. (Klobčar 2020)

Številni zapisi Marijinih sanj v Narodni pesmih 3 Milka Matičetovega (Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

ZAKLJUČEK

Pasijonske pesmi so se močno usidrale v postne in druge pobožnosti ter s tem sooblikovale imaginativni svet vernikov na Slovenskem. Pesmi so se na besedilni in melodični ravni sicer mestoma spreminjale, vendar je doživljajska moč ostajala enaka. Včasih se je ob petju, pa tudi prepisovanju iz ene v drugo rokopisno pesmarico, spreminjal celo njihov dogmatični značaj. V Maurerjevi pesmarici je bilo tako v pesmi *Pridi sem revni krščenik* zapisano, da je Jezus moral trpeti:

*Križu se je muru podvreč,
brez dovga no brez uržeha,
saj ga še ni smou odvreči,
nesti je muru z vlo ga. (= z voljo)*
(Smolik 2011: 1493)

Poznejši zapisi pesmi pa izkazujejo, da so pevci razumeli, da je Jezusa na križ pripeljala svobodna odločitev:

*Križu se je otu podvreč
brez dovga no brez uržeha,
saj ga še ni otu odvreči,
nesti je otu z vlo ga.*

(Smolik 2011: 1494)

Prek Jezusove izkušnje človeškega trpljenja, s katero se je Bog človeku približal najbolj neposredno, lahko človek neposredno spozna Boga. Zato pesmi vzbujajo intenzivno in doživeto čustvovanje z Jezusom ob njegovem trpljenju. »Ključno je počlovečenje Božjega, njegova čisto človeška izkušnja trpljenja, približana človeku tukaj in zdaj, ob čemer Jezus še vedno ohranja tudi svoje božanske lastnosti. Čustveno sodoživljanje naj bi naslovnika pripeljalo do odločitve za življenje strogo po Jezusovem zgledu.« (Žejn 2017: 187–188)

Pasijonske pesmi so bile ob nastanku zmes tujosti in domačnosti, ambivalenca novosti in tradicije, vendar so se v procesu prenosa med pevci in zapisi iz generacije v generacijo preoblikovale v skladu s predstavnostnim, čustvenim in izkušnjskim svetom slovenskega človeka. V njih odzvanjajo izvorni nastavki iz evropsko razširjenih zvrsti *Vita Christi*, *Planctus Mariae in Marienklage*, vendar jih je prav preoblikovanje v skladu z glasbenim okusom širokih množic, tudi tistih, ki so sodelovale v predstavljanju ali so prisostvovala sporedu *Škofjeloškega pasijona* (Križnar 2006: 153), čvrsto umestilo v vsakdanje in praznično življenje ljudi na Slovenskem.

Kratice

NRSS: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja <http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss/VIEW/>

GNI O: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Glasbenonarodopisni inštitut, Arhiv, Zbirka Odbora za slovensko narodno pesem

SBL I: Slovenski biografski leksikon 1

Literatura

Avsenik Nabergoj, Irena. 2017. Marijino sočutje in žalovanje v srednjeveških meditacijah in dramatizacijah evangelske pripovedi o pasijonu. *Bogoslovni vestnik* 77, 3/4: 655–669.

Avsenik Nabergoj, Irena. 2020. Podobe Judov v izročilu slovenskih folklornih molitev „Marijine sanje“ = Images of Jews in the tradition of Slovenian folk prayers „Mary's dreams“. *Edinost in dialog* 75, 2: 255–288.

Brozovič, Maruša. 2017. Marijina podoba v slovenskih legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih. *Traditiones* 46, 30: 87–101.

- Brozovič, Maruša. 2019. Svetopisemske in ljudske osnove ter literarne oblike motiva Marije v slovenskem pesništvu med obema svetovnima vojnama: doktorska disertacija. Ljubljana: [M. Brozovič], 2019.
- Höfler, Janez. 1975. Slovenska cerkvena pesem v 18. stoletju: *Tipološki prikaz njenega glasbenega stavka*. Ljubljana: SAZU.
- Kapelski 2016. Kapelski pasijon. Ur. Erich Prunč in Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Celjska Mohorjeva družba.
- Klobčar, Marija. 2020. Poslušajte štimo mojo: potujoči pevci na Slovenskem. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Köpf, Ulrich. 1997. »Passionsfrömmigkeit«. *Theologische Realenzyklopädie* 27. Ur. Gerhard Krause in Gerhard Müller. Berlin: Walter de Gruyter, 722–764.
- Kokošar, Janez in Damir Fajgelj. 1885–1893. *Cerkvene pesni nabrane med slovenskim narodom*. [V Gorici]: Ceciljansko društvo za goriško škofijo.
- Krebs: Krebsova pesmarica. Neznani rokopisi slovenskega slovstva. Ms 022. 1750-1800. http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_022/VIEW/
- Križnar, Franc. 2015. Škofjeloški pasijon v luči medreligijske prisotnosti. *Edinost in dialog* 70, 145–156.
- Kumer, Zmaga. 1988. Odmev svetopisemskega sporočila o Mariji v slovenski ljudski pesmi. *Bogoslovni vestnik* 84 (3): 261–266.
- Menaše, Lev. 1994. *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje: Mohorjeva družba.
- Novak, Vilko. 1983. *Slovenske ljudske molitve*. Ljubljana: Družina.
- Ogrin, Matija. 2016. Kodikološki opis rokopisa in besedilno izročilo Kapelskega pasijona. V: Kapelski pasijon. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Celjska Mohorjeva družba, 459–507.
- Ogrin, Matija. 2018. Confraternities in the Slovenian Lands and their Significance for Baroque Slovenian Literature. *Acta historiae artis Slovenica* 23, 2: 233–243.
- Ogrin, Matija. 2019. *Slovensko slovstveno izročilo. Drobci slovenskega slovstva, izročeni v rokopisih*. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba.
- Qualizza, Antonio. 1999. *Se zmisleš. Canti popolari*. Stregna: Comune di Stregna.
- Redeschini, Maksimilijan. 1775. *Osem inu shestdeset sveteh pesm, katire so na proshnje, inu poshele-nje vezh brumneh dush skerbnu skup sbrane, pobulshane inu pogmirane, k vezhe zhaste boshje temu slishnemu pak k' duhovnemu troshtu, inu podvuzhenju na sivitlobo dane*. Ljubljana. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-30JQOYE4>.
- Smolik, Marijan. 1963. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Semeniška knjižnica.
- Smolik, Marijan. 2011. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Matija Ogrin (ur.). Druga, pregledana izdaja, prva elektronska izdaja. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Dostopno na: <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW>.
- SNP 3. 1904–1907. *Slovenske narodne pesmi: 3. zvezek*. Karel Šrekelj (ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 2. SLP 2. 1981. *Slovenske ljudske pesmi: Druga knjiga: Pripovedne pesmi*. Zmaga Kumer (idr., ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- Stanonik, Marija. 1999. *Od setve do žetve. Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni folklori*. Ljubljana: Družina.
- Širca, Alen. 2016. *Slovenska baročna literatura v evropskem kontekstu*. Ljubljana: Kud Logos.
- Trinko, Ivan. 1951. *Naše molitve: Molitvenik za Beneške Slovence*. Gorica: [I. Trinko].
- Žejn, Andrejka. 2017. Medbesedilnost in retoričnost baročne asketično-meditativne proze Poljanskega rokopisa. *Primerjalna književnost* 40, 1: 175–193.

Lucijan Bratuš, kal, 99, 16.

mag. Blanka Avguštin Florjanovič⁹⁴

ARHEOLOGIJA PASIJONSKE KNJIGE INSTRUCTIO PRO PROCESSIONE LOCOPOLITANA IN DIE PARASCEVE DOMINI 3. DIE MARTII 1721

Povzetek

Prispevek opisuje arheologijo pasijonskega rokopisa ki smo jo med konservatorsko-restavratorskimi posegi imeli priložnost odkrivati in raziskovati v letih 2019/2020. Zajeti so strukturni elementi rokopisne knjige, uporabljeni materiali ter načini njihove medsebojne povezave. Za lažje razumevanje so opisi opremljeni s številnimi shemami in fotografijami. Avtorica opisuje stanje ob prevzemu, poškodbe in posege, ki so izvedeni v skladu s standardi slovenske in evropske konservatorske-restavratorske stroke, ki je v zadnjem desetletju močno napredovala.

ARCHEOLOGY OF THE PASSION BOOK INSTRUCTIO PRO PROCESSIONE LOCOPOLITANA IN DIE PARASCEVE DOMINI 3. DIE MARTII 1721

Abstract

The article describes the archaeology of the Škofja Loka Passion play manuscript, which we discovered and had the opportunity to research in 2019/2020, during the conservation and restoration work. The description covers the structural elements of the book, the materials used and the ways they are interconnected. For ease of understanding, the descriptions are provided with a number of diagrams and photographs. The author describes the situation at the time of taking items over, damage and interventions carried out in accordance with the standards of the Slovenian and European conservation and restoration profession, which has made great progress in the last decade.

⁹⁴ Mag. Blanka Avguštin Florjanovič je konservatorsko-restavratorska svetnica.

UVOD

Konservatorsko-restavratorska stroka se je s pisno kulturno dediščino začela ukvarjati bistveno pozneje kot z ostalimi kulturnimi spomeniki. Umetnostni pomen slikarskih, kiparskih in drugih stvaritev je bil zgodaj opažen in je zato tudi bistveno prej dobil pozornost konservatorjev-restavratorjev kot pa pisno in knjižno gradivo. Ta vrhunska umetniška ali rokodelska dela so kljub izjemnemu zgodovinskemu pomenu še dolgo ostajala v senci.

Knjigi kot tridimenzionalni stvaritvi, razen zapisa, niso namenili posebne pozornosti, čeprav ta sporoča tudi številna druga znanja, veščine in kulturo naroda v obdobju njenega nastanka. Turbulentna zgodovina knjigi na splošno ni prizanašala, bila je le še dodaten vzrok za izgubljanje primarnih vezav. Vse to se je odražalo prav v prevezavah, ki se niso ujemale z izvirno vezavo, pogosto tudi dodajanjem elementov iz drugih vezav ali celo v prevezavah po modi. Pravega odgovora, zakaj se je vse to dogajalo, ni. Zagotovo pa je bila katastrofalna poplava v Firencah leta 1966⁹⁵ prelomni dogodek, ko je restavratorski svet na knjigo pogledal drugače. Najstarejši rokopisi in vezave so utrpeli nepopravljivo škodo in strokovnjaki so ob reševanju začeli tudi sistematično raziskovati knjižne vezave in njihove strukturne elemente, predvsem pa so postavili pomembno prelomnico med konservatorsko-restavratorsko stroko in klasičnim prevezovanjem knjig.

To je le nekaj vzrokov za naše navdušenje nad vsako ohranjeno vezavo, ki jo prepoznamo kot sočasno z nastankom zapisa.

POT DO PASIJONSKE KNJIGE

Avtorica prispevka se je s knjigo Škofjeloški pasijon srečala že pred leti, ko je bil predstojnik kapucinskega samostana dr. Metod Benedik. Knjiga z njenimi spremljajočimi dokumenti je že takrat imela zaščitno škatlo iz klasičnih knjižgoveških materialov 20. stoletja in priložene bombažne rokavice. Patri so jo skrbno hranili v omari, ki se nahaja v zgornjih prostorih samostana. V sobi s primerno klimo, kjer temperatura in vlaga ne nihata v izrazitem mesečnem, tedenskem ali celo dnevnem intervalu, so bili za knjigo dobri pogoji. Tudi njen najobčutljivejši material, izredno higroskopičen pergament, ni kazal negativnih sprememb. Konservatorica-restavratorica je ocenila potrebo po izvedbi posega in stabiliziranju poškodb, vendar je imela bogata samostanska knjižnica takrat težave z insekti in veliko potrebo po novem prostoru. Zato so v samostanu najprej poskrbeli za primeren prostor ter novo leseno knjižnično opremo za vsaj 5.200 različnih tekstov, rokopisov, prvtiskov in tiskov, ki so vezani v historične, več stoletij pozabljene vezave. Nastala je nova samostanska knjižnica.

⁹⁵ Predavanje prof. dr. Christopher Clarkson, Ljubljana, 1997.

Vse od prvega srečanja pa je zorel čas za resen pristop in izvedbo konservatorsko-restavratorskih posegov, ki bi stabilizirali poškodbe na rokopisu. Tako bi ohranili pasijonski zapis in zgodovinske strukturne elemente knjige za naslednje generacije.

Začetek današnje zgodbe predstavlja srečanje z bratom Jožkom Smukavcem, današnjim predstojnikom kapucinskega samostana, ob koncu poletja 2019. Ponovno srečanje restavratorke s pasijonsko knjigo ter resna skrb in želja patrov po celostnem konservatorsko-restavratorskem pristopu je prinesla prvo potrditev za prevzem konservatorsko-restavratorskega dela.

Skoraj istočasno je avtorico teksta poklicala Agata Pavlovec, glavna koordinatorica za Škofjeloški pasijon, ki je iskala kompetentno osebo za konservatorsko-restavratorska dela na zapisu pasijona. Povezava ljudi z enakimi željami in istim ciljem je tok dogodkov hitro zavrtela. Začeli so se prvi pregledi knjige, zaključena je bila pisna dokumentacija in velik del fotografske. Praktično vse je bilo pripravljeno za začetek prvih posegov. Tik pred začetkom konservatorsko-restavratorskih posegov se je oglasil Borut Gartner, režiser letošnje pasijonske procesije, z idejo o dokumentiranju posegov s kamero, kar je proces še pravočasno ustavilo. Takoj, ko se dela začnejo, knjige ne moremo več vrniti v prvotno stanje in kameri omogočiti, da bi dokumentirala stanje pred posegi in začetna dela. Pri iskanju primerne ekipe so sodelovali različni ljudje, ki so predlagali najrazličnejše snemalne skupine, tudi ekipo RTV Slovenije. Izbrana je bila domača, zasebna snemalna skupina Karata film, kar se je izkazalo za odlično izbiro.

Prvo srečanje konservatorke-restavratorke s snemalno ekipo se je zgodilo ravno v času, ko je svoje zobe tudi Sloveniji začel kazati covid-19. Samostansko knjižnico, ki je za obiske navadno odprta, so morali zapreti. Tako se je sprostil edinstven prostor z odličnim okoljem, ki je nemoteno dovoljeval tako konservatorsko-restavratorske posege kot tudi snemanje procesa. Da bi delo mirno in zbrano potekalo vse do konca, je brat Jožko Smukavec režiserju Aliashu Tepini, producentu Tinetu Škrbcu, direktorju fotografije Mateju Vidmarju in mag. Blanki Avguštin Florjanovič na začetku podelil Božji blagoslov. Vse je bilo pripravljeno.

SPLOŠNI OPIS PASIJONSKE KNJIGE IN DOKUMENTIRANJE

Splošni opis

Izvirno dramsko besedilo, ki je nastalo v zgodnjem 18. stoletju je globoko razmišljujoče (dramsko) delo patra Romualda iz Štandreža pri Gorici, (njegovo krstno ime je Lovrenc Marušič).

Misli je zapisal na kakovosten, ročno izdelan papir. Izbrani materiali, način povezave, ohranjen zavihek na enem izmed listov, predvsem pa obrezane šte-

vilke primarnega zapisa nas usmerjajo k misli, da je bil knjižni blok zvezan po nastanku Romualdovega zapisa. Priročen format, izbrana debelina in kakovost papirja, sestava in število leg, kot tudi izbor debeline vezic in debelina sukanca so skladni do te mere, da nudijo prijetno gibljivost in lahkotnost, ki je značilna predvsem za enopolne vezave. Za to tehniko vezave bi pričakovali platnico, izdelano iz taninsko obdelanega usnja, ki je bil v obdobju nastanka najpogostejše uporabljen material, le včasih so uporabili tudi galunsko kožo, še redkeje pa pergament. Vsekakor je bil namen vezave trajnost, nima nikakršnih sledi o začasni vezavi, na katere v tem obdobju tudi pogosto naletimo. Prav tako ni sledi o drugih posegih, zato lahko govorimo o izvirni vezavi knjižnega bloka.

Podoba platnice, ki ščiti knjižni blok, preseneti v vseh pogledih. Pergamentna prevleka z naslovom in letnico, ki priča o pripadnosti povsem drugemu rokopisu in nima vsebinske povezave s pasijonskim tekstom, je nastal dobrih trideset let prej. Naslov na pergamentu (glej poglavje platnica) dokazuje, da je platnica ščitila zapis urbarja, ki je najbrž pripadal škofjeloškemu gospodstvu.⁹⁶ Pri prenosu na pasijonski zapis so velikost platnice na zgornjem robu odrezali in jo preprosto prilagodili. Namesto običajne lepenkaste opore, ki smo jo pričakovali pod pergamentom, nas je pričakal skupek zlepljenih listov z latinskim pravnim tekstom. Liste, ki bi jih sicer zavrgli, so preprosto ponovno uporabili. Na *recto* (prednji) strani sprednje platnice je lepo viden slepi odtis simbola, ki je omejen s kvadratasto linijo. Ostanki zeleno obarvanih lanenih trakov, ki so služili kot zapirala, nas dodatno prepričajo o primarnosti platnice, ki je pripadala urbarju z letnico nastanka 1689.

Rokopis je bil vložen v rjavo kartonasto zaščito, po vsej verjetnosti izdelano v 19. stol., ki nosi naslovno nalepko. Priloženi so še zapisi o priložnostnih dogodkih in študije.

Dokumentiranje

Prvi pregled rokopisa, še brez beleženja, je bil opravljen leta 2019, v času sv. Miklavža. V navadi je, da pri prvem ogledu, kjer dobimo prvi vtis, z lističi označimo strani, ki pri naslednjih pregledih dokumentiranja in izdelavi fotografij potrebujejo posebno pozornost. Nemalokrat si nanje zapišemo tudi različne opombe ali opozorila.

Še pred božičem istega leta je bila knjiga v celoti pregledana in dokumentirana, vključno z izdelavo klasične fotodokumentacije, ki jo opravljamo pred posegi.⁹⁷ Uporabljen formular, ki ga uporabljamo v Arhivu Republike Slovenije in je namenjen tovrstnim starejšim knjižnim vezavam, smo le v manjši meri prilagodili. V njem je detajlno zajeto stanje ob prejemu; vsi uporabljeni strukturni

⁹⁶ Po posvetu Matije Ogrina, junij 2020.

⁹⁷ V praksi je, da dokumentiramo pred posegi, med delom in po opravljenem restavriranju.

Ob pregledu so se postavljala različna vprašanja o pergamentu, papirju in poškodbah, zato smo knjigo fotografirali tudi pod UVF (fotografija ultravijolične fluorescence).⁹⁸

Poškodbe na hrbtnem predelu. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Poškodbe na hrbtni strani knjige. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Pri dokumentiranju in opisovanju kodeksov,⁹⁹ prvotiskov¹⁰⁰ ter knjig, ki so vezane v knjižno strukturo, prvi del opisa namenimo zaščitnemu delu, ki ga imenujemo platnica, lahko je sestavljen iz več različnih kosov ali materialov. Platnica je sestavljena iz sprednje in zadnje opore, ki ju preko hrbta združuje prevleka. Kadar sta ti dve opori zaradi poškodbe v hrbtu ločeni, ju dosledno navajamo kot sprednja in zadnja platnica. Če odstranimo prevleko, ki je v našem primeru pergament, opori ter pergament ločeno obravnavamo in navajamo kot prevlečni material.

Drugi del opisa je namenjen knjižnemu bloku, ki lahko tvori iste, podobne ali pa povsem drugačne materiale kot platnica. Knjižni blok je sestavljen iz prepognjenih listov, ki jih imenujemo pole, te so v različnem številu vstavljene ena v drugo in tvorijo lege. Poravnane lege so s pomočjo različnega števila vertikalnih vrvic (ali drugih materialov), ki jih imenujemo vezice, z nitjo povezane v homogeno celoto, ki jo imenujemo knjižni blok.

Stroka tovrstne opise uporablja predvsem zaradi transparentnega in razumljivega opisa različnih ter pogosto tudi zapletenih tehnik izdelave.

⁹⁹ Kodeks je rokopisna knjiga iz dobe pred iznajdbo tiska. (glej: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=kodeks>).

¹⁰⁰ Prvotiski ali t. i. inkunabule so tiski, ki so nastali do konca leta 1500. (glej: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=inkunabula>).

KODIKOLOŠKI OPIS IN POŠKODBE

Shema sestave Škofjeloškega pasijona

Shema opisuje vse strukturne elemente knjige, ki se nizajo od prevleke na sprednji platnici preko vseh slojev zgornje platnice, sestave knjižnega bloka in slojev zadnje platnice, kjer se konča s pergamentom. Poleg teh opisov se vzporedno nizajo vodna znamenja in izsledki opravljenih analiz in merjenj.

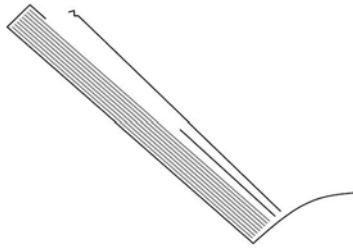
- ***Sprednja platnica, osem zlepljenih listov tiskanega teksta;*** oporo platnici, ki je prevlečena s kozjim pergamentom, sestavlja vsaj osem zlepljenih listov s tekstom. Na notranji strani je na sredini opore viden slepi odtis simbola. Na sprednjem notranjem robu sta ohranjena dva fragmenta zeleno obarvanih zapiralnih trakov.
- ***Nalepljen papirni trak na notranji strani sprednje opore;*** trak je služil kot okrepitev povezave med platnico in knjižnim blokom urbarja in ne kaže povezave z zapisom Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je iztrgan na treh mestih. Ohranil se je v fragmentih.
- ***Nalepljen list na notranji strani sprednje opore;*** list je služil kot nalepljeni del veznega lista, ki je pripadal urbarju in ga ni moč vključiti v vezavo Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je iztrgan na treh mestih v isti obliki kot okrepitveni trak. Iztrgan je tudi na zgornjem robu. (glej sliko 5) Ima sredinsko pripeto vodno znamenje, ki spominja na ptico.

Slika 5. Pod veznim listom odkrit nalepljen list, ki je pripadal urbarju. Sledi treh iztrganih vezic.
Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Dvignjen vezni list urbarja z vodnim znamenjem, ki je žal poškodovano. Foto Tina Buh.

Sprednja platnica z osmimi zlepljenimi listi, ki so prevlečeni s pergamentom.
Na notranji strani sta nalepljena trak in list.

Struktura zapisa škofjeloške procesije

- ***Nalepljen sprednji vezni list,¹⁰¹ foliacija 0–1;*** vezni list je na skrajnem robu veznika v širini 5 mm nalepljen na prvo lego. Na platnico nalepljen del veznega lista nosi točkovno nalepljena lističa s tekstem. Prosti list pa nosi naslovni napis in dva tintna žiga lastnika. Vodno znamenje na nalepljenem listu je sredinsko pripet krog s šestimi notranjimi krogci, na listu s foliacijo 1 pa je na spodnjem robu del slabše prepoznavnega vodnega znamenja, spominja na CPA.

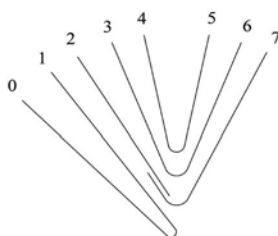
¹⁰¹ Nalepljen vezni ali tudi spojni list stroka imenuje prepognjen list, ki veže knjižni blok s platnico. Levi del je nalepljen na notranjo stran platnice, desni del se kaže kot prosti list.

- **Prva lega – tri pole, foliacija 2–7;** prva pola je nepopolna – list s foliacijo 2 nosi napis *Pro notitia futuri saeculi* in z odebeljenimi verzalkami izpisan kronogram z letnico 1721. Celoten zapis na listu 2 je iz železotaninskega črnila in ima drugačno strukturo kot njegov nasprotni list s foliacijo 7. List s foliacijo 2 je iz drugačnega papirja kot ves preostali rokopis in je glede na sledi naknadno vlepljen v rokopis. Vlepljen je z drugačnim, sekundarnim lepilom (škrobno lepilo) kakor je bilo uporabljeno primarno za vezavo celotnega rokopisa (klej). List s foliacijo 7 sega preko veznika in je še vedno pripet z nitjo, kar pomeni, da je bil njegov nasprotni list s foliacijo 2 izrezan ali iztrgan (česar zaradi poškodb in dodane količine lepila ni mogoče opredeliti) in nadomeščen z novim listom, druge strukture. Da gre za drug papir je vidno tudi po razmiku vidnih vertikalnih linij sita v papirju. Pri dodanem listu so razmiki manjši kot pri ostalih (glej sliko št. 7). V širini 5 mm sta zlepljena na skrajnem robu veznika in tvorita prvo polo v legi. Na foliju pet je odtisnjen tintni žig samostana. Vodna znamenja v prvi legi so naslednja; list s foliacijo 2 ima sredinsko pripeto vodno znamenje AN, lista s foliacijo 3 in 4 imata sredinsko pripeto vodno znamenje, ki je slabo vidno in zato nedoločljivo, list s foliacijo 7 ima prav tako sredinsko pripeto vodno znamenje, ki spominja na lok s puščico.

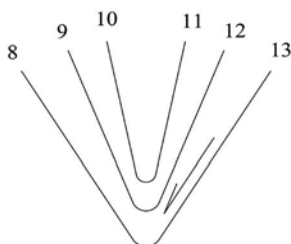
Slika 7. Vodno znamenje AN na listu s foliacijo 2. Železotaninsko črnilo je poškodovalo odebeljen zapis.

Foto: Tina Buh.

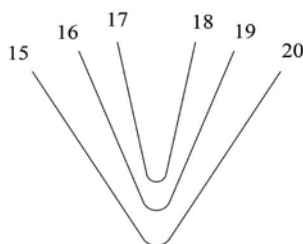
Shema prve lege z nalepljenim veznim listom.

- **Druga lega – tri pole, foliacija 8–13;** med listoma 12 in 13 je s foliacijo 14 vlepljen list polovične širine z nemško slovenskim besedilom (*Zhast mi skup poiema ...*). Struktura papirja tega traku se razlikuje od ostalega papirja, kar kaže da je nastal ločeno od celote rokopisa. Trak nima vodnega znamenja in je bil naknadno vlepljen. List s foliacijo 11 je na zgornjem vogalu ostal prepognjen in nam nakaže izvirni format knjižnega bloka pred obrezanjem in s tem tudi prvotni format papirja in sita. Vse tri pole so izdelane na istem papirniškem situ; sredinsko se pojavita golob z napisom in cvetlica. V paru s cvetlico je na spodnjem robu tudi vodno znamenje cvetlice z monogramom papirničarja AZ.

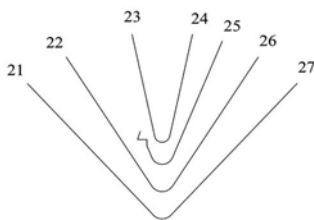
Druga lega z vlepljenim trakom.

- **Tretja lega – tri pole, foliacija 15–20;** na predelu veznika s foliacijo št. 17 in 18 je sled škrobnega lepila. Na skrajnem desnem robu istega lista pa ožganina. Vse tri pole imajo na sredini sledi slabo vidnih, nepopolnih vodnih znamenj.

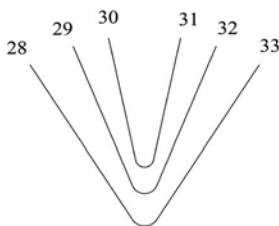
Tretja lega.

- **Četrta lega – štiri nepopolne pole, foliacija 21–27;** tretja pola v legi je nepopolna – list s foliacijo 25 sega le preko veznika, nasprotni list je izrezan (torej manjka list med foliacijo 22 in 23). List s foliacijo 22 ima solzo izdelovalca papirja.¹⁰² Na različnih mestih knjižnega bloka smo merili tudi površinsko kislost papirja; list s foliacijo 25 ima pH 7,07. Papir lege je izdelan na situ s sicer slabše vidnimi vodnimi znamenji, vendar so še vedno prepoznavna – sredinsko sta pripeta golob s sledmi napisa in cvetlica. V paru s cvetlico je na spodnjem robu delno ponovljena cvetlica z monogramom AZ. Na nepopolni poli (foliacija 25) je vodno znamenje cvetlice v paru s cvetlico in pripadajočim monogramom AZ (torej iztrgan list predvidoma nosi vodno znamenje goloba z napisom).

Četrta lega.

- **Peta lega – tri pole, foliacija 28–33;** list s foliacijo 31 ima na skrajnem desnem robu ožganino. Na listu 33 je vidna solza izdelovalca papirja, površinska kislost papirja ima pH 6,91. Vse tri pole so izdelane na situ s pripetimi vodnimi znamenji, kjer sta sredinsko pripeta golob z napisom in cvetlica. S cvetlico se, kot že omenjeno, na spodnjem robu pojavlja cvetlica z monogramom AZ.

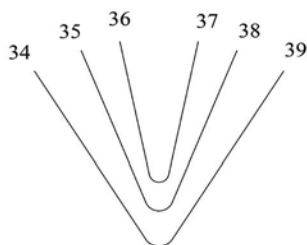

Peta lega.

- **Šesta lega – tri pole, foliacija 34–39;** na listu s foliacijo 36 je na skrajnem desnem robu ožganina, pH na mestu ožganine je 6,70. Na listu s foliacijo

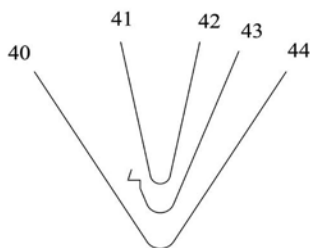
¹⁰² Solzo izdelovalca papirja imenujemo sled kaplje, ki je padla na svežo papirno maso takoj zatem, ko je bila zajeta na sito. Včasih je bila lahko to kaplja potu ali pa kaplja, ki je kanila z roke.

35 meri pH 6,91, bistvene razlike pa ni tudi na foliaciji 37, kjer je površinska kislost papirja 6,84. Vse pole imajo vodna znamenja, ki se skladajo z že omenjenimi; sredinsko sta pripeta golob s sledmi napisa in cvetlica. V paru s cvetlico je na spodnjem robu cvetlica z monogramom AZ.

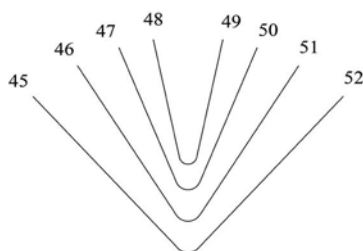
Šesta lega.

- **Sedma lega – tri nepopolne pole, foliacija 40–44;** druga pola v legi je nepopolna – list s foliacijo 43 sega le preko veznika, nasprotni list je izrezan (torej manjka list med foliacijo 40 in 41). List s foliacijo 40 ima solzo izdelovalca papirja. V tej legi se pojavijo vodna znamenja prekržanih palic v obliki črke X, lok z zaobljeno puščico in slabše prepoznavno vodno znamenje, ki spominja na del kroga.

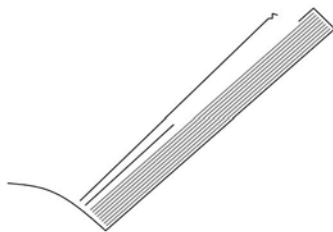
Sedma lega.

- **Osma lega – štiri pole, foliacija 45–52;** v zadnji legi se pojavi druga struktura papirja. Na listih s foliacijo 47 in 49 so vidne solze papirničarja. Na štirih polah, ki sestavljajo lego, se pojavi sredinsko pripeto krožno vodno znamenje s šestimi krožci, kot protipar je na spodnjem robu pripet monogram papirničarja CPA.

Osmi lega.

- **Zadnji vezni list;** zadnji vezni list je del zadnje lege. Nalepljeni list je brez foliacije, njegov nasprotni list pa ima foliacijo 45. Vodno znamenje na nalepljenem listu je na zgornjem desnem robu in je le delno prepoznaven monogram papirničarja CPA, na nasprotnem listu pa krog s šestimi krogi.
- **Nalepljen list na notranji strani zadnje opore;** list je služil kot nalepljeni del veznega lista, ki je pripadal urbarju in ga ni mogoče vključiti v vezavo Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je, prav tako kot na sprednji platnici, iztrgan na treh mestih, in sicer v isti obliki kot okrepitveni trak. Iztrgan je tudi na zgornjem robu. Nima vodnega znamenja.
- **Nalepljen papirni trak na notranji strani zadnje platnice;** trak je služil kot okrepitev povezave med platnico in knjižnim blokom urbarja in ne kaže povezave z zapisom Škofjeloške procesije. Na položaju vezic je iztrgan na treh predelih. Ohranil se je v fragmentih.
- **Zadnja platnica, osem zlepljenih listov tiskanega teksta;** oporo platnici, ki je prevlečena s kozjim pergamentom, sestavlja vsaj osem zlepljenih listov s tekstom. Na sprednjem notranjem robu sta ohranjena dva fragmenta zeleno obarvanih zapiralnih trakov.

Zadnja platnica z osmimi zlepljenimi listi, ki so prevlečeni s pergamentom.
Na notranji strani sta nalepljena trak in list.

Platnica

Kodeks knjige ščitita sprednja opora, ki meri 285–287 mm × 196 mm, in zadnja opora, ki meri 285 mm × 194–197 mm. V hrbtnem delu sta razmaknjeni 24 mm, na zunanji strani ju prekriva kozji pergament. Ta je prirezan tako, da je od 0,9 mm do 25 mm večji od opor, vogalni predeli so prirezani diametralno in zarobljeni na notranjo stran, najprej po daljši in nato krajši strani platnice. Na sprednji strani platnice je v zgornji polovici lepo ohranjen napis *Der Herrschafft Lagkh Casten Vrbarum Auf das 1689: 90. 91: 92: 93:94 et 95 Jahr*,¹⁰³ ki opozori, da je bila platnica izdelana za zaščito nekega drugega zapisa, ta pa je glede na zgornji napis očitno pripadal urbarju¹⁰⁴ Škofjeloškega gospodstva. Na zgornji/sprednji strani se del tega zapisa nadaljuje tudi na predelu notranjega zavihka (glej sliko 5), ki je v večji meri prekrit s predlistom Škofjeloške procesije in se je v celoti pokazal šele ob razslojevanju materialov. Notranja stran sprednje platnice nosi različne vpise in žige, ki izpričujejo lastništvo. Na sprednjem robu ima platnica sledi štirih 10 mm širokih zapiral, izdelanih iz lanenih, zeleno obarvanih trakov, ki so se pod predpapirji ohranila le fragmentarno. Ob slojenju so se strukturni elementi na obeh platnicah nizali v istem zaporedju. Pod nalepljenim predlistom, ki nedvomno pripada procesiji, saj je del prve lege, se nahajajo ostanki predpapirjev, ki so na spodnjem in sprednjem robu nalepljeni preko pergamentnih zavihkov, na zgornjem robu pa je del lista odtrgan, kar jasno kaže na prirejeno višino platnice. Ohranil se je tudi papirni trak, ki je krepil povezavo urbarja s platnico. Po poškodbah, tako na predpapirjih kot tudi na traku, so vidne sledi treh na silo iztrganih vezic, ki naj bi povezovale urbar.

Notranja stran prve platnice. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

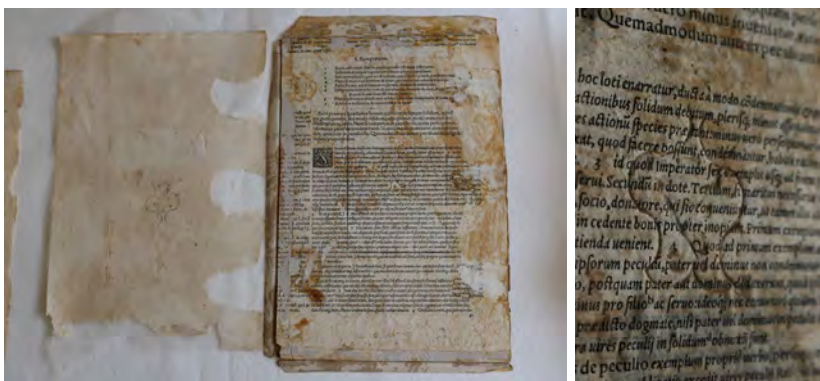
¹⁰³ Škofjeloški pasijon, Celje-Ljubljana, 2009, Matija Ogrin str. 327.

¹⁰⁴ Ker je izdelava pergamenta zahtevno in dolgotrajno ročno delo, ki poleg znanja in ročne spretnosti zahteva tudi primerne klimatske razmere, je material, ki se neglede na zgodovinsko obdobje pogosto pojavlja kot ponovno uporabljen element, vselej dragocen.

Dvig teh fragmentov nam razkrije vso unikatnost strukturne sestave; pojavi se tiskan tekst, ki se nahaja pod pergamentnimi zavihki. Na sprednji, notranji strani platnice se jasno vidi slepi odtis simbola, ki je omejen s kvadrasto linijo. Dvig pergamentnih zavihkov in tip poškodb na spodnjem levem vogalu razkrijeta, da je opora za platnice zlepljena¹⁰⁵ iz vsaj 8 listov¹⁰⁶ tiskanega teksta, ki je pravne narave.¹⁰⁷

Zlepljeni listi s tekstom, ki služijo kot opora platnici. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Slepi odtis simbola na notranji strani sprednje platnice. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

¹⁰⁵ Opre platnic so lahko izdelane iz najrazličnejših materialov, kot so: les, lepenka, papir, usnje, pergament ... in tudi obrabljeni materiali, ki so jih enostavno ponovno uporabili, ali zaradi pomanjkanja ali težje dostopnosti.

¹⁰⁶ Stroka stremi k opravljanju t. i. minimalnih posegov, ki ne dovoljujejo nepotrebnih del. Zato smo se odločili, da širšega in nepotrebnega razslojevanja listov ne opravimo. Pri dostopu, ki nam ga je dovoljevala poškodba, smo lahko določili 8 zlepljenih listov.

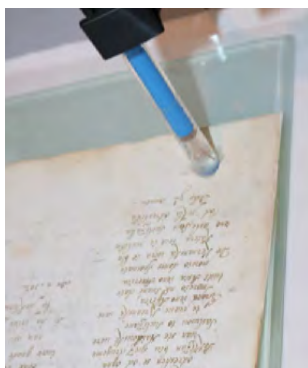
¹⁰⁷ Pregledal in mnenje podal Matija Ogrin, 17. julij 2020.

Poškodbe na platnici

Platnica je po celotni površini – na zunanji pergamentni prevleki in notranji papirni – vsebovala institucionalne in zgodovinske nečistoče. Vogalni predeli pergamenta so obrabljeni in potrgani. Sprednji, zgornji in spodnji pergamentni robovi platnice so popokani, na posameznih predelih manjkajo ali pa so stanjšani, tako da ne opravljajo več svoje zaščitne funkcije. Hrbtni del pergamentne prevleke je deloma izgubljen, ohranjen del je le še na posameznih mestih spojen s spodnjo platnico, z zgornjo platnico pa je popolnoma pretrgan. Zapiralni zeleno obarvani laneni trakovi so potrgani in ohranjeni le fragmentarno pod nalepljenimi predpapirji. Opore platnic so zaradi popuščanja vezivnosti lepila in obrabe izgubile svojo trdnost, predvsem na spodnjem robu.

Knjižni blok

Knjižni blok je sestavljen iz osmih leg, ki jih tvori 51 foliiranih listov, v višino meri 276–278 mm in širino 196–199 mm. Glavnino knjižnega bloka sestavlja tanek, fin, ročno izdelan papir svetlih tonov, ki vsebuje konopljna vlakna.¹⁰⁸ Ponekod je v knjižnem bloku dodan tudi papir z drugačno strukturo. Celotni spodnji del papirja knjižnega bloka ima enovito valovanje. Knjižni blok vsebuje vsaj 43 dobro, delno ali pa le nakazano vidnih vodnih znamenj. Nekatera od njih lahko razberemo in jih umeščamo v papir italijanskega izvora, vsaj en pa nakaže monogram papirničarja, ki bi utegnil biti celo domač, slovenski produkt.¹⁰⁹ Sestava leg je nehomogena in je navedena v shemi zaporedja, vključena je tudi struktura pod nalepljenim veznim listom.

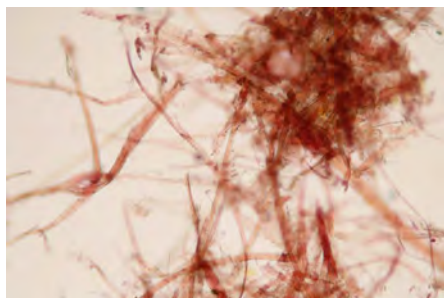
Meritve pH površine papirja, ki jih je opravila dipl. ing. kem. teh. Stanka Grkman, konservatorsko-restavratorska svetovalka v Arhivu Republike Slovenije. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

¹⁰⁸ Kvalitativno analizo vlaken je v juniju 2020 izdelala ing. kem. teh. Marjana Cjuha, konservatorsko-restavratorska sodelavka v Arhivu Republike Slovenije.

¹⁰⁹ Vodno znamenje, kot ga vidimo v papirju lista 2, je zelo podobno enemu izmed znamenj, ki jih je uporabljal papirničar Anton Nikel iz Žužemberka v prvi polovici 18. stoletja. (J. Šorn, Ljubljana, 1954)

Kvalitativna analiza vlaken, ki jih je opravila ing. kem. teh. Marjana Cjuha, konservatorsko-restavratorska sodelavka pri Arhivu Republike Slovenije. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Mikroskopska slika konopljinih vlaken.
Foto Marjana Cjuha.

Korozija železotaninskega črnila.
Foto Marjana Cjuha.

Poškodbe na knjižnem bloku

Na knjižnem bloku se kažejo institucionalne in historične nečistoče. Papir je na skrajnih robovih zgornjega, spodnjega in sprednjega robu večkrat drobno natrgan, obrabljen in mestoma tudi manjkajoč. Hrbtni deli leg so potrgani in na zunanjih polah zatrdeli od nanosa klejnega lepila. Neprekinjena vezna nit, ki potuje po veznikih leg, z namenom povezovanja v homogeno, trdno celoto knjižnega bloka, je zaradi pogoste uporabe močno razrahljana, ni pa pretrgana. Vhodna mesta na veznikih so raztrgana. Konopljene vezice so zaradi delne preperelosti, pogoste uporabe in popuščanja vezivnosti lepila izgubile svojo trdnost. Le še delno je ohranjen njihov prvotni, tako imenovani »S zasuk«.¹¹⁰ Sprednji vezni list je na predelu veznika (žlebu ali prepogiba) v celoti pretrgan, zadnji vezni list je mestoma še povezan z nasprotnim listom iz lege.

¹¹⁰ Niti so navadno v osnovnem zasuku preje, v t. i. »S« ali »Z zasuku«. Ob združevanju več osnovnih niti se smer sukanja obrne.

RESTAVRATORSKA DELA

Konservatorsko-restavratorska stroka že desetletje in več v najvišji možni meri zagovarja minimalne posege, kar pomeni, da z najmanjšimi intervencijami naredimo najvišjo mero stabilizacije in preprečimo nadaljnje poškodbe. S tem pristopom tenkočutno vnašamo najnujnejše, čiste materiale¹¹¹ in obenem ohranjamo vse primarne strukturne elemente z njihovimi tehnikami povezave. Prav s tem pristopom smo želeli pristopiti tudi k zapisu Škofjeloške procesije.

Pregled knjige je vključeval tudi nedestruktivne analitične metode, ki so pokazale, da je večji del zapisa stabilen, na stabilnem papirju. Le na manjšem delu zapisa na prvih straneh je uporabljeno železotaninsko črnilo z železovimi ioni.¹¹² Prav uporaba tega črnila onemogoči vse mokre postopke in nakazuje smiselnost izvajanja minimalnih posegov.

Pregled knjige je zaznal predvsem mehanske poškodbe, ki so nastale bolj zaradi pogoste uporabe kot zaradi neugodnih pogojev hranjenja.

Vse poškodbe na platnici so dopuščale izvedbo minimalnih posegov, struktura in številne mehanske poškodbe na knjižnem bloku pa so zahtevale nekoliko obsežnejši poseg. Na podlagi temeljitih pregledov in raziskav smo se odločili za lokalne kontrolirane vnose vlage.

Na knjižnem bloku smo razvezali vozle in vezavo, stabilizirali poškodbe na papirnem nosilcu in zašili lege v knjižni blok, z vsemi ohranjenimi strukturnimi elementi (povezovalna nit, vezice).

Suho čiščenje

Zapisi običajno nosijo zgodovinske in institucionalne nečistoče. Prvih se praviloma ne dotikamo in jih skrbno ohranjamo, druge pa z enako skrbjo in natančnostjo skušamo v nizu uporabljenih restavratorskih pripomočkov odstraniti. Ščetke, čopiče, skalpele, različne gobice, spužve, vate, radirke oz. radirni prah idr. uporabljamo glede na nečistoče, predvsem pa skrbimo, da pri samem

¹¹¹ Čisti, trajno-obstojni, lahko tudi brez kislini materiali, imenujemo materiale, ki ne vsebujejo agresivnih kemijskih primesi, ki bi se tekom let prenašale na izvirne materiale in zapis ter jih trajno poškodovale. Za izdelavo tovrstnih materialov se največkrat uporabljajo naravni materiali, ki zahtevajo dolgotrajne postopke. Pogosto so tudi ročno izdelani.

¹¹² Črnilo so izdelovali na različne načine, pogosto so recepture tudi skrivali. Kadar pisarji pri izdelavi črnila (uporabljali so različne rastline, kot so glog, ruj idr.) niso dosegli zelene črnine, so na ognju segreli kos železa, da je zažarelo, in ga nato potopili v črnilo, včasih so preprosto dodali črne ostanke z brusnega kamna ipd. Takoj, ko se pojavi prisotnost železotaninskega črnila, moramo konservatorji-restavratorji izključiti vse t. i. mokre postopke. Črnilo z vsebnostjo železa korodira in razžira pisno površino do te mere, da zapis zbledi in ostanejo le prazni prosotori. Če uporabimo mokre postopke, se železovi ioni razpršijo po celotni površini papirja in ga širše poškodujejo.

postopku ne vnašamo neželenih snovi in ne posegamo pregrobo v materiale. Običajno je prvi in osnovni postopek pred vsakim nadaljnjim restavratorskim posegom.

S površine pergamenta in papirja smo odstranili vse nečistoče, prah, nesnago različnih žuželk, madeže in sledi starih, otrdelih nanosov lepila, ki so ujeli tudi dodatno nesnago iz okolja. Zgodovinske nečistoče smo v celoti ohranili; gre za packe, ki so nastajale ob zapisu, razmazano črnilo in tudi kasnejše pripise ter sledi svinčnika. Prisotni so tudi sledi voska, ki je kapljal s sveče, in v veznikih ostanki peska za pivnanje.

Prvi posegi slojenja in/ali ločitev knjižnega bloka od platnice

Na notranji strani platnic smo nalepljene lističe z zapisom iz železotaninskega črnila odstranili s suho tehniko. Razslojevanje veznih listov s platnic smo zaradi izjemne vezivnosti prisotnega kleja lokalno in kontrolirano vlažili z gore-tex® tehniko. Med vlaženjem smo prisoten tintni žig samostana ustrezno zaščitili. Zaradi vnosa vlage se organsko lepilo zmehča in omogoči razslojevanje materialov. Vezni list in vse liste pod njim (ki so pripadali urbarju) smo očistili vseh nanosov organskega lepila. Platnico in razslojeni list smo vložili med holytex®, frotirje in deske ter primerno obtežili in posušili.

Posegi na platnici

V začetnem postopku, ki je zahteval premišljeno in zelo lokalizirano vlaženje, moramo poskrbeti, da vse navlažene strukturne elemente knjige obdelamo. Pri tem moramo biti hitri, učinkoviti in predvsem natančni. Pri postopku smo vlago varno »vnesli« v nalepljena vezna lista, preko listov pa je pronicala tudi na platnico in pergament. Zaradi vsebnosti vlage smo lahko nadaljevali z delom na platnici, saj pergament pri posegih zahteva primerno vlažnost, ki jo je platnica, zaradi lokalnega vlaženja pri odstranjevanju nalepljenega veznega lista, še vedno vsebovala. Pergamentne zavihke s poškodovanimi robovi smo na površini sprednje in zadnje platnice dvignili le toliko, da je bil pripravljen potreben prostor za vstavev novega kozjega pergamenta.

Funkcionalnost, gibljivost in končni videz platnice so zelo odvisni od izbire pergamenta. Kože se med seboj kot naravni in ročno obdelan material razlikujejo po strukturi, gibljivosti, debelini in ne nazadnje po barvnih tonih. Sledili smo izvirnemu pergamentu in izbrali kozji pergament s čistimi folikli iz predela pleč. Tu je pergament močan, fleksibilen in primerne debeline (0,06 mm). Lahko smo ga oblikovali po poškodbah, stanjšali in na manjkajočih ter oslabljenih predelih vstavili pod izvirni pergament na platnici. Pri vstavljanju in lepljenju s škrob-

nim - reverzibilnim lepilom smo v prostoru in na pergamentu ves čas vzdrževali primerno vlago.

Tako obdelano platnico smo vstavili med holytex® in deske ter primerno obtežili. Hrbtni del platnice smo lahko restavrirali šele potem, ko smo izdelali knjižni blok.

Razslojevanje veznih listov in platnic. Foto Darja Harauer.

Posegi na knjižnem bloku

Hrbet knjižnega bloka je bil polepljen s klejem, ki se je sčasoma razsušil, popokal, njegova vezivnost je popustila. Konopljina nit, ki povezuje knjižni blok, je bila zaradi nanosa lepila izredno toga. Zaradi vsega naštetega so se poškodbe in raztrganine na veznikih leg in celotni povezavi knjižnega bloka pri vsaki uporabi slabšale.

Izsušen nanos kleja na hrbtnem predelu knjižnega bloka smo zmehčali z nanosom škrobne lepila in šele po večkratnih potrpežljivih nanosih in čiščenjih uspešno odstranili vse neželene sloje. Tudi očiščena in zmehčana povezovalna nit je dovolila odpeti začetni in končni voz. Celoten knjižni blok je bil povezan homogeno brez prekinitev, kar pomeni da je povezava prvotna, brez kasnejših predelav, zato smo jo previdno odpeli z vseh treh vezic. Vezice, prav tako kot nit izdelane iz konoplje, so preperle, zelo oslajljene in imajo le še delno nakazan »S zasuk« iz osnovne preje. Vse elemente smo očistili in jih pripravili za vrnitev v vezavo.

Poškodovane pole smo pripravili za dopolnjevanje in stabiliziranje poškodb. Z izbranim ročno izdelanim t. i. japonskim papirjem dveh različnih debelin smo dopolnjevali manjkajoče in poškodovane predele pol. Postopek je dolgotrajen, predvsem zaradi zahtevane natančnosti. Krajne robove japonskega papirja smo ročno vlaknili, s tem smo dosegli močne in lepe prehode na izvorni papir. Z debelejším papirjem smo dopolnili manjkajoči del, s tankim smo poškodbo še dodatno okrepili na obeh straneh lista. Restavrirane predele ali celo liste smo vstavili med holytex® in deske ter jih obtežili in posušili.

Pri celotnem postopku smo pazili na drobne detajle, kot so reliefna, neenakomerna struktura papirja, krajne robove, ki smo jih v celoti ohranili, četudi niso popolni, nismo zapolnili morebitnih prebodov, ki so nastajali ob zapisu, ipd.

Restavrirane pole smo sestavili v lege. Prvi in zadnji legi v vezniku smo dodali ojačitev, ki služi kot pomoč pri povezavi s platnico. Tako obdelan knjižni blok je pripravljen za šivanje.

Restavrirane poškodbe na veznem listu. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Rekonstrukcija šivanja

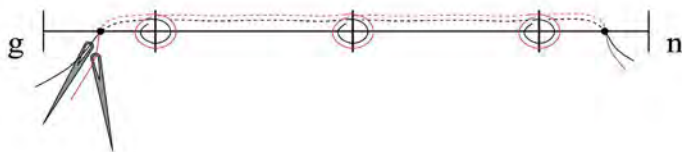
Da pri restavriranju dosegamo najboljše rezultate, moramo do potankosti obvladovati in razumeti tehnike, ki so jih uporabljali pri prvotni izdelavi. Analize posameznih materialov nam omogočijo izbiro pravih materialov, ki jih nato vgradimo v že obstoječe, vendar oslabljene strukture. Tudi tokrat smo pri rekonstrukciji vezave sledili tehnikam, ki so jih uporabljali v času nastanka Škofje-loškega zapisa. Na knjigoveško napenjalo smo napeli »S« zasukane konopljne vrvi, v katere smo vdelali vse močno oslabljene primarne vrvice.

Pri povezavi smo natančno sledili primarnim prehodom preko veznikov leg in sledili prvotni tehniki šivanja. Šivanje poteka od zadnje lege proti prvi. Zaradi natančnosti smo šivali z dvema izbranimi iglama¹¹³ sočasno. Na prvi je bila močna nova, z naravnim voskom povoskana konopljna nit, na drugi primarna že oslabljenjena, očiščena in prav tako s čebeljim voskom povoskana nit.¹¹⁴ Vse niti smo z enakomernim tempom opletli okoli napetih vrvi (vezic), ki služijo kot pomembna opora zašitemu knjižnemu bloku.

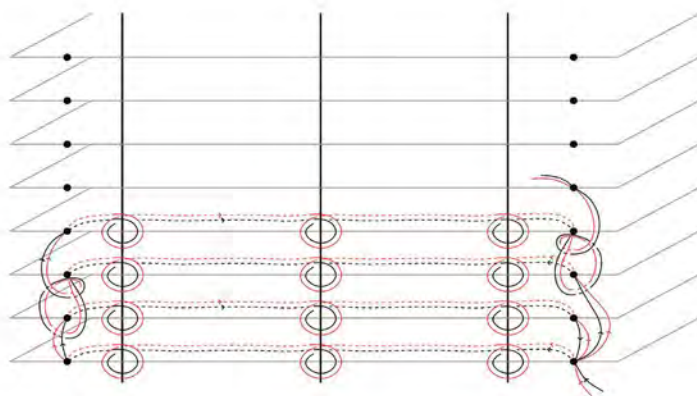
¹¹³ Igle imajo pri povezovanju zelo pomembno vlogo. Njihova dolžina, debelina, predvsem pa velikosti očesa in končne osti so pomembni elementi, ki določajo natančnost in končno kakovost šivanja.

¹¹⁴ Z naravnim čebeljim voskom impregniramo in zaščitimo niti in jim omogočimo lažje prehode preko prebodov.

Zašit knjižni blok smo odpeli z napenjala, ga polepili z reverzibilnim škrobnim lepilom in dodelali za platničenje.

Schema tehnike šivanja z opleti okoli vezic. (g – glava lege, n – noga lege)

Šivanje leg v knjižni blok. Shematski prikazi Ana Florjanovič, absolventka arhitekture.

Zašit knjižni blok na knjigoveškem napenjalu. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

Nadaljnji posegi na platnici

Platnica se je v času del na knjižnem bloku posušila, zato je bil potreben ponovni kontroliran vnos vlage. Vlago smo tokrat vnašali le lokalno; na predelih robljenja in hrbtnem predelu. Knjižni blok je bil zašit in oblikovan, le tako formiran nam je pri dopolnjevanju pergamenta omogočil določanje natančnih mer. Posebno pozornost smo posvetili hrbtnemu delu, ki se mora natančno prilegati knjižnemu bloku, obenem pa slediti že izdelanim pregibom.

Z dopolnitvijo manjkajočega pergamenta v hrbtu smo zgornji in spodnji del platnice povezali v homogeno celoto, ki bo ustrezno ščitila knjižni blok in njegov zapis. Sočasno s pergamentom smo lepili in utrjevali tudi liste, ki služijo kot opora platnici. Zaradi vnesene vlage je moralo delo potekati hitro in natančno. Ko smo obdelali hrbtni del in vse manjkajoče predele na platnici, smo pergamentno prevleko zarobili na notranjo stran. Platnico smo namestili na knjižni blok, jo le delno pritrdili in že postavili celotno knjigo v končno obliko. Vse ključne predele smo zaščitili s holytex® lističi in deskami ter sušili pod utežmi.

Sledila so še zaključna dela, med katera prištevamo montažo zapiralnih trakov¹¹⁵ in celotno platničenje.¹¹⁶

Restavrirana knjiga Škofjeloškega pasijona. Foto Ana Florjanovič.

¹¹⁵ Lanene tkane trakove smo s tekstilnimi barvami obarvali v zelen odtenek, ki je skladen s tonom zapiral, ki so le fragmentalno ohranjeni pod predlisti.

¹¹⁶ Platničenje stroka imenuje dela, s katerimi vse strukturne elemente knjižnega bloka spajamo s platnico.

Zaščita

Rokopis je bil ob prevzemu vložen v kartonasto zaščito, knjigo spremlja tudi skupek dokumentov in zapisov raznih študij, ki so nastajali skupaj z zgodovino rokopisa in dogajanja ob njem. Za razumevanje zgodovine te knjige so pomembne vse priloge, zato smo za celoto izdelali kakovostno zaščito po meri. Vsak dokument je dobil svojo zaščitno srajčko iz trajno obstojnega papirja. Dokumente s srajčko smo združili po tematiki in jih vložili v trajno obstojne mape.

Zaščitna škatla je zasnovana tako, da ima v osnovi tri podstavke, ki so po zunanjih merah skladni, po notranji pa prilagojeni vsakemu elementu. Spodnji nosi prvotno kartonasto zaščito knjige, temu se prilagaja podstavek, ki nosi mape s priloženimi dokumenti, na vrhu, kot zadnji, je podstavek, ki je skladen s spodnjima in obenem natančno prilagojen rokopisu. Zaradi varnosti in zaščite pred poškodbami, izpostavljenosti zunanjim vplivom, kot so svetloba, prah, nihanje temperature in vlage, smo iz trajno obstojne lepenke in platna izdelali zaščitno škatlo po meri in jo opremili z napisi.

Izdelava zaščitne škatle. Foto Ana Florjanovič.

Ustrezna zaščita za Škofjeloški pasijon. Foto Blanka Avguštin Florjanovič.

ZAKLJUČEK

V slovenskem jeziku je bilo v 17. in 18. stoletju napisanih več podobnih besedil, ki so jih ob verskih praznikih tudi uprizarjali. Žal se je omenjeno delo edino ohranilo in je obenem tudi najstarejše še ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku. Ob konserviranju-restavriranju smo imeli edinstveno priložnost podrobno pogledati tudi v njegovo sestavo ter materiale in raziskati uporabljene tehnike izdelave. Strukturna sestava Škofjeloškega pasijona, če izvzamemo nekaj kasneje vlepljenih listov in dodanih nanosov lepila na prvi legi, je prvotna in nedotaknjena. Zato jo lahko umeščamo v čas nastanka zapisa. Tudi njeni strukturni elementi, uporabljeni materiali in tehnike so tipični za to obdobje.

Celoten rokopis Pasijona je bil vezan samo enkrat, brez predelav vezave, tudi brez kakšnega t.i. »krpanja« vezave tako da je torej ohranjena, zdaj pa restavrirana prvotna vezava celotnega kodeksa.

Ključen konservatorsko-restavratorski problem je predstavljalo predvsem stabiliziranje poškodb na veznikih v polah. Delo smo želeli izvesti *in situ*, a se je zaradi obsega poškodb izkazalo za neizvedljivo. Pristopili smo k različnim konservatorsko-restavratorskim tehnikam, v skladu z etičnim kodeksom konservatorsko-restavratorske stroke.

Knjiga pa postavlja vprašanja, na katera bi bilo smiselno odgovoriti.

Poškodbe in kasnejši vnosi reverzibilnih lepil, predvsem v prvi legi, so tako izraziti, da sicer lahko sledimo shemi sestave, vendar ne povsem. Tudi vodna znamenja, ki so odraz zgodovinskega obdobja in geografskega okolja, kličejo k novi raziskavi. Zelo zanimivo vprašanje se postavlja tudi pri platnici in njenemu prvotnemu namenu. Kje se je končala zgodovina urbarja, ki je pripadal Škofje-

loškemu gospodstvu, čigar obstoj priča prav platnica na Škofjeloškemu pasijonu? To so le nekatere izpostavljene dileme.

Škofjeloški pasijon, ki je od leta 2016 vpisan v UNESCO Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva, je in mora biti tudi slovenski ponos. Bolj, ko se poglobljamo v Škofjeloški pasijon, bolj se kažeta konserviranje in restavriranje utemeljena in smiselna.

Literatura

- C. Clarkson: »Minimum intervention in treatment of books«: Preprint from the 9th International Congress of IADA, Copenhagen, 1999, str. 89–96.
- J. Šorn: »Starejši mlini za papir na Slovenskem«: V Zgodovinski časopis, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana 1954, str. 87–117.
- M. Ogrin: Škofjeloški pasijon, oče Romuald; uredil Matija Ogrin, Celjska Mohorjeva družba, Slovenska Akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU, Celje, Ljubljana, 2009.
- Woods S. Christopher: »The conservation of parchment«: Conservation of leather and related materials, Oxford, 2006, str. 200–224.
- ECCO profesional guidelines: https://www.academia.edu/17744452/ECCO_professional_guidelines_I, januar 2021
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=kodex>
- Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=inkunabula>

Nekaj utrinkov restavratorkinega dela, ki je potekalo več mesecev. Foto Jana Jocič

dr. Matija Ogrin

KAPUCIN VIKTORIN KRANJSKI IN DUHOVNI BOJ UMIRAJOČIH

Povzetek

Članek predstavi doslej neznanega kapucinskega patra Viktorina Kranjskega (1715–1790). Za njim se je ohranil manjši rokopis v slovenščini in nemščini, namenjen spremljanju umirajočih. Rokopis je datiran 1773 in predstavlja najstarejše ohranjeno slovensko rokopisno besedilo, namenjeno duhovni pomoči umirajočim. Besedila v rokopisu so drugačna od primerljivih slovenskih besedil za pomoč umirajočim iz 17. in 18. stoletja; verjetno izhajajo iz starejšega izročila manjših bratov. Besedila so razvrščena od molitev po prejemu zakramentov glede na stopnjevanje bolezni do prošenj za zedinjenje z Božjo voljo, klicanja svetnikov in Matere Božje in darovanja Kristusu. Vsa molitvena besedila močno navdaja misel na trpečega Kristusa in češčenje njegovih svetih ran kot vira milosti za umirajočega. Rokopis vsebuje tudi dva seznama simptomov bližnje smrti in agonije v latinščini. Glede na te simptome je verjetno pater Viktorin izbiral besedila, ob katerih je umirajoči bojeval svoj poslednji spoprijem za ohranitev upanja in vere v božjo milost.

CAPUCHIN FRIAR VICTORIN OF KRANJ AND THE SPIRITUAL STRUGGLE OF A DYING PERSON

Abstract

The article presents the hitherto unknown Slovenian Capuchin Father Victorin of Kranj (1715–1790). A manuscript in small octavo in Slovenian and German has been preserved behind him, intended for accompanying and assistance of the dying. The manuscript is dated 1773 and represents the oldest Slovenian manuscript text intended for spiritual help to the patients in their last struggle. The texts in the manuscript differ from comparable Slovenian texts of this kind from the 17th and 18th centuries. They are probably derived from the older tradition of the Friars Minor. The texts range from prayers after receiving the sacraments, according to the escalation of the disease to prayers for union with God's will, the invocation of the saints and the Virgin Mary, and offerings to Christ. All the prayer texts are strongly inspired by the spirituality of the suffering Christ and the worship of his holy wounds as a source of grace for the dying. The manuscript also contains two

lists of symptoms of imminent death and agony in Latin. Given these symptoms, it is probable that Father Victorin chose the texts according to which the dying man fought his last struggle to preserve hope and faith in God's grace.

PATER VIKTORIN

V Arhivu Slovenije je po poteh neznane sreče, ki krmari usode starih spisov, do naših časov došel in se ohranil rokopis, ki je prelepo zrcalo kapucinske baročne duhovnosti, pa tudi izkaz njihovega pomembnega socialnega in pastoralnega dela: spremljanja hudo bolnih in umirajočih. Rokopis ima naslov *Libell(us) Conscript(us) Infirmoru(m) Ad Vsum Patris Victorini Crainburg(ensi) Capucini 1773* – Knjižica, napisana umirajočim, za rabo patra Viktorina Kranjskega, kapucina, 1773.¹¹⁷

V rokopis je pater Viktorin zapisal molitve in premišljevanja, s katerimi je po duhovnem izročilu kapucinov spremljal bolne in umirajoče v uri največje preizkušnje. V vsej knjigi ni prav nobenega besedila, namenjenega molitvi za mrtve, sploh ničesar, kar bi bilo povezano z opraviлом za pokojnim. Celotna knjižica je namenjena spremljanju živih v njihovem zadnjem boju, besedila so razporejena glede na razne stopnje napredovanja bolezni, trpljenja in agonije. Napisana so v slovenščini in nemščini, obeh deželnih jezikih. H komur so ga poklicali, tja je pater Viktorin, kakor mnogi drugi patri, šel in nesel seboj svojo drobno knjigo – da je iz nje bolniku v skrajni stiski stregel roso nebeške tolažbe.

Toda kdo je bil ta pater? Kakor o večini kapucinov imamo tudi o njem zelo skope podatke, ki jih lahko strnemo v kratek biogram.

Pater Viktorin se je rodil v Kranju dne 6. januarja 1715 s krstnim imenom Baltazar Farger materi Mariji Ani in očetu Luki Fargerju.¹¹⁸ V krstni knjigi je oče Luka imenovan *dominus*, torej je bil meščan, krstni vpis pa izstopa po navedbi, da je bil eden od botrov *tedanji kranjski kaplan* Matija Jožef Jenzen. Družina s priimkom Farger se omenja med manjšimi kranjskimi trgovci.¹¹⁹

Kapucinski mortuarij navaja, da je pater Viktorin Kranjski, pridigar, živel v redu 56 let in da je umrl 18. avgusta 1790;¹²⁰ ta vir kot patrovo krstni priimek

¹¹⁷ Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 28r. Črke v okroglih oklepajih pomenijo razvezane okrajšave ali brevigrafe.

¹¹⁸ Prim. NŠAL, Krstna matična knjiga župnije Kranj 1703–1720, str. 634. Zapis datuma je nekoliko težaven, lahko bi bil tudi 5. januar, verjetneje 6. (Hvala Blažu Otrinu, ki mi je posredoval sliko vira s krstnim vpisom, ko je bil NŠAL zaprt.)

¹¹⁹ Žontar, *Zgodovina mesta Kranj*, str. 248.

¹²⁰ *Nekrologij slovenskih kapucinov*, str. 235 (vpis za 18. avgust – spomin na pokojne patre, ki so umrli na ta dan; hvala p. Metodu Benediku za posredovanje podatkov). Ta vir navaja kot patrovo starost ob smrti 77 let; dejansko: 75 let. Podatek o rojstvu je bil že ob vstopu v red, razumljivo, lahko nezanesljiv. Trdno pa se lahko zanesemo na podatek kapucinskih virov o dobi patrovega redovnega življenja – 56 let.

navaja obliko Fargar, kar je le pisna inačica istega priimka.¹²¹ Glede na podatke o redovniški dobi je pater Viktorin leta 1734 star 19 let vstopil v kapucinski red. Opravi je sedemletni filozofski in teološki študij, med tem je v Gornjem Gradu prejel nižje redove: dne 19. julija 1739 je prejel subdiakonot, 19. septembra istega leta pa je postal diakon; v duhovnika je bil posvečen 12. marca 1740.¹²² Po končani teološki formaciji je od redovnih predstojnikov prejel licenco pridigarja. V letih okrog 1757 je kot pridigar deloval v kapucinskem samostanu v Krškem.¹²³ Po 56 letih redovnega življenja je v starosti 75 let umrl, kot navaja redovni *Nekrologij*, dne 18. avgusta 1790 v kapucinskem samostanu v Ljubljani.

To je vse, kar vemo o njem. Predstojniki so ga pošiljali, kakor druge brate, iz samostana v samostan – in prav verjetno je deloval tudi v Škofji Loki, dokaza za to pa kapucinski viri ne nudijo. V red je vstopil, ko je bila baročna kultura na Slovenskem še na vrhuncu, v letu, ko so za *Škofjeloški pasijon* izdelali dodaten prizor – podobo pekla z nastopom pogubljene duše; in ni izključeno, da je pri uprizarjanju pasijona pozneje sodeloval. Toda največ je za nas vredno to, kar iz njegovega življenja še zdaj realno obstaja: da se nam je izmed mnogih pridig in drugih besedil, ki jih je v 56 letih redovniškega življenja napisal, ohranilo vsaj eno – rokopis, ki prihaja do nas kakor biser na njivi iz evangelijske prilike.

ROKOPIS

Rokopis, v naslovu datiran leta 1773, je najstarejše ohranjeno rokopisno besedilo za spremljanje hudo bolnih in umirajočih. Sestavljata ga slovenski in nemški del, oba enake vsebine in prvotno enakega obsega. Pater je lastnoročno paginiral strani v slovenskem besedilu od 1 do 48, nato enako v nemškem. Vsebuje molitve, ki so jih umirajoči ali domači molili s patrom ob prejemu zakramentov in ob raznih stopnjah napredovanja bolezni. Na uvodnem listu so v nemščini in latinščini podani opisi simptomov osebe, ki se ji bliža smrt.

¹²¹ Ta sicer redek priimek se v štirih pisnih inačicah Farger, Fargar, Forger in Forgar pojavlja v več sočasnih virih. V terezijanskem popisu prebivalcev Kranja v letu 1754 sta navedena cerkovnik Janez Forger z družino in meščan Anton Forgar z družino; med njegovimi otroki je naveden tudi 5-letni sin Franc (Svetina, Prebivalci Kranja, str. 274, 279). Omenjeni sin Antona Forgarja je postal duhovnik, *Šematizem* ga pozna pod imenom Frančišek Fargar, rojen leta 1748 v Kranju, ki je deloval na Igu, v Rovtah, na Čemšeniku in na Dobrem polju, kjer je umrl 1815; Pokorn navaja, da je bil »izvrsten govornik, četudi je bil slabotnega telesa in imel dobre zmožnosti« (Pokorn, *Šematizem duhovnikov*, str. 29). S tem je, celo za isto osebo, izpričana variantna pisna podoba tega priimka v sočasnih virih. (Hvala Borisu Golcu za presojo podatkov.)

¹²² Volčjak, *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije*, str. 143, 144, 147.

¹²³ Glej kroniko Kapucinskega samostana v Krškem, 1757. Tega leta so samostansko kroniko začeli pisati in prvi zapis je zato daljše posvetilno besedilo Brezmadežni, ki ji je bila stoletje prej posvečena tudi samostanska cerkev (hvala Moniki Deželak Trojar za branje latinskega besedila); na koncu je med drugimi patri krškega samostana podpisan tudi *Victorinus Crainburgensis, concionator* – pridigar (Benedik, Kralj: *Kapucini na Slovenskem*, str. 427–428).

Uvodni bifolij z naslovom in letnico 1773 ter zadnji snopič v rokopisu sta bila dodana ob vezavi. Osrednji del rokopisa s slovenskimi in nemškimi besedili je starejši: prepoznamo nedvomno isto roko, vendar dosti mlajšo. Glavnina knjige (vse, razen datiranega uvodnega lista) bi bila torej lahko napisana že kmalu po koncu patrove teološke formacije in pridobitve licence za pridigarja, t.j. po letu 1740. Pravopis slovenskega besedila je značilno redovniški: po lastni konvenciji deloma prirejena raba bohoričice, mestoma še s skupino *sch* za zapisovanje /š/ in /ž/ in z baročnim *j* (*S: Krjsh; S: krj*), črka *j* skladno z neolatinsko kulturo služi tudi zapisovanju glasu /i/ (*na kaj sa eno vjsho ozhesh*). Pater Viktorin je tekoče uporabljal tudi številne latinske abreviature (*Pafsionis Xti*) in brevigrafe.

Na sam konec knjige, t.j. na str. 48 nemškega dela, je pater Viktorin precej pozno, že z zelo tresočo roko (najverjetneje še po letu 1773), dopisal razdelek z naslovom *Si Agonizans perseverat diviti(us)* – Če umirajoči zelo dolgo umira, ki obsega sedem ohranjenih strani v nemščini, nekaj besedila pa manjka, ker je na

Rokopis patra Viktorina: *Libellus Conscriptus Infirmorum Ad Vsum Patris Victorini Crainburgensi Capucini* 1773. Arhiv Republike Slovenije, Zbirka rokopisov 1073 28r.

koncu rokopisa več kot 10 listov izrezanih. Uvodni opis znakov bolnikove agonije na fol. 1v se konča z opombo: *Reliqua vide ex altera parte* – Preostale znake glej v drugem delu. Vendar omenjenega drugega dela opisa simptomov ni več, nahajal se je verjetno na koncu rokopisa, kjer so listi izrezani.

Glede na to, da je pater Viktorin umrl leta 1790 v Ljubljani, je rokopis skoraj gotovo ostal v tamkajšnjem kapucinskem samostanu. Ob razpustitvi ljubljanskega samostana in uničenju knjižnice pod Napoleonom se je kot edini (meni) znani rokopis srečno ohranil in prispel v Kranjski deželni muzej ter njegove naslednike.

Vprašanje geneze besedil v tej rokopisni knjigi naj za zdaj ostane odprto. Verjetno je precej zahtevno. V slovenski slovstveni zgodovini je rokopis Patra Viktorina nemara četrto ohranjeno delo, posebej namenjeno spremljanju umirajočih. Najstarejše ohranjeno besedilo v slovenščini te vrste je priročnik znamenitega kanonika Matije Kastelca (1682);¹²⁴ drugo delo pripisuje Monika Deželak Trojar Jerneju Basarju kot predstojniku Bratovščine Kristusovega smrtnega boja (1735);¹²⁵ tretje tovrstno slovensko besedilo najdemo v izjemno lepih poglavjih, namenjenih podeljevanju zakramentov v sicer trojezični knjigi *Vade mecum piorum sacerdotum* (1771), ki jo je izdala jezuitska kongregacija Marije Brezmadežne.¹²⁶

Besedilo patra Viktorina Kranjskega je od vseh teh drugačno in neodvisno; s posameznimi besednimi zvezami spominja na jezuitski *Vade mecum*. Toda za vsa ta štiri slovenska besedila je gotovo, da so le novoveški prevodi ali priredbe precej starejših latinskih besedil in bi bilo njihovo genezo treba iskati v izvornih duhovnih tradicijah. Za zdaj domnevamo le, da je skrb za bolnike kot ena od kapucinskih dejavnosti potekala po nekih redovnih smernicah ali stalnicah, ki morda potekajo še iz frančiškanskega srednjeveškega korpusa molitev za umirajoče in so postopoma prešle v ljudske jezike. V prihodnje bo treba preučiti rokopis patra Viktorina v razmerju do teh virov.

KAPUCIN OB SMRTNI POSTELJI ...

Razpored vsebine v rokopisu bi najbolje ocenil kateri od patrov kapucinov – toda že laiku je po naslovih in zvrsti molitev razvidno, da so razporejene na več stopenj glede na stanje bolnika in njegovo postopno pripravo na poslednjo uro. Naslov rokopisa sicer pravi, da je knjiga namenjena *infirmis*, bolnikom; toda te besede so bile napisane v času, ko je bolezen večidel pomenila le začetek priho-

¹²⁴ To so Kastelčeve *Bratovske buqvice s. roshenkranza*, zlasti v drugi izdaji, kjer jim je pridružil obsežen molitvenik za duhovno oskrbo umirajočih, *Modus juvandi agonizantes*.

¹²⁵ *Pomuzh shivim, umirejzhim*. Prim. Deželak Trojar, Basar Jernej.

¹²⁶ *Vade mecum piorum sacerdotum*, zlasti str. 401–415. Zgodovina knjige in knjigarstva na Slovenskem ne upošteva, da so bile baročne bratovščine mdr. pomembne izdajateljske ustanove, saj so za svoje člane določeno knjigo naročile, organizirale tisk in odkupile celotno naklado. Nekaj drobtin o tem Ogrin, Bratovščinske iskre.

da smrti. Bolniki, ki jih je obiskoval pater Viktorin, so bili *umirajoči*: osebe, ki so dočakale trenutek, ko slehernik do skrajne stopnje izkuša končno posledico izvirnega greha: propad in smrt. Osebe na poti pred nami.

Slovensko besedilo se začne na strani 1 z naslovom *Post com(m)unionem – Po obhajilu*, kar pomeni, da je pater z bolnikom že opravil spoved in mu podelil sveto popotnico. Prva molitev na strani je *Duša Kristusova, posveti me*; tu imamo enega njenih starejših zapisov v slovenščini. Sledi niz molitev po prejemu zakramentov, ki nam od drugod niso znane in zelo verjetno izvirajo iz kapucinske tradicije.

Skupna značilnost skoraj vseh teh molitev je močna osredinjenost na Kristusa – na zasluženje njegovega križa in svetih ran. Po prejemu zakramentov je pater z bolnikom molil.¹²⁷

»Tvoje svete rane nej bodejo moja špiža, s katero bodem našpižan jenu v vsimu dobri mu potrden.

Tvoja sveta kri nej bode tu dali-zbrisajne vsih mojih grehov.

Tvoja sveta smrt bodi moja večna čast.

V tebi, moj dobrotlivi Jesus, bodi vse moje vesele, trošt, zdravje jenu sladkust moje duše jenu srca.

Molitu

Z narveči ponižnostjo, z živo vero počastim tebe, ô pravi živi Buh jenu človik pod štautjo [podobo] tega žegnaniga kruha, [in] te prošim, dej meni tu gnado, de bodem v tebe vselej trdnu vervov, stanovitnu upov jenu goreče lubu.

O lubeznivi pelikan, očisti mene s tvojo sveto rešno krvjo, kir ena sama kapelca taiste cel svet lohka očisti.

O Jesus, dej, kar jest močnu želim, de se bodem s teboj na vekomej veselil.« (str. 2–3)

Po obhajilu so bile te prošnje h Kristusu kot pelikanu pravzaprav priprava bolnika na (morda dolgo) trpljenje, ko se je agonija postopoma bližala in ga zajela z novimi preizkušnjami. V rokopisu sledijo lepo oblikovani molitveni vzkliki, ki temeljijo na psalmih, in obuditev vere ter upanja. Takšnih v drugih virih ne srečamo.

Ko je bolezen napredovala in se je bližala agonija, je nastopil eden ključnih trenutkov, ko je pater skušal trpečemu pomagati s tem, naj svojo voljo zedini z Božjo voljo: naj se Bogu povsem preda in mu izroči svojo smrt kot žrtev za lastne grehe. Temu je namenjen daljši razdelek *Conformitas cu(m) Voluntate D(ei) –*

¹²⁷ Vsi nadaljnji navedki iz rokopisa so iz istega vira (prim. op. 1); paginacija po izvirniku. Navedke podajamo v kritičnem prepisu kot bralnem pripomočku, ki se ravna po načelih edicij *Dela starejšega slovenskega slovstva*.

Združitev z Božjo voljo. Preberimo nekaj vrstic, tudi te so globoko zaznamovane z mislijo na trpečega Jezusa:

»O Oča nebeški, aku je mogoče, nej grede ta kelih od mene, ali ne moja vola, temeč tvoja vola nej se zgodi. [...]

O Gospod, žalost jenu stiskajne so mene obdali, ali tvoja sveta vola je moja moč jenu kraft.

Koker je Bogu dopadlu, toku se je zgodilu, nej bode počesenu njegovo sveto Ime.

Jest sim vse dobru od Boga zadobu, zakaj bi pa gori ne vzel ta križ, tu bo-lezen, te težave. [...]

Tvoja sveta vola nej se zgodi, o Oča nebeški, koker na nebu, toku na zemli. [...]

Očeš, moj Buh, de jest dale trpim ali hitreši vmrjem, sturi, kar očeš. Kir pa ti sam očeš, toku mojo volo celu [povsem] sklenem, rekoč:

Jest očem umreti, kir ti si eni Gospod mojga živlejna, ti si meni dal dušo jenu truplu, tebi nazaj ofram jenu šenkam, sturi z menoj, koker očeš, keder očeš, na kaj za ena vižo očeš.

Jest očem rad umreti, kir ti si ta gvišni cilj jenu konc mojga živlejna.

Jest očem rad umreti, de bi mogu skozi moje težave jenu bretkusti te smrt tvoje pravici za moje neštettlive grehe zadosti striti, zavola katerih sim tol-kukrat tu smrt zašlužu. [...]

Jest rad očem umreti iz lubezni proti tebi, kir ti tudi iz lubezni proti meni si atu na križu umreti.« (str. 11–14)

Bolniku so se bližale smrtne stiske in pater Viktorin je morda znova preletel vrstice – če jih ni znal že na pamet – kjer je imel na prvem listu rokopisa dva seznama *Signa mortis*, *Signa moribundi* – *Znaki (bližnje) smrti, znaki umiranja*, ki jih je poznal iz številnih obiskov pri umirajočih: *Si facies est nimis incensa ... nas(us) acut(us), oculi vitrei cavi* – *ko je obličje manj vročično, ko nos postane bolj koničast, oči steklene in vdrte, mrzle roke in noge ...* Pater je ob teh podrobno opaženih znamenjih umirajočemu opogumljajoče bral odlomke *Desideriu(m) ad Coelum* – *Hrepenenje po nebesih*, po rešitvi iz stiske ... in jih morda povezal s spodbudo *Oblatio Pafsionis Xti* – naj umirajoči v svoji stiski Bogu *daruje Kristu-sovo trpljenje* za rešitev v svojem trpljenju in svoji smrti:

»Skozi tvoje brehke bolečine pomanšej moje bolečine, skozi tvojo brehkust te smrti pomanšej mojo brehkust te smrti.

Skozi tvojo smrtno vojsko dej moč v moje težki vojski,
skozi tvojo brehko smrt dej meni eno srečno smrt.

Postavi tvoj svet križ jenu smrt vmed tvojo sadbo jenu mojo dušo.

Ô Jesus, objemi me, ohrani me, ne pusti mene se od tebe odločiti, v tvoje svete roke jenu rane jest perporočim mojo dušo.

Oblatio Pasionis (Christi) – Darovanje Kristusovega trpljenja

O Jesus, jest tebi gori ofram tvoje grenke solze, tvoj krvavi smrtni put, vse tvoje martre jenu bolečine za moje grehe jenu štrafinge, katere sim zašlužu.

Jest tebi gorj ofram te bolečine tvoje trnove krone za vse grehe, katere sim z mislami, želami sturu.

Jest tebi gori ofram vse bolečine tvojeh z žebli ranenih svetih rok za taiste grehe, katere sim z moimi rokami dapernesu. [...]

Jest se zapustim, o Jesus, na tvoje brehku trplejne jenu smrt, na neizgruntano vrednost tih svetih ran jenu svete rešne krvi, de bodeš vse moje grehe odpustu.« (str. 18–20)

Postopoma sta umirajoči in pater Viktorin v nekem trenutku prišla do neizogibnega, daljšega odlomka: *Hic Monstrat(ur) Crux in manu tenens – Tu bolniku pokažemo križ in ga držimo v roki*. Ta odlomek spet na nov način zgosti in razpre duhovnost Križanega, skupno manjšim bratom, ki jo predstavlja in ponavzročuje razpelo v patrovi roki: tolažbo, uteho, umiritev pred smrtno stisko spričo bližnjega razpada ustvarjenega bitja. Ena od prošenj se posebej sklicuje na trenutek Jezusove smrti na križu – na bolečino, o kateri stari asketični pisatelji pravijo, da je predrla Jezusovo bitje ob ločitvi njegove duše od telesa. Ta ločitev velja v pasijonski tradiciji za bolj nenaravno in protinaravno kakor pri človeku, ker v Jezusu ni bilo nobene kali izvirnega greha in zato sploh nobene možnosti za »naravno« smrt, kakor pri človeku. Zato je Jezusu ločitev duše od telesa povzročila, pravijo srednjeveški pisci, čezmerno in nadčloveško agonijo. Analogno je o Jezusovem trpljenju premišljeval na veliki petek Janez Ludvik Schönleben.¹²⁸ Potrditev za to vidijo v dejstvu, da evangelij ne poroča, da bi Jezus v vsem svojem trpljenju kdaj potožil ali stokal; le v skrajnem trenutku smrti evangelisti poročajo, da je Jezus »zaklical z močnim glasom – in izdihnil« (Mt 27,50; Mr 15,37; Lk 23,46). Zato so bili trdno prepričani, da so bili zadnji trenutki Jezusove agonije zanj hujše trpljenje kakor vse, kar je do tedaj prestal. Ti posebno sveti trenutki so bili v slovenski baročni kulturi predmet posebne pietete, duhovne skrušenosti in pobožnega spomina; iz navdiha teh Jezusovih trenutkov je leta 1660 nastala Bratovščina umirajočega Kristusa, morda najbolj priljubljena baročna kongregacija v slovenskih deželah – *Confraternitas Domini nostri Jesu Christi in cruce agonizantis*.¹²⁹

¹²⁸ Deželak Trojar, Schönlebenovo premišljevanje na Veliki petek, str. 33–48.

¹²⁹ Njeno osnovno besedilo je prej omenjena knjižica *Pomuzh shivim, umirejeshim* (1735 in več izdaj).

Takšno razumevanje je bilo splošna last baročne duhovnosti in pater Viktorin je opogumljal umirajočega, naj k tej Jezusovi čezmerni agoniji usmeri svoje prošnje in zadnji up:

»O dobrotliv Jesus, skozi taisto brehkust, katero je jemela tvoja duša, kader se je od tvojga trupla ločila, usmili se čez mojo ubogo dušo, kader se bode od mojga života ločila, peli jo v tu večno živlejne.

O Troštar moja srca, jest tebe prosim skozi tvoje svete petere rane, pridi na pomoč tvojmu nevrednemu služabniku, kateriga si ti s tvojo sveto rešno krvjo odrešu. [...]

O skrbni dobrotlivi Pastir, vzemi mene na tvoje rame, jenu prenesi mene v ta nebeški paradiž.« (str. 21–23)

Morda je trajalo dneve in dneve, ko se je pater večkrat vračal k bolniku, morda pa le kratke ure ali celo minute. Zmolila sta daljše, mestoma zelo poetične sklope molitev k Materi božji – v ta del so spretno vkomponirani deli znamenitih marijanskih antifon Pod tvoje varstvo pribežimo, Pozdravljena Kraljica Mati usmiljenja, O Gospa moja (str. 27–28) – in prošnje *Invocatio sanctorum*, klicanje svetnikov in božjih angelov, zlasti svetega Mihaela, naj dušo umirajočega, ko se bo ločevala od telesa, utrdijo v veri, da se ne bo vdala skušnjavam dvoma, žalosti ali obupa nad lastnimi grehi. Ti daljši odlomki so posebej slovesni in globoki, ker v njih pater ob umirajočem kliče na pomoč bolnikovi veri vero Cerkev vseh časov, od Marije, sv. Jožefa in sv. Ane prek apostolov, zgodnjih mučencev in patriarhov, da bi bolnik v trenutkih smrti, za katere so stari pisci bili prepričani, da prinašajo najhujše skušnjave proti veri in proti zaupanju v božjo milost, ne klonil:

O sveta Barbara, sveti Dismas, pridite meni na pomoč, sprosile od Kristusa tu gnado, de bodem šlišov te vesele besede: Danes bodeš z menoj v paradižu.

O vi vsi sveti patriarhi jenu preroki, zadobite vi meni enu stanovitnu upajne na tu neizgruntano milost božjo.

O vi vsi sveti apostelni, sprosile od Boga, de bodem mogu v pravi veri umreti.

O vi sveti marterniki, sprosile tu gnado, de da smrti stanoviten v temu dobrimu [ostanem]. (str. 32–33)

Agonija je napredovala, brez zdravil in pomirjeval, moči telesa so izgubljale in jenjale, umirajočemu so dali v roke svečo, poslednjo luč, pater Viktorin je znake poznal: *Oculi calliginosi, lacrimantes, ... Album eoru(m) rubescens v(el) lividum nigris* – oči postanejo motne, solzijo se ... belina oči postane rdečkasta ali modrikasto črna, bolnik postane nestrpen do luči, toda ko luč zastrejo, ne vidi ničesar ... Še enkrat sta se z močmi, kolikor jih je umirajoči imel, obrnila k Jezusu:

Petitio ad Jesum Crucifixu(m) – Prošnja križanemu Jezusu

O Jesus, tvoja žalost jenu težave na Oliuski gori, potrošajte mojo dušo.

Tvoja trda keha [t.j. Pilatova ječa], reši mojo dušo iz te kehe mojga trupla. [...]

O Jesus, čez tebe strjena krivična sodba bodi meni ena srečna sodba na dan te sodbe.

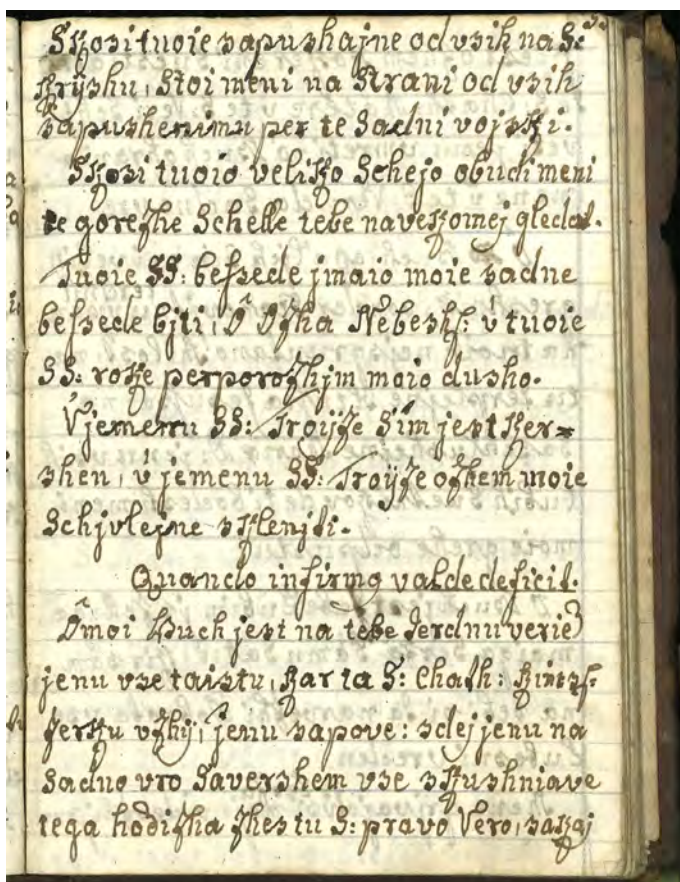
O Jesus, s tvoja trnova krona ocirej [okrasi] mojo dušo s tu krono te večne časti.

O Jesus, tvoj sveti križ bodi meni ena lojtra v nebesa. [...]

O Jesus, tvoja narbrehkeši smrt bodi meni tu večnu živlejne.

O Jesus, tvoja prošna za tvoje šivražnike bodi tudi prošna za mene, ubogiga grešnika per Očeti nebeškemu. [...]

Skozi tvoje zapušajne od vsih na svetim križu stoj meni na strani od vsih zapušenimu per te zadni vojski.

Stran 35 rokopisa z odlomkom: *Quando infirmus valde deficit* – Ko bolniku zelo jenjajo moči. Vir: Arhiv Republike Slovenije

Skozi tvojo veliko žejo obudi meni te goreče žele tebe na vekomej gledat. [...]
V jemeni Svete Trojice sim jest kršen, v jemeni Svete Trojice očem moje živlejne skleniti.

Quando infirm(us) valde deficit – Ko bolniku zelo jenjajo moči

O moj Buh, jest na tebe trdnu verjem, jenu vse taistu, kar ta sveta Katoliška rimska cerku uči jenu zapove: zdej jenu na zadno uro zavržem vse skušnjave tega hodiča čez tu sveto pravo vero, zakaj jest očem koker eni zvesti atrok te svete katolške Matere v te sveti veri živeti jenu umreti: o Buh, ohrani mene v te sveti veri da zadne ure. [...]

O Oča nebeški, kateri si mene stvaru, usmili se čez mene.

O Christe Jesu, kateri si mene odrešu, usmili se čez mene.

O Sveti Duh, kateri si mene posvetu, usmili se čez mene.

O Sveta Trojica, Buh Oča, Sin jenu Sveti Duh, na tebe verjem, na tebe upam, tebe lubim jenu želim čez vse.

O Oča nebeški, v tvoje milostve roke perporočim mojo dušo.

O Jesus, Sin Davidov, v tvoje svete rane perporozhjm mojo ubogo dušo.

O Sveti Duh, v tvojo lubezen Božjo perporočim mojo pregrešno dušo, očisti taisto s tvojo posvečeno gnado.

Antequam Infirm(us) agonizare incipit – Ko se začenjajo smrtne težave

Jest tebi, o Oča nebeški, sam sebe perporočim koker tvojo lestno *creatura*, katero si za sebe stvaril.

Jest se tebi perporočim, o nebeški Pastir, Sin Božje, koker eno ovčico, katero si s tvojo brehko martro jenu smrtjo toku dragu kupu.

Jest se tebi perporočim, o Sveti Duh, koker enu nevrednu prebivalše tvoje, kateru si ti per svetimu krstu skozi tvojo sveto gnado posvetu. [...]

Vltima Suspiria jam agonizant(is) – Poslednji zdihljaji umirajočega

O Jesus, kir ti ne želiš tu smrt tega grešnika, temeč tu večnu živlejne, odpusti meni moje grehe.

O Jesus, skozi taisto lubezen te prosim, s katero si na križu tvojem šivražnikam odpustu, odpusti meni moje zašlužene štrafinge.

O Jesus, tu vesele tih izvolenih, pokaži tvoje sveto obličje, pusti mene taištu uživat na vekomej. [...]

V jemeni Boga Očeta, Sinu jenu Svetiga Duha jest sklenem moje živlejne.
(str. 34–45)

To so besede kapucina Viktorina Kranjskega, besede, ki jih je slišala smrtna postelja, besede ob sveči v umirajoči roki ...

Njegov rokopis je umetniško duhovno zrcalo, v katerem lahko gledamo, kako duhovnost trpečega Kristusa prežema patrovo skrb za trpeče v skrajni stiski in jih vodi, naj se v ključnem trenutku življenja scela usmerijo k njemu.

S to rokopisno knjigo je pater Viktorin hodil po slovenskih mestih. Z njo je v dolgih letih obiskal mrtvaške postelje premožnih in revnih, njeni listi so videli naše umirajoče prednike, spremljali so premnog smrtni boj, na robovih listov rokopisa se zdi, da še zdaj šelestijo njihovi zdihljaji, klici v agoniji, sopenje, krči in ugašanje, slovesni odhod življenja ... V duhu umirajočega so rasla in se stopnjevala vprašanja, ki jih je morda tedaj prvikrat zares zagledal: obšla ga je groza spričo neznanske velikosti, ki so jo dobila ta vprašanja: ali me je Bog zavrgel? Kaj, če mi ne bo odpustil? Ali Bog sploh je, če trpim in umiram? Kje je zdaj Bog? Ta vprašanja so bolniku prekrila nebo. Pater je vedel, kaj se v njem godi, ko je podrobno opazal stisko: *Stridor denti(um) cum delirio – šklepetanje zob v deliriju. Lingua frigida in febril(us), tremula, viridis nigra, livida bley farbig, valde sicca, spīsa cum fīsuris, dura aspera – jezik je mrzel in trepeti v vročici, zeleno črn, modrikast, zelo suh, otekel z razjedami, postaja negiben in trd ...* Če je pater zapisal, da ima umirajoči mrzle roke, je to zapisal zato, ker je v svojih rokah držal roko umirajočega in v njej razpelo ali svečo in mu govoril besede o Jezusovem križu, o Jezusovih ranah, o večni milosti. In če je zapisal podrobnosti o bolnikovem obrazu in celo o jeziku, je s tem povedano, da se je sklanjal tik k obličju umirajočega, da je slišal njegove še komaj slišne poslednje besede, bolj vzdih, bolj dih kakor vzdih ...

To je resnično živeti pasijon, ko je pred obličjem smrti umirajoči svojo agonijo pridružil agoniji Jezusa na križu.

S tega gledišča je rokopis patra Viktorina, na pogled skromen in »ubog«, dejansko vzvišen po službi in namenu: s tem rokopisom v roki je pater prebedel neštete ure, ko je umirajočim prižigal žarek nebeške luči, jih varoval obupa nad samim sabo, nad svojimi grehi, nad dvomi in zadnjimi skušnjavami ... Ta rokopis je priča duhovnemu boju, v katerem je nastala neka velika duhovna »stavba«: tu smo priča enemu prvih spoprijemov, v katerem skuša slovenski jezik izraziti spopad z vsemi močmi ugašajočega telesa in duha, spopad za duhovno ohranitev upanja in vere ... Ta primordialni vzgon, zalet, če ne prvikrat na tak način vsaj zelo zgodaj zabeležen v zgodovini slovenske jezikovne izraznosti, besedja in ritmičnih frazemov, priklicuje sodobnemu bralcu pred oči duha resnično duhovno dramo, bitko za ohranitev vere v večno božje življenje. Priklicuje neko prvenstveno, nekoč zdavnaj osvojeno zmago, ki se je vpisala v tkivo našega ljudskega bitja, še več, ki je to bitje v nemajhni meri vzpostavila, kajti po tej bitki in v njej

je v slovensko ljudsko izkustvo, to je, v slovensko zavest, prihajala uresničitev božjega kraljestva v slovenski zgodovini, pa čeravno na tako poražen, izgubljen, ničn in navidezno nikakršn način, kakor je smrt kristjana. Toda smrt pravičnih je dragocena v njegovih očeh – kajti bili so grešniki, polni grehov, toda ob molitvah in prošnjah z neznatnim patrom, predvsem pa po spovedi in obhajilu so postali pravični, kajti opravičeni so bili pred Gospodom z njegovo milostjo samo; in zato je bila njihova smrt po vsej agoniji – sveta.

Kakor nemara nikoder drugod se duhovnost trpečega Odrešenika manjših bratov strne, združi in razkrije v tej posebni knjigi – ki patru niti ni pripadala kot lastnina, marveč je vanjo samo zapisal, da mu je dana v začasno uporabo, *ad usum patri Victorini Crainburgensis*, saj jo je napisal tudi za nas: za čas, za smrt, za večnost.

Viri

- Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 28r, *Libell(us) Conscript(us) Infirmoru(m) Ad Vsum Patris Victorini Crainburg(ensi) Capucini 1773*.
- Nadškofijski arhiv, Ljubljana (NŠAL), *Krstna matična knjiga župnije Kranj, 1703–1722*.
- Kastelec, Matija: *Bratovske buqvice s. roshenkranza: v' kúp sloshena visha, tá psalter, ali roshenkranz s' temi petnaistimi skriunostmi moliti*. [Vsebuje tudi:] *Modus juvandi agonizantes*. Ljubljana, 1682.
- *Nekrologij slovenskih kapucinov*. Ljubljana: Slovenska kapucinska provinca, 2017.
- *Pomuzh shivim, umirejeshim, inu mertvim ali Bukvize Bratovshine britkiga smertniga terplenja Christusoviga na S. Krishu*. Ljubljana, 1735. (Dlib)
- *Vade mecum piorum sacerdotum seu Varia pietatis exercitia precum mane et vesperi [...] item quorundam sacrorum rituum, ceraemoniarum, et benedictionum oblata dominis sodalibus almae ac venerabilis sodalitatís B. V. Mariae in coelos assumtae*. Ljubljana, 1771. (Dlib)

Literatura

- Benedik, Metod; Kralj, Angel (ur.): *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 16, 1994.
- Deželak Trojar, Monika: Schönlebnovo premišljevanje na Veliki petek: Čezmernost bolečine (1673). *Pasijonski doneski*, 15, 2000, str. 33–48.
- Deželak Trojar, Monika; Ogrin, Matija: Basar Jernej. Novi slovenski biografski leksikon. *Slovenska biografija*, SAZU, ZRC SAZU, 2017 (spletni vir).
- Oče Romuald: *Škofjeloški pasijon*. *Znanstvenokritična izdaja* (ur. M. Ogrin). Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, ZRC SAZU, 2009.
- Ogrin, Matija: Bratovščinske iskre. Duhovna besedila baročnih bratovščin na Slovenskem. *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2, 2016, str. 55–88.
- Pokorn, Frančišek: *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*. Ljubljana: Knezo-škofijski ordinarijat ljubljanski, 1908.
- Svetina, Anton: Prebivalci Kranja v letu 1754. *Zgodovinski časopis*, 37/4, 1983, str. 273–284.
- Volčjak, Jure (ur.): *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranj*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Darovanje. Foto Tatjana Splichal.

br. Jaroslav Knežević

JAZ NAMREČ NOSIM JEZUSOVA ZNAMENJA NA SVOJEM TELESU (Gal 6,17b)

STIGME, VIDNA ZNAMENJA BLIŽINE S TRPEČIM KRISTUSOM

Povzetek

Središčno mesto v krščanstvu zavzema vera, da se je Bog v Jezusu Kristusu združil z vsem človeštvom in slehernim človekom. Po učlovečenju, življenju, trpljenju, smrti in vstajenju Božjega Sina je vsem ljudem vseh časov ponujena pot rešitve iz greha in vstop v večno življenje.

Vse krščansko bogoslužje in tudi vse osebne in ljudske pobožnosti imajo zato temeljni namen in edini smisel v povezovanju z odrešenikom Jezusom Kristusom. Tudi pasijonske spokorne procesije, kakršna je Škofjeloški pasijon, so pravilno razumljene in živete zgolj v tem okvirju.

V prispevku sta osvetljeni dve obliki duhovnega povezovanja s trpečim Gospodom: Škofjeloški pasijon in stigme, Kristusove rane, ki se, v tesnem odnosu s Križanim, pojavijo na telesu stigmatika oz. stigmatikinje. V konkretnem primeru je – zaradi njemu posvečene kapele v kapucinskem samostanu v Škofji Loki – izpostavljen predvsem primer sv. p. Pija iz Pietrelcine.

FOR I BEAR IN MY BODY THE MARKS OF THE LORD JESUS (GAL 6,17B) STIGMATA, VISIBLE SIGNS OF PROXIMITY TO THE SUFFERING CHRIST

Abstract

The belief that in Jesus Christ, God is united with all mankind and every human being has a central place in Christianity. After the incarnation, life, suffering, death and resurrection of the Son of God, all people of all times are offered a path of salvation from sin, and entry into eternal life.

All Christian worship, as well as all personal and popular devotions, therefore have their fundamental purpose and only meaning in connection with the Saviour, Jesus Christ. Even Passion penitential processions, such as the Škofja Loka Passion, are only properly understood and experienced within this framework.

The contribution sheds light on two forms of spiritual connection with the suffering Lord: the Škofja Loka Passion and stigmata, the wounds of Christ, which in a close relationship with the Crucified, appear on the body of a stig-

matic. In a specific case – because of the chapel dedicated to him in the Capuchin monastery in Škofja Loka - the case of St. Pius of Pietrelcina.

OD KOD SO STIGME¹³⁰ ZAŠLE V PASIJONSKO DONESKE

Letos 11. aprila bo minilo točno tristo let od prve izvedbe Škofjeloškega pasijona,¹³¹ ki še vedno živi med nami kot dragocen biser škofjeloške, slovenske, evropske in svetovne¹³² duhovno-kulturne dediščine.

Je pa Škofjeloški pasijon samo »vrh ledene gore« kapucinske navzočnosti v Škofji Loki. Od začetka 18. stoletja¹³³ dalje so kapucini s svojo stalno navzočnostjo sooblikovali življenje v Škofji Loki in okolici. Kapucinski samostan s cerkvijo, posvečeno sv. Ani, je tako že tri stoletja kraj, na katerem se Nebo dotika zemlje na loški način.

V teh dobrih tristo letih kapucinske navzočnosti v Škofji Loki se je v samostanu zvrstilo ogromno število bratov kapucinov, ki so vsak na svoj način služili Bogu in ljudem. Večina med njimi¹³⁴ je svoje življenje darovala na način, ki jav-

¹³⁰ Stigme so svete Jezusove rane, ki se po, mistični združitvi s trpečim Gospodom, pojavijo na telesu stigmatika (gr. *stigma*, *stigmatos* – vbod, pega).

¹³¹ V Škofji Loki so spokorno pasijonsko procesijo najverjetneje prvič izvedli že leta 1713, v letu posvetitve kapucinske cerkve sv. Ane, a so jo loški kapucini še naprej razvijali in dopolnjevali, temeljito pa jo je prenovil oz. »iz (teh) temeljev postavil« in oblikoval v besedilo, ki je ostalo zapisano kot Škofjeloški pasijon, p. Romuald Marušič.

¹³² Škofjeloški pasijon je bil leta 2016 vpisan na UNESCO-v Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva in je uvrščen med svetovno prepoznavno in priznано ustno izročilo in izraze, dela uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, obrede in praznovanja, znanje in izkušnje o naravi in svetu ter tradicionalne obrtne veščine. Sicer je bil Škofjeloški pasijon kot prva enota nesnovne dediščine v slovenski register vpisan že leta 2008, leta 2012 pa je bil prvi razglašen za nesnovno kulturno dediščino posebnega državnega pomena.

¹³³ Škofjeloški kapucinski samostan je bil uradno ustanovljen na 70. rednem provincijskem kapitlju Štajerske redovne province, ki so ga obhajali konec julija 1706 v ljubljanskem samostanu, ki je stal na sedanjem Kongresnem trgu. Glede nove kapucinske naselbine v Škofji Loki je v zapisu o kapitlju kratko rečeno: »Na tem kapitlju je bilo predloženo, da se v Škofji Loki postavi hospic, kar so kapitularji soglasno sprejeli, saj sta že pred tem dala svoje soglasje škof ordinarij in cesar, kapucini pa so že prišli v mesto.« (prim. P. Metod Benedik, Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane – Škofja Loka, Celjska Mohorjeva družba 2009, 25).

¹³⁴ Naj na tem mestu s hvaležnostjo omenim samo nekatere od njih: P. Anton iz Kranja spada med neposredne ustanovitelje samostana v Škofji Loki; kot provincial je prisluhnil Ločanom in pri dunajski vladi izposloval dovoljenje za gradnjo samostana ter bil prvi predstojnik nove kapucinske postojanke. P. Kerubin iz Škofje Loke je bil tudi neposredno povezan z naselitvijo kapucinov v mestu in je bil dolga leta predstojnik loškega samostana. P. Ciril iz Krškega je dokončal vse potrebno za posvetitev cerkve sv. Ane leta 1713. P. Agatangel iz Tolmina je bil predstojnik v loškem samostanu v času krstne uprizoritve Škofjeloškega pasijona in je nedvomno vplival na sam nastanek in izvedbo. Izmed množice drugih kapucinov, ki so pustili pečat na Škofjeloškem, naj omenim le peščico: p. Ferdinand iz Ljubljane, p. Joahim iz Kranja, p. Tomaž Maher iz Škofje Loke, p. Justin Brus iz Idrije, p. Vilibald Rupar od Sv. Andreja pri Škofji Loki, p. Mavricij Teraš iz Sevnice, p. Odilo Mekinda iz Cerknice, fr. Benvenut Inkret iz Sladke Gore, p. Boleslav Polanski iz Velike Polane, p. Angel Kralj iz Lahlonec, p. Robert Podgoršek iz Maribora ... (prim. P. Metod

nosti danes ni poznan, kar pa še daleč ne pomeni, da niso pustili sledi na Škofjeloškem. Nedvomno se je lahko tak biser, kot Škofjeloški pasijon je, pa čeprav je pod njim kot avtor podpisan zgolj p. Romuald, oblikoval samo znotraj skupnosti, ki je živela in dihala skrivnost Božje ljubezni v Jezusu Kristusu, križanem in od mrtvih vstalem.

Največji izziv kapucinskega življenja, vsakega Bogu posvečenega življenja ter življenja vsakega kristjana je namreč prav v upodobitvi samega sebe po Jezusu Kristusu. Vse krščansko življenje je zajeto v proces vedno globlje povezanosti z vstalim Gospodom in prepuščanju moči Svetega Duha, ki našo, z grehom ranjeno človeško naravo preoblikuje v »novega človeka, ki je po Bogu ustvarjen v pravičnosti in svetosti resnice« (Ef 4,24). Bolj preprosto bi to veliko krščansko preobrazbo lahko opisal z besedami, da je v kristjanovem življenju veliko pomembnejše to, kar je in kar v moči Svetega Duha postaj, kot pa to, kar dela.

Na tem mestu bi rad vstopil v zadnje obdobje duhovnega dogajanja v loškem kapucinskem samostanu, kajti ta zapis nikakor nima namena zgolj gledati v preteklost – kakor ga nikoli niso imele tudi izvedbe Škofjeloškega pasijona – temveč bi rad z njim zajel čiste pasijonske studenčnice iz plemenitih izvirov frančiškovo-kapucinske duhovnosti, da bi njen okus poživil nas, ki danes hodimo za Kristusom.

Škofjeloški kapucinski samostan je zadnje dobro desetletje povezan in na Loškem prepoznaven ne samo po imenu p. Romualda, temveč ga vse več ljudi tesno povezuje s sv. patrom Pijem, karizmatičnim kapucinom, ki je v 20. stoletju pustil eno izmed najbolj izrazitih duhovnih sledi v Cerkvi in svetu. In ker je v našem loškem samostanu od leta 2008¹³⁵ dalje edina javno dostopna kapela v Sloveniji posvečena njemu, se duhovni vpliv tega izjemnega kapucina vedno trdnje vgrajuje tudi v življenje ljudi na Škofjeloškem.

Velika spokorna pasijonska procesija p. Romualda in celotna življenjska izkušnja sv. p. Pija se prepletata prav v središčni točki obeh: trpljenju našega Gospoda Jezusa Kristusa. P. Romuald je s Škofjeloškim pasijonom hotel povabiti vse udeležence (biti gledalec v pobožnosti je nesmiselno) v soudeležbo v prenavljanju sveta, ki ga je Gospod Jezus izvršil prek svojega trpljenja, smrti in vstajenja, p. Pij pa s svojo udeleženo v Kristusovem trpljenju – in stigme so najbolj otipljiv dokaz le-te – dokazuje, da se Kristusovo delo prenove sveta dejansko nadaljuje v vseh tistih, ki so pripravljeni s svoje strani dopolnjevati »v svojem

Benedik, n. d., 211–242).

¹³⁵ Kapela sv. p. Pija je nastala leta 2008, na pobudo in ob vztrajnem delu br. Roberta Podgorška, ki je kot predstojnik samostana poskrbel za njeno ureditev, predvsem pa si je z osebno pobožnostjo in oznanjevanjem prizadeval širiti pobožnost k sv. p. Piju na Loškem in po Sloveniji. V kapeli je v češčenje izpostavljena dragocena relikvija p. Pija – košček tkanine, ki se je dotikala njegovih ran in je prepojena z njegovo krvjo.

mesu, kar primanjkuje Kristusovim bridkostim, in to v prid njegovemu telesu, ki je Cerkev« (prim. Kol 1,24).

Iskreno upam, da ste v tem uvodnem delu uspeli zaznati, da so stigme, sveta znamenja Kristusovega trpljenja, in pasijonska duhovna dediščina med seboj notranje tesno povezane, zato je smiselno, da o njih napišem še nekaj misli.

ALI SE DUHOVNO LAHKO VIDNO IZRAZI TUDI V TELESNEM

Ljudje smo se od začetka novega veka, ki ga lepo ponazarja Descartesova¹³⁶ misel »Mislim, torej sem.«, do danes dobro navadili na pogumno, mnogokrat pa celo predrzno zanašanje na presojo lastnega razuma. Lahko bi rekli, da smo mi, ki živimo v moderni znanstveno-informacijsko-tehnični družbi, še vedno okuženi z virusom precenjevanja človeškega razuma. To potrjuje tudi dejstvo upadanje vernosti, kajti na žalost mnogi znanstvenega pogleda na svet ne znajo združiti s skrivnostnim svetom vere. Vedno glasnejši so glasovi tistih, ki v imenu znanosti in razumnosti zahtevajo izločitev vsega, kar je povezano z vero – še posebej z vero v Boga kot osebo – iz javnega družbenega življenja.¹³⁷ Najglasnejši, in med zagovorniki tega znanstvenega ateizma najbolj spoštovan, je upokojeni oxfordski etolog in evolucijski biolog Richard Dawkins, ki v knjigi *Bog kot zabloda* poskuša na videz nadvse znanstveno korektno prepričati bralca in ves svet, da se »temeljna postavka religije – hipoteza o bogu – razgali kot nevzdržna. Boga skoraj zagotovo ni.«¹³⁸

Ta kratek vpogled v resničnost duhovne klime našega časa se mi je zdel potreben, da bi lahko globlje vstopili v razumevanje pojava stigem, ki je duhovno-telesne narave, zato se izmika zgolj znanstvenemu pristopu spoznavanja. Z njim sem hotel opozoriti, da znanstveni, empirično-razumski način spoznavanja ni edina možnost spoznavanja¹³⁹ ter je mnogokrat nezadosten in celo škodljiv, če ga absolutiziramo.

¹³⁶ Rene Descartes (1596–1650), francoski filozof in prirodoslovec.

¹³⁷ »Verovanje so imeli vsi racionalisti za nepopolno in pomanjkljivo vedenje. Kdor nekaj verjame ali veruje, ne ve dovolj, ampak se mora zanašati na pričevanje drugih. Idealno je torej vedeti, in ne verovati ... Spričo njega ima znanstveno znanje absolutno prednost. Pa ne samo to, ampak je treba postopoma vse verovanje ukiniti in ga nadomestiti z znanjem in znanstveno gotovim vedenjem.« (Anton Stres, Aktualnost okrožnice Janeza Pavla II. Vera in razum, v: *Vera in razum*, Družina, Ljubljana 1999, 6)

¹³⁸ Richard Dawkins, *Bog kot zabloda*, Modrijan, Ljubljana 2016, 182.

¹³⁹ Tomaš Špidlik, *Ali poznaš Očeta?*, Župnijski urad Ljubljana – Dravljje, Ljubljana 1999, 17–18: »Spoznanje osebnega Boga je onstran spoznanja stvari - Ne tako dolgo tega je ruski teolog Pavel Florenski zelo poudarjal to razlikovanje: razliko med spoznanjem stvari in spoznanjem oseb. V teh dveh primerih si je treba izbrati precej različno izhodišče. Da bi spoznali stvari, izhajamo iz kartezijanskega načela o jasni in razločni misli <idea>, o objektivni razvidnosti. Tega, kar smo videli z lastnimi očmi, ne moremo zanikati. Na enak način to, kar je gotovo, na matematičen način tvori veljaven temelj za nadaljnja razmišljanja. Iz tega sledijo logično zanesljivi sklepi. Vendar

Kadar se podajamo na pot spoznavanja človeka, še bolj pa to velja za spoznavanje človekovega odnosa z Bogom, vedno stojimo pred skrivnostjo, ki presega sposobnost znanstvenega spoznanja. Človek je namreč uganka, verjetno največja uganka na svetu. In to ne predvsem kot živo in kot družbeno bitje, temveč kot oseba. Ves svet se ne more primerjati s človeško osebo, z enkratnim likom človeka, z njegovo enkratno usodo.¹⁴⁰ Po odprtosti za resničnost, ki ga presega, in transcendentnosti je človek vedno skrivnost. Za znanost ostaja do konca nedojemljiv.¹⁴¹

Človek je popolnoma izviren glede na druga živa bitja, ki so na zemlji. Je edini in edinstven osebek, obdarjen z razumom in svobodno voljo. Istočasno in neločljivo živi telesno in duhovno razsežnost. O tem govori tudi misel iz Prvega pisma Tesalončanom: ‚Sam Bog miru naj vas posveti, da boste popolni. In vse, kar je vašega, duh, duša in telo, naj bo ohranjeno neoporečno, dokler ne pride naš Gospod Jezus Kristus‘ (1 Tes 5,23).¹⁴²

Človekovo naravo, človekovo bistvo, njegovo stalno strukturo, ki se izraža v vsem njegovem bivanju in delovanju, tvorijo duh, duša in telo v neponovljivem prepletu spoznavnih, teženjskih, čustvenih, instiktivnih in duhovnih dejavnosti.¹⁴³ In če smo različnih izrazov tesne povezanosti psihičnega in telesnega

tako ne moremo nadaljevati v neskončnost. Če nato želimo vedeti več, postanejo pojmi manj zanesljivi, negotovi in nazadnje se oblikujejo samo verjetne teorije. Znanost si ne upa iti tako daleč. Ustavlja se pri tem, kar je gotovo. Gradi, kot pravi Dostojevski, kristalno palačo, polno lepih stvari, v kateri pa ne sme biti skrivnosti in torej oseb.

In res, kateri koli človek, ki ga srečamo, ostaja za nas skrivnost. Nikoli ne moremo reči, da smo ga jasno in gotovo spoznali. Kako naj se mu potem približamo? Florenski postavi tri stopnje približevanja. Prvi je ta, da mu zaupamo, da je to zaupanje nekako slepo, ne gradi na gotovosti in morebiti tudi tvega (*Credo quia absurdum*). Druga stopnja se kmalu razvije. Človek, ki mu zaupamo, se začne razodevati, pripovedovati nam začne o sebi in mi ga začnemo razumeti. Zadovoljni smo torej, ker smo mu verjeli, in upamo, da ga bomo nato razumeli še bolj (*Credo ut intelligam*). Ko preteče določeno bolj ali manj dolgo obdobje, moremo celo reči, da nam ga uspe zelo dobro razumeti (*Intelligo quia credo*). Takšno medsebojno razumevanje raste, denimo, v družini, kjer obstaja medsebojno zaupanje, ljubezen in vsakodnevni stik. Osebe se razumejo, ker se ljubijo.

Ker je nebeški Oče Oseba *par excellence*, se mu približujemo na podoben način: začnemo mu zaupati, z njim ohranjamo pogost stik v molitvi. Iz tega vztrajnega stika se rodi ljubezen do Boga in občudovanje njegovih skrivnosti, ki se razodevajo v duši.

Če se je v začetku vera v Boga zdela skok v temo, se nazadnje izkaže kot življenje in luč vsakega človeka, ki pride na svet (prim. Jn 1,3 sl.).«

¹⁴⁰ Prim. N. Berdjajev, *O človekovi zasužnjenosti in svobodi: personalistični pogled na človeka*, Mohorjeva družba, Celje 1998, 19.

¹⁴¹ Prim. V. Truhlar, *Leksikon duhovnosti*, Mohorjeva družba, Celje 1974, 90.

¹⁴² Prim. Duhovne misli papeža Benedikta XVI., Arhiv Radia Vatikan, 12. 10. 2011. (http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2011/12/10/duhovne_misli_benedikta_xvi_z_a_3_adventno_nedeljo/slv-545232)

¹⁴³ Prim. V. Truhlar, *Leksikon duhovnosti*, Mohorjeva družba, Celje 1974, 94–95.

vajeni (rdečica na licih ob zadregi, povišan srčni utrip ob vznemirjenosti, psihosomatske bolezni ...),¹⁴⁴ se mnogim še vedno zdi malo verjetno,¹⁴⁵ da bi se lahko duhovna povezanost z drugo osebo očitno izrazila tudi na našem telesu. Pri stigmah, v katerih skrivnost se skupaj podajamo, pa gre prav za to: stigmatik je duhovno tako tesno povezan z Jezusom Kristusom, da se trpljenje, ki ga je prestopal Gospod, v obliki svetih ran (stigem) pojavi na njegovem oz. njenem telesu.

Seveda je tesno duhovno povezanost težko razumeti brez sprejemanja dejstva, da poleg vidne, otipljive, s čuti zaznavne stvarnosti obstaja tudi duhovna resničnost, v katero je vse, kar tako ali drugače zaznavamo, potopljeno. Seveda je tistemu, ki veruje¹⁴⁶ in iz dneva v dan izkuša, da Bog, angeli, svetniki (žal tudi padli angeli, s satanom na čelu) živijo, veliko lažje sprejeti tudi telesne izraze povezanosti z njimi. Pa vendar duhovna povezanost ni privilegij samo verujočih. Naj navedem samo en primer.

Eduardo Galeano¹⁴⁷ je v Knjigi objemov dokumentiral naslednji »objem življenja« in ga zapisal pod naslovom Potovanja/1: »Alberto, Helenin oče, se je nenadoma zbudil. Misli je, da mu bo od bolečine razneslo trebuh. Bila je polnoč

¹⁴⁴ Mojca Miholič, dr. med.: »Vpliv psihe, misli in duše na telo ni zanemarljiv. Spomnite se, kako se počutite, ko vas je nečesa resnično strah ali ko vas »grabita« tesnoba in panika. Srčna frekvenca se nenadno poveča, čutimo neprijetno razbijanje srca, tresemo se, potimo, boli nas v prsih, usta postanejo suha, začutimo »cmok« v želodcu, dihanje se pospeši, imamo občutek omedlevice ... Ob tesnobi in v strahu nastanejo zaradi premočnega delovanja živčnih impulzov iz možganov v različne dele telesa ter sproščanja adrenalina v krvni obtok prej naštetih »telesnih« znaki. Številni mehanizmi pa še vedno niso pojasnjeni.« (<https://www.abczdravja.si/psihologija/psihosomatske-bolezni/>)

¹⁴⁵ Psiholog Leonard Zusne je v svoji knjigi *Psihologija anomalij*: Študija magičnega mišljenja (1989) zapisal: »Primeri stigmatizma spadajo v dve kategoriji: rane, ki si jih sami nanesejo, bodisi da gre za primere goljufije ali nezavednega samopoškodovanja, in tiste, ki jih povzročajo čustvena stanja ... Samopovzročene rane (preko avtosugestije): srbenje in kasnejše praske, česar se posameznik ne zaveda, se bo verjetno pojavilo pri sugestivnih osebah; če je dražljaj miselna ali dejanska slika križanja, uporabljena med meditacijo, in če je glavna motivacija molitve prejemanje stigem. Ozadje za to motivacijo sta lahko nezavedni konflikt in želja po begu iz nevzdržne situacije v invalidnost, kjer je poskrbljeno za človekove potrebe. To lahko postane primer reakcije histerične pretvorbe. Številne primere stigmatizma lahko razložimo kot prevaro ali nezavedno samopovzročitev ran.« (prim. Zusne, Leonard; Jones, Warren H. (1989). *Anomalistic Psychology: A Study of Magical Thinking*. Lawrence Erlbaum Associates, 54–56)

¹⁴⁶ Je pa vera obstoj resničnosti, v katere upamo, zagotovilo stvari, ki jih ne vidimo. (Heb 11,1)

¹⁴⁷ Eduardo Hughes Galeano (3. 9. 1940–13. 4. 2015) je bil urugvajski novinar in pisatelj. Že v zgodnjih najstniških letih je ustvarjal svoje prve politično obarvane stripe, v zgodnjih 60. pa je začel delati kot novinar. Zaradi političnih prepričanj je moral večkrat zapustiti Urugvaj, leta 1985 pa se je vrnil v Montevideo. Galeano je bil izjemno plodovit avtor, napisal je preko štirideset knjig, redno je pisal za več periodičnih publikacij. Njegova najbolj znana dela, med katera sodijo *Odrpte žile Latinske Amerike*, presegajo običajne literarne žanre, saj združujejo leposlovje, novinarstvo, politične analize in zgodovino: »Človek piše, da bi si odgovoril na vprašanja, ki mu kot nadležne muhe brenčijo v glavi in motijo njegov spanec. In kar napiše, lahko dobi kolektiven pomen, ko tako ali drugače sovpadе z družbeno potrebo po odgovoru.«

in nič težkega ni jedel. Medtem je Helena daleč stran rojevala bolhico Mariano. Leta kasneje so se Heleni izsušila usta in naredile so se ji rane, medtem ko je njen oče dobil vročino, ki ga je skoraj pokončala. Helena je govorila besede njegovih blodenj, čeprav je bila v Montevideu, on pa v Buenos Airesu in ni vedela, da je bolan. Hkrati se je onkraj morja, v hiši v predmestju Barcelone, Helenina prijateljica Pilar zmedena zbudila zaradi nerazložljivega glavobola, in ne da bi vedela zakaj, brez vsakega dvoma rekla: »S Heleno je nekaj narobe. Nekaj je narobe.«¹⁴⁸

STIGME IN STIGMATIKI

Ne domišljam si, da vas lahko v takšnem skromnem prispevku prepričam, da je Gospod Jezus Kristus resnično živ in je možna tako tesna povezanost z njim, da se njegove rane prek te duhovne povezanosti pojavijo tudi na telesu tistega, ki je v ljubezni povezan z Gospodom. Takšna ambicija neizmerno presega okvire tega zapisa in sposobnosti njegovega avtorja. A kljub jasnem zavedanju omejenosti dosega tega pisanja, hočem z njim odpirati vrata v svet življenja v Svetem Duhu, ki v vsakem človeku, odprtem za njegovo delovanje, rojeva čudovite sadove,¹⁴⁹ posameznikom pa daje tudi izredne karizmatične darove, da bi z njimi koristili Cerkvi in vsemu svetu.¹⁵⁰

Eden izmed takšnih posebnih duhovnih darov je tudi soudeležnost pri Kristusovem trpljenju: Bog Sveti Duh v duši in na telesu izbranca oz. izbranke¹⁵¹ Kristusove rane upodobi z enim samim namenom: da bi se po soudeležnosti v trpljenju Gospoda Jezusa v izbranem posamezniku in po njem v vsem svetu razlivala Božja ljubezen.¹⁵² Na prvi pogled je Bog, ki tistim, ki ga posebej močno

¹⁴⁸ Eduardo Galeano, *Knjiga objemov*, prevod in spremna beseda Nuša Gaberšček, Cankarjeva založba, Ljubljana 2010, 196.

¹⁴⁹ Gal 5,22–23: »Sad Duha pa je: ljubezen, veselje, mir, potrpežljivost, blágost, dobrotljivost, zvestoba, krotkost, samoovladanje. Zoper te stvari ni postave.«

¹⁵⁰ 1 Kor 12,4–11: »Različni so milostni darovi, Duh pa je isti. Različne so službe, Gospod pa je isti. Različna so dela, isti pa je Bog, ki dela vse v vseh. Vsakomur se daje razkritje Duha v korist vseh. Enemu je po Duhu dana beseda modrosti, drugemu v skladu s istim Duhom beseda spoznanja. Drugemu vera po istem Duhu, drugemu po istem Duhu milostni darovi ozdravljanja, drugemu delovanje čudežnih moči, drugemu prerokovanje, drugemu razločevanja duhov, drugemu raznovrstni jeziki, drugemu razlaganje jezikov. Vse to pa uresničuje en in isti Duh, ki deli vsakemu posebej, kakor hoče.«

¹⁵¹ Gre resnično za svobodno Božjo izbiro. Bog edini ve, komu lahko tesna združitev s Križanim pomaga na osebni poti zorenja v ljubezni ter kdo je pripravljen na tak način z močjo Kristusove ljubezni nositi trpljenje svojih bratov in sester.

¹⁵² K napačnemu razumevanju pojava stigem je, poleg človekove krhkosti, v kateri težko poveže trpljenje in ljubezen, nekaj prispeval tudi film iz leta 1999 *Stigmata*. Gre za triler, v katerem so avtorji zavestno sprevrgli resnico o stigmah samo zato, da bi dosegli večjo gledanost. Da je šlo za zavestno popačenje resničnega duhovnega pojava lahko jasno razberemo iz besed producenta Mancusa Jr.: »Hoteli smo poudarili življenje običajnega dekleta in kako si njenih težav katoliška cerkev sploh ne zna pojasniti, čeprav vse kaže, da gre za versko dilemo. Konec koncev se ženski

ljubijo, ponuja trpljenje, res Pošast, a če se malce ustavimo pri človeških izkušnjah pristne ljubezni, bomo odkrili, da je želja po delitvi trpljenja z ljubljeno osebo pogosto močan dokaz pristnosti in globine ljubezni. Pri duhovni soudeležnosti pri Kristusovem trpljenju, ki se samo včasih izrazi tudi z vidnimi stigmati, je torej prav moč ljubezni tista, ki pridruži vernika trpečemu Odrešeniku.

To notranjo držo ljubezni, ki hrepeni, da bi bila blizu Ljubljenem v vsem, tudi v trpljenju, po mojem mnenju izredno povzame osebna izpoved, molitev častitljive Božje služabnice¹⁵³ Cvetane Priol¹⁵⁴, v kateri je ubesedila svojo vero in pripravljenost na soudeležnost v Kristusovem trpljenju v delu za osvoboditev, prenovitev, posvetitev sveta. S tem je samo z besedami izrazila to, kar je živela. Na ta način je stopila v vrsto mnogih, ki so vzeli zares svetopisemsko izkušnjo apostola Pavla: »Zdaj se veselim, ko trpim za vas ter s svoje strani dopolnjujem v svojem mesu, kar primanjkuje Kristusovim bridkostim, in to v prid njegovemu telesu, ki je Cerkev« (Kol 1,24), in jo uresničili v svojem življenju. Prisluhnimo Cvetani:

*»Poglej prebodene roke,
poglej prebodeno Srce;
Ljubezen, ki ne omaguje,
Ljubezen, ki te osrečuje,
se darovala je za te.«*

pojavljajo stigme – Kristusove rane, čeprav sama sploh ni verna, pojav stigem pa je značilen le za globoko verne in cerkvi predane ljudi.« in »Patricia, Gabriel in Jonathan so klepetali s temi ljudmi, da bi razumeli, kaj se med napadi obsedenosti dogaja s telesom in razumom.« (Vir: <https://www.kolosej.si/filmi/film/stigmata/>)

¹⁵³ Častitljivi Božji služabnik je v katoliški cerkvi naziv za pokojnika, ki so se mu v cerkvenem procesu priznanja možne beatifikacije in kanonizacije priznale vrline zgledega življenja v veri, ter mu je bil že izdan bodisi razglas o herojskih krepostih (pri spoznavalcih) bodisi o mučeništvu (pri mučencih). Preden se Božjega služabnika lahko časti kot častitljivega, mora biti ta oseba razglašena kot taka z razglasom, ki ga je odobril papež. V njem je razglašeno, da je živel življenje, ki je bilo »herojsko v vrlinah«, vrline pa so teološke kreposti vere, upanja in ljubezni pa tudi dobrodelnosti, preudarnosti, pravičnosti, trdnosti in zmernosti. Prejetje naziva »Častitljivi Božji služabnik« je drugi od štirih korakov v procesu kanonizacije. (Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Častitljivi_Božji_služabnik)

Poleg dokazovanja zgledega in svetega življenja, da bi nekoga razglasili za »blaženega«, je potrebno v nadaljevanju postopka razglasitve svetosti neizpodbitno dokazati čudež, ki se je zgodil nekemu, ki se je (ali so ga) v molitvi priporočali kandidatu za svetnika. Običajno je to čudežno ozdravljenje ali čudežna rešitev iz smrtne nevarnosti, ki je ni mogoče razložiti kot posledico medicinskega zdravljenja ali običajnega zaporedja dogodkov.

¹⁵⁴ Cvetana Priol je bila slovenska glasbena pedagoginja in mistikinja. Rojena je bila 19. 2. 1922 v Mariboru, kjer je 11. 8. 1973 tudi umrla.

»Hočem trpeti s teboj. Hočem tvoj križ. Morda bo zaradi tega kak zapuščen otrok neke sredi sveta spoznal tebe, ki si Ljubezen. In ti vrnil ljubezen z ljubeznijo.«¹⁵⁵

Cvetana sama sicer ni nosila stigem, a je bila njena notranja naravnost v bližino s Križanim enako brezpogojna kot pri tistih, ki so nosili »Jezusova znamenja na svojem telesu«. Stigmatikov je bilo v zgodovini katoliške Cerkve (večinoma, ne pa izključno, je pojav stigem vezan na duhovno okolje katoliške Cerkve) več kot petsto, Cerkev pa je po uradni raziskavi potrdila pristnost v nekaj več kot tristo primerih. Dvainšestdeset moških in žensk, ki so bili zaznamovani s svetimi Kristusovimi ranami, je razglašenih za blažene in svetnike.¹⁵⁶

Prvi zgodovinsko trdno izpričani stigmatik je bil sv. Frančišek Asiški. Ubožec iz Assisija je jeseni 1224 molil v samoti na gori La Verni, ko se mu je prikazal križani Gospod in mu – kot odgovor na njegovo prošnjo, da bi lahko izkusil ljubezen in bolečino, ki ju je Jezus živel na križu – v mistični združitvi podaril svoje rane. Pristnost ran je trdno izpričana¹⁵⁷ in je bila potrjena s papeško avtoriteto.

Preden se pomudim pri »najbolj loškem« stigmatiku p. Piju, naj omenim samo nekaj predstavnikov oz. predstavnic tistih, ki jih je Gospod obdaril s svojimi svetimi ranami.

Sv. Katarina Sienska (1347–1380), ki je imela mistična izkustva in videnja že vse od svojega šestega leta, je prejela stigme v februarju 1375 v cerkvi sv. Kristine v Pisi. Po sveti maši se je poglobila v premišljevanje pod podobo Križanega v cerkvi in s križa je zasijalo pet krvavordečih žarkov, ki so ji prebodli roke, noge in stran. Povzročili so ji tako velike bolečine, da je omedlela. Prejete rane so drugim ostale nevidne vse do njene smrti.

Tudi prva indijska svetnica Mariam Thresia Mankidiyan (1876–1926), mistikinja in ustanoviteljica Kongregacije svete Družine, je bila zaznamovana s stigmami. Papež Frančišek jo je razglasil za svetnico 13. oktobra 2013.

¹⁵⁵ <https://revija.ognjisce.si/kazala/90-spletna-stran-revije-ognjisce/misli-po-avtorjih/2159-misli-cvetane-priol>

¹⁵⁶ Prim. <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Stigmata>.

¹⁵⁷ Sv. Bonaventura, Frančiškov manjši brat in cerkveni učitelj, je bil v času, ko je sv. Frančišek prejel stigme, star šest ali sedem let. Njegov opis svetega srečanja med Križanim in Frančiškom je torej zelo zanesljiv zapis tega, kar so vedeli Frančiškovi sodobniki. V tem opisu med drugim pravi: »Ko je videnje izginilo in je minil skrivnosten in zaupen pogovor, je njegovo srce plamtelo v serafinski ljubezni. Njegovo telo pa je bilo na zunaj zaznamovano z znaki, po katerih mu je bilo telo podobno Križanemu. Bilo je, kakor da bi kdo z ognjem vžgal sveta znamenja. Takoj so se namreč pojavila na rokah in nogah znamenja žeblice: njihove glavice so se pokazale na dlaneh in na zgornji strani nog, njihove konice pa na drugi strani. Njegova desna stran je bila prebodena kakor s sulico in pokazala se je nezaceljena rdeča rana, iz katere je pogosto tekla sveta kri.« (Iz drugega berila pri uri bogoslužnega branja na praznik Vtisnjenja ran svetemu očetu Frančišku, vir: <https://hozana.si/brevir.php?datum=17.9.2020>)

Med tistimi, ki so delili trpljenje z Jezusom tudi na viden način, ne smem zaobiti Magdalene Gornik.¹⁵⁸ Ta preprosta Slovenka je vse od otroštva živela samo za Gospoda. Njeno izredno življenje je vredno predstavitve na drugem mestu, tu pa naj omenim le stigme, s katerimi je bila zaznamovana. Na spletni strani župnije Sodražica lahko o njih preberemo: »Magdalena je prejela znamenja Jezusovih ran kot trinajstletna deklica. Nosila je rane na rokah, nogah in na strani. Kadar je v videnju zagledala s trnjem kronanega ali kako drugače trpečega Odrešenika, so se ji odprle na čelu rane trnjeve krone. Kri ji je tekla po obrazu v curkih. Posebno v velikem tednu, ko je spremljala Jezusa v trpljenju, so se ji poleg naštetih odprle po telesu tudi rane bičanja, tako da je kri premočila vso njeno obleko. Do konca življenja je nosila rano na strani. Stigme so ji povzročale zelo hude bolečine, a Magdalena se nikoli ni pritoževala nad bolečinami. Magdalena se je popolnoma vdala v Božjo voljo in darovala to trpljenje Njemu. Stigme so preiskovali zdravniki, jih opazovali duhovniki, a nihče ni mogel ugotoviti prevare ali kake histerije.«¹⁵⁹

Poglejmo še v življenje sv. patra Pija iz Pietrelcine. Naj nam najprej sam pove nekaj o sebi.

»Sinoči se mi je zgodilo nekaj, česar ne znam razložiti ne razumeti. Sredi dlani se je pojavilo nekaj rdečine, skoraj v obliki stotina; spremljala jo je tudi močna in ostra bolečina v sredini te majhne rdečine. To bolečino sem bolj občutil sredi leve roke in še traja. Tudi na stopalih čutim blago bolečino. Ta nadloga se ponavlja že skoraj leto dni ...« (8. september 1911)¹⁶⁰

»Bil sem v koru, da bi opravil zahvalo po maši, in začutil sem, da se počasi dvigujem v čedalje večji milini, ki mi je pri molitvi zbuja prijetno občutje. Nenadoma je v moje oči udarila velika luč in sredi tolikšne luči se mi je prikazal Kristus z ranami. Ko sem prišel k sebi, sem bil na tleh, z ranami. Roke, noge in srce so krvaveli in boleli, tako da nisem imel nobene moči, da bi se dvignil.« (20. september 1918)¹⁶¹

»Kolikokrat,« mi je dejal Jezus malo po tem, »bi me zapustil sin moj, če te ne bi križal!« »Pod križem se naučimo ljubiti in ne dam ga vsem, ampak samo tistim dušam, ki so mi najdražje.«¹⁶²

¹⁵⁸ Magdalena Gornik, slovenska rimskokatoliška mistikinja in teologinja ter stigmatikinja; rojena je bila 19. julija 1835 v Janežih v župniji Sodražica, umrla pa 23. februar 1896 v Petrincih (Sodražica).

¹⁵⁹ Vir: <http://zupnija-sodrazica.rkc.si/MagdalenaGornik/mistika.html>.

¹⁶⁰ *Samemu sebi sem skrivnost* (uredila: Lucia Velardi), Novi svet, Ljubljana 2010, 1.

¹⁶¹ *Samemu sebi sem skrivnost*, 2.

¹⁶² *Samemu sebi sem skrivnost*, 3.

»Stigme p. Pija so bile globoke rane. Pater je nosil na rokah polovične roka-vice in temne nogavice. Oboje je sam pral. Na sedem centimetrov dolgo rano na prsih si je polagal platnene krpe. Natopljene s krvjo je vsak večer menjaval.

Predstojniki so želeli izključiti vsako prevaro, zato so naročili zdravnikom specialistom, da bi pregledali Pijeve rane. Pregledali so ga trije zdravniki: dr. Luigi Romanelli, primarij v Barletti, prof. dr. Amico Bignami, ordinarij medicinske patologije na rimski univerzi, in dr. Giorgio Festa, priznan rimski zdravnik. Od treh zdravnikov samo Bignami ni bil veren.«¹⁶³

Ker želim prikazati pojav stigem v življenju p. Pija čim bolj dostopno tudi tistim, ki ne verujejo, bom najprej navedel poročilo o pregledu dr. Bignamija.

»Dr. Bignami ni bil veren in se je lotil preiskave z velikim nezaupanjem. Imel je dober namen, da rane ozdravi. Uporabil je najboljša mazila, ki so bila tedaj na razpolago, rane obvezal, na obveze pritisnil pečat, da ne bi prišlo do kake goljufije. Po določenem času je obveze snel. Mazilo na rane sploh ni delovalo, bile so odprte kakor prej. Ponavljal je poskus, a brez uspeha. Njegovo poročilo je dolgo. Patra opisuje kot skromnega, dobrega in odkritosrčnega moža. Glede ran je postavil tri hipoteze. Rane so mogle biti povzročene umetno, svojevoljno. Rane morejo biti znak bolezenskega stanja. Rane morejo biti deloma posledica bolezenskega stanja deloma svojevoljno povzročene. Zdravnik je bil prepričan, da so rane mistična prevara zanesenega meniha.«¹⁶⁴

Ker je bilo poročilo dr. Bignamija precej subjektivno obarvano, so se v vodstvu kapucinskega reda odločili, da poiščejo še tretjega (kot prvi je rane pregledal dr. Romanelli) zdravnika, ki bo pregledal p. Pija. Izbrali so dr. Giorgia Festo.

»Zdravnik je bil spočetka nezaupljiv. Pregledoval je rane, preučeval patrov značaj. Ugotovil je, da mu rane povzročajo velike bolečine. P. Pij je trpljenje vdano prenašal. Nekako se je strinjal z diagnozama obeh zdravnikov. ... Dr. Festa pravi: »Pet ran, ki sem jih opazoval na p. Piju, moramo imeti za prave in resnične ranitve tkiva. Dveletno trajanje (pozneje petdesetletno), svojstveno anatomske, patološki znaki, stalno curljanje prave, dišeče krvi, mesta, na katerih so rane, nastanek na tistih delih telesa, na katerih je bil ranjen naš Gospod, ko je daroval veliko daritev križa, so stvari, ki so uganka samo tistemu, ki naravnih stvari ne more uskladiti z vero: ...

To diagnozo je potrdila tudi doba petdesetih let. Rane se niso nikoli zacelile pa tudi ne gnojile, razširjale so prijeten vonj in so od časa do časa žarele.«¹⁶⁵

¹⁶³ Pater Pij, *Stigmatik našega časa – Križan brez križa*, Ognjišče, Koper 1998, 42.

¹⁶⁴ Pater Pij, *Stigmatik našega časa – Križan brez križa*, 43–44.

¹⁶⁵ Pater Pij, *Stigmatik našega časa – Križan brez križa*, 44–46.

PASIJONSKA POBOŽNOST KOT KRAJ BLIŽINE S TRPEČIM JEZUSOM KRISTUSOM

Sedaj pa se na kratko posvetimo še pasijonski pobožnosti oz. njegovemu najkompleksnejšemu izrazu spokorni pasijonski procesiji. Misli hočem usmeriti predvsem v razmislek o temeljnih namenih pasijonskih pobožnosti in drugih verskih praks, ki imajo v središču lik Križanega.

Pasijonske procesije so ena od oblik ljudskih pobožnosti v katoliški Cerkvi. Najprej se bom ustavil ob samem pojmu pobožnosti in to predvsem zato, da se ne bi med nami utrdilo napačno prepričanje, da je pasijonska procesija v bistvu igra, predstava, uprizoritev, namenjena gledalcem v estetski užitek. No, dopuščam možnost, da je do neke mere uprizarjanje Škofjeloškega pasijona lahko namenjeno tudi omogočanju kulturno-estetskih doživetij, hkrati pa sem prepričan, da bi bila misel, da je to njegovo primarno poslanstvo in avtorjev izvirni namen, napačna.

Torej, kaj je v bistvu pobožnost in kakšen je njen temeljni namen?

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* najdemo pod geslom pobožnost dve razlagi: 1. lastnost pobožnega človeka in 2. versko opravilo, ki ni določeno za vso Cerkev. V kontekstu tega prispevka nas zanima druga vsebina pojma »pobožnost«, torej »versko opravilo, ki ni določeno za vso Cerkev«. Ker pa opredelitev v SSKJ opiše zgolj zunanost te verske pojavne oblike, moramo stopiti v njeno globljo vsebino, da bi lahko doumeli njen pomen. Pri tem nam lahko pomaga Slovenski etimološki slovar, v katerem pri geslu »pobožnost« najdemo dve povezani iztočnici in sicer »bog« in »pobožen«. Verjamem, da vsebine izraza »pobožnost« ne bom popačil, če trdim, da je v njej povzeta želja vernika, ki pobožnost opravlja, da bi bil prek tega dejanja povezan z Bogom in mu po tej bližini postal bolj podoben.

Že sam izvor besede, s katero označujemo konkretno versko dogajanje, nam torej vsaj v grobem nakazuje, da se v pobožnosti odvija poleg zunanjih izrazov tudi neko notranje dogajanje, ki človeka po-boži oz. po-božanstvi tj. napravi podobnega Bogu. Osebo mi je izraz »poboži« veliko ljubši, ker dobro izraža dejstvo, da se v pobožnosti dogaja pretok življenja Boga, ki je oseba, v življenje vernika, medtem ko izraz »pobožanstvi« dopušča širšo interpretacijo v smislu različnih božanstev, ki nimajo z Bogom, v katerega verujemo kristjani, nič skupnega. V krščanski teologiji in duhovnosti je, še veliko bolj kot v mnogih drugih religijskih praksah, proces deifikacije oz. poboženja ena ključnih vsebin. Kristjani namreč verujemo, da je Bog v Jezusu Kristusu prav zato postal človek, da bi človek ponovno postal božji. Da so prav Jezusovo učlovečenje, zadostilno

trpljenje in smrt ter zmaga nad smrtjo v vstajenju človeku ponovno omogočili udeležnost v življenju večnega Boga.¹⁶⁶

Različne krščanske pobožnosti so torej namenjene, da bi kristjani »živel v zedinjenosti s Kristusom v Cerkvi«. ¹⁶⁷ »Ljudska pobožnost, ki jo po pravici imamo za pravi zaklad Božjega ljudstva, razodeva ... tako žejo po Bogu, kakršno lahko poznajo samo preprosti in ubogi. Človeka napravlja sposobnega za velikodušnost in požrtvovalnost prav do junaštva, ko gre za izpovedovanje vere. V njej se kaže izostren čut za neizrekljive Božje lastnosti: za Božje očetovstvo, previdnost, ljubečo in stalno navzočnost. Ta ljudska pobožnost poraja notranjo usmerjenost, ki je kje drugje zlepa ne srečamo v enaki meri: potrpežljivost, smisel za križ v vsakodnevem življenju, nenavezanost na stvari, odprtost za druge, predanost.«¹⁶⁸

Ko torej vernik skupaj z drugimi vstopi v svet neke pobožnosti, stopi na pot srečanja z živim Bogom, ki s svojo bližino spreminja tistega, ki se mu odpre v zaupljivi veri. Tako je tudi predstavitev Kristusovega trpljenja v obliki pasijonskih iger namenjena predvsem poglobljanju v neizmerno ljubezen Božjega Sina in prebujanju tistega razpoloženja duha, ki Bogu omogoča, da svoje odrešitjsko delo izvršuje v življenju tistih, ki v pasijonski igri sodelujejo, bodisi kot »igralci« ali kot »gledalci«. Izraza »igralci« in »gledalci« sem dal v narekovaje z namenom, da jasno pokažem, da je takšna ali drugačna oblika sodelovanja v pasijonski igri smiselna le, če je sodelujoči notranje pripravljen vstopiti v odrešitjsko dogajanje, ki se vrši v trenutku uprizorjanja. Zato je še kako smiselno opozorilo zapisano v Direktoriju za ljudske pobožnosti in bogoslužje: »Zaželeno je, da se predstavitev Gospodovega trpljenja ne bi oddaljile od čistih in podarjenih oblik pobožnosti, da ne bi prevzele značaja, ki je lasten folklorističnim predstavam, ki bolj nagovarjajo interes turistov kot pa verskega duha.«¹⁶⁹

V pasijonski igri je torej možno doživeti resnično bližino križanega Gospoda. To je v bistvu tudi njen poglobilni namen. Naj v pomoč pri razumevanju doživljanja Jezusove bližine uporabim svojo osebno izkušnjo ... Večkrat me vprašajo,

¹⁶⁶ Krščanska teologija uporablja besede 'poboženje' ali 'divinizacija' ali grško besedo *theosis*. Tradicionalna večinska teologija, tako vzhodna kot zahodna, na Jezusa Kristusa gleda kot na Boga, ki je živel življenje smrtnika in ne kot na umrljivo bitje, ki je doseglo božanskost. Kristjani verujemo, da je Jezus Kristus omogočil, da so se človeška bitja dvignila na raven delitve Božje narave: postal je človek, da je ljudi postavil »udeležence božanske narave« (prim. 2 Pt 1,1–4). »Kajti zato je Beseda postala človek in Božji Sin je postal Sin človekov, da bi človek, ko je vstopil v občestvo z Besedo in tako prejel božansko sinovstvo, postal Božji sin« (sv. Atanazij). »Kajti on je postal človek, da smo lahko postali Bog« (sv. Tomaž Akvinski). »Edinorojeni Božji Sin, ki je hotel, da mi postanemo deležni njegove božanskosti, je prevzel našo naravo, da bi on, ki je postal človek, ljudi naredil za bogove« (prim. *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford University Press 2005)).

¹⁶⁷ *Direktorij za ljudske pobožnosti in bogoslužje* (CD 102), Družina, Ljubljana 2003, 11.

¹⁶⁸ *Direktorij za ljudske pobožnosti in bogoslužje* (CD 102), Družina, Ljubljana 2003, 17.

¹⁶⁹ *Direktorij za ljudske pobožnosti in bogoslužje* (CD 102), Družina, Ljubljana 2003, 108.

zakaj molimo pred kipi in drugimi podobami, na tem mestu pa bi se vprašanje lahko glasilo: »Le zakaj uprizarjamo Jezusovo trpljenje? Zakaj se našemimo v čudne obleke in igramo te krute prizore, vzete iz davne zgodovine? Naj poskusim razložiti z analogijo: "Moja sestra živi v Belgiji. In ko gledam njeno fotografijo, ter podobe svaka ter obeh nečakinj, se v meni prebudi hvaležnost in se prebudim v zavedanju, da so živi, da so zame zelo pomembni in da jih imam rad. In ko pobojam sliko, ne bojam barvnega papirja, ki je v moji roki, ampak je ta preprost izraz bližine namenjen njim, ki so daleč. So resnični? So živi? O, pa še kako ...

Gospod Jezus Kristus je Živi in Resnični in Navzoči. In možno ga je srečati v Belgiji, na Madagaskarju, na Bledu in v Škofji Loki. Le, da imamo v Škofji Loki privilegij, da nas v njegovo bližino, na srečanje z njim popelje tudi tako čudovita pot, kot je Škofjeloški pasijon.

ŽIVETI BLIŽINO S TRPEČIM KRISTUSOM IN BITI BLIZU TRPEČIM

Z veliko gotovostjo lahko trdim, da večina med nami nikdar ne bo na svojem telesu okusila sladke bolečine Kristusovih svetih ran. A stigme niso edini način, na katerega se Križani združuje s tistimi, ki ga ljubijo. Vsak od nas, posebej pa tisti, ki smo poklicani negovati in poživljati pasijonsko duhovno dediščino na Slovenskem, je na povsem edinstven način poklican v »svojem mesu dopolnjevati, kar manjka Kristusovim bridkostim«. Kako to razumeti? Kako to uresničiti?

V pomoč nam je lahko misel sv. Janeza Zlatoustega, ki povzema življenjsko izkustvo tega izrednega pridigarja ter neumornega borca za pravičnost. Polaga jo v usta Jezusu, da bi tako lahko vsak od nas »od blizu« začutil, kako ga Križani resnično vabi k sočutni soudeleženi pri nošenju križev naših trpečih bratov in sester: »Žeja me je mučila na križu, danes sem žejen v revežih, da bi te s tem ali onim razlogom pritegnil k sebi in te počlovečil v tvoje odrešenje. Obsul sem te s tisočnimi dobrotami, zato te prosim, da mi kako povrneš ...«

Po patru Romualdu Marušiču se je in se bo Jezus dotaknil tisočernih src v Škofjeloškem pasijonu.

Po sv. patru Piju iz Pietrelcine je postal živo navzoč po svetih znamenjih svojega trpljenja.

Po meni, po tebi, po nas? Morda bo pa tudi zaradi nas kak zapuščen otrok nekje sredi sveta spoznal njega, ki je Ljubezen. In mu vrnil ljubezen z ljubeznijo.

Martina Kraljič

MAGDALENA GORNIK (1835–1896) – SLOVENSKA MISTIKINJA

Povzetek

Pred 125 leti je na slovenskih tleh živela žena, katere življenje je bilo polno nenavadnih znamenj. Magdalena Gornik, preprosta kmečka ženska, je v 19. stoletju s svojim izrednim življenjem pretresala Kranjsko in tudi druge dežele v takratni Evropi. Svoje življenje je posvetila Bogu, njemu, ki ji je namenil posebno poslanstvo ter jo za uresničevanje tega obdaril z izrednimi milostmi. Po ustnem izročilu je napovedala, da se bodo čez šest rodov po njeni smrti začeli goditi čudeži na njeno priprošnjo. Pozabljena je bila skoraj sto let in potem, kot bi iznenada spet zaživela med ljudmi. Preko Kureščka in njene upodobitve na freski stranske kapele se je razširil glas o njeni svetosti.

Danes njen grob obiskujejo množice romarjev od vsepovsod, prihajajo tudi iz tujine in jo prosijo za pomoč v stiskah in različnih težavah. In kot je napovedala – Bog dejansko po njej deli svoje milosti ljudem in nas rešuje stisk. O vsem tem priča knjiga romarjev, v kateri je že več kot tisoč strani s prošnjami, molitvami k njej in tudi zahvalami.

MAGDALENA GORNIK (1835–1896) – SLOVENE MYSTIC

Abstract

There was a woman on Slovene soil 125 years ago whose life was full of unusual signs. In the 19th century, Magdalena Gornik, a simple peasant woman, shook Carniola and other lands in Europe with her extraordinary life. She dedicated it to God, to him who had given her a special mission and endowed her with extraordinary grace to make it happen. According to oral tradition, she foretold that, at her request, miracles would begin to happen six generations after her death. She was forgotten for almost a hundred years, when it was as if she suddenly came to life among the people. Word of her holiness spread through Kurešček and the depiction of her on the fresco of a side chapel.

Today, her grave is visited by crowds of pilgrims from all over. They also come from abroad and ask her for help in distress and because of various problems. And as she foretold - God actually shares his mercy with people through her, and

rescues us from distress. All this is testified by the book of pilgrims, which already has more than a thousand pages of supplications, prayers to her and also thanks.

ČAS, V KATEREM JE MAGDALENA ŽIVELA

19. stoletje, čas, v katerem je živela Magdalena Gornik, je bilo na slovenskih tleh zaznamovano z burnim dogajanjem na gospodarskem in političnem področju, kar je seveda vplivalo tudi na versko življenje. Po Napoleonu je sledil čas obnove starega sistema absolutizma na vseh treh področjih. Še vedno so bila v veljavi jožefinska načela, ki so se zelo počasi opuščala. Prelomno leto 1848 je prineslo odpravo absolutizma in fevdalizma. Sprejet je bil zakon o zemljiški odvezi, po katerem so kmetje morali v dvajsetih letih plačati dve tretjini odpravljenih obveznosti. Duhovščina je na razdraženo ljudstvo na prošnjo politične oblasti skušala vplivati pomirjevalno, a je že spoznala, da je jožefinizem preživet, zato so tega leta zahtevali ukinitve vmešavanja države v interne cerkvene zadeve. Do tega je s konkordatom formalno prišlo leta 1855, s tem se je počasi umirila nejevolja ljudi nad duhovščino in njihovim zadržanim sprejemom revolucionarnih zahtev, ki se je kazala v grožnjah zoper red v Cerkvi in duhovščino. Pomlad narodov se je kazala v prebujanju slovenske narodne zavesti, svobodi tiska in združevanja, ki je bila vsake toliko časa cenzurirana in jo je država strogo nadzorovala. Po letu 1860 se je začela krepiti napadalnost liberalizma, ki je bil sprva le meščansko gibanje za narodno samostojnost, kasneje pa je začel pridobivati protiversko ost. Avstrijska vlada je uvedla liberalno gospodarsko politiko, ki je sicer prinesla odprtje trga in konkurenco, a posledično tudi gospodarsko krizo, zaradi katere je mnogo kmetov obubožalo, domača obrt pa je začela zaradi vedno močnejše tržne konkurence propadati. Tudi temu stoletju ni bilo prizaneseno z vojnami, lakoto, boleznimi in velikim potresom (1895).

Versko življenje je bilo še vedno pod močnim vplivom stroge prakse jožefinizma, ki je na vernost gledala poudarjeno racionalistično. Zelo počasi so (denimo frančiškani) začeli vpeljevati pobožnosti k Srcu Jezusovemu, pobožnost križevega pota, češčenje Matere Božje. Strogost na področju zakramentalne prakse glede prejetja obhajila in spovedi je bila še zlasti poudarjena v ribniškemu okraju v času dekana Janeza Travnja (1847), kjer so se ljudje popolnoma odtujili verskemu življenju. Njegov naslednik je potožil, da več kot polovica ljudi že več kot dvajset let ni prejelo svetega obhajila. Pod ribniško dekanijo pa je spadala tudi Gora pri Sodražici, rojstni kraj Magdalene Gornik.

ŽIVLJENJE MAGDALENE GORNIK

Magdalena Gornik se je rodila 19. julija 1835 v vasi Janeži in bila istega dne krščena cerkvi Marije Snežne na Gori pri Sodražici. Bila je tretji od sedmih otrok, ki so se rodili revnima, a pobožnima staršema Jožefu in Ani Gornik.

O Magdaleninem otroštvu nam je največ napisal Janez Plaper, pisar in ekonom ribniške graščine. Pravi, da je bila Magdalena kot otrok do ljudi prijazna in ljubezniva. Rada je molila in kadar je bil otroški krščanski nauk, ga je pozorno poslušala. Imela pa je tudi posebno ljubezen in najgloblje spoštovanje do najsvetejšega zakramenta, še preden je prejela prvo sveto obhajilo. Starše je rada ubogala, spodobno se je obnašala in mama jo je imela od vseh otrok zato najrajši. Rada je bila v družbi deklic svoje starosti, večkrat jih je poučevala krščanski nauk. Kadar je med njimi nastal prepir, je bila posrednica in jih skušala s svojo posebno krotkostjo ter prijaznostjo pomiriti. Kmečka dela, doma ali na polju, ki so bila za njeno starosti in moč primerna, je rada opravljala. Prosti čas je porabila za poslušanje duhovnih pogovorov, molitev in druge pobožne vaje. Njena zunanost je izžarevala žlahtno preprostost in pohlevnost. Otroška pobožnost je ostala tiha in skrita do leta 1847.

PRVI POSEG BOŽJE PREVIDNOSTI V MAGDALENINO ŽIVLJENJE

Spomladi leta 1847 je Magdalena po materinem naročilu odšla na bližnjo njivo po hrano za prašiče. Ko je hotela s steze na njivo, je naenkrat pred seboj zagledala neznano kmečko ženo. Pogledali sta druga drugo. Magdalena se je prestrašila in zbežala na bližnjo njivo. Žena jo je povabila k sebi in jo začela spraševati. Po uvodnih vprašanjih, kam gre in kaj bo počela, jo je vprašala, komu

Magdalena Gornik s krvavimi sragami po obrazu na veliki petek (edina ohranjena fotografija).

Foto dr. Frančišek Lampe.

bo darovala svoje delo in če ljubi Jezusa. Povedala ji je, da je bil namen njenega prihoda, da Magdaleno pouči o tem. Povabila jo je, naj ljubi njenega Sina, kolikor le more, naj mu bo hvaležna in mu daruje vsako delo. Magdalena je za hip podvomila, da glede na obleko ta žena že ne more biti Božja Mati. Ona pa je takoj uganila njene misli in se ji predstavila kot Jezusova mati in mati vseh ljudi, zato naj o tem ne dvomi. Potem ji je rekla, da naj o srečanju molči in da se bosta še večkrat videli. Nato je ženina obleka postala lepa in bela, dvignila se je in izginila.

Ta dogodek je v Magdaleninem srcu pustil globoko sled. Odslej je še več časa posvetila molitvi. Za igre razposajenih vrstnic se ni več menila. Pogovarjala se je z njimi malo, le takrat, ko so jo kaj vprašale. Vendar o dogodku, ki ga je doživela na njivi, ni črhnila ne njim ne svojim staršem. Odslej je bila njena edina želja, da bi Jezusa tako ljubila, kot ji je to naročila Marija.

SVETO OBHAJILO

Prišel je težko pričakovani dan prvega svetega obhajila. Dvanajstletna Magdalena se je nanj pripravljala s posebno pobožnostjo. Skrbno je poslušala vsako duhovnikovo besedo o Cerkvi, molitvi, Devici Mariji, predvsem pa o Jezusu v sveti evharistiji. V družbi sovrstnic je na koncu svete maše pristopila k svetemu obhajilu. Pisec Plaper je zapisal, da ji je ob prejetju svetega obhajila najsvetejši Bog v srcu vnel tako gorečo ljubezen, da so ji povsem pošle telesne moči. Le s težavo je zmogla nekaj korakov do klopi. Tu je padla na kolena in četrto ure nepremično zrla v podobo Marije Snežne v oltarju. Nato se je ozrla po svojih vrstnicah; mislila je, da so tudi one v svojem srcu začutile tako veliko Božjo ljubezen. Ko je po končani sveti maši vstala, da bi šla iz cerkve, je z oltarja zaslišala glas: »Nikomur ne povej, kaj si doživela.« Začudena nad glasom je mislila, da ga tudi druge deklice slišijo. »Ne,« je spet slišala, »one ne slišijo tega glasu, ampak samo ti. Jaz sem tisti, ki si ga pravkar zaužila.« Čez kratek čas je z drugimi vrstnicami zapustila cerkev. Tudi to doživetje je Magdalena molče shranila v svoje srce.

PREIZKUŠNJA

Gospod je dopustil, da sta se mogli v Magdaleni v vsej svoji veličini razkriti dve kreposti: potrpežljivo prenašanje trpljenja in zaupanje v Božjo voljo. V adventu 1847 je Magdalena hudo zbolela. Ležala je s hudimi bolečinami, jesti ni mogla drugega kot grizljaj kruha in popiti malo vode. Plaper piše, da je tako srčno sprejela Božjo voljo, da so se vsi čudili njeni potrpežljivosti. Ne vzdihljaja ne tožbe ne drugega znamenja nejevolje niso opazili pri njej. Če jo je kdo vprašal, kaj jo boli, je le položila roko na trebuh. Kolikor hujše so bile bolečine, toliko bolj se je Magdalenin duh dvigal in krepil v popolni izročitvi Bogu in zaupanju v Božjo previdnost. Magdalena je 2. avgusta 1848 ostala sama v hiši s hudimi

bolečinami. Skušala si je najti malo olajšanja, zato se je splazila na prag hiše, kjer pa je omedlela. Ko se je čez četrte ure spet zavedla, je bila rešena vseh bolečin. Pred seboj je zagledala ženo. Tokrat je bila lepo oblečena, a zelo žalostna. Stala je v zraku, malo nad kamnitimi stopnicami. Magdaleno je gledala prijazno in ta je takoj vedela, da nima pred seboj običajne ženske. Žena je Magdaleno vprašala, zakaj je žalostna, ta ji je odgovorila, da zato, ker je bolna, lačna in sama. Svetovala ji je, da kadar bo morala kaj potrpeti, naj to prenaša potrpežljivo in svoje bolečine daruje Bogu. Naj misli na Jezusa in njegovo trpljenje. Trdno naj zaupa Vanj, od njega bo prejela vse; tudi hrano za svoje zemeljsko življenje. Potem je žena napovedala več kazni (vojno, bolezni, požare), ki bodo zadele ljudi, če se ne spreobrnejo. Pri tem je imenovala tudi nekatera mesta in dežele. Rekla je še, naj izpolnjuje to, kar ji je naročila, in da se bosta še videli. Ob tem drugem prikazovanju Matere Božje je Magdalena ozdravela.

Začelo se je njeno novo življenjsko poslanstvo: trpeti, zadoščevati za grehe ljudi ter klicati k spreobrnjenju in pokori. Bog jo je za to poslanstvo obdaril s posebnimi darovi – mističnimi pojavi, ki jih znanost z razumom ne more pojasniti. Začela so se zamaknjenja in videnja. Mesec po tem drugem prikazanju je povsem prenehala z uživanjem zemeljske hrane in je do svoje smrti, torej 47 let, živela samo od svetega obhajila in posebne jedi, ki jo je prejemale v zamaknjenju.

Prvi portret Magdalene Gornik, narejen po edini ohranjeni fotografiji. Njegov avtor je Nikolaj Mašukov, 2004.

Pogosto je tako hrepenela po prejemu svetega obhajila, da se je njeno telo dvignilo od tal. Skoraj vsak dan je v zamaknjenjih podoživljala Kristusovo trpljenje, razen ob nedeljah. Pri tem so se ji odprle stigme, ki jih je imela (na glavi, dlaneh, nogah in na strani). Navzoči so lahko opazovali njeno hudo trpljenje, ki so ga spremljali vabila in opomini h kesanju in spreobrnjenju. Pogosto je v videnjih gledala, kako ima Bog pripravljene kazni za svet, če se ljudje ne bodo pokesali svojih dejanj. Bila je tista duša – žrtev, ki jo je Bog izbral, da bo zadoščevala s svojim življenjem za nehvaležnost in grehe tega sveta; v to poslanstvo je sama svobodno privolila. Kolikokrat je prosila Gospoda, da zadrži roko s šibami, da podari ljudem še eno možnost in ponudila sebe v zadostitev Božji pravičnosti.

V zamaknjenju je tudi imela dar razumevanja in govorjenja jezikov, ki se jih ni nikoli učila, imela je dar spoznanja stanja duše, s katerim je mnogim pomagala pokesati se svojih grehov in začeti na novo v prijateljstvu z Gospodom. Ljudje različnih stanov so hodili k njej po nasvete, njen molitvenik je nosil podpisane podobice mnogih cerkvenih in svetnih dostojanstvenikov. Ljudje so k njej hodili po nasvete, a so ji na drugi strani povzročali tudi velike težave. Zelo veliko krivic so ji storili, jo obrekovali, proti njej so pisali časopisi, grozili so ji z izgonom in tudi duhovščina je bila razdeljena. Kot vemo, drevo prepoznamo po sadovih in Magdalena je »obrodila« veliko dobrih – ne samo v duhovnem, ampak tudi v družbenem življenju. Ne samo, da je vodila ljudi na pot za Gospodom, kar je bilo njeno življenjsko poslanstvo; vodila je tudi nedeljsko šolo na Gori, kjer je otroke učila branja in verouka, obnovila je kapelico v Janežih, pri študiju je pomagala dvema dijakoma. Po smrti njenega dobrotnika, župnika Kapleneka je poskrbela, da so se odplačali dolgovi za obnovo cerkve na Blokah.

Na Blokah v župnišču, kjer je sestri pomagala pri gospodinjstvu, je preživela 26 let in se nato tri leta pred smrtjo vrnila v svoj domači kraj, na Goro. Umrla je 23. februarja 1896, v sluhu svetosti, pokopana je ob domači cerkvi na Gori.

MAGDALENA DOŽIVLJA KRISTUSOVO TRPLJENJE — IZ DNEVNICA CERKVENE PREISKAVE ŽUPNIKA JOŽEFA LESJAKA, VELIKI TEDEN LETA 1852

Magdalena je bila odpeljana tudi na večjo cerkveno preiskavo. Šestnajstletno je sodraški župnik Jožef Lesjak odpeljal k sebi v župnišče, da bi se prepričal o njeni verodostojnosti in resničnosti mističnih darov. Na začetku je bil njen velik nasprotnik in dvomljivec, a ko se je na preiskavi na lastne oči prepričal o njih, je postal njen velik spoštovalec in zagovornik. Njegovi zapisi so eni najpomembnejših dokumentov o njej.

Lesjak je Magdaleno vzel k sebi ravno v postnem času, to je v času, ko je v celem letu najbolj trpela. V nadaljevanju prinašamo njegov dnevniški zapis velikega tedna, napisan v nemščini; v prevodu se glasi:

Veliki teden 1852: Cvetna nedelja, 4. aprila 1852

Pri današnjem večernem zamaknjenju je bilo precej mož iz več vasi v župniji, ker je ljudem že znano, da jim bo v bodoče dostop do zamaknjenke na Gori prepovedan. Današnje zamaknjenje je bilo nenavadno. V njem ji je bilo napovedano trpljenje za vsak dan prihajajočega velikega tedna.

Zamaknjenki se je prikazal:

a) Jezus v vrtu Getsemani, ki poti krvavi pot. Nato je izginil in prikazala se ji je Marija. Govorila ji je več o trpljenju Odrešenika, ki poti krvavi pot, in dodala: »To trpljenje boš jutri opazovala in ga deloma občutila tudi sama.«

b) Jezus v trpljenju bičanja. Ko je izginil, se ji je prikazala Marija. Govorila ji je o Jezusovih bolečinah bičanja in rekla: »To Jezusovo trpljenje boš opazovala v torek in ga tudi sama občutila.«

c) Jezus v trpljenju trnjevega kronanja. Po Jezusovem izginotju se ji je prikazala Marija. Opisala je Jezusove bolečine kronanja s trnjem in dodala: »Te bolečine boš opazovala in doživljala v sredo.«

d) Jezus nese težki križ. Po njegovem izginotju se ji je prikazala Marija. Govorila ji je o tem trpljenju in dodala: »To trpljenje boš opazovala in občutila v četrtek.«

e) Jezusova smrt na križu. Ko je izginil, se ji je prikazala Marija in spregovorila: »To boš opazovala in doživljala v petek.«

To natančno napoved za vsak dan v tednu je slišalo mnogo verodostojnih mož. ... Po tem videnju je Magdaleno obhajal Gospod Jezus s krvjo iz keliha. Marija pa ji je podelila izredno lepo svetleče belo hranilno zrnice, ki so ga videli vsi tisti, ki niso bili za Magdaleninim hrbtom.

Pripomba. Krvava pijača, ki jo zamaknjenka dobi vsak večer, je trenutno vidna le toliko, kolikor je videti, kako odpre usta in napravi tri ali štiri požirke. Prav razločno je slišati požiranje. Ljudje na Gori trdijo, da so v prejšnjih letih pri pitju krvi videli tudi manjši kelih.

Pri vseh navedenih zamaknjenjih sem bil jaz, spodaj podpisani, sam pričujoč. Izjema so le zamaknjenja v cerkvi, ki jih je Magdalena imela v svoji pobožnosti. Sam sem jo slišal, ko je govorila v navzočnosti več prič. Dobro sem si zapomnil vso vsebino. Zamaknjenki sem naknadno naročil, naj vsebino zapiše. Vse se med seboj ujema in stvari ni mogoče podvreči nobenemu dvomu. Tako jaz kot mnoge verodostojne priče moremo te navedbe po potrebi potrditi s prisego.

Ponedeljek, 5. aprila 1852

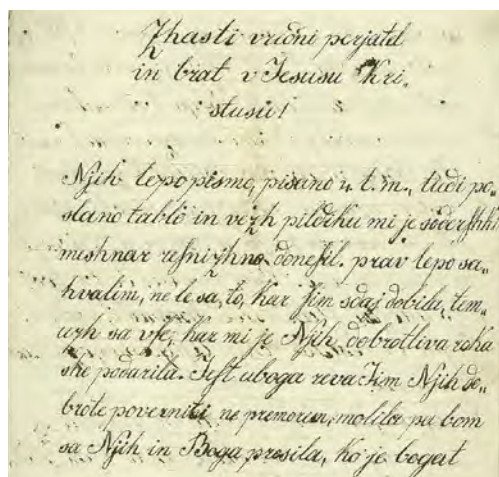
Magdalena je že ob petih zjutraj trpela v zamaknjenju. Povsem mirno, kakor da dremlje, je ležala na postelji. Krvavi pot je potila tako močno, da je bilo njeno perilo povsem premočeno. Srajca, ki jo je pozneje slekla, je bila videti, kakor da bi jo potopili v škaf vode, pomešane s krvjo. V mističnem trpljenju je bila Magdalena

vse do pol enajstih dopoldne. Bila je čisto tiho, samo kdaj pa kdaj je zaradi hudega trpljenja skremžila obraz in narahlo zaječala. Ko je proti pol enajsti uri prišla k sebi, je bila zelo slabotna in je morala večino časa ostati v postelji. Na moj ukaz je morala vsak dan obleči sveže perilo, čeprav bi bila rada ostala v isti obleki tudi naslednje dni do četrtega popoldne, ker je vnaprej vedela, da bo izgubila še veliko krvi, s katero si bo umazala obleko. Ker ni imela svojega perila, so ji moje dekle po vsaki krvavitvi dale sveže perilo. Od dveh do štirih popoldne je ponovno doživljala trpljenje Zveličarja, ki je potil krvavi pot. Njeno perilo je bilo videti spet takšno kakor med dopoldanskim trpljenjem. Opisala je hude bolečine Zveličarja, ki je potil krvavi pot v vrtu Getsemani in svoje lastno sotrpčenje na preprost način.

Večerno zamaknenje je bilo ob običajnem času. Bila je popolnoma tiho. Vsebine ni razkrila nikomur. Mistično obhajilo je bilo vidno.

Torek, 6. aprila 1852

Kakor včeraj se je Magdalenino trpljenje začelo takoj ob petih zjutraj. Spet je bila povsem tiho. Včeraj zvečer si je nadela svežo srajco. Opazil sem, kako se na perilu postopoma kaže čedalje več krvavih madežev. Ti so se tako pomnožili, da ni na perilu ostalo nobeno nekrvavo mesto več. To je trajalo spet do pol enajstih dopoldne. Tedaj se je zbudila iz zamaknenja. Opisala je boleče Jezusovo bičanje. Rablji so Jezusa udarjali z biči, ki so imeli na koncu vpletene železne zobčke. Jezusa je videla tako strašno prebičanega, da so z njegovega telesa odpadali koščki mesa. Rekel ji je, da bo tudi sama vse to trpela, nakar je začutila zelo hude bolečine bičanja, ne da bi jo kdo dejansko bičal. Prav takšno trpljenje kot dopoldne je čutila še od dveh do štirih popoldne. Perilo je bilo videti takšno kakor dopoldne.

Del pisma šestnajstletne Magdalene frančiškanu br. Tobiju Verniku, 14. junij 1851.

V večernem zamaknjenju, ki je nastopilo ob običajnem času, je tako močno čutila bolečine peterih Jezusovih ran, da se ji je odprla rana na strani. Nato sta se ji prikazali sveti devici Terezija in Filomena. Obhajilo je bilo vidno.

Sreda, 7. aprila 1852

Zamaknjenje se je spet začelo ob petih zjutraj in je trajalo do pol enajstih dopoldne. Premišljevala je o trpljenju Zveličarja, s trnjem kronanega. Sama je kronanje tako živo občutila, da so se ji na čelu odprle rane, iz katerih je tekla kri po obrazu in vratu. Trpinka je bila resnično videti kakor Ecce homo. Gospa Rudež je bila navsezgodaj priča tega, kako je Magdaleni začela teči kri s čela. Zamaknjenka je zapisala, da so bile bolečine kronanja izredno hude. Ponovile so se v popoldanskem zamaknjenju, od dveh do štirih. V večernem zamaknjenju je videla, kako iz Jezusovega Srca teče krvavi žarek v njeno srce, nakar je začutila zelo hude bolečine v svoji rani na strani. Mistično obhajilo je bilo vidno.

Pripomba. Ko je po večernem zamaknjenju vstopila v sobo zamaknjenke moja dekla Marija Pirnat, je Magdalena velela svoji strežnici, naj odide. Nekaj dni prej sem izrazil željo, da bi Magdalena kaki zanesljivi ženski osebi pokazala svojo rano na strani, katere ni do sedaj pokazala še nikomur, niti lastni materi ne. Potem, ko je Magdalena prosila deklo za molk in ji naročila, naj nikomur, razen meni in mojemu kaplanu, ne razkrije, kar bo videla, ji je pokazala svojo rano na strani. Ta se nahaja na desni strani, približno sredi reber, malo bolj naprej, kakor vidimo Kristusovo stran na slikah Križanega. Rana je podolžna, štirioglata in tako velika, da bi lahko z dvema prstoma hkrati segel vanjo. Rana tokrat ni bila popolnoma odprta, temveč je bila prevlečena s tanko kožico. Ob petkih opoldne in večkrat v mističnem trpljenju se rana popolnoma odpre in iz nje teče kri, kar sem omenil že v nekaterih prejšnjih opisih zamaknjenj.

Ko je čez čas strežnica ponovno vstopila, odmolila, legla in zaspala, je Magdalena naročila moji dekli, naj ugasne luč in še enkrat pride bliže. Zamaknjenka je prijela roko moje dekle, jo položila na svoje telo in rekla: »Sedaj se tudi vi lahko prepričate, da ne morem uživati nobene hrane.«

Po opisu dekle je telo zamaknjenke le s kožo prevlečeno okostje. Namesto trebuha je v telesu vdolbina. Deklina roka ni občutila niti trebuha niti drobovja, ampak se je tako rekoč neposredno dotaknila kosti hrbtenice. Tega se je tako zelo prestrašila, da je iz sočutja jokala in dolgo v noč ni zaspala.

Veliki četrtek, 8. april 1852

Magdalenino današnje mistično trpljenje se je začelo nekaj pred šesto uro zjutraj in je trajalo neprekinjeno do treh popoldne. Najprej so se ji ponovno obnovile rane trnjeve krone, iz katerih je tekla kri kot včeraj. Veliko pozornost je vzbudila rana na de-

sni rami. Bila je tako velika, da bi jo lahko pokrila dlan. Srajca je bila tu na rami tako premočena od krvi, da je bil krvavi madež povsem razpoznaven še potem, ko je bila srajca že več ur namočena v vodi. O tem so se prepričali nadporočnik baron Garlizzi, sodni uradnik Levičnik in mnogi drugi, ki so bili navzoči v četrtek zvečer. Zapisala je, da so bile današnje bolečine v zamaknjenju tako hude, da je mislila, da bo umrla.

V večernem zamaknjenju ji je bilo razodeto, kaj bo trpela ponoči in posebno še naslednji dan. Kar je sama opisala, smo mi navzoči dobro videli, saj je to kazala s kretnjami in deloma izgovarjala z besedami. Velik angel v modri obleki ji je pokazal vrvi, s katerimi je bil Jezus zvezan. Drugi angel je prinesel železno pločevino, podobno predpasniku. Vsa je bila posuta s koničastimi žebli. Rekel ji je, da je bil Jezus s tem predpasan. Pri hoji ga je to ranilo do goleni, železni žebli so ga razmesarili. Drugi angel je prinesel še več orodij za mučenje Jezusa. Pokazal ji je tudi, kako so Jezusu nadel železen obroč okrog vratu.

Nato se ji je prikazal Jezus. Bil je belo oblečen, v roki je imel lep, sijoč kelih. Z njim je bilo dvanajst apostolov in dva angela. Obhajal jo je s patene. Pred obhajilom je prejela še prtič, s katerim si je obrisala usta, kar je pomenilo, da se mora spovedati. Nocoj, po večernem zamaknjenju, se je spovedala. Za nedeljsko obhajilo se namreč v soboto ni mogla spovedati, kar bom razložil v sledečem opisu.

Veliki petek, 9. april 1852

Magdalenino mistično trpljenje v zamaknjenju se je začelo takoj po polnoči. Najprej je bila predstavljena v vrt Getsemani. Nato je opazila luč, kateri je sledila množica rabljev z raznim mučilnim orodjem. Zdelo se ji je, kakor da se Jezus z njimi nekaj pogovarja, nakar jih je več od njih popadalo na tla. Nenadoma so vsi izginili. Ostal je le Jezus in rekel zamaknjenki, ki je čutila smrtne bolečine: 'Spomni se, koliko sem današnji dan pretrpel.' Potem jo je angel peljal v trpljenje. Začutila je, kakor da so ji zvezali roke, okrog vratu pa nadel železen obroč, na notranji strani obdan z ostrimi žebli. Okrog ledij je imela opasan železen predpasnik. Od znotraj je bil posut z ostrimi žebli in ji je segal daleč čez kolena. Med hojo (a ni hodila, marveč je mirno ležala v postelji) jo je boleče udarjal po kolenih. Kasneje je povedala, da je bila ranjena po vsem trebuhu in nogah, predvsem po kolenih. To je potrdilo tudi njeno perilo, ki ga je kasneje slekla. Nato je, ne da bi si mogla kaj odpočiti, prišla do mostu. In že jo je nekdo nenadoma pahnil z mostu v vodo. Padla je na skale in ponovno občutila smrtne bolečine. Angel jo je opomnil, naj misli na trpljenje Kristusa, ki je toliko trpel, čeprav je bil nedolžen ter Bog in človek. Do petih zjutraj je občutila še več trpljenja, katerega vsebina je zadevala samo njo, zato o njem ni govorila.

Pripomba. V vsem tem trpljenju je ležala mirno na hrbtu na postelji. Videli smo, kako je bil njen vrat ves posut s krvavimi pikami od ran, ki so jih napravili žebli z železnega obroča.

Nekaj minut pred peto se je za kratek čas zavedla, a je bila tako slabotna, da ni mogla spregovoriti niti besede. Takoj nato se je ponovno zamaknila in bila zamaknjena do pol devetih. Najprej je prejela od angela trnjevo krono. Spet smo videli, kako ji je udarjala sveža kri iz čela in tekla po obrazu in vratu navzdol. Nato je videla Jezusa, kako živ in ves krvav visi na križu, in Marijo, ki je stala pred križem. Naenkrat je začutila, da je sama pribita na križ. Zdelo se ji je, da je strašno dolgo visela na križu. Čutila je smrtne bolečine. Trpela je neznansko žejo. Ni se mogla gani-ti. Ležala je na postelji z razprostrtimi rokami kakor Kristus na križu. Nato je dala trnjevo krono v Marijine roke. Marija ji je rekla, da danes zato toliko trpi, ker je na današnji dan tudi Kristus toliko pretrpel. Končno je Magdalena pokleknila pod križem. Ko je ta izginil, je za njim izginila tudi Marija. Magdalena se je zavedla.

Po deseti uri so Magdaleno prenesli v cerkev k počastitvi Najsvetejšega v Bož-jem grobu. Bil je čas, ko v cerkvi ni bilo dosti ljudi. Spremil sem jo tja. Z menoj so šli tudi gospod Janež iz Nove Štife, kaplan Klemenc, baron Garlizzi, Levičnik in Matija Zavračan. Namenoma sem jo posadil v klop na nasprotno stran, kot je bil Božji grob, ker sem domneval, da bo v zamaknjenju šla k Božjemu grobu. Kakor hitro je bila v klopi, je pogledala Najsvetejše v monštranci in omedlela na sedežu v klopi. Nenadoma se je zamaknila in v zamaknjenju šla k Najsvetejšemu. Pred Božjim grobom je dolgo, približno eno uro, molila s tako pobožnostjo, da se človek ni mogel ubraniti solz. Pozneje je zapisala, da je tedaj, ko je drugič pogledala monštranco (že v zamaknjenju), nad njo opazila veliko Jezusovo postavo. Bil je ves sijoč in tako lep, da se ni mogla izraziti. Z roko ji je dal znamenje, naj stopi k njemu. Šla je in pred njim pokleknila. Potem je videla množico angelov, ki so Jezusa kleče častili. Eden izmed njih ji je dal molitev pred Najsvetejšim, zapisano na listu papirja. Črke so bile črne, samo ime JEZUS je bilo vsakokrat napisano z zlatimi črkami. Ko je to molitev odmolila, jo je vrnila angelu, ta pa se je podal k Jezusu. Prikazal se je drugi angel s svetlečim kelihom in ji dal piti Kristusovo kri.

Vse to sem zelo natančno opazoval v njeni bližini. Videl sem, kako je pri Bož-jem grobu odprla usta, da bi pila. Slišal sem in videl, kako je trikrat nekaj pogol-tnila. Kmalu zatem se je zavedla, čeprav ni videla izginiti prikazni, ki so bile v zamaknjenju.

Skoraj neprekinjeno mistično trpljenje tega tedna je njene moči tako izčrpa-lo, da je potem, ko se je že zavedla, pri Božjem grobu omedlela vsakokrat, ko je pogledala v monštranco. Kasneje je povedala, da je lahko prej pri Božjem grobu zrla vse druge dogodke Kristusovega trpljenja, ne da bi se onesvestila. Kadar pa je pogledala v Najsvetejše, je vedno omedlela.

Bal sem se, da se ne bi od samega češčenja in ljubezni do Jezusa v njegovi tako bližnji zakramentalni navzočnosti preveč izčrpala. Zato sem izrazil željo, naj raje pusti, da jo odnesejo od Božjega groba. Takoj je ubogala. Zaradi njene izjemne

šibkosti so jo z veliko težavo prenesli v zadnjo klop pod korom, kajti želela je še nekaj časa ostati v cerkvi. Jaz in kaplan sva šla medtem domov, zgoraj omenjeni možje pa so še ostali v cerkvi.

Naenkrat sem v svoje stanovanje zaslišal glasen krik iz cerkve in prepoznal glas zamaknjenke. Prihital sem v cerkev, da bi videl, kaj se je zgodilo. Magdaleno so mi že nesli naproti. Videl sem, kako ji je kapljala sveža kri iz ran na obeh rokah. Okrog pol dvanajstih se je kakor blisk odprlo vseh pet ran hkrati. Sama ni bila pripravljena na to, da se bo to zgodilo tako hitro. Pravkar je želela, da bi jo iz cerkve prenesli na posteljo, a jo je obnovitev ran prehitela. V postelji je kake pol ure zelo trpela. Potem si je toliko opomogla, da si je sama uredila lase in se preoblekla v sveža oblačila. Po lastni izjavi je bila po vsem telesu ranjena in krvava. To je potrjevala tudi njena srajca. Jaz je sicer nisem videl, je pa žensko hišno osebje potrdilo njeno izjavo, ker so si slečeno srajco natančno ogledale.

Ob dveh popoldne se je začelo mistično trpljenje in se končalo ob treh z mistično smrtjo zamaknjenke, česar si človek ne more predstavljati, če ni sam videl.

Mistična smrt, ki se pri zamaknjenki ponavlja vsako leto na veliki petek ob treh popoldne, je pritegnila tako množico gledalcev, da sem bil prisiljen že ob enih popoldne zapreti vrata župnišča. Vstop sem dovolil samo preudarnim možem, ki so se že prej najavili. Žensk nisem pustil zraven, razen gospe Kosler in Železnik iz Ribnice. Kljub temu je bilo navzočih preko 20 prič tega resnično ganljivega prizora.

Ko se je bližal čas mistične smrti, je Magdalena izrazila Kristusov smrtni boj s tako živimi kretnjami, da je človek moral biti ganjen, četudi bi imel kamnito srce. Ko je odbila ura tri, je smrtni boj dobojevala in obležala kakor mrlič. Menil sem, da bo tako ostala do nedelje zjutraj, toda nenadoma se je dvignila s postelje vsa spremenjena. Vstala je, lebdela v zraku. Gledala je proti nebu. Priporočila je vse svoje prijatelje in sovražnike Božjemu usmiljenju. Obljubila je, da bo v nebesih molila za vse, in se tudi sama priporočila našemu spominu. To je storila na tako ganljiv način, da nismo mogli zadržati solz. Tu sem si zaželel, da bi videl navzoče vse tiste, ki imajo Magdalenina videnja za prazno komedijo. Vernega kristjana, posebno katoličana, mora takšen prizor dvigniti nad vsakdanjost.

Po tem v srce segajočem poslovilnem govoru je zamaknjenka padla spet na posteljo, legla v tak položaj, kakor navadno položijo mrliča, in ostala v njem do tri četrt na štiri velikonočnega jutra. Nobenega drugega giba ni naredila, razen da je skoraj nenehno gibala s konci prstov na rokah in nogah. Samo trikrat v tem času smo opazili, da je spremenila svoj položaj: na veliki petek zvečer, ko je za kratek čas legla na desno stran z roko pod glavo; v soboto zvečer, ko je šlo mimo Najsvetejše v vstajenski procesiji, je razširila roke, kakor da časti Najsvetejše; v nedeljo okrog dveh ponoči, ko se je sedé na postelji zravnala in pogledala po sobi okrog sebe. Vendar kasneje, ko je prišla k sebi, ni vedela ničesar o teh gibih med svojo

mistično smrtjo. Njeno dihanje je bilo tako rahlo, da ga z očmi ni bilo mogoče zaznati, ampak le občutiti. Utrip je bil pravilen, toda zelo slaboten.

Velika sobota, 10. april 1852

To je bil za zamaknjeno Magdaleno dan, ki se ga sploh ni spominjala, kajti po mistični smrti se je čutila prestavljeno v nebesa, kjer ji je čas minil kakor trenutek. Ko se je zbudila iz mistične smrti, je mislila, da je še petek, a je bila že nedelja. Več uglednih oseb je prišlo gledat mistično mrtvo zamaknjenko, med njimi tudi več uradnikov iz Ribnice.

Velika noč, 11. april 1852

Okrog pol štirih zjutraj je zamaknjenka začela lahno mahati z rokami. Ob tri četrt na štiri je nenadoma skočila pokonci in zavpila: »Jezus je slavno vstal od smrti!« Nekaj časa je lebdela v zraku in kot poveljučana zrla kvišku. Nato je padla nazaj na posteljo v sedeč položaj. Bila je tako slabotna, da skoraj pol ure ni mogla

[illegible]

Maqdaalenin lastnoročni zapis videnja, ki ga je imela pri sv. maši 5. avgusta 1856.

spregovoriti, čeprav je bila popolnoma pri sebi in je prepoznala vse nas, ki smo stali okrog nje. Mnogi, ki so bili priče njene mistične smrti, so bili prisotni tudi pri njenem mističnem vstajenju. Na veliko noč je ponovno prejela križ. Bil je podoben tistemu iz Nove Štifte, le skoraj pol manjši in nekoliko bolj grobo oblikovan.

Vsa videnja, ki jih je imela med sveto mašo ob 6. uri zjutraj, so bila veličastna in dosti bolj svečana kakor na postne nedelje. Okrog osmih so jo prinesli v cerkev k svetemu obhajilu. Ko je njena nosilka prestopila cerkveni prag, se je Magdalena že zamaknila. Skočila ji je s hrbta in počastila s trikratnim poklekom vsa tri mesta, kjer so na veliko soboto prižgali Kristusovo luč. Njeni zamaknjenji pred in po obhajilu sta bili zelo veličastni, toda razkrila jih ni ... Opoldne, kmalu po glavnem obredu, je videla Jezusa in Marijo v sijoči obleki. Marija ji je dala belo hranilno zrnice, katerega smo vsi zelo dobro videli. Prejema ga vse nedelje tudi opoldne, razen v postnem času, ko ga dobiva le ob večerih.

Ko je odzvonilo k popoldanski pobožnosti, se je gospod kaplan povzpел na prižnico, jaz pa sem se po navdihu odpravil v sobo zamaknjenke. Magdalena je svojo strežnico poslala v cerkev k pobožnosti in ostala sama. Ko sem vstopil v sobo, sem videl, kako se Magdalena v zamaknjenju spreha naokrog. ... To čudovito zamaknjenje je popisala sama s sledečimi besedami:

»Pred krščanskim naukom, v nedeljo popoldne, sem bila v sobi. Po vsej sobi se je nenadoma zasvetilo, tako zelo, da nisem mogla gledati. Tedaj sem se zamaknila. Vstopila sta dva velika angela v svetlečih oblačilih. Priklonila sta se in rekla: 'Hvaljen bodi Jezus Kristus!' Odgovorila sem jima: 'Amen.' Še bolj se je zasvetilo. Tedaj sem opazila Marijo v svetlem oblačilu. Svetlo krono je imela na glavi, lep svetel križec na prsih. Pokleknila sem. Marija mi je začela govoriti o ponižnosti. Nenadoma se je spremenila. Bila je vsa v belem oblačilu, na glavi pa je imela lep bel venec. Medtem ko se je Marija spremenila, sta svetleča angela izginila. Prišla pa sta dva druga v belem oblačilu. Marija je v rokah držala lep venec. Začela je govoriti, kako ponižna naj bom, da ne bom izgubila tega venca. Silno lepo mi je govorila, tako mило, da mi je šlo na jok. Blagoslovila me je s križem in rekla: 'Božji mir naj bo s teboj in nikar me ne pozabi. Jaz te tudi ne bom. Pa Jezusa imej v srcu in pred očmi.' Zginila je in angeli za njo, jaz pa sem se zavedla.«

Magdaleno so prinesli k litanijam v zakristijo. Tukaj je bila med blagoslovom ponovno zamaknjena. Po trditvi očividcev je z razprostrtimi rokami cela lebdela v zraku. ... Ko je prišla na Goro, so jo nesli najprej v tamkajšnjo cerkev, kjer se je zopet zamaknila. Ostal sem navzoč še pri večernem zamaknjenju na Gori. Bilo je zelo svečano in mistična hrana je bila popolnoma vidna.«¹⁷⁰

¹⁷⁰ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Dosje Magdalena Gornik – Gora, dok. 9, št. 856/1852 (30. 4. 1852) in dok. 13, št. 1453/1852 (28. 7. 1852).

MAGDALENINO SPOROČILO: »ZA NEBESA JE TREBA TRPEDI«

Bog je imel v načrtu, da Magdalena na poseben, mističen način trpi in zadoščuje za grehe drugih. Magdalena bi lahko to Božjo ponudbo zavrnila, vendar tega ni storila. Prostovoljno in zavestno jo je vzela nase. Ni samo premišljevala Kristusovega trpljenja, ampak ga je bila po videnjih in stigmah tudi mistično deležna. Z velikimi telesnimi in duševnimi bolečinami ter duhovno zapuščenostjo je skoraj vsak dan podoživljala Jezusovo trpljenje. Zakaj ji je Gospod namenil ravno takšne vrste trpljenje, ve le On sam. Vdano ga je sprejela in potrpežljivo prenašala v darovanju. Odstrta ji je bila tančica, ki zakriva moč in vrednost človeškega trpljenja v Božjih očeh. Zato je v svojih molitvah prinašala pred Boga trpljenje drugih ljudi in pogosto prevzemala na svoja ramena njihova bremena in jih darovala Bogu. Gospod ji je dopustil, da je na ta način klicala njegovo usmiljenje na tiste, ki so nosili težek križ ali se oddaljili od njega. In duša, za katero je Magdalena trpela, je tudi dosegla Božje usmiljenje. Z žrtvovanjem svojega trpljenja je sledila Kristusovemu zgledu in mu s tem pomagala pri odreševanju sveta.

Gotovo je, da bolečina ni prijetna in trpljenje ni lahko. Tudi Magdalena sama pravi, da je trpljenje težko, a takoj za tem doda, da je tudi lepo. Če ga sprejmeš, prinaša svobodo in ti daje notranji mir ter še večje hrepenenje po tem, da bi mogel čim prej zreti Boga.

Magdalena pravi, da Gospod ne pričakuje od nas, da bi iskali trpljenje in si ga sami nalagali. Ko jo je nekoč frančiškan Tobija Vernik vprašal, kaj bo Gospod storil z nami, običajnimi ljudmi, ki ne trpimo toliko kot ona, je odgovorila, da zadostuje, da voljno prenašamo, kar nam pošlje Bog. Ko pa Bog dopusti trpljenje, ga je treba sprejeti in v potrpežljivosti prenašati, ker le tako prinaša notranje veselje in mir. Obenem pa Gospod s trpljenjem očiščuje srce, da lahko (p)ostane odprto za Božjo ljubezen in navdihe Svetega Duha.

Magdalena je vseskozi poudarjala, da je potrpežljivo trpljenje polno zaslužnja in da je edina pot, ki vodi v nebesa, pot trpljenja. Vabila je k premišljevanju Kristusovega trpljenja. Povedala je med drugim tudi to, da več ko prostovoljnega trpljenja vzame nase, več milosti prejme od Gospoda, in se ji takrat še bolj odstira Božja ljubezen do nas.

Kristus je dal našemu trpljenju novo, odrešenijsko vlogo, ker ga je združil s svojim trpljenjem. Zato se trpljenja ni potrebno bati. Kakor je On ljubeče sprejel križ, na katerem je visela teža vsega sveta, tako želi tudi za nas, da sprejmemo tisto malo, kar nam pošlje. On namreč ve za vsako naše trpljenje in želi samo to, da ga z ljubeznijo sprejmemo od njega in mu ga darujemo.

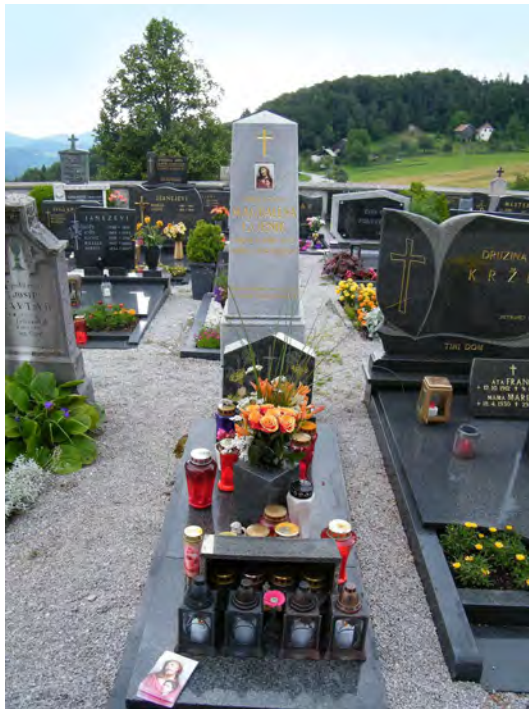
Po Magdaleni pa je Gospod pokazal, da je On v sveti evharistiji hrana, brez katere ne moremo živeti. Na njej so se 47 let zelo očitno kazale Jezusove besede, da je njegovo Telo resnična jed in njegova Kri resnična pijača (prim. Jn 6,55).

Njeno življenje brez hrane je trden dokaz vsem nam, da so Božje besede resnične in da za Boga ni nič nemogoče.

ZAKLJUČEK

Glas svetosti o posebni ženi, Magdaleni Gornik (1835–1896), slovenski mistikinji, je zavel daleč preko slovenskih meja. K njej, na njen grob na Goro pri Sodražici, prihajajo ljudje od vsepovsod in se ji priporočajo v svojih stiskah ter jo prosijo, da posreduje pri Bogu. Dogajajo se različna uslišanja – od težko pričakovanih rojstev otrok (ki so jim bile napovedane slabe diagnoze, rodili pa so se zdravi), do rešitev zakonskih težav, po molitvi k njej pa se dogajajo tudi telesna ozdravljenja. Leta 2019 je ljubljanska škofija postulatorja msgr. Francija Petriča imenovala za pripravo postopka Magdalenine beatifikacije.

V prispevku smo kratko predstavili čas, v katerem je Magdalena živela in razkrili delček njenega življenja, s posebnim poudarkom na njenem podoživljanju Kristusovega trpljenja. Več o tej izjemni ženi, ki je kljub skritosti očem močno zaznamovala slovenski narod, lahko preberete v knjigi *Magdalena Gornik*, avtorice tega prispevka. Izšla je leta 2009 kot razširjena diplomska naloga.

Magdalenin Grob ob župnijski cerkvi Marije Snežne na Gori.

p. dr. Andraž Arko

UMETNIŠKI VIDIKI FILMA KRISTUSOV PASIJON

Povzetek

Režiser Mel Gibson je film Kristusov pasijon umestil v zgodovino zahodne upodablajoče umetnosti, pri čemer Jezusova podoba sledi klasični kodifikaciji. Film se v posameznih prizorih navezuje na, ali vanje neposredno umešča, klasična dela evropskih slikarjev Boscha, Bouguereauja, Caravaggia, Dalíja, El Greca, Grünewalda, Rubensa idr. Z določenim posnemanjem ikonografije izkazuje čast tudi predhodnim filmom o Jezusu in njihovim režiserjem (Stevens, Pasolini, Zeffirelli ...). Režiser v filmu združuje izjemno svetlobo, izkušeno fotografijo, čudovite kostume, neverjetne scene, izredno prepričljivo ličenje ter dialoge profesionalcev. Pri tem pa ohranja zvestobo svetopisemskim tekstom, s pozornostjo do teološkega pomena Kristusovega trpljenja in smrti ter izredno umetniško in versko občutljivostjo. Film deluje kot ikona in zato ne le posreduje vidne verske resnice, ampak tudi pritegne vanjo gledalca ter tako pri njem spodbudi, izziva in razplamti vero. Kot umetniško delo je gotovo eden najbolj spornih, polemičnih, presojanih in analiziranih filmov, kar jih je bilo kdajkoli posnetih.

ARTISTIC ASPECTS OF THE FILM THE PASSION OF THE CHRIST

Abstract

Director Mel Gibson placed the film *The Passion of the Christ* in the history of Western fine art, with the image of Jesus following classical codification. In individual scenes, the film relates to, or directly places in them, the classical works of European painters: Bosch, Bouguereau, Caravaggio, Dalí, El Greco, Grünewald, Rubens etc. In a certain imitation of iconography, he also pays homage to previous films about Jesus, and their directors (Stevens, Pasolini, Zeffirelli etc.). The director combines in the film exceptional light, experienced photography, beautiful costumes, amazing scenes, extremely convincing make-up and professional dialogue. In doing so, he remains faithful to biblical texts, paying attention to the theological significance of Christ's suffering and death. He shows extraordinary artistic and religious sensitivity. The film acts as an icon and so not only conveys visible religious truths, but also draws the viewer into it, thus encouraging, challenging and lighting faith. As a work of art, it is certainly one of the most controversial, polemical, judged and analyzed films ever made.

Aleš Ušeničnik v svoji razpravi o umetnosti navaja Shakespeara, ki v Hamletu pravi, da je naloga umetnosti, da kaže svetu zrcalo, kreposti njen pravi obraz in sramôti njeno resnično podobo. Umetnost je tista, ki človeka blaži in dviga; le takrat je resnično umetnost, kadar svetu prinaša nekaj pomembnega, koristnega in potrebnega. Seveda na svoj način – s sredstvi lepote. Umetnost nam torej prikazuje nadčutno lepoto v čutni obliki in prav to je njena glavna naloga.

Vsaka doba je Jezusa Kristusa doživljala in pojmovala po svoje: od zračnih upodobitev na ruskih srednjeveških ikonah, prek baročne polnosti Kristusovega telesa na Rubensovih platnih do Velikega inkvizitorja v Bratih Karamazovih. Tako je upodabljanje Kristusa vedno odražalo dobo, v kateri je upodobitev nastala, čas, okolje in filozofijo. V tem se Mel Gibson, režiser filma *Kristusov pasijon*, ne razlikuje od drugih ustvarjalcev. Zato moramo njegov film razumeti kot fresko 20. stoletja, v katerem se je zlo izživel kot še nikdar prej. Njegov film tako samo odraža dejstvo, kakšnega Odrešenika potrebuje preteklo stoletje, prepojeno z nasiljem. Ta filmska upodobitev Kristusa spada med najbolj dosledne odgovore, ki jih je sedma umetnost ponudila ob vprašanju, kakšen Božji Sin ustreza temu stoletju. Ob tem moramo upoštevati dejansko moč filmske umetnosti, saj je slika, ki se ji pridruži še zvok, najbolj konkretno izrazno sredstvo, kar jih premore umetnost. Zato se simbolna moč filmskega jezika nikakor ne udejanja prek oddaljevanja od resničnosti, ampak ravno nasprotno: bolj ko so filmske podobe realistične, prizemljene, utelešene v konkretnem življenju, ki ga prikazujejo, večji simbolni potencial nosijo v sebi.

Prav to lahko prepoznamo v umetniški izraznosti in svojevrstni ikonografiji, s katero je Mel Gibson hotel podati svoje gledanje na temeljni dogodek našega odrešenja in s tem »želel pomagati ljudem, da bi razumeli in izkusili Kristusovo trpljenje,«¹⁷¹ kot je režiser zapisal v predgovoru knjige *Inside the Passion* (Pasijon od znotraj).

V filmu se močno prepletajo vera, zgodovina in umetnost, med seboj so praktično nerazdružljive. Prav gotovo poznavalci Svetega pisma, strokovnjaki za vzhodne kulture, poznavalci teologije duhovnosti ali mojstri kinematografske umetnosti ob podrobni analizi v filmu lahko odkrijejo pomanjkljivosti ali celo nepravilnosti. Katoliški duhovnik Jesús Villagrasa LC, profesor filozofije na univerzi Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, v svoji analizi poudarja, da sta odločilni umetniška sinteza in stvaritev resnične umetnine, ki sta se Gibsonu v tem filmu posrečili. *Kristusov pasijon* je čudovito, lepo delo, seveda, če pojem »lepo« razumemo v luči Heglove filozofije, ki pravi, da je lepota konkretna, stvarna manifestacija ideje.

Gre torej za veliko delo, vendar ne zaradi estetskega videza, marveč predvsem zaradi globine misli ter lepote njegove notranje strukture. Odvadili smo se obse-

¹⁷¹ Bartunek 2005, 7.

žnih kompozicij, ki ponujajo pogled na svet. Sodobna umetnost je postala delna, oddaljena ter zmedena. Toda Mel Gibson ne podlega tem trendom, ampak se s filmskimi prijemi pridružuje velikim krščanskim umetnikom, ki s svojim delom omogočijo Božjo perspektivo na človeško življenje, podobno kot Dante v Božanski komediji. René Girard ob tem ugotavlja, da se v želji po razumevanju, kaj je Mel Gibson hotel narediti, »moramo osvoboditi vseh snobizmov moderne in postmoderne in gledati na kinematografijo kot na tehniko, ki je mnogo bolj razširjena in nepreksljiva od velikega literarnega in likovnega realizma. Če se sodobne tehnike razkrivajo kot nezmožne komunicirati z verskimi čustvi, je to zato, ker jih morajo veliki umetniki še preobraziti. Iznajdba teh tehnik se ujema s prvo krizo krščanske duhovnosti od začetkov krščanstva. Ali res mislimo, da bi renesančni umetniki vihali svoje nosove, če bi imeli kino? Prav to realistično tradicijo skuša Mel Gibson ponovno oživiti. Drzen podvig, ki se ga je lotil, predstavlja koristno uporabo edinstvenega vira najbolj realistične tehnike, ki je kdajkoli obstajala – kino.«¹⁷²

VIRI GIBSONOVE IKONOGRAFIJE

Na kakšen način se je Gibson lotil upodabljanja Kristusovega trpljenja, od kod je zajemal in črpal zamisli, da je na koncu nastala celostna podoba, kot jo vidimo na platnu? Caleb Deschanel, direktor fotografije, pripoveduje o začetkih nastajanja filma: »Z Melom sva pregledala veliko renesančnih slik. Seveda nobene slike nisva uporabila kot neposredno referenco, vendar so nama slike dale nekatere zamisli, kako naj bi določene stvari bile videti.«¹⁷³ Prav zato je v filmu »toliko podob, ki so arhetipske, saj je bila ta zgodba skozi zgodovino že tolikokrat prikazana na slikah, mozaikih in freskah.«¹⁷⁴

V filmu je vsak prizor, vsak posnetek umetelno izdelan, da potegne gledalca vse globlje in globlje v zgodbo. Z vidika prikazovanja lahko brez težav rečemo, da je film verska umetniška mojstrovina najmočnejšega kova, saj vključi gledalca na način, da tudi on postane del zgodbe, medtem ko je Gibsonovo snemanje filma na ravni tradicije visoke renesančne umetnosti. Liki napolnjujejo filmsko platno, dvigujejo se proti nam, kakor da bi želeli vstopiti v naš prostor. Na primer, ko na poti proti Kalvariji Jezus zadnjič pade in se obrne k nam, gledalcem, ter počasi, padajoč iztegne roke proti nam. S tovrstnimi prijemi Gibson uspe na prepričljiv način pokazati, da je dogajanje na platnu le ena od možnih verzij, le en košček mozaika. S tem, ko pogosto uporabi počasne posnetke, gledalca povede v kontemplacijo določenega prizora. Stilizacija je lepo vidna v trenutkih, ko se kamera približa temu ali onemu detajlu, v različnih vrstah svetlobe; modra barva v Get-

¹⁷² Girard 2005, 120.

¹⁷³ Gibson 2007a.

¹⁷⁴ Deschanel, Gibson in Wright 2007.

semaniju, ki simbolizira nebesa, a tudi večnost, nesmrtnost, modrost, kontemplacijo in duhovno zrelost; dvorišče palače vélikega duhovnika v luči svetilk, kjer je možno zaznati precej *chiaro-scuro* efekta in očiten vpliv Caravaggia pa morda tudi Georges de la Toura; dnevna svetloba, ki se razliva ob križevem potu in je bela, je lahko simbol božanskosti in čistosti; v prizorih pasijona je tudi ogromno rdeče barve, ki je simbol božanske ljubezni, nesebične predanosti in tudi mučeništva. Stilizacija se kaže tudi v uporabi tradicionalnih postavitev pri upodabljanju likov kot na slikah krščanske umetnosti, v minevanju časa, ko Jezus visi na križu, v njegovi smrti ter apokaliptičnih dogodkih ob smrti in nakazovanju vstajenja.

Skoraj polovico filma so posneli ponoči ali v temnih prostorih. Gledalec tako dobi občutek, kako svetloba premaguje temo, čisto v svetopisemskem smislu: »Bog je luč in v njem ni nobene teme« (1 Jn 1,5) in »Jaz sem prišel kot luč na svet, da nihče, kdor veruje vame, ne ostane v temi« (Jn 12,46). Predvsem pri vrnitvah v preteklost (flashbackih) je svetloba močno poudarjena, četudi gre na primer za zaprt prostor – npr. pri umivanju nog ali celo ponoči, med zadnjo večerjo, ki jo obseva topla svetloba. Sicer pa se tudi ob teh scenah kaže pečat ustaljene ikonografije. Tako na primer prizor iz otroštva spominja na značilne motive verske umetnosti 19. stoletja, pri čemer se Gibson predvsem nasloni na dela Nazarencov in Prerafaelitov, medtem ko se v prizorih zadnje večerje izraža zgledovanje po umetnosti 16. stoletja.

Sydneyjski kardinal George Pell je film označil za sodobno umetnino, tako na umetniškem kot tehničnem nivoju. Zaradi estetske in dramatične vrednosti bi ga lahko primerjali s Caravaggievimi slikami. Morda se od njegovih slik razlikuje le po tem, da v sebi ne nosi takšnega erotičnega naboja, zato pa je bolj nasilen, a vseeno globoko poduhovljen. Akademik Jože Krašovec, biblicist pa predvsem ovrednoti vsebinsko in estetsko odliko filma, ki se izraža v prikazu nasprotij v stanju duš. Kozmična danost nasprotja med lučjo in temo ter kontrastne slike Caravaggia so ciljno izbrane podobe tega, kar se dogaja v nastopajočih likih. Primer tega je igra luči in teme, ki se v Caravaggievem slogu preliva na Pilatovem zaskrbljenem obrazu, ko se ta spopada z željo, da bi doumel, kaj je to resnica, kar odraža več kot dialog.

Tudi podobe ostalih likov kažejo tak značaj, kar potrjuje tudi montažer filma John Wright: »Mnogi igralci, kot na primer Francesco De Vito, ki v filmu igra Petra, imajo obraze, ob katerih pomisliš, da so z renesančnih slik. Veste, on učinkuje kot velik otrok. Je krepak in nedolžen obenem. V filmu je veliko imenitnih obrazov. ... Pregledali smo veliko Caravaggievih slik. Če pogledate vse te obraze na njegovih slikah, boste v njih videli veliko karakterjev, saj je uporabljal resnične ljudi.«¹⁷⁵ Obrazi izražajo tudi vzore severne renesanse – v določenih prizorih so povzeti po Boschu in Brueghlu. Igre svetlobe pa so prepis Caravaggia in njegove šole. Dejansko je direktor

¹⁷⁵ Deschanel, Gibson in Wright 2007.

fotografije Caleb Deschanel želel ustvariti film kot premikajočo se Caravaggievo sliko, kar potrjuje tudi Gibsonov hudomušni komentar: »V izjavah za dnevni tisk sem večkrat rekel: ‚Caleb, to je kot Caravaggieve slike.‘ In on je rekel: ‚Ali nisi ti hotel tega?‘«¹⁷⁶

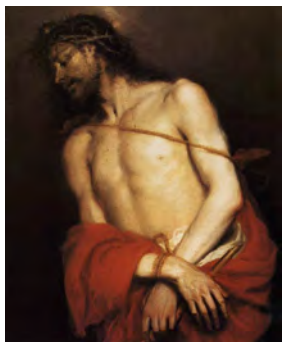

Caravaggio, *Kronanje s trnjem*, 1602–04, Umetnostnozgodovinski muzej, Dunaj.

Kristusov pasijon – kronanje s trnovo krono.

Res do neke mere morda bolj izstopa, ali je vsaj bolj prepoznavno, Gibsonovo zgledovanje po Caravaggu. Toda film dejansko prinaša celotno zakladnico evropske krščanske umetnosti. Tako prizor v Getsemaniju še posebej spominja na beneško slikarstvo (Mantegnijeva šola) in seveda tudi na Caravaggia (predvsem prijetje). Satanova androgina upodobitev v Getsemaniju ima tradicionalno reprezentativen motiv v Michelangelovem Izvirnem grehu na stropu Sikstinske kapele. V prizoru pred Pilatom se Gibson zgleduje po številnih znanih delih, še posebej po Geritu van Hontorstu in Mihályju Munkácsyju. Največja vpliva evropske tradicije upodabljanja prizorov in bolečine sta vidna v prizorih bičanja¹⁷⁷ in kronanja s trnjem.¹⁷⁸

Mateo Cerezo, *Ecce Homo*, 1650, Muzej lepih umetnosti, Budimpešta.

Kristusov pasijon – Judovski kralj.

¹⁷⁶ Deschanel, Gibson in Wright 2007.

¹⁷⁷ Caravaggio, *Kronanje s trnjem*, 1602–1604, Umetnostnozgodovinski muzej, Dunaj. – *Kristusov pasijon*: Kronanje s trnovo krono.

¹⁷⁸ Mateo_Cerezo, *Ecce Homo*, 1650, Muzej lepih umetnosti, Budimpešta. – *Kristusov pasijon*: Judovski kralj.

Tu lahko prepoznamo mojstre, kot so Velazquez, in njegov Kristus na stebru, Gurecin, Moretto, Remanino, Tizian, El Greco, Rubens¹⁷⁹ in drugi.

Peter Paul Rubens, Bičanje, ok. 1614, cerkev Sv. Pavla, Antwerpen.

Kristusov pasijon – bičanje.

Prizori s križevega pota so prikazani v skladu s klasičnimi likovnimi upodobitvami, kot je Memlingova, na kateri združi prizore iz celotnega pasijona in jih umesti v tedanje urbano okolje. Za te upodobitve pa je značilno, da so vsi razen Jezusa in Marije grdi, groteskni in polni zla, kot to najlepše vidimo pri umetnikih severne renesanse, še posebej pri Bosch¹⁸⁰.

Hieronymus Bosch, Kristus nosi križ, 1505-07, Palacio Real, Madrid.

Kristusov pasijon – padec pod križem.

¹⁷⁹ Peter Paul Rubens, *Bičanje*, ok. 1614, cerkev Sv. Pavla, Antwerpen. – *Kristusov pasijon*: Bičanje.

¹⁸⁰ Hieronymus Bosch, *Kristus nosi križ*, 1505–1507, Palacio Real, Madrid. – *Kristusov pasijon*: Padec pod križem.

Poleg tega se Gibson ikonografsko zgleduje tudi po nemški tradiciji, še posebej po delih Schongauerja in Dürerja, od katerih izstopata križeva pota, ki so ju že večkrat posnemali in predelovali. Obenem pa se navezuje tudi na upodobitve manieristov, kot sta Tintoretto in El Greco. Toda ne ustavi se zgolj pri renesančnih, ampak tudi pri baročnih umetninah italijansko-špansko-flamskih avtorjev ter slednjič slikarjev 19. in 20. stoletja, ki so pasijon prikazovali predvsem v osladni, triumfalni in patetični luči. Direktor fotografije Caleb Deschanel pojasnjuje, da je prizor pribijanja nog na križ povzet neposredno po Salvadorju Dalíju,¹⁸¹ medtem ko se prizor pribijanja rok naslanja na Grünewalda.¹⁸²

Salvador Dalí, *Križanje Svetega Janeza od Križa* (obrnjen izrez), 1951, Kelvingrove Art Gallery and Museum, Glasgow.

Kristusov pasijon - pribijanje nog.

Matthias Grünewald, *Isenheimski oltar*, 1506-15, Unterlinden-Museum, Colmar.

Matthias Grünewald, *Isenheimski oltar* (izrez), 1506-15, Unterlinden-Museum, Colmar.

Kristusov pasijon - pribijanje rok.

¹⁸¹ Salvador Dalí, *Križanje Svetega Janeza od Križa* (obrnjen izrez), 1951, Kelvingrove Art Gallery and Museum, Glasgow. – *Kristusov pasijon*: Pribijanje nog.

¹⁸² Matthias Grünewald, *Isenheimski oltar* (+ izrez), 1506-1515, Unterlinden-Museum, Colmar. – *Kristusov pasijon*: Pribijanje rok.

Seveda ne moremo mimo prizora snemanja s križa, kjer se Gibson ponovno zgleduje po flamskem stilu Rogierja van der Weydena ali Petra Paula Rubensa, a tudi po starejših avtorjih, kot je na primer Benedetto Antelami.

Elementi srednjeveških pasijonskih procesij, ki jih je Gibson uporabil v filmu, so tudi t. i. »figure« oziroma podobe z živimi ljudmi (*tableaux vivants*), v katerih skušajo negibni igralci na odru posnemati renesančne kipe in slike. Tako je s prizorom križanja, ki spominja na podobo Mantegne,¹⁸³ predvsem pa s predzadnjim prizorom filma, ki se izteče v tovrstno filmsko figuro Michelangelove Pietà. Tu se gotovo vzpostavi najočarljivejša interakcija med gledalcem in filmom, ko Marija drži v rokah svojega Sina na enak način in pri tem z eno roko pestuje Jezusa, z drugo pa se odpira proti gledalcu. Upodobitvi Pietà se razlikujeta v tem, da Michelangelova Marija spoštljivo gleda v Jezusa, medtem ko Gibsonova gleda naravnost v nas. S tem film izzove gledalca in iz njega izvabi zavestno priznanje, za koga dejansko je bilo vse to trpljenje.

Andrea Mantegna, Križanje, 1456–1459, Louvre, Pariz.

Kristusov pasijon – križanje.

Čeprav več filmskih kritikov, predvsem pa veliko gledalcev, v predzadnjem prizoru prepoznavajo Michelangelovo Pietà, dejansko temu ni tako. Gibson namreč pojasnjuje, da se je zgledoval po Bouguereaujevi upodobitvi Pietà: »Naslikal jo je leta 1875¹⁸⁴ ali nekaj takega. V osnovi sem jo uporabil za zadnji kader v prizoru križanja, ko Marija v rokah drži Jezusa in gleda v nas. To je osupljiva slika.¹⁸⁵ Ko sem jo videl, je bilo kot – »Vau«! Zato, ker gleda vate. V tem sem jo skušal posnemati. Njegova upodobitev je mnogo bolj stilistična kot moja, ki je hrabra in ostra. Pa še umazana je in okrvavljena. Na njegovi sliki pa je resnično brezmadežna. Toda na obeh je očitno to, kar je v njenih očeh – proseča žalost.

¹⁸³ Andrea Mantegna, *Križanje*, 1456–1459, Louvre, Pariz. – *Kristusov pasijon*: Križanje.

¹⁸⁴ Adolphe William Bouguereau je Pietà naslikal leta 1876.

¹⁸⁵ Adolphe William Bouguereau, *Pietà*, privatna zbirka. – *Kristusov pasijon*: Pietà.

Mislim, da je v njej veliko bolečine. Prav na to sem skušal odgovoriti. Zajel sem bistvo slike. Četudi ni popolnoma enaka. Želel sem samo to.»¹⁸⁶

Adolphe William Bouguereau, Pietà,
1876, Privatna zbirka.

Kristusov pasijon – Pietà.

O prizoru vstajenja pa duhovnik in filmskih teoretik Dario Viganò pravi, da je izdelan z veliko ikonografsko natančnostjo. Tako po eni plati kaže Michelangelovo renesančno združitev lepote telesa in duha, pri čemer je ta Gibsonova upodobitev razumljiva glede na njegov kontekst, vendar se nekoliko manj sklada s filmsko in ikonografsko tradicijo. Po drugi strani pa se zgleduje po upodobitvah groba manj znanih avtorjev francoskega in flamskega baročnega slikarstva. Dejansko pa je koscenarist Benedict Fitzgerald idejo za ta prizor dobil ob sliki Andrea del Verrocchia, mentorja Leonarda da Vinci, kjer je upodobljen vstali Kristus, ko sedi na praznem grobu in gleda rane na svojih rokah.

Zdi se, da se film kot celota navdihuje ob grozovitem in razkrajajočem Križanju renesančnega slikarja Matthiasa Grünewalda. Film vsekakor črpa iz meditacij križevega pota in peterih Kristusovih ran. Ta vidik vere se v filmu vseskozi izraža, kar seveda tudi pojasnjuje Gibsonovo simpatijo do umetniških upodobitev, ki v skladu s posttridentinsko tradicijo poudarjajo motiv žrtve in mučeništva ter čustveno vpletenost molivca.

JEZUSOVA FILMSKA PODOBA

Ker je Bog postal eden izmed nas, je njegova neskončnost kljub vsemu ujeta. Sam je to dovolil z učlovečenjem. Zgodovina filmov o Jezusu je pravzaprav zgodovina prav o tem ujemanju Boga. V zgodovini filma prav film *Kristusov pasijon* ujame Boga na nov in edinstven način. Gibson je tako na filmski trak ujel Boga zgodovine, toda v mrežo filmskega platna – mrežo žive in učlovečene podobe trpeče Božje ljubezni – je ujel nas, gledalce.

¹⁸⁶ Gibson 2007b.

Sprva je v religiozni kinematografiji prevladovala hollywoodska sladkobnost, ki je Jezusa prikazovala plavalasega in s takimi modrimi očmi, ki ne bi nikdar mogle biti podvržene zlorabam rimskih vojakov. Po Demilleovem nemem filmu *Kralj kraljev* (1927) se Jezusov lik v filmih začne umikati kameri. Praktično noben film do leta 1961 ne pokaže njegovega obraza. Jezus je Božji Sin in je kot tak skrivnost. Ustvarjalci filmov to skrivnost spoštujejo prav s tem, da ne prikažejo njegovega obraza, saj bi oropali skrivnost, če bi pokazali Jezusa z nekim specifičnim obrazom ter mu tako odvzeli njegovo veličastnost in božanskost. Najbolj očiten primer »nevidnega« Jezusa sta filma *The Robe* (1953) in *Ben Hur* (1959). Prizori z Jezusom so izredno močni in čustveni, vendar kljub temu Jezusovega obraza ne moremo videti, s čimer je vzpostavljena filmska pregrada med Jezusom in gledalci; Jezus je s tem oddaljen od občinstva. Šele leta 1961 je Nicholas Ray posnel novo različico filma *Kralj kraljev*, v katerem se je spet pojavil Jezus v celoti: privlačen, lep, modrook, resen, veličasten, olepšan in, verjetno celo namerno, popolnoma evropskega videza. V zadnjih nekaj letih so bili filmi o Kristusu bolj realistični, vendar celo manj učinkoviti, saj so bili okrašeni z lažno postmoderno predrznostjo, po možnosti spolne narave (na primer *Zadnja Kristusova skušnjava*), s katero so režiserji želeli začiniti evangelije, za katere so sodili, da so premalo spotakljivi. Niso videli, da so z odrekanjem ustaljenim predstavam o uporabi napravili Kristusovo trpljenje neokusno in plehko.

Ob vseh posnetih filmih, v katerih je Jezus upodobljen kot severnoevropski ideal moškega, plavalas, modrook, visok, z anglosaško obliko ličnic, se je Gibson moral odločiti za svojo upodobitev Jezusa. Upodobil ga je kot lepega, visokega in mišičastega moškega, temnih las in oči, ogorele polti, s precej dolgim obrazom. Tako Gibsonov Kristus, drugače od Pasolinijevega ali Zeffirellijevga, odstopa od svečane, klasične podobe Odrešenika ter bolj spominja na nekdanj zelo razširjeno motiviko »svetega obličja«, z okrvavljenimi očmi, trpečim pogledom in razmesarjenim telesom. Ta ikonografija, ki je bila v srednjem veku v severni Evropi zelo razširjena, ima svoje korenine v t. i. Veronikinem potnem prtju in torinskem prtju. Mistika žrtvovanega jagnjeta predstavlja vrhunec umetnosti in vere, kjer pride do spojitve krvave daritve in svete maše, kar je pri Gibsonu še kako očitno.

Tudi Gibson, kot večina filmov o Jezusu, Odrešenika ne obleče v tipično judovsko obleko, ki ima rob (obšiv) z resicami (tzitzit), vezanimi na vogalu v čopke; spominjal naj bi na Božje zapovedi. O tem, da je bil Jezus tako oblečen, poročajo tudi evangelisti (prim. Mt 9,20; 14,36; Mr 6,56; Lk 8,44). Poleg tega manjka tudi judovsko pokrivalo – kippa. Tako je namreč oblečen Simon iz Cirenene.

Tako kot drugi režiserji (Pasolini in Zeffirelli) tudi Gibson film navdihne z lastno umetniško občutljivostjo do upodobljene svetopisemske zgodbe in ravno njegov pogled na dogodke ta film močno loči od ostalih s podobno ali enako vsebino, v čemer je Gibson resnično edinstven. Vendar pa on prav s posnemanjem ikonografije izkazuje čast tudi predhodnim filmom o Jezusu. Tako je del filma posnel v italijanskem mestu Matera, kjer je Pasolini že leta 1964 posnel *Evangelij po Mateju*. Z vidika likov pa sta Pilat in stotnik pod križem kot dvojnika iz filma *Največja zgodba vseh časov*. Izredna izpostavitve Kajfa pri prizoru križanja (česar seveda ne najdemo v evangelijih) pa se zdi kot reprodukcija detajla iz slovečega filma *Kralj kraljev*. Enako lahko trdimo tudi za prizor, v katerem Veronika Jezusu ponudi čašo vode, kar smo že videli v filmu *Ben Hur*, le da so tam vojaki moškemu onemogočili, da bi izkazal dejanje usmiljenja.

Na DVD izdaji filma *The Passion of the Christ – Director's Edition* (2007) je med dodatnim materialom v rubriki izbranih prizorov objavljen tudi izpuščen prizor Pilat (Pilate). V njem je prikazano, kako Pilat obsodi Jezusa na smrt, nato pa na leseno tablo v latinščini in aramejščini napiše razglas o njegovi krivdi, na kar se odzovejo Kajfa in njegovi pristaši, Pilat pa jih zavrne: »Kar sem pisal, sem pisal.« Izrezani prizor se ikonografsko navezuje na prvi zvočni kristološki film *Golgota (Golgotha)* iz leta 1935, kjer je ta motiv kronološko prikazan na enak način, četudi ga evangelijska poročila umeščajo v čas, ko je Jezus že visel na križu.

Mnogi znani filmski režiserji so želeli ujeti na platno največjo zgodbo, kar jih pozna človeštvo. Francu Zeffirelliju je to zelo dobro uspelo v filmu *Jezus iz Nazareta*. Toda nobeden od filmov o Kristusovem trpljenju Jezusovih zadnjih dvanajst ur ne prikaže tako kot Gibsonov. *Kristusov pasijon* je tako dobeseden in ima takšno moč, da skoči iz platna, prime gledalca za ovratnik, ga strese in kriči: »Glej! Takšen je greh!«

Prav tako je tudi po tehnični plati to delo vrhunske kakovosti, tako da starejši filmi v primerjavi z njim delujejo skromno in arhaično. Gibson je v tem filmu združil izjemno svetlobo, izkušeno fotografijo, čudovite kostume, neverjetne scene, neverjetno prepričljivo ličenje ter dialoge profesionalcev; vodil jih je kot izvrsten režiser, ki je poleg tega še dober igralec.

GIBSONOV JEZUS

Prikaz Jezusovega obraza potrjuje versko resnico o učlovečenju. Ko je Bog postal človek, je imel tudi določen obraz: resnično telo in resničen obraz, edinstveno njegov. Dejstvo je, da ne vemo, kakšen je Jezus dejansko bil. Tisto, kar nas morda privede najbliže njegovi podobi, je slavni torinski prt. Tako naj bi Gibsonov Kristus ustrezal prav tej podobi na prt, na katerem je upodobljen

bolj podolgovat obraz s potezami, ki so značilne za večino filmov o Kristusu. To potrjuje tudi režiser: »Zanimivo je, da maska, rane in obraz – vse odseva torinski prt. Če pogledate njegov obraz, je videti kot obraz na torinskem prtu.«¹⁸⁷

188

Če naj bi bil torej James Caviezel čim bolj podoben splošnim predstavam o Jezusu, so njegovo masko ustvarili po podobi torinskega prta tako, da so mu ustvarili umeten nos ter višje čelo, njegove modre oči pa so digitalno pobarvali v rjave. Režiserjeva želja je bila: »Ves čas sem nameraval, da bomo obarvali njegove oči rjavo. Zdi se mi, kot da je nekakšna zgodovinska nujnost, da vsak Jezusa ustvari kot modrookega moškega, kajne. Jaz pa sem si mislil: ‚Ne želim tega narediti tako.‘ Verjetno tudi dejansko ni bil tak. Ne, najbrž ni bil. Obarvanje je bilo lahko, čeprav ima James modre oči.«¹⁸⁹

Turinski prt – izrez.

Kristusov pasijon – Jezus.

Ko je bil glavni igralec Caviezel na snemanju v popolni maski trpečega Kristusa, se je srečeval s tremi vrstami reakcij ljudi: nekateri so bili do njegovega »Jezusovega« videza ravnodušni, tako kot mnoge Jezus v resnici sploh ne zanima; drugi so se smejali, saj se jim je zdelo smešno, da naokoli hodi prebičan človek; nekateri pa so ob njem postali sočutni in to izražali s spodbudnimi besedami ali celo objemi. Caviezel meni, da je Jezus v resnici doživljal enake odzive pri ljudeh kot on.

Igranje Jezusa je za igralca gotovo ena najtežjih vlog. Zato so igralci, ki sprejmejo igranje te vloge, resnično v neugodnem položaju, saj so zahteve vloge praktično nemogoče izvedljive. Vendar James Caviezel to dobro izpelje. Medtem ko Jezusovo zobovje verjetno ni bilo tako popolno in bleščeče belo, kot je njegovo, pa je Caviezelu kljub temu treba priznati vse spoštovanje za to, da se skuša tako

¹⁸⁷ Deschanel, Gibson in Wright 2007.

¹⁸⁸ James Caviezel Turinski prt – izrez. – *Kristusov pasijon*: Jezus.

¹⁸⁹ Deschanel, Gibson in Wright 2007.

približati vlogi Jezusa, kot se ni še nihče, ki jo je do sedaj igral. Tega seveda ni lahko izpeljati, ne da bi se pri tem v vlogo vsiljevala igralčeva osebnost. Caviezel izraža popolnoma prepričljivo in učinkovito, da Kristus potrpežljivo in voljno prenaša trpljenje in smrt, v pokorščini svojemu Očetu z namenom, da zadosti za nepokorščino greha.

So pa tudi kritiki, ki Caviezelu očitajo, da je nastopil dokaj enodimenzionalno in je upodobil pravzaprav verjetno najmanj izdelan lik Jezusa glede na vse dosedanje filme. Dejansko je minimalna dodelanost likov ustvarjena z namenom, da bi film učinkoval tako, kot učinkujejo umetniške slike z versko vsebino. Drugače od bogato izdelanega Zeffirellijevega *Jezusa iz Nazareta*, ki učinkuje kot nekakšna vizualna dekoracija evangelijske pripovedi, Gibson gledalca pritegne v film, če je seveda tudi on za to pripravljen. Filmu ne dominirajo igralci, ampak téma. Osebnost igralcev je popolnoma pogreznjena v lik, kar je še posebej očitno pri Caviezelu. Ni film v njihovi službi, ampak so oni v službi filma, zato postajajo prosojni, da se lahko prek njih izrazijo skrivnosti vere; sploh Caviezlova osebnost se ne izraža prek Jezusove vloge. Vrnitve v preteklost (flashbacki) Jezusa sicer prikazujejo kot umirjenega in miroljubnega, vendar so prekratke, da bi razkrile njegov značaj. Verjetno sta Gibson in Caviezel namerno ustvarila Jezusa kot brezizraznega, da bi s tem omogočila gledalcem, da Jezusov lik sami do konca izdelajo s svojim doživljanjem in verovanjem. Nenazadnje lahko verjamemo samemu Caviezelu, ki je o svoji interpretaciji Kristusa dejal: »Ne želim, da bi ljudje videli mene; želim si, da bi ljudje videli Jezusa.« A da je lahko prišel do tega, je molil rožni venec, prejemal zakrament pokore, vsak dan hodil k maši. Posebej milostno pa je doživljal evharistijo: »Kadar sem prejel obhajilo, sem čutil, da sem bolj v Kristusu.«¹⁹⁰ Pri tem se je Gibson spomnil opozorila Fra Angelica, bl. Janeza iz Fiesol: »Če naj bi upodobil Kristusa, moram živeti s Kristusom.«

GIBSONOVO KRIŽANJE

Eden najbolj problematičnih elementov v filmu je gotovo križ, na katerem je bil Jezus križan. Prvi problem je že v tem, da je bil od treh, ki so križani, samo Jezus bičan, čeprav je bilo bičanje pred samim križanjem ustaljena praksa. Poleg tega oba razbojnika nosita zgolj prečni tram križa, kar je seveda zgodovinsko bolj točno, medtem ko mora Jezus nositi celoten križ. Pri tem se režiser izgovarja na krščansko tradicijo upodabljanja celotnega križa in prav zato naj bi se tudi sam, iz spoštovanja do tradicije, odločil za to potezo. Poleg tega pa, če bi Jezus nosil zgolj prečni drog, ne bi mogli tako dobro prikazati Simonove

¹⁹⁰ Jim Caviezel Tells ... 2004.

pomoči na križevem potu ter uprizoriti »akrobacij« s križem na Kalvariji, ki so jih vnesli v film na osnovi zapiskov mističnih doživetij Marije de Agreda. V tem elementu režiser prestopi okvire realnosti: če se po eni strani nadvse trudi, da bi vse prikazal čim bolj verodostojno, s križem prekorači mejo. Že zdrav in fizično krepak odrasel moški bi z velikim naporom nosil celoten križ. Skoraj do smrti prebičani Jezus pa tega preprosto ne bi zmozel in bi že prečni tram, s svojimi od dvaindvajset do petinštirideset kilogrami, predstavljal veliko trpljenje.

Ker pa mnogo del krščanske umetnosti v zadnjem tisočletju prikazuje Kristusa, ki nosi celoten križ, se je režiser odločil, da bo tudi on to prikazal na enak način ter tako uporabil predstavo, ki je gledalcu že poznana. V svoj zagovor pojasnjuje, da »dejansko nihče ne ve zagotovo, toda morda je nosil le prečni tram. A že samo ta je bil dovolj težak in je predstavljal veliko breme. Vendar je klasična upodobitev celoten rimski križ, zato sem se tudi odločil zanjo.«¹⁹¹ Gibson se je torej navdihoval pri krščanski umetniški tradiciji: Jezus nosi celoten križ, z žebli je pribit na križ skozi dlani (in ne skozi zapestje), križu pa je dodan opornik za noge. Gibsonova odločitev za upodobitev celotnega križa, in ne le prečnega trama, dejansko izvira iz modela protireformacijskih upodobitev, katerih namen je bil razširjanje občutkov usmiljenja, kar ustreza tudi Gibsonovi interpretaciji *Kristusovega pasijona* kot daritve.

Zagovorniki tovrstne upodobitve dvomijo o znanstvenih ugotovitvah. Toda ti razlogi so bolj teološke in pietistične kot zgodovinske narave, četudi navedejo, da naj bi se večina sodobnih znanstvenikov ne strinjala glede vprašanja o obliki križa. Vprašljivo naj bi tudi bilo, ali so Rimljani na Kalvariji res postavili lesene drogeve ter da so obsojenci morali na morišče prinesiti le prečni tram, na katerega so bili pribiti in dvignjeni na pokončni drog. Če naj bi to držalo, potem je Kristus nesel na Kalvarijo le prečni tram, na katerega je bil privezan. Film je ta način upodobil pri obeh razbojnikih, medtem ko pri Jezusu ostaja zvest ustaljeni ikonografiji, zato Jezus nosi celoten križ. Dva nagiba sta vodila k tej odločitvi: eden je ta, da je Emmerichova imela videnje celotnega križa. Še pomembnejši razlog pa je ta, da so ustvarjalci filma želeli ostati v povezanosti s krščansko ikonografsko tradicijo, ki je del naše skupne zavesti, in bi potemtakem upodobitev Kristusa samo s prečnim brunom na križevem potu predstavljala prekinitev s to tradicijo in ustaljenimi podobami ter predstavami. Križ v filmu je tako težek, da ga celo Simon težko nosi. Jezus je po bičanju tako izmučen, da s takim križem dejansko ne bi zmozel niti koraka. In vendar gledalci ob izredni Caviezelovi igri, v kateri je popolna oslabeledost združena s popolno odločnostjo, sprejmejo tudi to možnost, da Jezus nekaj časa nosi iz-

¹⁹¹ Deschanel, Gibson in Wright 2007.

redno težek križ, kljub skrajni izmučenosti in izgubi krvi. V takšni upodobitvi križa pa se skriva tudi teološki pomen. Ne le, da je križ sam neizmerno težek, resnično težo pravzaprav predstavljajo naši grehi, ki jih Jezus nosi na lesu križa. To, da je Jezusov križ več kot dvakrat težji od klad obeh razbojnikov, ima tudi teološki pomen: razbojnika sta morala nositi le težo lastnih grehov, Jezus pa je nosil mnogo večje breme grehov vseh ljudi.

FILMSKI KRIŽEV POT

Ljudska pobožnost molitve križevega pota izvira iz Svete dežele. Kraji Kristusovega trpljenja so bili že od Konstantinove dobe naprej cilji romanja. Tako je bila tudi Via Dolorosa v Jeruzalemu z vso spoštljivostjo zaznamovana že v tem obdobju (čeprav se njeno poimenovanje pojavlja šele od 6. stoletja dalje). V 5. stoletju so v bolonjskem samostanu svetega Štefana zgradili vrsto povezanih kapel, v katerih so bila prikazana najpomembnejša svetišča v Jeruzalemu. Verjetno se je prav od tod razvil sistem t. i. postaj, kakršnega poznamo danes pri križevem potu. Širjenje pobožnosti se je dejansko začelo v 14. stoletju s frančiškani, ki so v oskrbo prejeli kraje v Sveti deželi. Toda šele od 15. stoletja dalje smemo dejansko govoriti o pobožnosti križevega pota. V 15. in 16. stoletju so se po Evropi začele pojavljati različne reprodukcije svetih krajev s postajami trpljenja. Poimenovanja teh in njihovo število pa je bilo zelo raznoliko in je težko določiti, kdaj se je dokončno uveljavila oblika s štirinajstimi postajami, kakršno poznamo danes. Dejstvo je, da sedanja oblika izvira iz pobožnosti, ki so se oblikovale v Evropi in ne iz Jeruzalema. Križevi poti so bili postavljeni izključno na prostem. Šele v 18. stoletju je bilo dano dovoljenje, da se jih sme postavljati tudi v cerkvah. V tem obdobju je frančiškan, sveti Leonard Portomavriški (1676–1751) še posebej spodbujal in priporočal uvajanje pobožnosti križevega pota in tako po raznih italijanskih krajih blagoslovil kar 576 novih križevih potov.

Dejstvo pa je, da obstoječa oblika križevega pota vsebuje nekatere postaje, ki nimajo svetopisemskih temeljev. Šesta postaja z Veroniko celo izvira iz nabožnih pripovedk zgodnjega srednjega veka. Sicer pa so nesvetopisemske vse tri postaje, ki prikazujejo Jezusov padec pod križem, četrta postaja, ko Jezus sreča svojo mater Marijo, šesta postaja o Veroniki in njenem potnem prtu ter polovica trinajste, ko mrtvega Jezusa položijo v Marijino naročje.

Vse to skuša prikazati tudi Gibson: od Pilatove obsodbe, sprejetja križa, treh padcev, srečanja z Marijo, Simona iz Cirene, Veronike, jeruzalemskih žen, slačenja, pribijanja in smrti do snemanja s križa. Pri tem pa je zanimivo, da izpusti Jezusov pokop (XIV. postaja – Jezusa položijo v grob).

Ponovno lahko vidimo, kako spet prevlada teološki, ali morda bolje rečeno »pobožnostni« vidik, nad zgodovinskim oziroma svetopisemskim. Gibsonu je bilo v siceršnji želji po čim večji avtentičnosti kljub vsemu pomembneje, da namesto na najbolj možni in verjetni zgodovinski in svetopisemski resničnosti da poudarek na pobožnosti, in sicer molitvi križevega pota. Prav zaradi tega bi lahko rekli, da se filmska pripoved bolj kot z evangeljskimi pripovedmi in pasijonskimi igrami ujema s križevim potom.

Prizori Kristusove smrti na križu spadajo med najbolj veličastne, impresivne in umetniško najbolj dodelane. Gibson namreč v vsej polnosti zaobjame največji trenutek v zgodovini človeštva – smrt Boga.

VSTAJENJE

Predzadnjemu prizoru Pietà sledi nenavadno dolga tema, ki skoraj zavede gledalca, da si misli: »Konec je.« Zgodi se lahko celo, da nekateri gledalci že začnejo vstajati. Nato pa se zaustavijo: »Hej, počakajmo malo!« Zdaj je tam luč, ki prihaja. Luč velikonočne nedelje. Ta svetloba povzema vse Janezove teme o luči, ki premaguje temò in je samo odmev na uro temè, ki je nastopila na začetku filma, ko smo bili priče boju med lučjo – mesečino, ki skuša prodreti skozi oblake v temò. Tudi na tej ravni se boj zaključi z zmago svetlobe na koncu filma, in sicer z vzajemno igro luči in sence. Tudi motiv z lanenim oblačilom z začetka filma (ki ga najdemo pri evangelistu Marku) dobi svoj odgovor na koncu, ko vidimo prazen mrtvaški prt.

Vstajenje je resnični zaključek Jezusove daritve na križu. Skrivnostno, kot je, predstavlja temeljno Kristusovo identiteto. Izziv za ustvarjalce je bil, kako v filmu prikazati ta izredni dogodek, da bo deloval prepričljivo, ob dejstvu, da noben evangelist ne opisuje Jezusovega vstajenja. Vstajenje se zgodi v skrivnosti Boga med Jezusom in Očetom, ki si ga ne moremo natančna predstavljati ali naslikati in se po svojem bistvu odteguje človeškemu izkustvu.

Ena od možnosti je bila, da bi se vstali Zveličar srečal z apostoli, kot o tem poročajo evangeliji, toda to bi bil dejansko začetek povsem nove zgodbe. Zato je docela novo idejo za prizor vstajenja predlagal Benedict Fitzgerald, ki je skupaj z Melom Gibsonom napisal scenarij za film. Zamisel se mu je porodila ob sliki Andrea del Verrocchia, mentorja Leonarda da Vincija. Slika prikazuje vstalega Kristusa, ko sedi na praznem grobu in gleda rane na svojih rokah. Prizor vstajenja, kot je prikazan v filmu, nima evangeljskih osnov, vendar ima močan filmski učinek – mešanica naravnega in nadnaravnega: sončni žarek, prt in skale ter izginjajoče telo, ki se nenadoma pojavi pred kamero. Telo, ki je bilo dve uri trpinčeno, je zdaj pred nami zdravo. To kar izzove vprašanje: ali se je pasijon res zgodil ali je bila vse skupaj samo huda nočna mora? Ko Kristus

odide skozi kader, je vse jasno, saj ostajajo temeljna znamenja njegovega trpljenja, kot dokaz darujoče se ljubezni in brezpogojnega odpuščanja.

Če sta dve uri namenjeni mučenju, slabi dve minuti (natančneje minuta in osemnajst sekund!) zadoščata, da se zavemo, da smrt nima zadnje besede. To, kar nam pokaže zadnji prizor, je delo Boga: Bog ne more umreti, toda človek lahko. Človek ne more sam od sebe vstati od mrtvih, toda Bog – človek lahko.

Nekateri komentatorji kritizirajo film, da je osredotočen na pasijon in na njegovo pomanjkljivo obravnavanje vstajenja Jezusa (kar so očitali tudi filmu *Jezus Kristus Superzvezda*). Teološko gledano ima pasijon smisel le v luči vstajenja. Ni vstajenskega jutra brez velikega petka, toda tudi ta je brez zarje velikonočnega jutra brezsmiseln. Prav zato je kratek in presenetljivo okleščen prizor vstajenja problematičen za celoten film. Ne le da je vstajenje zreducirano na nekakšno poznejšo filmsko domislico, ampak celo zmanjšuje bogastvo evangelijskih tradicij različnih povstajenskih prikazovanj, ko Jezus sreča učence in jim prinese odpuščanje, mir in upanje. Po dveh urah nasilja bi bilo takšno sporočilo vsekakor bolj primerno in dobrodošlo. Prav odsotnost tega lahko gledalce bega.

Ko Gibson občinstvo potopi v izkušnjo pasijona, pa z zgoščenim in hitrim prikazom odvaljenega kamna, prta, ki se sesede, in upodobitvijo Vstalega v profilu, ki odkoraka iz groba, ustvari vzdušje zmage, ki je začetek vstalega življenja. To so prizori, s katerimi občinstvo zapusti kino. Vstajenje, predstavljeno na kratko, je še zmeraj vrhunec pasijona.

UMETNIŠKA IN TEOLOŠKA MOČ IN SPOROČILNOST

Film je ustvarjen z neverjetno kinematografijo, odlično igro, zvestobo svetopisemskim tekstom, pozornostjo do teološkega pomena Kristusovega trpljenja in smrti ter izredno umetniško in versko občutljivostjo. Vsak prizor je ustvarjen tako, da gledalca vedno globlje in globlje vabi v Božjo skrivnost. Prav zato naj bi bil vrhunec verske umetnosti v najmočnejši umetniški zvrsti. Ko se film odvija, vse, ki so dogajanje sprva le opazovali od daleč, pritegne v osrčje zgodbe.

Film naj bi gledalcu ponujal upanje, saj namreč predstavlja največjo ljubezensko zgodbo vseh časov: ljubezen vsemogočnega Boga do njegovih najlepših in najdragocenejših stvaritev – kar je vsak izmed nas. V tem smislu ga škof Joseph Augustine Di Noia opisuje kot močno osebno versko izkušnjo in meni, da to film prinaša tudi mnogim vernikom. Odlična režija, briljantna igra in režiserjev globok duhoven vpogled v dejanski teološki pomen Kristusovega trpljenja in smrti prispevajo k neverjetni umetniški in verski občutljivosti. Vsak, ki vidi ta film – veren in neveren – se mora seznaniti z osrednjo skrivnostjo

Kristusovega pasijona in bistvom krščanstva. Tako Gibsonov film pomaga gledalcu dojeti nekaj nedoumljivega, kot to zmorejo le velika umetniška dela. Skozi celoten film je namreč močno prisoten občutek kozmične drame, katere del smo tudi mi vsi. Vsa stvar tako postane globoko osebna in nihče ne more ostati le nevtralen ali neopredeljen opazovalec teh dogodkov. Na dogajanje so vnaprej pripravljeni le Jezus, njegova mati in seveda vedno prisoten hudič. To ni film, ki bi temeljil na igri, čeprav je močna, tudi ne na tehniki, čeprav je izredna, tudi ne na kinematografiji (četudi direktor fotografije Caleb Deschanel slika z očesom umetnika) ali glasbi (četudi skladatelj John Debney z glasbo odlično podpira vsebino), ampak na moči vere. Ko to gledalec spozna, to mora spoštovati.

Vittorio Messori k temu dodaja: »Vse se spremeni, če so besede evangelija prenesene v izredno močne podobe, kjer se utelesijo v meso in kri, v osupljiva znamenja ljubezni in sovraštva.«¹⁹² V tem smislu film oznanja veselo oznanilo in želi častiti in slaviti Kristusa in njegovo odrešensko poslanstvo. Je resnično teološki v klasičnem smislu, saj je njegov stvaritelj vernik, ki želi razumeti vero, kot nam je razodeta. Klasična teologija skuša razumeti vero, čemur bi z drugimi besedami rekli umsko čaščenje. Film je teološko raziskovanje in izražanje razodetja Boga, kot prihaja v Cerkvi po Svetem pismu in svetem izročilu. Prav zato je najbolj teološko sporočilen film, ki je bil kdajkoli posnet o Jezusu. Kot spretno ustvarjen in čudovito posnet je prava paša za oči, obenem pa tudi duhovna paša. Kot grška drama tudi Gibsonov film učinkuje katarzično – gledalec sam v sebi začuti globok, vesoljni pomen dogajanja na platnu. Epske značilnosti filma skupaj z ustrežajočo filmsko glasbo dajeta gledalcu občutek univerzalnosti in veličine.

Film ni preprosto pobožna dramatizacija Kristusovega trpljenja, ampak je duhovna meditacija, celuloid je samo njen medij. Film deluje kot ikona in zato ne le posreduje vidne verske resnice, ampak pritegne vanje tudi gledalca. Želi spodbuditi, izzvati in razplamteti vero. Kot umetniško delo je gotovo eden najbolj spornih, polemičnih, presojanih in analiziranih filmov, ki je bil kdajkoli posnet. Ne glede na to, kakšne polemike in spore je zanetil, je *Kristusov pasijon* pristna verska umetnina. Konec koncev ga je treba tudi ovrednotiti kot takega. Je verska umetnina, ker je bil narejen, ne le da bi izrazil ali predstavil krščanstvo, ampak da bi slavil in poveličeval Boga. V tem smislu je neke vrste ikona. Pritegne gledalca v Resnico in kot slavne verske slike – potrjuje in spominja – gledalca lahko privede do izkustva usmiljenja.

¹⁹² Messori 2004.

Viri in literatura

- Arko, Andraž, Maksimilijan Matjaž in Miran Špelič. 2004. Brez olepševanja. *Družina*, 6. 6.
- Bartunek, John. 2005. *Inside the Passion*. West Chester: Ascension Press.
- Cunningham, Philip A. 2004. Much Will Be Required of the Person Entrusted With Much. V: *Perspectives on The Passion of the Christ*, 49–64. New York: Miramax Books.
- Deschanel, Caleb, Mel Gibson in John Wright, komentatorji. 2007. Filmmaker commentary. Na: Gibson, Mel, režiser. *The Passion of the Christ – Director's Edition*. Los Angeles: Metro-Goldwin-Mayer. DVD, 121 min.
- Exclusive Interview With Father Augustine Di Noia of the Doctrinal Congregation – Mel Gibson's »Passion«: On Review at the Vatican. 2003. <http://www.zenit.org/article-8894?l=english> (pridobljeno 8. 12. 2003).
- Father Thomas Rosica on Mel Gibson's »The Passion«. 2004. <http://www.zenit.org/article-9332?l=english> (pridobljeno 6. 2. 2004).
- Gibson, Mel, režiser. 2007a. Below the Line Panel Discussion. Na: Gibson, Mel, režija. *The Passion of the Christ – Director's Edition*. Los Angeles: Metro-Goldwin-Mayer. DVD, 100 min.
- Gibson, Mel, režiser. 2007b. By His Wounds We Are Healed. Na: Gibson, Mel, režija. *The Passion of the Christ – Director's Edition*. Los Angeles: Metro-Goldwin-Mayer. DVD, 100 min.
- Girard, René. 2005. O Kristusovem trpljenju Mela Gibsona. *Tretji dan* 34 (maj-junij): 118–122.
- Gracia, Jorge J. E. 2004. How Can We Know What God Truly Means? V: Jorge J. E. Gracia, ur. *Mel Gibson's Passion and Philosophy*, 137–150. Chicago: Open Court.
- Jim Caviezel Tells of Meeting With Pope. 2004. <http://www.zenit.org/article-9649?l=english> (pridobljeno 16. 3. 2004).
- Kastelec, Jernej. 2010. Ko film postane pričevanje. *Tretji dan* 39 (januar-februar): 68–76.
- Korošak, Bruno, Branko Lušina. 2003. *Eseji o križih in križevih potih*. Nova Gorica: Založba Branko.
- Krašovec, Jože. 2004. Odzivi na Kristusov pasijon. *Delo*, 19. 6., Sobotna priloga.
- Lev, Elizabeth. 2003. Mel Gibson's Ultimate Hero Movie. <http://www.zenit.org/article-8913?l=english> (pridobljeno 10. 12. 2003).
- Malone, Peter. 2004. World Catholic Association for Communication Analyzes »The Passion«. <http://www.zenit.org/article-9459?l=english> (pridobljeno 22. 2. 2004).
- Martin, James. 2004. The Last Station. V: *Perspectives on The Passion of the Christ*, 95–110. New York: Miramax Books.
- Messori, Vittorio. 2004. A Passion of Violence and Love. <http://www.zenit.org/article-9424?l=english> (pridobljeno 18. 2. 2004).
- Migliorino Miller, Monica. 2005. *The Theology of The Passion of the Christ*. New York: Society of St. Paul.
- Minarik, Thomas. 2004. The Passion: A Movie Review. http://www.deoomnisgloria.com/archives/2004/01/the_passion_a_m.html (pridobljeno 28. 12. 2006).
- Pell, George. 2004. It Is Strong Meat. <http://www.zenit.org/article-9480?l=english> (pridobljeno 24. 2. 2004).
- Pogačnik, Marjan. 2004. Priložnost za dialog. *Božje okolje* (Ljubljana), 3/2004, 33.
- Ratzinger, Joseph. 2011. *Jezus iz Nazareta – 2. del*. Ljubljana: Družina.

- Reinhartz, Adele. 2004. Jesus of Hollywood. v: 2004. V: *Perspectives on The Passion of the Christ*, 165–180. New York: Miramax Books.
- Thomas, Allen, Marcellino D'Ambrosio, Matthew Pinto, Paul Thigpen in Mark Shea. 2004. *Kristusov pasijon – 100 vprašanj o Kristusovem pasijonu*. Ljubljana: Družina.
- Ušeničnik, Aleš. 1940. *Izbrani spisi II*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna.
- Viganò, Dario Edoardo. 2005. *Jezus in filmska kamera*. Ljubljana: Župnijski zavod Dravlje.
- Villagrasa, Jesús. 2004. »The Passion« as Christian Artwork. [Http://www.zenit.org/article-17472?l=english](http://www.zenit.org/article-17472?l=english) (pridobljeno 27. 3. 2004).

Jure Ferlan

ŠTEFAN ŠUBIC KOT USTVARJALEC LIKOVNIH DEL S PASIJONSKO VSEBINO

Ob 200-letnici rojstva

Od rojstva podobarja in slikarja samouka Štefana Šubica je 22. decembra 2020 minilo 200 let. Rodil se je v Hotovlji številka 4, mlinarju Pavlu (Hotovlja 1772–Hotovlja 1847) in njegovi ženi Mariji, rojeni Demšar. Umrl je v Poljanah nad Škofjo Loko 9. junija 1884. Z likovnim svetom se je srečal že v domači hiši, oče se je poleg mlinarstva ukvarjal tudi s podobarstvom. Osnovno šolo je obiskoval v bližnjih Poljanah. Po zaključenem šolanju se je začel pri očetu resneje učiti podobarstva, nato je odšel v uk k Janezu Groharju starejšemu (Zgornja Sorica 1782–Zgornja Sorica 1852) v Železnike.¹⁹³ Obvladal je vse glavne podobarske tehnike: slikanje v olju na platno, figuralno in dekorativno rezbarstvo, pozlatarstvo, fresko tehniko ter slikanje na steklo.

Sprva je ustvarjal v domači hiši v Hotovlji, skupaj z bratoma Blažem in Janezom.¹⁹⁴ Leta 1844 se je priženil v Poljane, k hiši, kjer se je po domače reklo Pod skalo, po priimku tedanjega lastnika tudi Pri Kisovcu.¹⁹⁵ Kasneje je hiša dobila ime Pri Štefanu; danes se imenuje Kulturni center slikarjev Šubic. Tu je razvil eno pomembnejših podobarskih delavnic na Slovenskem, naročila so bila predvsem cerkvena. Pri delu so mu pomagali vsi sinovi: Valentin, Pavle, Alojzij, posebej pa sta s svojim talentom izstopala Janez (Poljane 1850–Kaiserslautern 1889) in Jurij (Poljane 1855–Leipzig 1890). Oče je poskrbel za njuno akademsko izobrazbo, ki sta jo dosegla v tujini, tam tudi ustvarjala in postala pomembna predstavnika slovenskega slikarstva druge polovice 19. stoletja.

Štefan se je v svojih delih zgledoval po renesančnih in baročnih mojstrih, nanj je imela vpliv tudi nazarenska umetnost slikarja Janeza Wolfa. V svoji delavnici, ki je ustvarila obsežen opus, je zaposloval veliko število pomočnikov, pri njem so se učili številni bolj ali manj znani podobarji in slikarji, med njimi za kratek čas tudi Ivan Grohar.¹⁹⁶ Pod dela iz svoje delavnice se je Štefan rad podpisoval,

¹⁹³ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi674878/>, dostop 1. 2. 2021.

¹⁹⁴ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi674878/>, dostop 1. 2. 2021.

¹⁹⁵ Maruša Gantar: Štefan Šubic, v: *Vaščan*, glasilo Krajevne skupnosti Poljane, letnik 40, št. 121, december 2014, str. 35.

¹⁹⁶ Ivan Sedej: Podobarstvo na Loškem ozemlju v 19. stoletju, v: *Loški razgledi* 8, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka, 1961, str. 93.

a je pogosto vprašanje, v kolikšni meri so v celoti njegova, koliko pa so naredile roke pomočnikov. Kadar se je z naročilom mudilo, so pomagali tudi nekateri sorodniki in sorodnice. Za cerkvene potrebe so izdelovali kipe, oltarje, rezljane stranice cerkvenih klopi, oltarne in banderske slike, križeve pote, kulisne Božje grobove, stenske poslikave v fresko tehniki ter različne druge cerkvene predmete. Izdelke Šubičeve podobarske delavnice najdemo v glavnem na Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem, nekaj še na Štajerskem in Primorskem. Posamezne izdelke je pošiljal tudi v tujino. Poleg ustvarjanja novih izdelkov je Štefan s sodelavci veliko obnavljal starejša cerkvena dela, predvsem lesene baročne oltarje. S tem je, ne vedoč, postal neke vrste restavrator, saj v njegovem času tega izraza v slovenskem okolju niso uporabljali. Sam se je marsikje podpisal kot »malar in piltauer«.¹⁹⁷

Za lažjo predstavo o njegovem opusu bežno preletimo nekaj tipičnih del Štefanove podobarske delavnice, ki ponazarjajo Kristusovo trpljenje in značilno ikonografijo, povezano z njim.

Eno monumentalnejših poslikav s pasijonsko vsebino je ustvaril leta 1869 v romarski cerkvi Svetega Križa na 856 m visoki Križni gori nad Ložem, ki se nahaja med Cerkniškim in Loškim poljem, od koder je izjemen razgled po vsej Notranjski. Baročna cerkev s samostojnim zvonikom, ki ji bočni kapeli dajeta obliko latinskega križa, je bila zgrajena sredi 18. stoletja pod vodstvom Andreja Telbana, župnika iz Starega trga pri Ložu.¹⁹⁸ Ta je dal ob poti do cerkve zgraditi tudi kapele križevega pota in kalvarijo in tako oblikoval pravi romarski kompleks. Cerkev slovi po ciklu pasijonskih oltarnih slik enega najpomembnejših slovenskih baročnih slikarjev Fortunata Berganta. Tu je nastala znamenita pesmarica *Romarske bukvize*, ki jo je leta 1757 izdal Filip Jakob Repež, organist iz Starega trga pri Ložu, v njej pa povečuje božjo pot k Svetemu Križu.¹⁹⁹ V to cerkev sta leta 1869, dobro stoletje po njenem nastanku, prišla Štefan in njegov sin Janez ter v fresko tehniki poslikala obok in luneti prezbiterija. Ikonografska vsebina te poslikave se nanaša na češčenje Svetega Križa. Na sredi svoda je na zlatorumenem ozadju upodobljen lesen križ, z luknjami na mestih, kjer je bil z žebli pribit Kristus, kar likovno predstavlja poveličanje križa kot simbola odrešenja. Križ častijo trume angelov v skupinah, spodnja piha v trombe na vse štiri strani neba, zgoraj pa skupinica golih putov drži predmete Kristusovega trpljenja. Ti predmeti so prisotni tudi v dekorativnem okviru na slavlolu. V levi luneti je svetopisemski prizor Mojzesa s kačo na stebru kot predpodobo Križa, v desni pa prizor prikazanja Svetega Križa pri Milvijskem mostu v Rimu cesarju Konstantinu Velikemu.

¹⁹⁷ Germanizma, ki pomenita: slikar in kipar.

¹⁹⁸ Janez Kebe: *Križna gora nad Ložem*, Župnijski urad Stari trg pri Ložu, Ljubljana 1987, str. 30 in 33.

¹⁹⁹ Kebe, str. 69–75.

Freski v lunetah sta močno poškodovani zaradi zamakanja strehe v preteklosti. Štefan se je skupaj s sinom Janezom in naročnikom, takratnim starotrškim župnikom Jurijem Križajem, ovekovečil z napisom na slavlolu, ki priča, da sta s sinom obnovila tudi baročni glavni oltar.

Glavni oltar cerkve na Križni gori sta prenovila Štefan in Janez Šubic leta 1869. Foto Jure Ferlan.

Janez je kasneje poslikal še oboka in stene stranskih kapel. V kapeli Bičanega Zveličarja je upodobil naslednje prizore: Helena najde Sveti Križ, Cesar Heraklij reši Sveti Križ iz rok Perzijcev (povišanje Svetega Križa), Žene pri grobu in Pogled na Kalvarijo. V kapeli Žalostne Matere Božje je upodobil prizore iz Jezusovega otroštva.²⁰⁰

Poslikava prezbiterija na Križni gori nad Ložem. Foto Jure Ferlan.

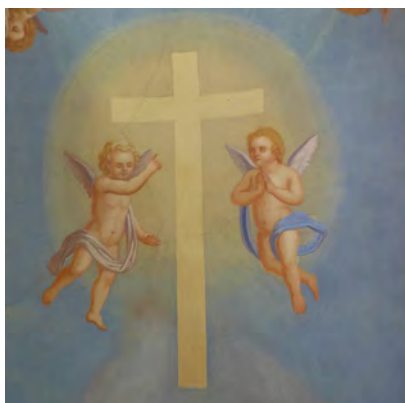
Napis na slavaloku cerkve sv. Križa na Križni gori nad Ložem, ki prča o poslikavi in restavriranju glavnega oltarja, ki sta ga izvedla Štefan in Janez Šubic. Foto Jure Ferlan.

²⁰⁰ Kebe, str. 42.

Štefanova delavnica je s fresko poslikavo opremila²⁰¹ najstarejši še ohranjeni Božji grob v Škofji Loki, v cerkvi Svetega Križa na Hribcu. V dvodelni podzemni kapeli so na obokih in stenah prizori Polaganje v grob, Vstajenje, Kronanje s trnjem in Arma Christi. Na stropu manjšega dela kapele, posvečene Bičanemu Zveličarju, angeli častijo rumeno žareč križ na sinje modrem nebu.

Poslikava sten in obokov podzemne kapele Božjega groba v p. c. sv. Križa na Hribcu je delo Šubičeve delavnice. Foto Jure Ferlan.

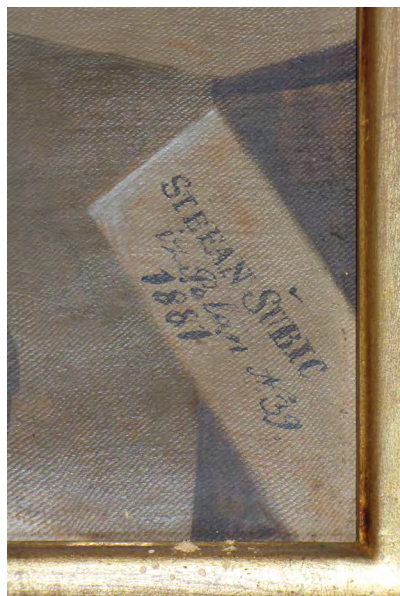
Angeli častijo Sveti Križ, Šubičeva delavnica, p. c. sv. Križa, Hribec. Foto Jure Ferlan.

²⁰¹ Gantar, str. 35.

Lepo ohranjen je križev pot v župnijski cerkvi sv. Urha v Leskovici, ki ga je Štefan izdelal leta 1881, in sicer po predlogi avstrijskega slikarja Josepha von Führicha (1800–1876).²⁰² Führichov Križev pot je cerkvena avtoriteta postavljala kot zgled, zato je doživel številne kopije, tudi v Sloveniji jih je zelo veliko. Z njimi so po župnijskih cerkvah nadomeščali starejše križeve pote in jih v po navadi predstavljali v podružnične cerkve.

Štefan Šubic, 14. postaja križevega pota, ž. c. sv. Urha v Leskovici. Foto Jure Ferlan.

Štefanov podpis na 14. postaji križevega pota v ž. c. sv. Urha v Leskovici. Foto Jure Ferlan.

V cerkvi sv. Urbana na Gorenji Dobravi je podpisan na drugi postaji križevega pota. Narejena je še po stari predlogi, ki je bila zelo značilna za barok. Ni povsem jasno, ali jo je le preslikal ali naredil na novo, saj je, vsaj večji del tega križevega pota, sicer pripisan (škofje)loškemu slikarju Janezu Antonu Tušku (1725–1798).²⁰³ Danes je to težko potrditi, saj je večina slik tako propadla, da so le delno rekonstruirane. Križeve pote so v preteklosti obnavljali tudi tako, da so z novimi včasih nadomestili le nekaj postaj.²⁰⁴

²⁰² Jure Ferlan: Umetnostnozgodovinski opis cerkve sv. Urha, v: *Naših 500 pomladi pod varstvom sv. Urha*, zbornik ob 500-letnici posvetitve župnijske cerkve sv. Urha v Leskovici, župnija Leskovica in Občina Gorenja vas-Poljane, Leskovica, 2017.

²⁰³ Štukl France: Janez Anton Tušek (1725–1798), v: *Loški razgledi* 20, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka, 1970, str. 150.

²⁰⁴ Za prijazen sugestijo se zahvaljujem Bernardi Jesenko Filipič, dokumentalistki ZVKDS.

2. postaja križevega pota v p. c. sv. Urbana na Gorenji Dobravi. Foto Jure Ferlan.

Štefanov podpis na 2. postaji križevega pota, p. c. sv. Urbana na Gorenji Dobravi. Foto Jure Ferlan.

Za zaključek se ustavimo še v župnijski cerkvi sv. Antona Puščavnika v *Železnikih*, kjer v velikonočnem času postavijo velik kulisni Božji grob, ki je lep primerek teh grobov. Štefan ga je leta 1856 izdelal še za staro župnijsko cerkev, ki je stala na mestu današnje.²⁰⁵ Po poškodbah ob poplavih leta 2007 je bil strokovno restavriran v restavratorskem centru ZVKDS v Ljubljani²⁰⁶ in predstavlja eno bolje ohranjenih del te delavnice. V smislu gledaliških kulis ga sestavlja več lesenih lokov, poslikanih z arhitekturo, svetopisemskimi pasijonskimi prizori in orientalskim rastlinjem. Kulise, sestavljene iz ujemajočih se manjših delov, dajo sceni globino, dodatno pa jo poživljajo lesene figure rimskih vojakov in svetopisemskih žena. Celota gledalca sugestivno nagovarja, da se v mislih in duhu prestavi v Jeruzalem v čas velikega petka in sobote.

²⁰⁵ *Varstvo spomenikov* 46, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana, 2010.

²⁰⁶ *Varstvo spomenikov* 46, str. 423 in 424.

Kulisni Božji grob v ž. c. sv. Antona Puščavnika v Železnikih. Foto Jure Ferlan.

Gregor Čušin

ŽIVLJENJE PA NI TEATER. ŽIVLJENJE JE KRIŽEV POT.

Pred več kot letom dni sem velikim zanimanjem prebral, da se Prešernovo gledališče iz Kranja loteva uprizoritve Škofjeloškega pasijona. Po poskusu s Svetim Pismom (Biblija, prvi poskus, SNG Drama Ljubljana, sezona 2016/2017), ki – vsaj za moj okus – ni bil niti poskus, ampak je ostal na ravni eksperimenta, če razumete odtenek razlike v uporabi besede, me nikakor ni začudilo, da se je režiser Lorenci lotil še Pasijona.

In priznam, da sem se že vnaprej odločil, da mi predstava ne bo všeč.

Pravilnost moje »odločitve« je potrdil še stavek, ki ga je na tiskovni konferenci ob najavi premiere izrekla umetniška voditeljica Prešernovega gledališča, da so »ustvarjalci zadeli samo bistvo Pasijona«!

Ker sem tudi sam dolga leta pripadal teatru in torej od blizu poznam ljudi, ki ga ustvarjajo, in ker osebno poznam tudi večino ustvarjalcev »Kranjskega Pasijona«, sem seveda mirno zaključil, da so do »bistva Pasijona« prišli tako, da so bistvo – Kristusa/Boga – iz njega odstranili. Tega seveda niso storili iz neke načrtne zlobe, ampak iz pragmatičnega spoznanja, do katerega so v svojih življenjih prišli, da Boga ni. Vsaj ne takega, kot nam ga ponujata in slikata krščanstvo in Cerkev. Uprizoritve so se lotili z vso iskreno umetniško ustvarjalnostjo, a izpraznjeno dušo. Morda celo brez nje. Ne brez duha, da smo si na jasnem, a brez dvoma brez Duha.

Korona in z njo povezani ukrepi so mi preprečili ogled predstave, lahko sem le gledal fotografije, kratek filmski napovednik in bral kritike, iz česar sem si seveda ustvaril neko svoje mnenje. Vendar prestave dejansko nisem videl, zato je seveda ne bom komentiral, še manj ocenjeval ali celo kritiziral.

Ko sem v pripravi na tale zapis še enkrat prebral besede, izrečene pred premiero na tiskovni konferenci, me je zadelo, da je mojim igralskim kolegom morda celo res uspelo. Zadeti bistvo pasijona, namreč. A se tega verjetno sploh ne zavedajo. Kot tega verjetno sploh niso hoteli. Vsaj ne na tak način.

»Besedilo je srhljiv prikaz današnjega časa in je, čeprav je staro tristo let, popolnoma razumljivo, ne glede na arhaični jezik, saj govori o problemih, ki zadevajo vse nas. /.../ Zdi se mi, da se je ekipa približala srži, samemu bistvu Škofjeloškega pasijona, ki je bilo leta in leta prikrito. To je freska človeškega

trpljenja in uprizoritev, v kateri božji Sin dobesedno postane sin človekov. Gre za izjemen dosežek ekipe in mislim, da gre za predstavo, ki bo vsakogar zadela v srce,« se glasi zapis v članku.

Preberite citat še enkrat. Pa še enkrat. Pa še in še ... toliko časa, da boste dojeli, da so igralci, glumači, umetniki prišli do spoznanja, da je Božji Sin postal človek! Da je Bog oblekel našo človeškost in prevzel vse, kar je človeškega – tudi trpljenje! Da nam je tako pokazal, kako naj našo človeškost – tudi trpljenje – živimo na božji način. In ja, strinjam se, to nam je bilo leta in leta prikrito. Tega se ljudje, žal tudi mnogi verni in pobožni, sploh ne zavedajo. In zato – trpijo!

10. postaja križevega pota. Ilustracija Agate Pavlovec za zgodbo *Janez, učenec, ki ga je ljubil* v knjigi *ViTā dolorosa*.

Pasijon ni trpljenje! Pasijon je darovanje! Pasijon je ljubezen!

Darovanje je smisel trpljenja. Če pa trpljenju odvzameš smisel, postane nesmiselno.

Post brez ljubezni je zgolj asketska vaja: koliko časa zmorem brez hrane in pijače, koliko časa zmorem brez kave, alkohola ali čokolade, koliko časa zdržim brez televizije, telefona in računalnika ... Svojo moč dokazujem sebi, svetu in Bogu. A ko premagujem samega sebe, sem na koncu vedno sam tudi poražen. Če pa hrano in pijačo, ki sem se ji odpovedal, podarim nekomu, ki strada ... če denar, ki bi ga sicer zapravil za kavo, alkohol in čokolado, podarim nekomu, ki nima ... če čas, ki ga ne zapravim s televizijo, telefonom in računalnikom podarim nekomu, ki me potrebuje ... če ljubim, vedno zmagam!

Trpljenje brez ljubezni je muka. Je tekma v dokazovanju visokega praga bolečine in stopnji herojstva. A krščanstvo ne pozna herojev – le svetnike. Krščanstvo ne pozna mučenikov – le mučence. Krščanstvo ne pozna tekmovanja – le zmagovalce. Ker ljubezen vedno zmaga!

»Nihče nima večje ljubezni, kot je ta, da dá življenje za svoje prijatelje!« (Jn 15, 13)

Nikoli nisem razumel tega stavka. Potem pa je kmalu po poroki žena zbolela, padala v hudo depresijo, ki so jo spremljali vsakodnevni napadi tesnobe in strahu. Skupaj sva se pogrezala v vse hujšo bolečino in temo. Trpela sva. Ko pa sva začela bolezen darovati, ko sva, čisto konkretno, svoje vsakodnevno trpljenje, bolečino in strah darovala konkretnim osebam v najini bližini, sva stopila na pot ljubezni ... in odrešitve.

Če Pasijonu odvzameš bistvo – Kristusa/Boga – dobiš uprizoritev. Predstavo. Teater. Dober ali slab, odvisno od režiserja in ekipe.

Če pa razumeš bistvo Pasijona, če torej razumeš smisel trpljenja/darovanja, boš igral z ljubeznijo, četudi predstava morda ne bo najboljša. Predvsem pa se boš zavedal, da se ljubezni ne da igrati. Lahko se jo le živi.

Življenje pa ni teater. Življenje je križev pot.

In včasih na svoji poti naletim na kak majhen križ.

In če res ni prevelik, ga pobrem. Včasih.

Pospravim ga v žep ali pa si ga, če sem pri volji, obesim okoli vratu. Da ga še drugi lahko vidijo. In občudujejo. Ali pa se zgražajo. Odvisno pač, ali so si s križem navzkriž ali ne.

A teh malih, drobnih križev je ob poti vse polno. Tako se moji žepi napolnijo in vrat je okinčan z njimi kot izložba prodajalne s spominki in nabožnimi predmeti v kaki romarski cerkvi.

Teh malih, drobnih križev je ob poti toliko, da se jim začnem izogibati. Pretvarjam se, da jih ne vidim. Naučim se jih spregledati. Konec koncev se tudi navadam nanje in sčasoma jih res še opazim ne več, predvsem pa mi ni mar zanje.

Včasih na svoji poti naletim na kak večji križ.

Poberem ga. Sploh, če je ravno prav velik, da ga lahko uporabim kot pohodno palico in mi je v pomoč. Še lažje in bolj varno lahko stopam. Z njim lažje dosem kaj, kar mi je previsoko ali predaleč ... Približam si, potegnem k sebi ali pa potisnem od sebe stran.

Tak križ lahko uporabim tudi kot orožje: obranim se ali pa odpodim od sebe, če se kaj zapodi vame in me oblaja. Pa tudi sam lahko zagrozim ali celo udarim. O, križ je močno orožje ...

Tudi teh večjih križev je ob poti kar precej, a več kot enega težko prenašam s sabo. V napoto mi je in v spotiko. No, morda si vzamem še enega, največ dva ... za rezervo, če se kaj polomi ... Več pa res ne!

A včasih na svoji poti naletim na res velik križ.

Pravi križ. Križ, ki je vreden svojega imena. In vreden človeka.

Prestrašim se ga. Premlad sem. Prestar. Preveč bolan. Prezaposlen. Preveč srečen. Poročen. Sam in osamljen. Nepripravljen. Neveren. Preveč pobožen. Preponosen. Žejen. Lačen. Utrujen. Zadnje, kar v tem trenutku potrebujem, je ta ogromna prekrižana gmota.

In zato grem mimo. Zaobidem tudi drugega. Še pri tretjem se morda lahko pretvarjam, da ga ne vidim. Četrti pa leži povprek na moji poti in hočeš nočeš se ga moram dotakniti. Če že zaradi drugega ne, že zato, da ga umaknem. Da grem lahko naprej.

Približam se mu torej ... Premerim ga z očmi in ga, takole v mislih, najprej potežkam.

Težek je ... Že na pogled je težek ...

Sklonim se ... Se ga dotaknem ...

Primem ga ... Ga objamem ...

Dvignem ga ... In si ga naložim na rame ...

Kot da je ustvarjen prav zame ...

Najprej me pritisne k tlom. Preseka me in mi vzame sapo. Globoko vdihnem in zberem vse svoje moči. Premaknem se, naredim prvi korak. Pa še enega. In še enega. Saj gre ...

Pazim na ravnotežje. Pazim, da mi križ ne zdrsne z ramen ... iz rok ...

Grem. Počasneje kot prej. S preudarkom in premislekom. Izbiram samo prave poti.

Težko je in naporno. Samotno. Redko srečam kakega Simona ali Veroniko.

Sploh vzponi so zahtevni. A grem. Zmorem tudi zadnji klanec, ko na gori – vsem na očem – odložim križ. Domišljal sem si, da bom brez bremena kar podel ... pa se le zgrudim. In ležem na križ.

In nisem več sam svoj.

Noge me povlečejo navzdol, v globino ... k zemlji, iz katere sem izšel. Nad mojo glavo je napis, ki se norčuje iz mene. Priča o tem, kako me vidi svet. In je resničen le na pol.

Roke mi potegnejo levo in desno. Do skrajnih mej. Da začutim svoje telo, sebe samega, razpetega med zlo in svetost.

Na sredi pa je moje ubogo srce. Prav tam, kjer se stranici križa prekrížata ... in kjer se srečata.

In kakor sem v začetku objel križ ... in ga nosil ... Čutim, kako me zdaj križ objame. In me drži.

Križi. Foto Tatjana Splichal.

Lucijan Bratuš, 2014, Dvor, 3, 50 x 70 cm.

PASIJONSKI RAZGLEDI

Matej Šubic v prizoru *Vhod v Jeruzalem* igra Jezusa, ki prihaja na osličku ob spremstvu apostolov. Na fotografiji so še Marko Rihtaršič, Andrej Demšar, Jakob Tavčar, Stane Jereb in Robert Markelj. Foto Tatjana Splichal.

Matej Šubic

MOJ VHOD V JERUZALEM

Škofjeloški pasijon patra Romualda zbudi v meni, amaterskem igralcu, nešteto lepih spominov na trenutke, ki sem jih doživel. Vse je nemogoče opisati.

Ozrl bi se v leto 1998, ko je v naše Kulturno društvo Scena v Železnike prišel Marjan Kokalj, prvi režiser Škofjeloškega pasijona. Z navdušenjem smo ga poslušali in hitro zaznali, da bomo skupaj z njim imeli možnost ustvariti nekaj veličastnega. Z velikim žarom in energijo je predstavil projekt, ki se je nato naslednje leto v postno-velikonočnem času odvijal po škofjeloških ulicah.

Na Občini Škofja Loka so z izbiro režiserja naredili pravo potezo in občutilo se je, da so k uprizoritvi vsi pristopili z vso resnostjo. Marjana sem poznal že dlje časa. Leta 1997 sem kot igralec sodeloval v igri Janeza Evangelista Kreka, *Turški križ*, ki jo je režiral, odigrali smo jo v poletnem gledališču v Selcih. V njej je sodelovalo okoli 70 ljudi in tudi nekaj konjenikov, kar je bil velik projekt, in Marjan se je že takrat izkazal kot zelo sposoben vodja in režiser.

Škofjeloški pasijon ni samo projekt mesta, katerega ime nosi, ampak je zasnovan veliko širše. Večina priprav se je odvijala v Škofji Loki, vaje pa so potekale praktično v vsakem mestu, kraju ali vasi, od koder smo prihajali igralci. Iz Občine Železniki smo sodelovali: Kulturno društvo Janez Evangelist Krek iz Selc, Kulturno društvo Ivan Grohar iz Sorice in Kulturno društvo Scena iz Železnikov. K projektu so bili povabljeni tudi Skavti iz Železnikov in še mnogi prostovoljci; vseh sodelujočih je bilo več kot 150.

Kulturnemu društvu Scena so bili dodeljeni trije prizori: *Kovaški ceh*, *Vhod v Jeruzalem* in *Marija sedem žalosti*. Robert Kuhar, režiser naše gledališke skupine, je za omenjene prizore izbral sedem igralcev in k sodelovanju povabil še okrog 70 statistov.

Mene so izbrali za vlogo Jezusa v prizoru *Vhod v Jeruzalem*. Jezus je zame, kot kristjanu, učlovečeni Bog in Odrešenik, zato sem do vloge čutil veliko mero spoštovanja ter se naloge lotil zavzeto in odgovorno.

Vaje so se začele že v jesenskem času. Igralci, ki smo imeli v prizorih govorni del, smo posebej vadili s slavisti in se učili pravilne izgovorjave in naglasa. Besečila je le nekaj stavkov, a so ti zelo močni in vsako besedo je treba poslušalcem oziroma gledalcem posredovati s posebnim občutkom.

V prizoru *Vhod v Jeruzalem* poleg Jezusa sodeluje še 12 apostolov, nekaj dečkov – pevcev, ki so prihajali iz Glasbene šole Škofja Loka, ter osliček, ki Jezusa nosi na vsa prizorišča. Največja posebnost našega prizora je torej osliček in nihče ni natančno vedel, če in kako nam bo uspelo, da bo sodeloval z nami.

Na začetku je bilo nepredstavljivo sedeti na osličku med toliko igralci, pred gledalci in reflektorji, ki so usmerjeni v nastopajoče. Oslička Miška so nam posodili dobri ljudje iz Sv. Lenarta. Andrej Demšar, »Štulcov Andrej« s Studenega in Marko Rihtaršič iz Dolenje vasi, ki sta v prizoru igrala apostola, sta bila tudi osličkova skrbnika in spremljevalca. Miško je tisto zimo preživel na Studenem, zanj je skrbel Andrej. Na Studeno smo pripeljali oder, ki je bil podoben tistemu v predstavah, in nešteto krat sem na osličku jahal na oder in z njega, da sva se privadila drug na drugega. Nekaj tednov pred premiero smo z vajami nadaljevali v bivši vojašnici v Škofji Loki. V teh prostorih smo imeli garderobe, maskirnico in ostale prostore, ki so bili potrebni za predstavo. Kljub stereotipom, ki jih poznamo o oslih, z njim v nobeni predstavi nismo imeli posebnih težav. Res pa je tudi, da sta imela Andrej in Marko vedno pri sebi suhe krhlje in sol za podkupnino.

Sodelovanje v Škofjeloškem pasijonu je zame krona mojega igrilstva, to doživeti je res nekaj posebnega. Trpljenje Jezusa Kristusa doživljam na poseben način in še nikoli me ni pustilo ravnodušnega. V vsaki predstavi se me dotakneta kakšen detajl ali beseda. Največji čar pa je vedno sodelovati in se družiti z igralci in ostalimi sodelujočimi. V veselje mi je, da mi je bilo dano igrati prav v vseh predstavah, od leta 1999 do 2015. V teh letih se je nanizalo veliko lepih trenutkov in stkalo mnogo trdnih prijateljstev.

V letu 2021, ko obhajamo 300-letnico prve uprizoritve Škofjeloškega pasijona, ta zaradi epidemije covid-19 žal ne bo mogoča. Vsi, ki sodelujemo v tem izjemnem kulturnem in verskem dogodku, pa upamo, da se leto pozneje ta veličastna procesija vendarle vrne na ulice Škofje Loke.

Alojz Bogataj

ZADNJA VEČERJA: KAKO ME LIK KRISTUSA OSEBNO NAGOVARJA

Pri Škofjeloškem pasijonu sodelujem že od začetka. K prvi uprizoritvi leta 1999 me je povabil režiser Marjan Kokalj. Poznala sva se že od prej, ob Pasijonu pa sva postala še boljša prijatelja. Dodeli so mi vlogo Kristusa v prizoru *Gospodova večerja*. Kot zanimivost, takrat sem bil ravno v Kristusovih letih, star 33 let. Vlogo sem nato odigral še v vseh naslednjih uprizoritvah, torej v letih 2000, 2009 in 2015.

Igram z veseljem, prav tako tudi »moji apostoli«. Lahko rečem, da sodelujem s srcem; zame je Škofjeloški pasijon izjemna kulturna in verska prireditev. Osebnost mi veliko pomeni odrešenijska zgodba, ki jo želim posredovati naprej. Prepričan sem, da ima predstava – glede na vsebino pasijona in vrednot, ki jih sporoča – izjemno sporočilno vrednost.

Večkrat razmišljam, da se počutim kar nevrednega vloge, ki mi je dana – predstaviti Kristusa. Pri vlogi mi je v tej drami nekako najtežje obsoditi izdajalca Juda (obsodba je še hujša, kot je zapisano v Svetem pismu): »Ti pak boš mogu vselej u pakli goreti, ker nisi otu po mojih besedah živeti.« To mi je težko tudi zato, ker moja osebna vera bolj temelji na Božjem usmiljenju kot pa na lastnem zasluženju.

Prizor *Gospodova večerja* je bil že od začetka dodeljen Kulturnemu društvu dr. Ivana Tavčarja Poljane, sedaj sem tudi vodja skupine (v prvih letih je našo skupino vodila Majda Debeljak). V skupini se izjemno dobro razumemo, kar nekaj »apostolov« sodeluje že od vsega začetka. Doslej smo vedno brez težav našli dovolj kandidatov za igralsko skupino.

Pred zadnjo uprizoritevijo (2015) se je skupina za naš prizor dobivala redno, večkrat mesečno, približno pol leta pred predstavami, za dve do tri ure. Priprave so potekale popoldne ali zvečer, saj je zaradi služb takrat najlažje. Večina priprav je bila skupnih za vse v prizoru. Dodatne priprave pa smo imeli tisti, ki imamo besedilo (učenje pravilne izgovorjave – starinski jezik, naglasi, poudarki, mimika ...).

V sklopu ohranjanja pasijonske kondicije vsako leto (razen 2020 – korona ukrepi) na veliki četrtek v pasijonskih kostumih sodelujemo pri sveti maši v cer-

kvi sv. Martina v Poljanah. Po maši imamo še srečanje z gospodom župnikom v Bončevi dvorani.

V dosedanjih uprizoritvah so se nam je pripetile marsikatero zanimive prigode (vesele, vznemirljive, dramatične ...), ki se vtisnejo v spomin in morda pustijo neizbrisen pečat; prav gotovo je bila ena takih nesreča na generalki leta 2009:

Pred našim nastopom na generalki je bilo prijetno vzdušje. Menili smo, da smo dobro pripravljeni. Zopet bomo na vseh štirih prizoriščih kot pred leti.

Predstava se začne. Pridemo na prvo prizorišče na „Placu“ ... do zadnjega kottička napolnjeno z ljudmi. Prav tako na drugem in tretjem prizorišču. Malenkost že zamujamo, mudi se nam, da na četrtem prizorišču ne bodo preveč čakali. Jernej hiti s svojo kobilo in vozom po Spodnjem trgu, zavijemo proti ubožnici in naprej skozi ovinek proti gasilskemu domu ter kašči. Ovinek že skoraj zvozimo, tedaj pa kar naenkrat ... v sekundi zagledam, da se apostoli nasproti mene začnejo čudno dvigovati. Kaj se dogaja? Se bomo prevrnili? Takoj zatem že „letimo“ po cesti, drug čez drugega ... Hitro se pobiramo. Zaslišim med apostoli: „Si v redu? Te kaj boli? Ne, nič ... Samo malo sem se udaril v roko ... Mene pa malo hrbet boli ...“ Meni je padla lasulja z glave, ki jo najdem in hitro nadenem nazaj. Po križišču pa iščem ostale stvari (saj sem jih imel v košari pod mizo na vozu: kelih in lesen krožnik, vino in hlebček kruha). Košara je, hlebček tudi, kelih se je razbil in se ga ne da sestaviti, steklenička z vinom je ostala cela.

Tedaj pa nekdo opazi, da apostolu Andreju na glavi teče kri ... Ojoj, me stisne pri srcu smrtna groza, pa ne bo sedaj tu izkrvavel in umrl (sam pri sebi na hitro še nekaj zmolim). „Andrej, kako si?“ Z robci mu brišejo kri. Andrej pravi, da ni hudega. Prišla sta tudi dva redarja in sem slišal, da so se nekaj pogovarjali po telefonu o nesreči in reševalcih. Malo sem potolažen. Čez nekaj minut že pridrvi rešilni avto in apostola Andreja odpeljejo.

Mudi se nam naprej, saj že zamujamo. Voz postavimo nazaj. Gremo sedaj na zadnje prizorišče? Naj ga kar izpustimo? Manjka nam en apostol. Kako bo tekel prizor, saj imamo razbit kelih? Nekdo predlaga, naj imamo namesto keliha kar stekleničko z vinom. Dogovorimo se, da ta del z vinom izpustimo in imamo pri obredu samo kruh. Pridemo na prizorišče in odigramo prizor (nekaj teksta moram prirediti, saj nimamo keliha z vinom). Ko odidemo, se oddahnemo. Vse pa skrbi, kako je z Andrejem. Čez kakšno uro že zaokroži dobra novica, da je z Andrejevo glavo vse v redu, da so ga v zdravstvenem domu obvezali in bo lahko odšel domov. Hvala Bogu! Mislil, da je bil le manjši pretres možganov.

Potem se še pogovarjamo z gledalci na četrtem prizorišču. Sprašujejo, zakaj smo zamujali. In zanimivo, nihče ni opazil, da je bilo apostolov le enajst, da je manjkalo nekaj besedila. Opazili so le to, da sem imel jaz – Kristus tako čudno frizuro in nekoliko postrani lasuljo.

Za naslednji dan sem se dogovoril z „rezervnim“ apostolom, da bo nadomestil Andreja. A glej, zjutraj dobim sporočilo, da Andrej želi sam igrati. In res pride; z obvezano glavo in s čepico, ki obvezo pokriva. Res, pohvalna zavzetost apostolov.

Pri naslednjih predstavah pa nismo več pozabili na previdnost v ovinkih, da težišče voza ne bi prišlo izven koles.

Vsi se že veselimo naslednje uprizoritve, ki je bila načrtovana za leto 2021, a je zaradi virusa prestavljena na leto 2022. S pripravami smo začeli že spomladi 2020, a je kasneje priprave močno zaznamovala epidemija. Z režiserjem Borutom Gartnerjem smo se že pred meseci sestali vodje skupin in se dogovarjali o možnih scenarijih; zaradi drugega vala epidemije je bil sprejet sklep o prestavitvi predstav v leto 2022. Vodje skupin smo bili tudi zadolženi, da v dogovoru z režiserjem poskušamo dopolniti svoje igralske skupine oziroma pridobimo nadomestne igralce, kjer je to potrebno.

Upam in verjamem, da se bodo razmere toliko umirile, da bodo leta 2022 predstave možne. Veselim se že, ko bo spet prišel čas za vaje in srečanja. Po najboljših močeh se bomo potrudili, da bomo do naslednje uprizoritve vse pravočasno izpilili.

Naj živi Škofjeloški pasijon!

Prizor Zadnje večerje z Jezusom, ki ga je upodobil Alojz Bogataj, v sredini. Apostoli od leve proti desni: Goran Šušnjar, Drago Stanonik, Janez Arnolj, Niko Šušnjar, Andrej Klinec, Simon Kokelj, David Cankar, Marko Justin, Tomaž Bonča, Janez Jelovčan, Miha Kos, Gašper Čadež. Foto Tatjana Splichal.

Smrt s koso. Vir: <https://www.pasijon.si/galerija>

mag. Andreja Ravnihar Megušar²⁰⁷

VENTUS PASSIONIS – 2020

GIBANJE PASIJONSKI VETER V LETU 2020

PASIJONSKI VETER JE ZAVEL

Gibanje Pasijonski veter pasijonce iz Slovenije, zamejstva in izseljenišva združuje in povezuje v živo skupnost ter neguje duhovno bogastvo in sporočilnost pasijona. Duhovni steber in sedež gibanja je prav škofjeloški kapucinski samostan, saj je prva sapica pasijonskega vetra zavela že konec devetdesetih let, ko so na ulicah Škofje Loke ponovno oživili Škofjeloški pasijon. Nastanek in delovanje Pasijonskega vetra sta povezana z dolgoletno željo, da bi se pasijonci povezovali, sodelovali ter ob tem duhovno in osebno rastli. Ob štirih uprizoritvah te bogate duhovne dediščine so loški pasijonci zadnjih dvajset let spleтали pasijonske vezi z mnogimi slovenskimi kraji. Leta 2011 je bilo prvo večje srečanje pasijoncev iz Preddvora, Ribnice, Štepanje vasi, Laškega, Razborja pod Lisco, Cerkelj na Dolenjskem, Višnje Gore, Križa pri Tržiču ...

Iz želje po povezovanju vseh slovenskih pasijoncev je bilo leta 2017 v kapucinskem samostanu Škofja Loka uradno srečanje gibanja Pasijonski veter, na katerem sta bila navzoča tudi brata kapucina Jožko Smukavec in Jaro Kneževič. Tako se je oblikovalo gibanje slovenskih pasijoncev z imenom Pasijonski veter, njegovi duhovni nosilci so postali bratje kapucini iz Škofje Loke. Odločno je bilo zastavljeno, da gibanje zaživi na način povezovanja, izmenjave izkušenj in duhovnega poglobljanja.

Temelj delovanja je bil postavljen 22. novembra 2019, ko so se v Štepanji vasi srečali pasijonci posameznih pasijonskih mest in imenovali odbor, ki ga sestavljajo koordinatorji pasijonskih mest in duhovni asistent. Srečanje so pasijonci pripravili pod vodstvom br. Mateja Štravs iz Štepanje vasi. Odbor je imenoval koordinatorja gibanja Pasijonski veter ki je tudi uradni predstavnik gibanja. Duhovni asistent gibanja je br. Jaro Kneževič, koordinatorica pa Andreja Ravnihar Megušar. Koordinator za pasijon v Preddvoru je Metod Jagodic, v Ribnici Helena Ilc in v Štepanji vasi br. Matej Štravs. »Biti pri pasijonu kot udeleženec, organizator, podpornik ali simpatizer naj postane vrednota, izraz pripadnosti, prostoru ter stvar ponosa in odličnosti,« je v pogovoru izpostavil Pavel Florjančič, eden

²⁰⁷ Mag. Andreja Ravnihar Megušar je koordinatorica gibanja Pasijonski veter.

od pionirjev pasijonskega gibanja na Slovenskem. Največje bogastvo pasijona je vendarle njegovo močno duhovno sporočilo o lepoti in smislu življenja, o moči spreobrnjenja in odrešenja. Pasijonci smo prepoznali potrebo po duhovnem povezovanju s perspektive občestvenosti, da pasijon ne bo samo spektakel, ampak tudi oznanjevanje. Želja pasijoncev je bila vedno, da bi bila pasijonska skupnost živa tudi v času med uprizoritvami, še posebej v duhovnem smislu, saj želimo slediti duhovnemu izročilu pasijona, ga posredovati mladim in gledalca popeljati k duhovnemu. Vsekakor vsakomur posredovati krščansko izkušnjo. Kako pa bo gledalec gledal uprizoritev, bo odvisno od njega samega; le kot turistični dogodek ali pa bo odrinil globoko. Prav tako igralci. Vsi pasijonci na slovenski ravni so povabljeni, da se vključijo v gibanje Pasijonski veter, znotraj katerega je več aktivnosti.

Kljub epidemiji, ki se je začela leta 2019 in povsem ohromila kulturno delovanje na Slovenskem in po Evropi v preteklem letu, so bili organizirani nekateri dogodki, ki so dali pečat našemu gibanju.

Še posebej smo ponosni na izid treh števil *Pasijonskega novičnika*, ki so bili objavljeni februarja, aprila in novembra 2020. Vlogo urednice spletnega časopisa je prevzela Urška Florjančič, ki je z velikim navdušenjem poskrbela za dobro obveščenost o pasijonskem dogajanju na slovenski ravni. Prav tako je slovenski pasijonski utrip prenesla v pasijonska mesta, ki jih povezuje evropsko pasijonsko združenje Europassion iz 16 držav.

Br. Jaro je v prvi številki zapisal: »Zato verjamem v Pasijonski veter, ki tudi po tem *Pasijonskem novičniku* veje med nami! Verjamem v poslanstvo tega gibanja, ki ima namen predvsem povezovati, graditi, vabiti k sodelovanju, skupaj iskati nove poti ...«

Z izidom prve številke smo prav tako posredovali vabila in informacije za romanja, mednarodna srečanja, ustvarili novo spletno stran, www.pasijonskiveter.si, in profil na družabnem omrežju facebook, ki ga ureja Marija Klemenčič, predstavnica mladih pasijoncev.

Vsako leto, marca in aprila, pasijonsko kondicijo na Loškem ohranjajo Dnevi Škofjeloškega pasijona. Program oblikujejo številni pasijonci in člani kulturnih društev na Loškem, v sodelovanju s kapucinskim samostanom, koordinator je Občina Škofja Loka. Tako sta v okviru spomladanskih dogodkov izšli tudi dve pasijonski publikaciji: petnajsta številka *Pasijonskih doneskov* in *Pasijonski almanah*.

V organizaciji Muzejskega društva Škofja Loka in Kulturno-zgodovinskega društva Lonka Stara Loka je bila na pasijonski dan, 20. marca, predvidena predstavitev *Pasijonskih doneskov 2020/15*, ki jih je uredila Helena Janežič. Predvidena je bila tudi predstavitev režiserja, vodje Škofjeloškega pasijona 2021 ter

odprtje razstave Janka Orača *Pot na goro*. Žal zaradi pandemije dogodkov ni bilo več mogoče izpeljati, lahko pa na tem mestu omenim, da je omenjena številka *Pasijonskih doneskov* v članku klarise s. M. Katarine močno nagovorila in vpeljala bralca v postno vzdušje in velikonočno meditacijo. Sledili so prispevki o izvoru pasijonskega gibanja, Valentinu Vodniku kot postnem pridigarju ter še neobjavljena Schönlebnova pridiga. Predstavljena je bila tudi uprizoritev Škofjeloškega pasijona v Globasnici leta 1996, elementi gledališke skupnosti Škofjeloškega pasijona ter o postavljanju božjih grobov na Škofjeloškem v sedmih loških cerkvah. Prav tako smo lahko prebrali vse o 40-letnem uprizarjanju pasijona v Štepanji vasi in izjemnem Ribniškem pasijonu.

S Pasijonskim vetrom bi si spomladi 2020 lahko ogledali tri pasijonske igre izven Slovenije, in sicer v avstrijskem Felkirchnu ter v dveh nemških mestih, v Tirschenreuthu in Oberammergau. Prav tako bi na povabilo združenja Europassion za slovenske pasijonce organizirali srečanje na Dnevih mladih z ogledom odmevnega pasijona v Oberammergau, pod duhovnim vodstvom br. Jarota. Zaradi znanih razlogov je dogodek prestavljen na leto 2022.

Žal so bile marca in aprila odpovedane tudi pasijonske uprizoritve na Slovenskem: dve uprizoritvi ribniškega pasijona z naslovom *Daritev za grehe sveta*, dve uprizoritvi pasijona v Štepanji vasi pri Ljubljani ter ena uprizoritev pasijona v Preddvoru v izvedbi gledališke skupine Getsemani.

Vabimo vas k ogledu posnetka pogovornega večera z naslovom

Režijski pristopi k Škofjeloškemu pasijonu.

ki bo objavljen **v sredo, 8. aprila 2020, ob 19. uri**
na www.pasijonskiveter.si in na **FB Pasijonskega**
vetra.

P. Marjan Kokalj DJ je bil režiser uprizoritev
Škofjeloškega pasijona v letih 1999 in 2000.
Borut Gartner je Škofjeloški pasijon režiral leta
2009 in ponovno izbran za režiserja uprizoritev v
letu 2021.

Bratje Kapucini iz Škofje Loke so v sodelovanju
s Pasijonskim vetrom načrtovali v postnem času
gostiti p. Marjana Kokalja, da bi predstavil del
duhovnega sporočila Škofjeloškega pasijona,
tokrat druge slike – SMRT.

Ker tokrat #ostanetedoma ste vabljeni k ogledu
posnetka predavanja z naslovom

PASIJONSKO SPOROČILO - SMRT,

ki bo objavljen **v sredo, 15. aprila 2020, ob 19. uri**
na www.pasijonskiveter.si in na **FB Pasijonskega**
vetra. Uvodni nagovor bo pripravil br. Jaro.

Pasijonski večer z gostoma p. Marjanom Kokaljem in Borutom Gartnerjem je potekal 8. aprila 2020 preko spleta.

V Selcih je bil 8. aprila predviden pasijonski večer z gostoma p. Marjanom Kokaljem in Borutom Gartnerjem. Ponosni smo, da smo se uspeli hitro odzvati na čas pandemije in pogovorni večer z naslovom *Režijski pristopi k Škofjeloškemu pasijonu* pasijoncem prek spleta pripeljali na njihove domove.

Prav tako smo v sodelovanju z brati kapucini iz Škofje Loke pripravili posnetek predavanja *Pasijonsko sporočilo – SMRT*, ki je bil objavljen 15. aprila na spletni strani www.pasijonskiveter.si in v knjigi obrazov, fb Pasijonski veter.

Občina Železniki je v okviru evropskega programa Evropa za državljane pridobila sredstva za izvedbo mednarodnega srečanja, ki naj bi bil organiziran junija 2020. Med partnerji na projektu so tudi pasijonska mesta, ki so povezana v okviru Europassiona. Mednarodni dogodek smo predstavili na junij 2021. Kljub pandemiji pa smo se odločili, da od 16. do 19. septembra na obisk povabimo predsednika Europassiona Josefa Langa s soprogo. Vabilu in izvrstnim dogodkom ob tej priložnosti sta se gosta odzvala. Izkoristili smo čas za pogovore o

Septembra 2020 je Slovenijo na povabilo gibanja Pasijonski veter obiskal predsednik Europassiona Josef Lang s soprogo. Na sprehodu skozi Škofjo Loko se jima je pridružil več škofjeloških pasijoncev (od leve proti desni): Andreja Megušar, Jožica Žnidaršič, Urška Florjančič, Neža Karlin z Davidom, Josef Lang, Agata Pavlovec, Aleksander Igličar, Heidi Lang, Tomaž Paulus.

nadaljnem sodelovanju in delovanju Europassiona ter vlogi slovenskih pasijonov v mednarodnem prostoru. Prvi večer je bilo srečanje pri škofjeloških kapucinih, kjer je sedež Pasijonskega vetra. Še posebej smo bili veseli na topel odziv in sprejem pri škofjeloškem županu Tinetu Radinji in Antonu Luznarju, županu v Železnikih. Med obiskom v Sloveniji se je Josef Lang skupaj s soprogo Heidi in članoma razširjenega predsedstva Europassiona Andrejo Ravnihar Megušar in Aleksandrom Igličarjem srečal z državno sekretarko dr. Ignacijo Fridl Jarc in v. d. vodjo direktorata za kulturno dediščino dr. Jelko Pirkovič na Ministrstvu za kulturo RS. Gostovanje je uspelo, utrdile so se že vzpostavljene vezi in utrile nove ideje za delovanje v letu 2021.

Za jesenski Semenj na Fari so pasijonci in aktivni člani Kulturno-zgodovinskega društva Lonka Stara Loka na starološkem trgu v sodelovanju z Župnijo Stara Loka in Župnijskim zavodom sv. Jurija Stara Loka pripravljali fotografsko razstavo z naslovom *Stara Loka, knjiga in pasijon*, in sicer pod okriljem Dnevov evropske kulturne dediščine 2020. Na petih plakatih so predstavili obsežen opus publikacij s pasijonsko tematiko, ki ga hrani Starološka župnijska knjižnica dr. Janeza Veiderja, pasijonske motive na podobicah iz Veiderjeve zbirke nabožnih podob, Staroločane v Škofjeloškem pasijonu in pasijonske dogodke v Stari Loki, s katerimi »krepimo pasijonsko kondicijo«, še posebej v letih, ko ni uprizarjanja Škofjeloškega pasijona. Semanji dan je bila zaradi vse slabših razmer s pandemijo covida-19 odpovedan, fotografsko razstavo pa so kljub temu pripravili in jo v času DEKD 2020 oz. do 16. oktobra 2020 postavili v predverje Sokolskega doma v Škofji Loki. Razstava se je po tem datumu selila v starološko farno cerkev. Spomladi 2021 je načrtovana postavitev na Jurjev semenj.

Gibanje Pasijonski veter je še dokaj mlado, a je doseglo že kar nekaj uspešnih korakov. Zavedamo se, da bodo prihodnji koraki in dejanja odvisni predvsem od pasijoncev oziroma ljudi, ki se bodo v njem povezovali. Pomembni bodo tudi duhovno spremljanje in molitve bratov kapucinov ter seveda nenazadnje Božji blagoslov.

Helena Ilc, vodja Ribniškega pasijona, je na srečanju korodinatorjev slovenskih pasijonov podelila naslednjo misel: »Biti del Pasijonskega vetra pomeni deliti misli in ideje v istem Duhu, si pomagati v izkušnjah in molitvi, poglobljati vero in medsebojne odnose ter povezovati pasijone in naša poznanstva. Naša želja je, da bi duh Pasijonskega vetra prevetрил vse slovenske pasijone, nam dal zagona in moči za nadaljnje delo, hkrati pa bi kot eno predstavljal vse slovenske pasijonce v slovenskem in širšem evropskem prostoru.«

Še posebej nam je bila ljuba misel pasijonca Mateja Šubica, sicer podžupana v Občini Železniki, ki je sodeloval na vseh štirih uprizoritvah: »Na Škofjeloški pasijon imam številne lepe spomine, ki sem jih doživljal ob preteklih predstavah.

Izjemna izkušnja je biti del tako velikega dogodka, ki se po Škofjeloških trgih in ulicah odvija že vrsto let. Škofjeloški pasijon je res nekaj izjemnega, enkratnega, a ne samo v slovenskem merilu. Igralci iz vseh štirih občin z uprizoritvami ohranjamo tradicijo in bogato kulturno dediščino, ki nam jo ponuja to delo patra Romualda. Sodelovanje pri pasijonu mi kot amaterskemu igralcu pomeni krono vsega igranja. V predstavi odigrati lik Kristusa je bila še dodatna čast in odgovornost. Dano mi je bilo, da sem lahko nastopil v vseh predstavah od leta 1999 naprej. V naši gledališki skupini Scena iz Železnikov se že veselimo ponovne uprizoritve leta 2022, ko bomo vsi skupaj praznovali častitljivo obletnico njegove prve izvedbe.«

Agata Pavlovec²⁰⁸

DNEVI ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA 2020 ALI PASIJONSKI VSAKDAN V LETU PANDEMIJE

Aktivnosti in dogodki, ki smo jih na Občini Škofja Loka, Javnem zavodu 973 in v Pasijonski pisarni izvajali v sodelovanju s prostovoljci, društvi in drugimi neformalnimi skupinami, župnijami in zavodi v letu 2020.

Leto 2020 se je začelo optimistično. Konec januarja smo se razveselili novice, da je Vlada Republike Slovenije sprejela sklep, da bo ob 300. obletnici ŠP izdala spominske kovance.

Pasijonska pisarna, ki deluje pod okriljem Zavoda 973 in Občine Škofja Loka, je aktivno delovala na načrtovanih projektih in dejavnostih ter snovala nove.

Jože Štukl, uradni predstavnik Občine Škofja Loka v mednarodnih pasijonskih združenjih in član izvršnega odbora Evropske mreže za praznovanje velikega tedna in velike noči, se je udeležil rednega letnega srečanja omenjenega združenja v Španiji. Tam se je, z namenom, da se novonastalo združenje predstavi celemu svetu, odvila tudi predstavitev na Svetovnem sejmu turizma (FITUR) v Madridu. Poleg prepoznavnosti se na ta način pridobijo novi partnerji. Ob tem je zaživela spletna stran <https://www.holyweekeurope.com>, izdana pa je bila tudi uradna zloženka Evropske mreže, obe z naslovno fotografijo ŠP.

Spletna stran Holy week Europe in 1. prizor Škofjeloškega pasijona z naslovom *Raj*. Foto Andrej Tarfila.

²⁰⁸ Agata Pavlovec je koordinatorica Škofjeloškega pasijona za Občino Škofja Loka, Javni zavod 973 in Pasijonsko pisarno.

Muzejsko društvo je pred nekaj leti predstavilo pobudo o restavriranju knjige *Škofjeloškega pasijona*. Tako bi najstarejše dramsko besedilo v slovenskem jeziku, ki je temelj vseh uprizoritev, ohranili tudi za naslednje generacije. Občina Škofja Loka in Kapucinski samostan Škofja Loka, ki knjigo hrani, sta se dogovorila, da restavriranje zaupata strokovnjakinji Blanki Avguštin Florjanovič, konservatorsko-restavratorski svetnici v Centru za konserviranje-restavriranje knjig, papirja in pergamenta pri Arhivu Republike Slovenije. Ker je restavriranje 300 let stare knjige enkrat in neponovljiv poseg, smo se kasneje odločili, da se o ohranjanju tovrstne dediščine posname dokumentaren film. Nastal je v produkciji Karata filma, v sodelovanju z restavratorico, brati kapucini in literarnim zgodovinarjem dr. Matijem Ogrinom, velikim poznavalcem Škofjeloškega pasijona. V oktobru smo ga predstavili v Sokolskem domu Škofja Loka, in sicer v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine. Celoten projekt je v sodelovanju z Javnim zavodom 973 omogočila Občina Škofja Loka.

Blanka Avguštin Florjanovič pri restavriranju knjige *Škofjeloški pasijon*. Foto Jana Jocič.

Prav tako smo že v januarju, skupaj z dvajsetimi društvi, župnijami, zavodi in drugimi skupinami, začeli tkati program Dnevov Škofjeloškega pasijona. Ker so se priprave na uprizoritve že začenjale in tudi priprave na 300. obletnico ŠP, smo načrtovali razširjen program, da bi pasijon čimbolj približali širši publiki in

prostovoljcem – pasijoncem. Dogodke smo načrtovali tudi izven Škofje Loke, v Selški in Poljanski dolini ter širše po Sloveniji in tujini.

V Sokolskem domu Škofja Loka sta glavni urednik Jože Štukl in odgovorni urednik Franc Križnar v februarju predstavila sveže izdani *Pasijonski almanah*. Dogodek sta glasbeno obarvala Marta Močnik Pirc in Janez Jocif. Za predstavitev publikacije smo bili dogovorjeni tudi s Slovenskim gledališkim inštitutom v Ljubljani, a je žal nismo realizirali. Sta pa urednika nato v aprilu o vsebini *Pasijonskega almanaha* spregovorila na podcastu ARS, 3. programa Radia Slovenija.

Konec februarja se je skupina škofjeloških pasijoncev odpravila na romanje k Mariji pomagaj na Brezje s priprošnjo Škofjeloškega pasijona 2021. Pot so začeli pri Kapucinskem samostanu v Škofji Loki, končali pa s sveto mašo na Brezjah. Romanje je organiziralo Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka.

V postnem času smo bili vabljeni v župnijo Dravlje v Ljubljani. Ta je v tem času organizirala več različnih dogodkov, na dveh pa predstavila Škofjeloški pasijon. Na prvem z naslovom *Po trpljenju – ljubezen* so bili na ogledu dokumentarna razstava o Škofjeloškem pasijonu in ilustracije za knjigo *ViTa dolorosa*. O knjigi in pasijonu sta spregovorila avtor knjige Gregor Čušin in Agata Pavlovec, koordinatorica Škofjeloškega pasijona. Na drugem pa sta bila gosta večera prvi režiser Škofjeloškega pasijona Marjan Kokalj in Borut Gartner, aktualni režiser Škofjeloškega pasijona 2021. Beseda je tekla o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti Škofjeloškega pasijona, o pasijonski procesiji skozi čas, njegovi vsebini in uprizoritvah.

V začetku marca so potekale še zadnje priprave na Dneve Škofjeloškega pasijona. Načrtovali smo kar 18 različnih dogodkov: predstavitev, razstave, koncerte, delavnice, predavanja, vodene ogleda, predstave in romanja, ki bi se zvrstili v marcu, aprilu in še maja. Sodelujoči organizatorji so vložili veliko truda, pozitivne energije in zanos. Vse dogodke, ki so pomembni tudi za povezovanje med ljudmi, smo morali zaradi pandemije žal odpovedati. Težka situacija, v kateri smo se znašli spomladi, nas je za kratek čas ustavila. Zaradi postnega časa in vsebine, ki jo nosi pasijon, se nam je zdelo pomembno, da vsaj nekaj od načrtovanega izpeljemo. Razmišljali smo o nadomestnih terminih kasneje spomladi ali jeseni. Organizatorji dogodkov so se angažirali in pripravili prispevke, ki smo jih predstavili na spletu in družabnih omrežjih. O svojih pogledih na Škofjeloški pasijon in režijskih pristopih sta spregovorila režiserja Marjan Kokalj in Borut Gartner (načrtovano za dogodek Pasijonski večer v Selcih). Marjan Kokalj je nadaljeval s predstavitvijo slik iz Škofjeloškega pasijona, razložil je vsebino druge slike z naslovom *Smrt* (načrtovano za dogodek v Kapucinskem samostanu). Na spletnih straneh župnije Stara Loka in Škofjeloški pasijon smo si lahko več prebrali o Klariškem spevu večni Ljubezni (načrtovano za Recital v Stari dekaniji v

Stari Loki). Pred veliko nočjo se nas je dotaknila duhovna misel, ki jo je zapisal br. Jaro Kneževič.

Razstavo, ki smo jo načrtovali marca, smo prestavili v maj, ko smo spet odprli vrata Sokolskega doma Škofja Loka. Na ogled so bila likovna dela novomeškega slikarja Janka Orača *Pot na goro*. Avtorja razstave in njegova dela je v *Pasijonskih doneskih* podrobneje predstavil Damir Globočnik, kustos in likovni kritik, razstavo si je bilo mogoče ogledati tudi na spletni strani in Facebooku.

2021 300 let

20. 3. – 24. 4. 2020

DNEVI ŠKOFJEŠKEGA PASIJONA

Program dogodkov:

- 20. 3. 2020 ob 19.00
Sokolski dom Škofja Loka
Pasijonski izlet
Predstavitelja Pasijonskega
sestave: J. Kneževič in J. Orač
26. 3. 2020 ob 17.00
Galerija Hodič Družina
spolov: Škofja Loka
Škofješki pasijon v Škofji
Loki
27. 3. 2020 ob 19.00
Stara delavnica v Škofji Loki
Pasijonski izlet v Škofji Loki
28. 3. 2020 ob 19.00
Cerkev Brezmadežne –
Nurska cerkev
Ogled in spregovori
28. 3. 2020 ob 19.30
Krievna dvorana v Župnišču
v Škofji
Pasijonski izlet v Škofji
Loki
29. 3. 2020 ob 19.00
Pasijonski izlet v Škofji
Loki
30. 3. 2020 ob 19.00
Pasijonski izlet v Škofji
Loki
31. 3. 2020 ob 19.00
Pasijonski izlet v Škofji
Loki

Program spremljavalnih dogodkov:

- 13. 3. 2020 ob 19.00
Dvorana v Župnišču v Škofji
Loki
27. 3. 2020 ob 19.00
Kulturni dom Poljane
27. 3. 2020 ob 19.00
Galerija OPD Svoboda Žiri
27. 3. 2020 ob 19.00
Slovenski gledališki enotni
Ljubljana
31. 3. 2020 ob 20.00
Krievna dvorana v
Župnišču v Škofji
Loki
18. 4. 2020 ob 19.00
Kulturni dom Parada
Ljubljana

Škofješki pasijon je vpisan na UNESCO Reprezentativni seznam
nesmovne kulturne dediščine človeštva.

Napovednik Dnevov Škofješkega pasijona 2020.

Škofjeloški pasijon je ena od štirih slovenskih enot, ki so vpisane na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. V Nacionalnem odboru za nesnovno kulturno dediščino, ki deluje pod okriljem Slovenske nacionalne komisije za UNESCO (SNKU), Občino Škofja Loka zastopa in komisijski tudi predseduje Jernej Tavčar. Odbor se je v letu 2020 prijavil na poziv za predlaganje projektov in aktivnosti SNKU, in sicer s produkcijo kratkega predstavitvenega videospota, v katerem bi bile na sodoben, zgoščen in estetsko privlačen način predstavljene vse štiri enote: večšrine suhozidne gradnje, klekljanje čipk, obhodi kurentov in Škofjeloški pasijon. Namenjen je predvsem spletnemu predvajanju oziroma prezentaciji na družbenih omrežjih. Snemanje je potekalo v sodelovanju s produkcijsko hišo Karata film. Zaradi pandemije sta snemanje in priprava videa trajala dalj časa, kot je bilo načrtovano. Dokončan je bil tik pred koncem leta, predstavljen bo v letu 2021.

V poletnih mesecih smo se odpravili tudi čez mejo k sosedom. V avstrijskem Judenburgu smo postavili dokumentarno razstavo o Škofjeloškem pasijonu. Nato smo romali v Celovec in se tam srečali s krškim škofom Jožefom Marketzem. Škofja in koroške Slovence smo povabili k ogledu Škofjeloškega pasijona. Predstavnike slovenske manjšine pa povabili tudi k sodelovanju pri njegovih uprizoritvah. Na sedežu Mohorjeve družbe smo priredili novinarsko konferenco.

Proti koncu poletja smo romali še v Italijo na Svete Višarje. Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka je v letu 2020 načrtovalo več romanj, vendar jih ni bilo mogoče izvesti.

Z Ljubljansko nadškofijo, ki je lastnik Nunskega samostana v Škofji Loki, so ves čas potekali pogovori o možnostih uporabe zapuščenih prostorov samostana za namene Škofjeloškega pasijona 2021. Pogovori so bili uspešni in organizirali smo pasijonsko delovno akcijo, v kateri smo s pomočjo prostovoljcev prostore očistili in iz dotedanjega skladišča v vojašnici preselili celotno pasijonsko scenografijo.

Bratom kapucinom smo pomagali pri delni prenovi Kapucinske knjižnice. Osvežili smo postavitvi dveh razstav in postavili dve novi. Prva predstavlja knjigo Škofjeloški pasijon, njegovo zgodovino, uprizoritve, igralce ter pasijonski vsakdan. Druga prikazuje 20 prizorov uprizoritev Škofjeloškega pasijona. Razstavi sta zasnovani tako, da je z njima možno gostovati v različnih razstavnih in drugih prostorih, tako v Sloveniji kot tujini. Vsa besedila so prevedena v angleški jezik. Velik izziv je bil predvsem angleški prevod *Perioch* iz originalnega Romualdovega teksta. S prevodom smo želeli tudi tujemu bralcu približati duh časa, v katerem je nastala knjiga Škofjeloški pasijon. Zahtevno prevajalsko delo je opravil znani slovenski pesnik, prevajalec in novinar Marjan Strojan.

Konec septembra in v začetku oktobra že tradicionalno potekajo Dnevi evropske kulturne dediščine (DEKD), njihov glavni koordinator na državni ravni je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ker je Škofjeloški pasijon del svetovne Unescove dediščine, smo njegovo vsebino umestili in promovirali tudi v okviru DEKD. Organizirali smo vodenje po Kapucinski knjižnici, ki hrani dragoceno knjižnično gradivo, pomembno za slovensko kulturno zgodovino. Kljub strogim zahtevam Nacionalnega inštituta za javno zdravstvo nam je v Nunski cerkvi uspelo izpeljati Pasijonski koncert. Organizirala ga je Glasbene šole Škofja Loka, izvajalci so bili Saška Kolarič – alt in orkester Camerata Puštal z dirigentom Tilnom Drakslerjem. Sodelovali so še solopevci Glasbenih šol Škofja Loka in Kranj.

V Galeriji Sokolskega doma Škofja Loka je bila na ogled razstava likovnih izdelkov otrok iz vrtcev in učencev loških osnovnih šol *Dediščina kot vir navdiha in ohranjanje znanja*. Ena od tematik razstave je bila tudi dediščina pasijona. V predddverju je bila nekaj časa postavljena fotografska razstava *Knjiga in Pasijon*, ki sta jo pripravila Kulturno zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka in Župnijski zavod sv. Jurija Stara Loka (načrtovana sicer za Semenj na Fari). Premierno smo prikazali tudi dokumentarni film o restavriranju 300 let starega rokopisa ŠP.

Na kratko omenimo še nekaj drugih aktivnosti in projektov, s katerimi smo se ukvarjali med letom. Urejali in usklajevali smo novi Občinski odlok o uprizoritvah Škofjeloškega pasijona, veliko časa smo usmerili v pripravo in urejanje spletne strani, ureditvi Pasijonske sobe in pripravi na postavitve obeležja v letu 2021 ob 300. obletnici Škofjeloškega pasijona. Ukvarjali smo se s promocijo v različnih medijih in pripravili zgibanko za Škofjeloški pasijon 2021. Izšli sta dve publikaciji, pripravljali smo nove vsebine za publikacije in knjige, ki bodo izšle v letu 2021. Skozi vse leto smo se sestajali na sejah Odbora za pasijon, ki je županovo posvetovalno telo, in govorili o različnih vsebinah, ki so pomembne za ohranjanje pasijonske dediščine.

V septembru smo na Mestnem trgu v Škofji Loki postavili razstavo s predstavitvijo pasijona in napovedali datume uprizoritev v letu 2021. Žal se pandemija ni umirila, vedno bolj je bilo jasno, da se bo nadaljevala tudi v letu 2021. Pripeljala nas je do zelo težke, a nujne odločitve, da Škofjeloški pasijon 2021 prestavimo za leto dni. Odločitev je bila sprejeta šest mesecev pred predvideno premiero, z namenom, da ne bi ogrozili igralk, igralcev, gledalk, gledalcev ter tudi prebivalcev Občine Škofja Loka.

Konec leta 2020 ni bil tako optimističen, kakor je bil njegov začetek. Težko leto je za nami in gotovo se vsi sprašujemo, koliko časa bo še trajala ta negotova situacija, kako naprej, kaj nas še čaka ...

Septembra 2020 je na Mestnem trgu v Škofji Loki zaživila razstava s predstavitvijo pasijona. Foto Andrej Tarfila.

Leto 2021, v katerega smo vstopili, je za Škofjo Loko pomembno, saj bomo obeležili 300. obletnico Škofjeloškega pasijona. Letnica 1721 je zapisana na knjigi patra Romualda. 300 let se je v Kapucinski knjižnici ohranila knjiga – prvo dramsko besedilo, ki je bilo zapisano v slovenskem jeziku in 300 let je med ljudmi živela in preživela tudi v težkih časih živa dediščina pasijonske procesije. Njena vsebina je v tem času še kako aktualna in se nam sama od sebe, če si tega želimo ali ne, približuje. Škofjeloški pasijon pa ni pomemben samo za naše mesto in širše loško območje, ampak je tudi del slovenske in svetovne kulturne in duhovne dediščine, saj je bil pred petimi leti vpisan v Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Vpis izpostavlja številne generacije ljudi, ki so s svojim delovanjem skozi tri stoletja skrbele za ohranjanje pasijona.

Hvaležni smo 1.000 prostovoljcem, ki so še dandanes pripravljeni sodelovati pri ohranjanju kulturne in duhovne dediščine Škofjeloškega pasijona, vsem društvom, župnijam in posameznikom, ki letno pripravljajo in oblikujejo pasijonske dogodke in z njim povezane vsebine. Cenimo prispevke strokovnjakov iz področij restavriranja, jezikoslovja, etnologije ter kulture in drugih, ki pripomorejo, da Škofjeloški pasijon obravnavamo v skladu z ustreznimi podlagami in smernicami.

Irena Gajser, ARMA CHRISTI, mešana tehnika na platnu, 180 x 130 cm, 2019.

»Z modrino je slikarka vzpostavila duhovno atmosfero. Oblikovno poenostavljene slikarske intervencije, ki vključujejo tako barvne sledi kot strukturne naglase, pa so tisti fragmenti, ki na slikovnih površinah dodatno ilustrirajo zgodbo Kristusovega trpljenja,« je o križu zapisala Anamarija Stibilj Šajn, umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka. Foto Alojzij Pavel Florjančič.

dr. Urška Florjančič

PASIJONSKI VEČER 2020 V STARI LOKI, KI GA NI BILO

Klariški spev večni ljubezni

Vesoljstva Kralj, kaj Ti za nas si storil!?

Ti večna Luč od Lúči si, Bog pravi,

pa si kot Človek – Suženj se pokóril

za naše odrešenje vsej Postavi;

Očetovi si volji odgovoril

in prek trpljenja šel si k rajski slavi.

O Kristus, v šolo nas trpljenja vzemi,

prenovi nas, v ljubezni srca vnemi!

(verz iz speva s. M. Katarine Ambrož, opatinje klaris v Nazarjah, velika noč 2019)

V postnem času leta Gospodovega 2020 smo že deveto leto zapored načrtovali glasbeno-literarni recital s pasijonsko tematiko. Te dogodke tradicionalno imenujemo Pasijonski večeri v Stari Loki in jih že vrsto let izvajamo pod okriljem Dnevov Škofjeloškega pasijona (zapise o vseh večerih najdete v prejšnjih številkah *Pasijonskih doneskov* in na spletni strani župnije Stara Loka, v arhivu). Dogodek naj bi se zgodil na petkov večer, 27. marca 2020. Prvič od leta 2012, ko smo z večeri začeli, ga nismo mogli izvesti, ker se je v začetku marca zaradi izbruha pandemije covida-19 življenje skoraj ustavilo. Pravzaprav v novih okoliščinah še vedno doživljamo pravi pasijon v našem vsakdanjem življenju in po vsem svetu.

V načrtu smo imeli recital poezije s. M. Katarine Ambrož, opatinje samostana v Nazarjah, z naslovom *Klariški spev večni ljubezni*, ki bi bil posvečen redovniški karizmi. Večer bi začeli z dvema vstopnima pesmima z zgoščenke *Ne bojte se!*, ki so jo l. 2010 posnele sestre klarise v samostanu Brezmadežne v Nazarjah: *Molimo Te* (sv. Frančišek) in *Gospod Jezus* (sv. Janez Pavel II.), koral. Med recitalom speva, ki bi ga interpretirala s. Meta Potočnik, OSU, bi prepevale sestre uršulinke iz samostana pri Svetem Duhu in br. Jožko Smukavec, OFMCap, s kitaro, iz Kapucinskega samostana v Škofji Loki. Likovno podobo pasijonskega večera, ki bi se že tradicionalno odvijal v prostorih nekdanje dekanije ob farni cerkvi sv. Jurija v Stari Loki, bi dopolnil Arma Christi mariborske slikarke Irene Gajser. Spev je bil v celoti objavljen v lanski številki *Pasijonskih doneskov*.

Temelj klariške poezije v osebi s. M. Katarine Ambrož, OSC, iz Nazarij je Sveto pismo in na njegovi podlagi krščanska, preciznejše, katoliška veroizpoved. S. M. Kata-

rina že vrsto let piše praznična duhovna voščila, ki vsako leto za božič in veliko noč v imenu vseh treh slovenskih klariških samostanov prihajajo med ljudi. Njene božične in velikonočne katehetske meditacije obiščejo Dete v jasliah, sočustvujejo s trpečim Kristusom in se iztečejo v češčenje Evharistije, vedno z Jezusovo materjo Marijo. V zborniku *Odsev luči*, ki je leta 2019 izšel ob 40-letnici oživitve Klarine karizme v Sloveniji, je Marija Stanonik zapisala, da pesniško ustvarjanje s. M. Katarine iz Nazarij lepo povzamejo misli bl. Škofa Antona Martina Slomška: »Bog je za nas storil tri čudeže neskončne ljubezni in usmiljenja, ki jih nikoli ne moremo dovolj premišljevati in slaviti. Tri čudeže neizrečene Božje ljubezni do ljudi, nad katerimi strmita nebo in zemlja. Čudež v jasliah, na križu in na oltarju. Velik in nerazumljiv je prvi čudež njegove ljubezni v jasliah, ko je za nas ljudi postal človek. Večji je drugi čudež njegove smrti, ko je za nas umrl na križu. Največji čudež njegove ljubezni je tretji: njegova resnična navzočnost v najsvetejšem Zakramentu oltarja. Bratje! Ali čutite ta trikratni čudež Jezusove skrivnostne ljubezni v Zakramentu oltarja?« Prav v času, ko smo morali odpovedati recital in tudi k svetim mašam nismo mogli prihajati v cerkev, so desetko rožnega venca pred vsakodnevno sveto mašo na Radiu Ognjišče in litanije oz. molitve po maši molile prav sestre klarise iz Nazarij, pod vodstvom s. Katarine! Tako smo bili vseeno povezani z njimi, čeprav je Bog poskrbel za drugačen način.

Za sceno koronsko odpovedanega Pasijonskega večera 2020 v Stari Loki je bil predviden pasijonski križ mariborske diplomirane slikarke in magistricice umetnosti Irene Gajser. Arma Christi Irene Gajser je nastal na 6. simpoziju Zaplana, ki je potekal od 29. do 31. avgusta 2019 v Domu Bratstva na Zaplani. Pobudnika simpozija sta Polona in Štefan Skledar. Ko sta se februarja 2020 na Vrhniki mudila zakonca Temelj, naša pasijonska romarja, ju je pot zanesla tudi v Galerijo Cankarjevega doma na Vrhniki, kjer sta na skupinski razstavi del s Simpozija Zaplana 2019 opazila omenjen pasijonski križ in France mi je pisal: »Mariborska slikarka Irena Gajser ima razstavljen odličen križ, ki bi bil idealen za sceno za vaš pasijonski večer v nekdanji dekaniji.«

Irena Gajser je diplomirala na Visoki Šoli za risanje in slikanje v Ljubljani in na isti šoli zaključila tudi magistrski študij. Za seboj ima več kot 25 samostojnih avtorskih in več kot 90 skupinskih razstav doma in v tujini. Sodeluje na številnih slikarskih kolonijah doma in v tujini. Veliko del je podarila tudi v dobrodelne namene. Po izboru strokovne žirije je nagrajenka DLUM za leto 2014. Živi in ustvarja v Mariboru. V svoji magistrski nalogi se je ukvarjala s simboliko in med simboli je tudi križ, ki je hkrati močan krščanski simbol. Sama pravi, da kadar je klima na simpoziju krščansko duhovna, se intuitivno odloči za kreacijo križa.

Pasijonske večere v Stari Loki že vrsto let pripravljamo v sodelovanju Župnijskega zavoda Sv. Jurija Stara Loka in Kulturno-zgodovinskega društva Lonka Stara Loka. Tudi dogodek, ki ga ni bilo, nas je na svoj način povezal s sestrami klarisami, da smo se združili v molitvi za rešitev naše domovine in vsega sveta iz primeža koronske pandemije. Bog ima vedno načrt za nas in nikoli nas ne pusti samih!

Ana Florjančič

STARA LOKA, KNJIGA IN PASIJON

Kulturno zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka že nekaj let v času praznovanja rožnovenske oz. žegnanjske nedelje (prva oktobrska nedelja) na Starološkem trgu, v najstarejšem delu Škofje Loke, pripravi dogodek Semenj na Fari, ki poteka v sklopu Dnevov evropske kulturne dediščine. V duhu spoštovanja starih običajev se je društvo odločilo, da ta tradicionalen običaj – pred 2. svetovno vojno še živ, po vojni pa pozabljen – znova oživi.

Od leta 2019 društvo v okviru sejma pripravi tudi zanimive fotografske razstave, z namenom tako domačinom kot tudi ostalim obiskovalcem sejma prikazati bogastvo kulturne dediščine. Prvo fotografsko razstavo smo naslovili *Starološko miklavževanje nekoč in danes*. Na več plakatih smo predstavili podobe tega običaja skozi nekaj desetletij 20. in 21. stoletja – od 30. let prejšnjega stoletja, ko se je že napovedovala 2. svetovna vojna, do današnjih dni. Kasneje so bili plakati postavljeni na ogled tudi v Sokolskem domu. Razstava je pri obiskovalcih vzbudila veliko zanimanja. Konec leta smo fotografsko gradivo predstavili v knjižici z naslovom *Starološko miklavževanje*.

V letu 2020 Semnja na Fari zaradi pandemije covida-19 ni bilo, zato smo se odločili pripraviti samo fotografsko razstavo na plakatih, in sicer na temo *Stara Loka, knjiga in pasijon*. Pobudo za to tematiko smo našli v praznovanju 300-letnice Škofjeloškega pasijona v letu 2021. Na petih plakatih smo predstavili sodelovanje Starolochanov v Škofjeloškem pasijonu, pasijonske dogodke v Stari Loki, knjige iz Starološke župnijske knjižnice s pasijonsko tematiko in pasijonske motive iz Veiderjeve zbirke nabožnih podob.

V nadaljevanju predstavljamo vsebino plakatov z razstave.

PASIJON

Beseda pasijon (lat. *passio*) pomeni trpljenje (tudi strast, v pomenu navdušenja), v krščanstvu pa Jezusovo trpljenje in trpljenje mučencev. Vsebina pasijona je odrešitvena, srž krščanske vere je zajeta prav v njem. Kot igrani prikaz seže od zadnje večerje, prek Jezusovega trpljenja, križanja, groba, do vstajenja, včasih celo do binokosti. Ob pasijonski igri ljudje doživljamo močna čustva, zgroženost, pretresenost, sočutnost, usmiljenje, kesanje, močno nas prevzame v duhovnem smislu in nam ob Božjem grobu, v slutnji Jezusovega vstajenja, nudi neke vrste katarzo in vzbuja

novo upanje. Ko govorimo o pasijonu kot gledališki uprizoritvi, običajno mislimo na pasijonsko igro, vključno s procesijsko izvedbo, kakršna je tudi škofjeloška.

Škofja Loka se ponaša z imenitnim Škofjeloškim pasijonom patra Romualda Štandreškega, ki ga tradicionalno umeščamo v leto 1721. Uprizarjali so ga do leta 1767, prepovedal oz. ukinil ga je naslednje leto Karel Mihael grof Attems, goriški nadškof. V diariju, tj. bogoslužnem redu starološkega župnika Leopolda Kalina iz leta 1777, je tako na veliki petek zapisana beseda »procesija« že prečrtana, se pravi, da je takrat dejansko niso več izvajali. Izraz Škofjeloški pasijon sta v letih 1936 in 1937 prva začela uporabljati Tine Debeljak in France Planina, in sicer ob Debeljakovi uprizoritvi Škofjeloške pasijonske procesije. V gledališki stroki se ime Škofjeloški pasijon uveljavi šele s Francetom Koblarjem leta 1972. Naslednjo uprizoritev leta 1999, integralno obsegajočo dvajset prizorov, je pripravil in režiral mladi Selčan Marjan Kokalj. Tedaj smo Škofjeloški pasijon prvič spremljali v vsej njegovi veličini. Naslednje uprizoritve so si sledile v letih 2000, 2009 in 2015, pod režijskim vodstvom Boruta Gartnerja in Milana Goloba. Nova uprizoritev je bila načrtovana v letu 2021, a so jo zaradi razmer s pandemijo covid-19 že prestavili na leto 2022.

STAROLOČANI V ŠKOFJELOŠKEM PASIJONU

S Škofjeloškim pasijonom je bila Stara Loka povezana že od njegovih začetkov. V Pismu neznanega voditelja loške procesije (1713) lahko jasno razberemo, da je bila Stara Loka z okoliškimi vasi in kraji, ki so spadali pod to faro, nosilen steber tedanjih uprizoritev, saj jim je bila zaupana kar polovica podob v procesiji. To kaže, da je imela Stara Loka pomembno vlogo pri pasijonskem udejstvovanju tudi v duhovnem pogledu. Pri Koblarju zasledimo zanimivo omembo, da je grof Karl Strahl med svojimi gledališkimi artikli hranil celo nekatere predmete, ki so jih nekoč uporabljali pri izvedbi Škofjeloškega pasijona. Žal je vse uničil medvojni požig starološkega Prosvetnega doma, kjer so hranili kulise in tekste ter ostale gledališke rekvizite.

Duh pasijona je še vedno živ v zavesti Staroločanov, kar dokazuje njihovo sodelovanje pri sodobnih uprizoritvah. Posamezniki in skupine sodelujejo pri vseh izvedbah od leta 1999 dalje. Pri zadnji uprizoritvi (2015) so Staroločani sodelovali v prizorih *Mesarski ceh*, *Glej, človek* (Pilat), *Križev pot* (angel), *Mati sedem žalosti* (Kupido), *Skrinja zaveze* (zbor duš), oblikovali pa so tudi častno četo grenadirjev v 19. podobi.

PASIJONSKI DOGODKI V STARI LOKI

Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka in Župnijski zavod sv. Jurija Stara Loka sta bila pobudnika različnih razstav s pasijonsko tematiko v Domu na Fari in pasijonskih večerov, ki se kot scensko-glasbeni recitali od leta 2012 dalje odvijajo v prostorih nekdanje dekanije ob starološki farni cerkvi.

STARA LOKA, KNJIGA IN PASIJON

Beseda pasijon (lat. passio) pomeni trpljenje (tudi strast v pomenu navdušenja), v krščanstvu pa Jezusovo trpljenje in trpljenje mučencev. Vsebina pasijona je odrešitvena. Srž krščanske vere je zajeta prav v pasijonu. Kot igrani prikaz seže od zadnje večerje, preko Jezusovega trpljenja, križanja, groba, do vstajenja, včasih celo do Binkošti. Ob pasijonski igri ljudje doživljamo močna čustva, zgroženost, pretresenost, sočutnost, usmiljenje, kesanje, močno nas prevzame v duhovnem smislu in nam ob Božjem grobu v slutnji Jezusovega vstajenja nudi neke vrste katarzo in vzbuja novo upanje.

Ko govorimo o pasijonu kot gledališki uprizoritvi, običajno mislimo na pasijonsko igro, vključno s procesijsko izvedbo, kakršna je škofjeloška. Škofja Loka se ponaša z imenitnim Škofjeloškim pasijonom patra Romualda Štandreškega, ki ga tradicionalno umeščamo v l. 1721. Uprizarjali so ga do okoli l. 1770, prepovedal oz. ukinil pa ga je l. 1767 goriški nadškof Attems. V diariju, t.j., bogoslužnem redu starološkega župnika Leopolda Kalina iz l. 1777, je na veliki petek zapisana beseda »procesija« že prečrtana, se pravi, da te procesije niso več izvedli. Izraz Škofjeloški pasijon sta v l. 1936 in 1937 prva začela uporabljati Tine Debeljak in France Planina ob Debeljakovi uprizoritvi Škofjeloške pasijonske procesije. V gledališki stroki se uveljavi ime Škofjeloški pasijon šele s Francetom Koblarjem l. 1972. Naslednjo uprizoritev l. 1999, integralno obsegajočo dvajset prizorov, je pripravil in režiral mladi Selčan Marjan Kokalj. Tedaj smo Škofjeloški pasijon prvič spremljali v vsej njegovi veličini. Naslednje uprizoritve so si sledile v l. 2000, 2009, 2015. Nova uprizoritev v Loki se obeta l. 2021.

Na razstavi »**Stara Loka, knjiga in pasijon**«, ki smo jo pripravili v okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine 2020 in v počastitev prihajajoče 300-letnice Škofjeloškega pasijona v l. 2021, predstavljamo prizore Škofjeloškega pasijona, v katerih so sodelovali Staroločani, pasijonske dogodke v Stari Loki, knjige iz starološke župnijske knjižnice s pasijonsko tematiko in pasijonske motive iz Veiderjeve zbirke nabožnih podob.

SPOZNAJ ? VARUJ ! OHRANI

Fotografsko razstavo na temo *Stara Loka, knjiga in pasijon* sta zasnovala Ana in Pavel Florjančič, oblikovanje plakatov smo zaupali Jožetu Šenku, natisnila jih je Tiskarna Fara. Zaradi pandemije covid-19 je bil odpovedan Semenj na Fari, s tem tudi fotografska razstava na prostem, zato so bili plakati v začetku oktobra, v času DEKD 2020, razstavljeni v Sokolskem domu.

Razstave v Domu na Fari

- 2005 – razstava Pasijon po Vincencu, 20 tolčenih reliefov v bakru o Kristusovem trpljenju, avtor Vinko Mohorčič
- 2006 – razstava Kristusova obličja, kipar Stane Jarm
- 2007 – Škofjeloški pasijon, razstava panojev s prizori pasijona
- 2008 – predstavitev publikacije Škofjeloški pasijon 2008 in fotografska razstava Poljanski pasijon Izidorja Jesenka
- 2009 – Škofjeloški pasijon, razstava fotografij Petra Pokorna

Pasijonski večeri v Stari Loki

- 2012 – *Pasijon ubogih*, avtor Andrej Capuder
- 2013 – *Križev pot*, avtor Dane Zajc
- 2014 – *Pasijonska pesnitev Jurija Dalmatina*
- 2015 – *Pasijon inu smert Nashiga Gospuda Iesusa Christusa*, pasijonski sonetni venec, avtor Matej Krevs
- 2016 – *Preddverje skrivnosti druge kreposti*, avtor Charles Peguy; *Križu pot*, avtor Tomaž Hostnik
- 2017 – *Pot na Kalvarijo*, avtorica Denise Levertov
- 2018 – *Upanje v tretji dan*, avtor Otmar Črnilogar
- 2019 – *Vita dolorosa*, avtor Gregor Čušin
- 2020 – *Klariški spev večni ljubezni*, recital poezije s. M. Katarine Ambrož, OSC (večer ni bil izveden zaradi razmer s pandemijo covida-19)

PASIJON IN STAROLOŠKA ŽUPNIJSKA KNJIŽNICA

Med nekaj manj kot 12.000 knjigami, kolikor jih sedaj šteje Starološka župnijska knjižnica dr. Janeza Veiderja, je kar nekaj knjig posvečenih pasijonski tematiki. Najdemo jih na dveh mestih, in sicer med knjigami, ki vsebujejo križev pot, ter pri skupini knjig z gledališko tematiko.

Med najpomembnejšimi deli so:

52 knjig križevih potov, *Pasijonski doneski*, petnajst letnikov (2006 – 2020), *Pasijonski almanah* (letniki 2017, 2018, 2019), znanstvenokritična izdaja *Oče Romuald Škofjeloški pasijon*, ur. Matija Ogrin (2009), reprezentančna fotografska monografija *Škofjeloški pasijon 2009* (2014), *Škofjeloški pasijon: preprosta fonetična transkripcija*, zbirka Kondor (1987), *Škofja Loka: čas pasijona* (katalog razstave, 2008), *O pasijonskih igrach in procesijah na Slovenskem*, diplomsko delo Roberta Podgorška OFM cap (1967), *Kapelski pasijon*, ur. Erich Prunch in Matija Ogrin (2016), *Pasijon: dramaturška priredba Andreja Šusterja Drabosnjaka* (1990), *Priče trpljenja Gospodovega: sedem evangeljskih legend*, avtor Giovanni Papini (1940).

Plakati Stara Loka, knjiga in pasijon.

Knjižnica hrani še več drugih publikacij, povezanih s pasijonsko tematiko, med njimi so grafična mapa *Albertina* iz l. 1921, stari misali z grafičnimi ilustracijami pasijonskih motivov od l. 1635 dalje, Sveta pisma, molitveniki, likovne monografije, *Loški razgledi* 46 (1999) ...

IZ ZBIRKE NABOŽNIH PODOBIC DR. JANEZA VEIDERJA

Dr. Janez Veider je bil pred 2. svetovno vojno (1931–1936) kaplan v Stari Loki, od leta 1955, po prihodu iz zapora, kot župni upravitelj pa je bil tukaj do leta 1963. Bil je tudi umetnostni zgodovinar, ljubitelj cerkvene umetnosti in zbiralec umetniških predmetov. Med drugim je imel bogato zbirko nabožnih podob. Največji del te zbirke hranijo od leta 1964 v ljubljanskem Semenišču (6.652 primerkov), manjši del (1.043 primerkov, najdenih v pisni zapuščini in starološkem župnišču) hranimo v Stari Loki.

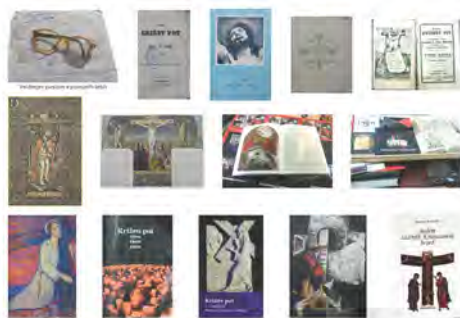
V letu 2011 smo zbirko v Semenišču podrobneje pregledali in fotografirali, med motivi smo našli precej podob s pasijonsko tematiko (Križev pot, Arma Christi, Križani Jezus, trpeči Jezus itd.), ki smo jih predstavili na enem od plakatov.

STARA LOKA, KNJIGA IN PASIJON
PASIJON IN STAROLOŠKA ŽUPNIJSKA KNJIŽNICA

Med nekaj manj kot 12.000 knjigami, ki jih sedaj šteje Starološka župnijska knjižnica dr. Janeza Veiderja, je kar nekaj knjig posvečenih pasijonski tematiki. Najdemo jih na dveh mestih in sicer med knjigami, ki vsebujejo križev pot, in pri skupini knjig z gledališko tematiko. Med najpomembnejšimi deli so:

52 knjig križevih potov, *Pasijonski doneski* (letniki 2006 - 2020), *Pasijonski almanah* (letniki 2017, 2018, 2019), znanstveno kritična izdaja *Oče Romuald Škofjeleški pasijon*, ur. Matija Ogrin (2009), monografija *Škofjeleški pasijon 2009* (2014), *Škofjeleški pasijon: preprosta fonetična transkripcija* (1987), *Škofja Loka: čas pasijona* (katalog razstave 2008), diplomsko delo avtorja Roberta Podgorška OFM cap O pasijonskih igrah in procesijah na Slovenskem (1967), *Kapelski pasijon*, ur. Erich Prunch in Matija Ogrin (2016), *Pasijon: dramaturška priredba avtorja Andreja Susterja Drabosnjaka* (1990), *Priče trpljenja Gospodovega: sedem evangeljskih legend*, avtor Giovanni Papini (1940).

Knjižnica hrani še več drugih publikacij, povezanih s pasijonsko tematiko, npr. grafična mapa Albertine iz l. 1921, stari misli z grafičnimi ilustracijami pasijonskih motivov od l. 1635 dalje, Sveta pisma, molitveniki, likovne monografije, Loški razgledi 46 (1999), ...

STARA LOKA, KNJIGA IN PASIJON
IZ ZBIRKE NABOŽNIH PODOBIC DR. JANEZA VEIDERJA

Plakati Stara Loka, knjiga in pasijon.

mag. Aleksander Igličar

OBISK JOSEFA LANGA, PREDSEDNIKA EUROPASSIONA, V ŠKOFJI LOKI

Od 16. do 19. septembra 2020 je bil v Sloveniji na obisku Josef Lang, predsednik združenja Europassion, ki povezuje več kot 80 evropskih pasijonskih mest in krajev iz 16 držav. Obisk je v sodelovanju z Občino Železniki, ki je leta 2020 v okviru programa Evropa za državljane pridobila evropska sredstva za izvedbo mednarodnega srečanja, pripravilo gibanje Pasijonski veter, ki povezuje slovenske pasijonce. Glavna organizatorica obiska je bila mag. Andreja Ravnihar Megušar, koordinatorka gibanja Pasijonski veter, članica skupine za mednarodno sodelovanje Občine Železniki in članica razširjenega predsedstva združenja Europassion.

Kljub omejitvam zaradi pandemije covid-19 se je Josef Lang odločil, da skupaj s soprogo Heidi obiše Slovenijo. V času njegovega obiska je bilo več srečanj, in sicer v Kapucinskem samostanu Škofja Loka, v občinah Železniki in Škofja Loka ter na Ministrstvu za kulturo RS. Josef Lang se je srečal tudi s škofjeloškimi pasijonci.

OBISK PRI BRATIH KAPUCINIH V ŠKOFJI LOKI

Prvi večer obiska sta bila Josef Lang in žena Heidi gosta bratov kapucinov v Kapucinskem samostanu Škofja Loka, kjer je tudi sedež Pasijonskega vetra. Uvodoma je br. Jožko Smukavec, gvardijan loških kapucinov, ob pomoči br. Bernarda gostoma predstavil zgodovino kapucinskega samostana in življenje br. Romualda, avtorja besedila Škofjeloškega pasijona.

Pri izjemno okusni in kapucinsko skromni večerji so se gostom pridružili br. Jaro Knežević, režiser Škofjeloškega pasijona 2021, Borut Gartner ter loška pasijonca mag. Andreja Ravnihar Megušar in mag. Aleksander Igličar, ki sta od leta 2019 člana razširjenega predsedstva združenja Europassion. V sproščenem pogovoru so si udeleženci izmenjali izkušnje in se pogovarjali zlasti o duhovnem sporočilu evropskih pasijonov v sedanjem času. Zanimiv je bil tudi prijateljski pogovor Josefa Langa, ki je od leta 1990 režiser pasijona v nemškem mestu Auersmacher, ter Boruta Gartnerja, režiserja Škofjeloškega pasijona v letih 2009 in 2021.

Br. Jožko Smukavec, Heidi in Josef Lang, mag. Andreja Megušar, br. Jaro Knežević in Borut Gartner v obednici Kapucinskega samostana Škofja Loka. Foto mag. Aleksander Igličar.

SREČANJE Z MAG. ANTONOM LUZNARJEM, ŽUPANOM ŽELEZNIKOV

Naslednji dan je sledilo srečanje z mag. Antonom Luznarjem, županom Občine Železniki. Po razgovoru v občinskih prostorih so si gostje skupaj z njim ogledali staro jedro ob Plavžu, muzej in dediščino klekljanja. Zanimivo je, da tako pri Škofjeloškem pasijonu kot pri klekljanju sodelujejo številni prostovoljci iz Občine Železniki, obe enoti pa sta vpisani na prestižni Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva.

Župan Železnikov mag. Anton Luznar in Josef Lang. Foto mag. Andreja Megušar.

SREČANJE S TINETOM RADINJO, ŽUPANOM ŠKOFJE LOKE

V nadaljevanju dneva je zakonca Lang na delovnem kosilu v Gostilni pri Boštjanu na Križni Gori gostil Tine Radinja, župan Občine Škofja Loka. Ob uprizoritvi Škofjeloškega pasijona 2021 naj bi Škofja Loka namreč gostila redno letno srečanje članic združenja Europassion, ki se ga običajno udeleži okrog 200 pasijoncev iz več kot 60 evropskih pasijonskih mest. Škofjeloški pasijonci so kandidature za gostitev letnega srečanja Europassiona leta 2021, ob praznovanju 300-letnice zapisa pasijonskega besedila, podali že leta 2010. Občina Škofja Loka je namreč članica Europassiona od leta 2008, leta 2018 pa je član postalo tudi gibanje Pasijonski veter. Na kosilu so bili navzoči še mag. Miha Ješe, sovodja organizacijske skupine za pripravo srečanja Europassion, Jakob Vrhovec, vodja organizacije Škofjeloški pasijon 2021, ter loška pasijonca mag. Andreja Ravnihar Megušar in mag. Aleksander Igličar, ki je prav tako sovodja organizacijske skupine za pripravo srečanja Europassion leta 2021 v Škofji Loki.

Osnovni namen druženja je bil pogovor o pripravah na letno srečanje 2021 v Škofji Loki. Vsi navzoči so se strinjali, da v primeru, če Škofjeloškega pasijona zaradi omejitev z epidemijo ne bo možno uprizoriti, tudi ne bo smiselno organizirano srečanje združenja Europassion. Ogled pasijona je namreč na vsakem letnem srečanju Europassiona eden od ključnih gradnikov srečanja in druženja evropskih pasijoncev.

Mag. Andreja Megušar, Heidi Lang, župan Škofje Loke Tine Radinja, Jakob Vrhovec, Josef Lang, mag. Miha Ješe in mag. Aleksander Igličar pred Gostilno pri Boštjanu na Križni gori. Foto Boštjan Bernik.

SREČANJE NA MINISTRSTVU ZA KULTURO

Zadnji dan obiska je bil namenjen srečanju z dr. Ignacijo Fridl Jarc, državno sekretarko na Ministrstvu za kulturo RS. Prisotna je bila tudi dr. Jelka Pirkovič, vodja direktorata za kulturno dediščino. Poleg Josefa Langa in njegove soproge sta se srečanja udeležila še mag. Andreja Ravnihar Megušar in mag. Aleksander Igličar. Dr. Fridl Jarčevo je zelo zanimal organizacijski sistem združevanja in povezovanja pasijonskih mest in pasijonov na evropski ravni ter možnosti za izvedbo pasijonov glede na zdravstvene razmere. Še posebej se je zanimala za vizijo združenja pasijoncev na slovenski ravni, saj ta predstavlja pomembno pot pri prepoznavanju Slovenije in njene pasijonske dediščine na evropski ravni. Ministrstvo za kulturo bo podprlo takšna prizadevanja, še posebej, ker je Škofje-loški pasijon že uvrščen na Unescov seznam, pridružujejo pa se mu tudi skupine iz drugih slovenskih pasijonskih mest. Hkrati povezovanje slovenskih pasijoncev pomeni tudi priložnost za poudarjanje duhovnih vrednot, ki jih prinašajo pasijoni.

Mag. Aleksander Igličar, dr. Jelka Pirkovič, dr. Ignacija Fridl Jarc, Josef in Heidi Lang in mag. Andreja Ravnihar Megušar pred Ministrstvom za kulturo. Foto sodelavec MK.

SREČANJE Z LOŠKIMI PASIJONCI

Ob zaključku obiska se je Josef Lang srečal tudi s pasijonci in organizatorji Škofjeloškega pasijona. Ogledal si je prostore nekdanjega Uršulinskega samostana v Škofji Loki, ki naj bi postal središče pasijonskih dogajanj na Loškem. Josef Lang se je začudil nad obsežnostjo prostorov, ki pa so zaradi dolgoletne neuporabe potrebni temeljite obnove. Menil je, da so prostori preobsežni zgolj za potrebe pasijona. Vsebinske rešitve je treba poiskati širše, tako v loškem in slovenskem prostoru, morda tudi v mednarodnem kulturnem in družbenem okolju.

Srečanje z loškimi pasijonci v opuščenem nunskem samostanu: Jožica Žnidaršič, Josef in Heidi Lang, mag. Andreja Ravnihar Megušar, Neža Karlin, Agata Pavlovec in Tomaž Paulus. Foto mag. Aleksander Igličar.

Br. Joško Smukavec pri podpisovanju na steno pasijonske sobe. Foto mag. Aleksander Igličar.

mag. Aleksander Igličar

USODA (PRVE) PASIJONSKE SOBE V ŠKOFJI LOKI

Po uprizoritvi Škofjeloškega pasijona v letu 2009 si nas je kar nekaj pasijoncev zelo prizadevalo, da bi v vmesnem času do naslednje uprizoritve (leta 2015) loška pasijonska skupnost ostala živa in živahna, z aktivnimi povezavami ter rednimi srečevanji na različnih pasijonskih dogodkih. Novemu županu mag. Mihi Ješetu (izvoljen je bil oktobra 2010) smo predlagali, da Občina Škofja Loka imenuje skrbnika pasijonskih aktivnosti, ki bo ljubiteljske pasijonske skupine in pasijonce povezoval z občinskimi sodelavci, loškim turizmom, kulturnimi in drugimi društvi, igralskimi skupinami in vsemi ostalimi dejavniki loškega pasijonskega dogajanja. Predlagali smo, da bi izbrana oseba povezovanje izvajala v okviru službenega časa, torej bi morala biti ali sodelavec občine ali Razvojne agencije Sora. To poslanstvo je nekaj časa (bolj ali manj samoiniciativno) izvajala mag. Andreja Ravnihar Megušar, ki je na občini skrbela za mednarodno sodelovanje, a jo je novi župan Ješe kmalu umaknil iz vseh pasijonskih dogajanj.

Župan našemu predlogu ni prisluhnil in priprave na uprizoritev Škofjeloškega pasijona 2015 so se začele praktično od začetka, tako z organizacijskega kot tudi drugih vidikov. V tem času so me predstavniki loških kulturnih društev izbrali za člana sveta javnega Zavoda za kulturo, prek katerega se je organizacijsko in finančno izvajala uprizoritev pasijona. Tako sem spoznal, da vodja organizacije Matej Mohorič Peternelj od predhodnikov ni prevzel urejenega arhiva, imen, podatkov in vseh drugih potrebnih informacij. Čudil sem se, kako je to mogoče, saj je vendarle šlo že za četrto uprizoritev Škofjeloškega pasijona v sodobnem času (po uprizoritvah v letih 1999, 2000 in 2009).

Uprizoritev Škofjeloškega pasijona 2015 je v režiji Milana Goloba dobro uspela. Pri svojem delu je izhajal iz nekoliko drugačnih izhodišč, kakor njegov predhodnik Borut Gartner, predvsem pri sodelovanju s pasijonskimi igralci, drugimi sodelujočimi in širšo pasijonsko skupnostjo. Kot član sveta Zavoda za kulturo sem si zelo prizadeval, da glavni sodelavci pri organizaciji pustijo urejen arhiv, a pojavil se je problem, komu naj ga sploh predajo. Poslovanje Zavoda za kulturo je bilo leta 2017 ustavljeno in zavod je bil tudi formalno ukinjen.

Loška pasijonska skupnost si je ponovno prizadevala, da Občina Škofja Loka, kot glavna nosilka vsakokratne uprizoritve, imenuje skrbnika pasijona, a se žal to spet ni zgodilo. Župan Ješe je februarja 2016 na srečanje povabil številne pred-

stavnike pasijonskega dogajanja. Glavni povod za srečanje so bili zapleti pri vsakoletni pripravi Dnevov Škofjeloškega pasijona; posamezne dogodke pripravljajo društva (Muzejsko društvo Škofja Loka, Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka, Prosvetno društvo Sotočje ...), povezovanje in pripravo celotnega programa pa je praviloma prevzel sodelavec na občini. Župan je za to delo imenoval novo sodelavko Katjo Štucin, ki se je dela lotila z vso energijo, a žal ni imela nobenih pasijonskih izkušenj ali stika s pasijonci, kar bi njeno delo zelo olajšalo.

Na srečanju se je tudi izkazalo, da so nekateri udeleženci v razpravi omenjali vsebine in dogajanja, kot da bi pasijon uprizarjali prvič. Zelo jasno se je pokazalo pomanjkanje kontinuitete in nadgradnje znanja na osnovi preteklih izkušenj. V ospredje je vse bolj prihajalo tudi ozaveščanje, da je za prepoznavnost Škofjeloškega pasijona, kot največjega loškega kulturnega in duhovnega bisera v širšem slovenskem in mednarodnem prostoru, treba narediti tudi ustrezne strokovne korake na področju trženja in turizma.

Na srečanju so vsi prisotni podprli predlog, da moramo v mestnem središču Škofje Loke poiskati primeren prostor za »pasijonsko sobo«; to bo prostor srečevanj loških pasijoncev in hkrati prostor za približevanje pasijonskega sporočila vsem obiskovalcem Škofje Loke. Župan je pobudo sprejel in omenil, da aktivnosti v tej smeri že potekajo. Tovrstna razmišljanja so bila še dodatno spodbujena tudi z aktivnim prizadevanjem celotne loške pasijonske skupnosti za vpis Škofjeloškega pasijona na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Prve zamisli so se oblikovale že leta 2008, dodatni vzgon pa je nastopil po juliju 2012, ko je slovenska vlada Škofjeloški pasijon razglasila za umetnino državnega pomena, kar je formalni predpogoj za predložitev vloge na Unesco. Vloga je bila s pomočjo sodelavcev Ministrstva za kulturo in Slovenskega etnografskega muzeja vložena marca 2013, glavni pripravljavec besedila je bil mag. Jože Štukl, sodelavec Loškega muzeja. Pred zasedanjem Unesca, novembra 2014 v Parizu, je strokovna komisija izpostavila nekatere pomanjkljivosti vloge, ki je bila zaradi tega umaknjena. Jože Štukl je s širokim krogom sodelavcev pripravil dopolnitev vloge, ki je bila ponovno vložena marca 2015, in 1. decembra 2016 je bil Škofjeloški pasijon na zasedanju Unesca v Adis Abebi (Etiopija) kot prvi slovenski element vpisan na prestižni Unescov seznam.

Poleti in jeseni 2016 so se občinske aktivnosti za pridobitev primerne prostora intenzivno nadaljevale. Osebnostno županu večkrat omenil, da mora za pasijonske aktivnosti in pasijonsko sobo skrbeti nekdo v okviru svojega službenega časa na občini ali loškem turizmu in da ni pametno, da to skrb prevzame eno od društev. Obseg aktivnosti je namreč praviloma preobsežen za prostovoljno društvo, kar lahko okrne njegovo kakovost in razvejanost. Župan mnenja ni upošteval, rešitev je iskal v sodelovanju s Turističnim društvom Škofja Loka (v

nadaljevanju: TD), ki je imelo svojo pisarno in trgovino v mestnem središču v Kašmanovi hiši (Mestni trg 7).

Med drugimi možnostmi se je kot primeren prostor za pasijonsko sobo, in hkrati za TD, izkazal izpraznjen del v Thalerjevi hiši ob vstopu na Mestni trg (Mestni trg 42). Sodelavec TD Marko Pleško nad selitvijo ni bil navdušen, saj je menil, da bo vplivala na zmanjšanje števila turistov, ki pridejo v prostore TD, in posledično na zmanjšanje prodaje spominkov in drugih predmetov, kar je glavni vir njihovih prihodkov. Po pogovorih z lastnico, ki so bili dokaj naporni, je prišlo do dogovora, s katerim se je strinjalo tudi vodstvo TD, ki mu je predsedovala Monika Tavčar.

V Thalerjevi hiši sta dva prostora. V prvem ob vstopu z ulice so uredili pasijonsko sobo, v drugem pa prostore za TD. Sredstva za pripravo obeh prostorov je zagotovila Občina Škofja Loka: 11.834 EUR za projekte in 31.067 EUR za obrtniška dela in opremo, mesečna najemnina je znašala 930 EUR.²⁰⁹ Podobo in opremo pasijonske sobe so zasnovali sodelavci Studia Miklavc, ki skrbi za celostno podobo Škofjeloškega pasijona. Stene so bile v črni barvi, na tleh grafični zemljevid Škofje Loke, na stropu posebna luč, na stenah pa je bil predviden prostor za podpise vseh sodelujočih na dosedanjih uprizoritvah Škofjeloškega pasijona. Odlična zamisel, ki je v začetku dobro zaživela, saj so se podpisi pasijoncev hitro nabirali, a se je žal tudi hitro ustavila, kar je bil verjetno tudi odraz nedelovanja loške pasijonske skupnosti. Pasijonska soba je bila v okviru Dnevor Škofjeloškega pasijona 2018 slovesno odprta 23. marca 2018. Župan mag. Miha Ješe je zaslužnim posameznikom podelil zahvale za sodelovanje pri vpisu Škofjeloškega pasijona na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva.

V dejavnosti za pripravo pasijonske sobe in njeno odprtje se je jeseni 2017 dejavno vključila Agata Pavlovec, tedaj zunanja sodelavka občine, ki jo je župan imenoval za skrbnico Škofjeloškega pasijona.

Nezadovoljstvo zaradi nedelovanja pasijonske skupnosti je privedlo do ustanovitve gibanja Pasijonski veter, njegov namen je združevati in povezovati loške in slovenske pasijonce. Sedež gibanja je v Kapucinskem samostanu Škofja Loka, saj so bratje kapucini z leti spoznali, da se morajo bolj dejavno vključiti v pasijonsko življenje in duhovno spremljanje pasijoncev. Dodatna spodbuda zanje je bil tudi vpis Kapucinskega samostana Škofja Loka kot nosilca duhovne dediščine Škofjeloškega pasijona v slovenski Register nesnovne dediščine, ki je bil izveden julija 2018. Uvodno srečanje Pasijonskega vetra je bilo spomladi 2017. Na njem so se zbrali bratje kapucini ter predstavniki loške pasijonske skupnosti. Duhovni vodja gibanja je br. Jaro Knežević, skrbnica pa Andreja Ravnihar Megušar; v ožji skupini so še pasijonci iz Preddvora, Ribnice in Štepanje vasi v Ljubljani. O delo-

²⁰⁹ Podatke o stroških je posredoval Rok Primožič, vodja področja za družbene dejavnosti na Občini Škofja Loka.

vanju Pasijonskega vetra lahko bralci *Pasijonskih doneskov* berete v prispevkih, ki so bili objavljeni v predhodnih številkah.

Po vzpostavitvi pasijonske sobe se je kmalu izkazalo, da nima »prave vsebine in življenja«. Loška pasijonska skupnost ni bila povezana in dejavna, mnoge turiste je neprivlačna temna barva sobe odvrčala od ogleda. To se je posledično kmalu pokazalo tudi pri zmanjšanju prodaje TD, ki je zašlo v finančne težave. V letu 2018 je občina v okviru Razpisa za sofinanciranje promocijske in izobraževalne dejavnosti v podporo promociji Škofjeloškega pasijona v letih 2018 in 2019 TD namenila 18.000 EUR letno,²¹⁰ kar pa ni zadostovalo za rešitev njegovih finančnih težav, saj je TD sredi leta 2019 prenehalo delovati.

Skrbnišтво prostorov je prevzela Razvojna agencija Sora, ki je vanje namestila Turistično informacijsko točko, ki je z delom začela junija 2019. Izkušnje so pokazale, da ni primerno, da so prostori za turiste zadaj, za pasijonsko sobo. Zato je bila pasijonska soba po le dobrem letu delovanja odstranjena, oprema razgrajena in uskladiščena v drugem prostoru. Informacijsko središče za turiste je zaživelo, pasijonske sobe pa ni bilo več.

V začetku poletja 2019 je začel delovati Jakob Vrhovec, projektni vodja uprizoritve Škofjeloškega pasijona 2021, ki ima delovne prostore blizu sedeža občine na Mestnem trgu 15, v kateri je bila pasijonska pisarna ob uprizoritvi Škofjeloškega pasijona 2015. V okviru svojih dejavnosti je Jakob Vrhovec predvidel tudi ponovno vzpostavitev pasijonske sobe. Na njegovo pobudo je občina vstopila v evropski projekt THEMATIC, v okviru katerega bo s pomočjo evropskih sredstev postavljena in urejena nova pasijonska soba. V okviru tega projekta je bil v letu 2019 pripravljen nov načrt ureditve pasijonske sobe; zanj je občina plačala 1.800 EUR, v letu 2020 pa je bilo za namene ureditve pasijonske sobe namenjenih nekaj manj kot 4.000 EUR.

Zaradi pandemije covid-19 je bila oktobra 2020 uprizoritev Škofjeloškega pasijona 2021 prestavljena na leto 2022, kar je seveda upočasnilo tudi pripravo pasijonske sobe. Decembra 2020 se je pokazala možnost, da bi Občina Škofja Loka kupila prostore v pritličju zgradbe na Cankarjevem trgu 17, kjer bi bili na dominantni lokaciji turistično-informacijska točka ter pasijonska soba, kar bi omogočala živo delovanje loške pasijonske skupnosti in promocijo vrednot Škofjeloškega pasijona vsem obiskovalcem Škofje Loke. Odločitev o nakupu bi dolgoročno znižala stroške delovanja pasijonske sobe, o možnostih njene uresničitve pa bo pokazal prihodnji čas. Želja mnogih je, da se načrti uresničijo, saj bi Škofja Loka tako končno pridobila primeren večnamenski pasijonski prostor, ki ga Škofjeloški pasijon, kot največji loški kulturni in duhovni biser, nedvomno zasluži.

²¹⁰ V letu 2019 je TD zaradi zaustavitve poslovanja porabilo le 9.000 EUR sredstev iz razpisa.

dr. Edvard Kovač

POIZKUS UMETNIŠKE UPRIZORITVE TRPLJENJA

OB ŠKOFJELOŠKEM PASIJONU V PREŠERNOVEM GLEDALIŠČU V KRANJU

Francoski gledališki in filmski kritiki pravijo, da se velikih tem sme lotiti le velik umetnik. Tako že na začetku ob kranjski gledališki uprizoritvi Škofjeloškega pasijona nastane vprašanje, ali je Jernej Lorenci dovolj velik režiser, da se je lahko lotil uprizoritve starodavnega liturgičnega besedila, ki je danes prek UNESCO priznan kot svetovna kulturna dediščina. Najbrž se je tega dobro zavedal tudi režiser, zato se je odločil, da bo na oder postavil le en vidik Pasijona, to je trpljenje samo. Vendar se je tega vprašanja lotil bolj v luči svetovnih mitov trpljenja in

arhetipov stisk. S tem pa se je odrekel svojstvenemu krščanskemu pojmovanju trpljenja, to je svetlobi odrešenja, kar pa zgodovinski Škofjeloški pasijon vsekakor je. Zato bi se temu nesporazumu lahko izognil, če bi svoji pogumni umetniški postavitvi dal drug naslov, npr. Po navdihu besedil Škofjeloškega pasijona.

Ko enkrat sprejmemo, da ne gre za pravi Škofjeloški pasijon, lahko začnemo gledati predstavo kot zanimivo umetniško iskanje in uprizarjanje najglobljih stisk človeka, ki se poslužuje tudi biblične metaforike in besedila kapucinskega patra Romualda. Besedilo dobi vlogo zbora iz grške tragedije, ki opazuje dogodke na zemlji in jih komentira, ali pa je odmev iz nekega drugega sveta, ki bi naj pomagalo razumeti scene greha, zla in trpljenja. Prav to vlogo zborovskega recitativa iz klasične tragedije opazimo v začetkih Lorencijeve dramaturške zasnove, ko igralci preko stoja za glasbene partiture berejo izseke besedila Škofjeloškega pasijona. Moramo reči, da to naredijo na zelo spoštljiv način, posebno recitacija Darje Reichman je občutena. Vlogo zbora še bolj poudari resnično predvajanje zborovskega petja postne pesmi Oljsko goro..., ki razkrije vso svojo dramatičnost, ko se s samostojnim petjem oglasi otroški glas, saj je trpljenje otroka najtežje doumljivo.

Dramaturška zasnova na piedestalu najprej izpostavi podobi Adama in Eve ter zvočno opozori na izgubo raja. Četudi ju mora ob tej tragediji človeštva režiser razgaliti, to stori na spoštljiv način, kot so to delali kiparji na pročeljih srednjeveških katedral.

Potem pa pride do zanimive zamisli, da se tako Adam kot Eva preobrazita v lik Kristusa. Ta gledališka zasnova sledi misli apostola Pavla, da je Kristus, odrešenik, postal drugi Adam. Kristus prevzame nase trpljenje vsega človeštva, zato podobe človeškega trpljenja ne ponazarja samo stari Adam, ampak tudi Eva. Oba potem dvigneta svoji desnici in skupaj predstavljata roki križanega. V igro vstopi tudi angel, ki prek ženske vloge pokaže milino in sočutje.

Glavnina drame je prikazovanje samega trpljenja. Pri tem drama išče uprizoritve iz zgodovine umetnosti. Zato se ustavi pri opisu srhljivih golih taboriščnih teles, ki jih je naslikal svetovno znani slovenski slikar Zoran Mušič, opisuje tudi slikarske uprizoritve križanja flamskih mojstrov, ki so prav tako znani po prikazovanju telesnega trpljenja.

Toda največji poudarek dramaturg Matic Starina in režiser Lorenci dasta prav kretnjam trpljenja in gibom stisk Adama in Eve, ki so res pretresljivi v izvedbi Doroteje Nadrah in Blaža Setnikarja. Tisti, ki trpi, tega ne more povedati z besedami. Zato jima je režiser prelepil usta. Toda ječanje iz njunih ust vendar prihaja in nihče ga ne more ublažiti.

Ne zvemo pa, od kod je vzeta zelo nazorna razlaga samih telesni brazd pri bičanju, ki so ga prakticirali rimski vojaki. Tudi ne tega, kdo je podal zelo natan-

čen in naturalističen opis fizioloških sprememb, ki nastopijo ob križanju, od raztezanja mišic do zadušitve v krčih smrti. Občutek krutega realizma filma Mela Gibsona se ponuja kar sam.

Ob sklepu poslušamo recitativ iz konca Škofjeloškega pasijona; to so misli Tomaža Kempčana. Uprizoritev Prešernovega gledališča je izbrala lepe odlomke o ljubezni. Kakor, da bi hotela poudariti Antigonin stavek: «Da ljubim, sem na svetu.»

Postaviti na oder celotno procesijo križevega pota, se pravi Pasijon, je nemogoče. Režiser bi se lahko odločil le za nekaj postaj, a odločil se je za eno samo, za križanje. Vse ostale so izražene le kot napovedi. Toda v krščanskem verovanju je vendar križ tudi pot k vstajenjski svetlobi, a tokratna uprizoritve tega na nakazuje. A prav iz te bistvene vsebine krščanskega verovanja je izšel zgodovinski Škofjeloški pasijon.

Tokrat ostajamo pri pretresljivem prikazu trpljenja. Umetnost bo vedno skušala izraziti tisto, kar je vsem ljudem skupno; to so bolečina, stiska in trpljenje in pri tem ponudila svoje vrhove. Tudi kranjska uprizoritev je zelo zanimiva in na trenutke umetniško vrhunska. Toda to so človekova izkustva, prek katerih segamo v absolutno skrivnost. Zato se bodo glasba, slikarstvo, knjige pa tudi gledališče venomer vračali k poskusom, kako jo izraziti. Krščansko izročilo pa bo poleg tega ostalo pozorno do tistih »razpok«, od koder uhajata svetloba in upanje, in temu se ne more odreči.

OSEBNI POGLEDI SLOVENSKE PASIJONCEV NA PASIJON

Ribniški pasijon

Avtor vseh fotografij je Matjaž Maležič

Helena Ilc, vodja Ribniškega pasijona: Predstavitev Ribniškega pasijona

Ribniški pasijon je eden največjih kulturnih projektov na širšem ribniško-kočevskem območju, ki združuje vse generacije ljudi z željo po prenašanju evangelijskega sporočila. Ribniški pasijon je gledališko-glasbena uprizoritev Kristusovega trpljenja, v kateri se starodavna zgodba prepleta z izlivni sodobnega človeka. Prvi pasijon je bil uprizorjen leta 2007, od takrat pa se je vse do letos uprizorjal neprekinjeno v postno-velikonočnem času, vsako leto z nekoliko drugačnim poudarkom, dodanimi prizori Jezusovega življenja in prizori sedanjega časa. Vsa leta v igro vpletamo avtorsko glasbo, ki daje pasijonu posebno prepoznavnost.

Pri pasijonu sodeluje veliko ljudi vseh generacij, od najmlajših otrok do osemdesetletnih »starešin«. Predvsem v začetku je bilo med ustvarjalci zelo veliko mladih, saj se je tudi ideja razvila v mladinski skupini. Prijateljstvo in veselje pri skupnem delu sta bila glavna razloga za vključevanje mladih. Trenutno pri projektu sodeluje okrog 150 prostovoljcev, v nekaterih letih pa se je ta številka povzpela tudi čez 200. Imenujemo se »pasijonska družina«, saj se je med nami razvila močna vez prijateljstva, solidarnosti, medsebojne pomoči in molitvene skupnosti.

In prav ta vez pasijonske družine se še kako čuti v teh časih, ko smo morali prvič v naši (sicer kratki) zgodovini odpovedati uprizoritve, ko se ne moremo srečevati na vajah, ko ne moremo skupaj prepevati naših pesmi, ko ne moremo po načelu »vsi za enega – eden za vse« pomagati pri pripravi dvorane in prenašanju scene, ko ne moremo svojih dobrot ponuditi obiskovalcem, ko v živo in v skupnosti ne moremo čutiti tiste vznemirljivosti pred začetkom pasijona v polni dvorani. Ne moremo. Ampak kljub temu vemo, da smo povezani med seboj in da pasijonski duh veje med nami, po vseh naših družinah. In verjamemo, da se bomo naslednje leto, če Bog da, s še večjo vnetostjo lotili novega pasijona.

Maruša Tanko, igralka v Ribniškem pasijonu:

Kaj mi pomeni sodelovanje pri Pasijonu?

Sodelovanje mi pomeni ogromno. Poleg tega, da je to priprava na naš največji krščanski praznik, je zame ključno, da ljudem preko Pasijona približamo, kako je Jezus za nas trpel, da bi vsi mi razumeli, kako nas je imel rad, da je namesto nas sprejel naše krize – grehe in nas s tem odrešil.

Ali je Pasijon zame igra ali kaj več? Kako čutim pasijonski veter/duh?

Zame osebno je Pasijon osebna priprava, v tem času se tudi sama marsičemu odrečem in postim – s tem naj povem, da mi – čeprav tako razmišljamo – nič ne manjka, saj smo

dr. Urška Florjančič

PASIJONSKI NOVIČNIK V LETU KORONSKE PANDEMIJE

Gibanje Pasijonski veter je v koronskem letu 2020 dobilo svojo spletno stran in časopis, ki smo ga poimenovali *Pasijonski novičnik*. Prvo številko časopisa je br. Jaro Knežević pospremil z naslednjimi besedami: »Verjamem v občestvo! Verjamem v vsako pobudo, ki ljudi združuje in povezuje! Verjamem v vsak projekt, ki ga naredimo skupaj z drugimi! Verjamem v vsako ponujeno roko! Verjamem v vsako dobrohotno misel in besedo! Predvsem pa verujem v moč Božje ljubezni v Jezusu Kristusu, križanem in vstalem! Zato verjamem tudi v Pasijonski veter, ki tudi po tem Pasijonskem novičniku, veje med nami! Verjamem v poslanstvo tega gibanja, ki ima namen predvsem povezovati, graditi, vabiti k sodelovanju, skupaj iskati nove poti. In ker to verjamem, sem njegov del, in ti, draga sestra, dragi brat, zdajle pišem ... Bog te blagoslovi!« Pasijonci to živimo in temu sledimo ...

Za nami je leto, ko smo marsikateri načrt morali odložiti za nedoločen čas in svoje delo ter življenje zaradi pandemije covida-19 prilagoditi trenutnim razmeram. Zdi se nam, da gre življenje mimo nas, ko čakamo na boljše čase. A boljše ali slabše čase ustvarjamo ljudje in nove okoliščine so lahko priložnost za nove izzive in poti. Navkljub omejenemu gibanju in druženju večji del preteklega leta je bilo pasijonsko dogajanje v letu 2020 kar živahno. Njegov utrip smo beležili na spletni strani Pasijonskega vetra (<http://www.pasijonskiveter.si/>) in ga strnili v treh številkah *Pasijonskega novičnika*, ki so izšle februarja, aprila in oktobra. Povzeli smo dogajanje v postnem času, pasijonska romanja, obisk predsednika Europassiona Josefa Langa v Sloveniji in predstavili še nekatere druge pasijonske dogodke. V leto 2021 vstopamo še vedno v primežu pandemije, a dobili smo cepivo in verjamemo, da se bodo razmere počasi začele umirjati. Pred nami je

izziv, kako osmisлити letošnji postni čas, ki ga 17. februarja začnemo s pepelnično sredo. Pridi Sveti Duh in nas prežari z ognjem svoje ljubezni, da bomo iz časa preizkušnje z virusom izšli krepkejši, modrejši in ponižnejši, polni nove ustvarjalnosti in veselja do življenja, hvaležni Bogu za vsak trenutek, ki ga živimo in nam ga daje On, ki je naš nebeški Oče!

VENTUS
PASIJONSKI
VETER

PASIJONSKA KONDIČJA

PASIJONSKA SKUPINA IZ PREDDVORA

V Preddivoru smo kmalu po novem letu 2020 optimistično začeli z načrtovanjem, sestanki in vajami za pasijon. Kmalu pa smo morali zaradi virusa z vsem prekiniti. Nekaj časa smo še upali, da se bodo razmere izboljšale in da nam bo vseeno uspelo izpeljati zastavljen cilj, toda kmalu je postalo jasno, da letošnjega pasijona ne bo. Tako so zdaj naša načrtovanja usmerjena v naslednje leto. Vsi igralci in drugi sodelujoči pogrešamo vaje in druženja. V primeru nadaljevanja slabih razmer v Sloveniji tudi v naslednjem letu, razmišljamo o kratkem filmu, ki bi ga lahko posneli, ali pa celo o pasijonu na prostem. Bomo videli. Idealna pa bi bila uspešna izvedba pasijona na cvetno nedeljo, kot je v Preddivoru že tradicija, ki bi nadoknadila tudi lansko predstavo.

Hana Jagodici, Preddivor

PASIJONCI IZ RIBNICE

V Ribniškem pasijonu sodelujem že od samega začetka. Začeli smo v Gradu v Ribnici. Odličen ambient, bilo je zelo doživeto in na licih je spolzela kaka mala solzica. Letos je pasijon zaradi okoliščin s Covid-19 odpadel. Žal mi je. Pogrešala sem ta čas ...

Martina Lovšin, igralka v Ribniškem pasijonu

ZADOSTILNO ROMANJE LETA 1979

Marko Jerman

Pred več kot štiridesetimi leti, proti koncu leta 1978, sem bil, enaindvajsetleten fant, povabljen na razgovor k enemu od vodilnih mož naše slovenske skupnosti v Argentini. Z zanimanjem sem poslušal, ko mi je predstavil zamisel o romanju v Slovenijo, kamor bi šla skupina mladih. Smisel in namen romanja je bil počastiti spomin na žrtve revolucije, predvsem pa zadoščevanje za težke zločine, ki bremenijo naš narod in, končno, prošnja za osvoboditev Slovenije izpod komunističnega jarma. Potem me je vprašal za mnenje in, ali bi se bil pripravljen romanja udeležiti. Ne spomnim se, kaj točno sem odgovoril, vem pa, da sem takoj privolil.

Jugoslavija je bila takrat totalitarna komunistična država in nič ni kazalo, da bi se stvari v kratkem spremenile. Vendar to ni bila ovira. Kmalu smo sestavili skupino mladih in romanje tudi uspešno izpeljali.

V Italiji pred začetkom romanja, manjka Miriam.

Marjanka K. Jerman

“BREZ KRIŽEV, ROŽ, GROBOVI SAMI ...»

Naši dragi rajni, mučeni in umorjeni med revolucijo in po revoluciji, ki je izbruhnila v Sloveniji v času 2. svetovne vojne, nimajo grobov. Zasutih in zakopanih v skupnih grobiščih in jamah, brez imen in brez križev, smo se jih v slovenski skupnosti v Argentini vsako leto spominjali. Dnevno pa so bili prisotni med nami v družinski molitvi ali pa neizrečeno v načinu in smislu, ki ga je imelo naše življenje. Tako se je pred leti rodila misel o zadostilnem romanju.

Vsak narod nosi težo svojih grehov. Majhen narod smo, a nosimo težko breme, ki nam nalaga dolžnost molitve, pokore in zadoščevanja. Če vsak posameznik ne zadostuje za svoje krivde in pregrehe, mora to prevzeti nase kdorkoli, da izprosi milosti spoznanja, kesanja in spreobrnjenja tistih, ki ostajajo trdega srca.

Kar se je po 2. svetovni vojni v Sloveniji zgodilo z našimi sorodniki in predniki, je zahtevalo, in bo tudi v prihodnosti, zadostilnih dejanj. Kristjani moramo moliti tudi za tiste, ki nam delajo krivice. O tem smo razmišljali dekleta in fantje pred več kot desetimi leti. Prišli smo do spoznanja, da hočemo izraziti svoje prepričanje tudi z dejanjem. Začeli smo se pripravljati na zadostilno romanje.

Zbralo se nas je sedem, štirje fantje in tri dekleta; ni bila za vse enako lahka odločitev. Zavedali smo se, da smo tudi sami polni napak. Bogu smo izročili svojo majhnost in svoje danosti ter se mu predali. Njemu smo podarili tudi vse težave, ki so bile s to odločitvijo neposredno povezane: svoj prosti čas, namenjen razvedrilu, nevesti, družini, ter čas, namenjen študiju. Vsak je po svojih močeh prispeval denar za vožnjo in druge stroške. Tudi nekateri rojaki, ki vedno velikodušno sodelujejo in so jim slovenstvo in ideali naše emigracije dragi, so nam finančno pomagali. Sodelovanje je potekalo tudi na drugi ravni, z nami je 216 oseb molilo devetdnevno, rožni venec.

Skupino romarjev smo sestavljali Miriam, Tinka, Marko J., Andrej, Marko M., Darjan in jaz. Več tednov smo se pripravljali z molitvijo, branjem Svetega pisma in razmišljanjem. Sestali smo se z msgr. Oreharjem, Pavletom Rantom (oba sta že pokojna), Zorkom Simčičem in Markom Kremžarjem. Hoteli smo čim bolj razumeti razmere na Slovenskem med revolucijo. Nismo si delali utvar, da bi ljudje našim dejanjem pripisali poseben pomen. Hoteli smo samo dati svoj delež pri zadoščevanju za grehe Slovencev, predvsem zaradi medvojnih in povojnih zločinov. Msgr. Orehar se je ob neki priložnosti (verjetno neposredno pred odhodom) pošalil, da morda, če je taka božja volja, duhovno pripravlja bodoče mučence. Zasmejali smo se, bilo pa nam je vseeno malo tesno pri srcu. A tudi na to in na morebitna zaslíševanja smo se pripravljali. Takrat so bile razmere v Sloveniji precej drugačne, kot so danes.

Preden smo odpotovali, smo romali k Mariji v Luján, izročili smo se ji v varstvo (op. avtorice: v Lujanu je glavna argentinska Marijina romarska cerkev).

Marko J. je iz lesa izrezljal Križanega, na križ pa je urezal »Slovenija v svetu«. Ta križ smo nameravali pustiti v Kočevju kot poklon naše skupnosti vsem žrtvam komunizma, ki ležijo v slovenski zemlji brez grobov. Andrej je pripravil popotne palice z zarezo, v katero smo nasadili vsak svoj osebni križec. Bili so to leseni križci; na eni strani je bila napisana krepost, potrebna živim (vera, upanje, ljubezen, modrost, pravičnost, srčnost in zmernost), na drugi pa pravica mrtvih (resnica, hvaležnost, čast, priznanje, zvestoba, spomin in spoštovanje). Vsak je vzel nase odgovornost za eno krepost in za eno pravico ter se vanju poglobljaj. (Med anekdote spada tudi ta, da je eno od deklet nekje na poti izgubilo svoj križec, »svojo krepost in pravico«. Le kdo je križ pobral in ga vzel nase?)

Imeli smo tudi pesmarice s slovenskimi narodnimi in cerkvenimi pesmimi ter z argentinskimi ljudskimi in verskimi pesmimi (nekaj smo jih kasneje pustili v Rimu, v Sloveniku, za arhiv). Dve kitari in pesmarice, ki sta jih krasili majhni zastavi, so nas spremljale vso pot: pri vsaki maši, v času počitka in času molitve.

V Beljaku pred romanjem, 14. avgusta 1979: Andrej, Marko J., Marjanka, Tinka, Marko M., Miriam in Darjan.

Pripravili smo si le malo prtljage. Vsak je nosil svojo, fantje pa so se menjali pri nošnji dveh šotorov. Iz Buenos Airesa smo odšli 11. avgusta 1979. V Rimu nas je pričakal dr. Jure Rode, ki nas je pospremil do letala, s katerim smo pristali na tržaškem letališču Ronchi.

Naša prva božjepotna postaja je bila na Svetih Višarjah (13. avgusta), kjer je gospod Vinko Žakelj blagoslovil naš križ. Bili smo pri sv. maši, nato pa smo še dolgo časa peli in v pogovorih z nekaterimi, predvsem s člani neke družine iz Trsta, začutili, da smo del istega naroda. Tisti večer smo v Beljaku dolgo, dolgo časa, do 23. ure, iskali prenočišče. Nekdo nam je dovolil, da smo šotora postavili na zelenici pred hišo. Naslednje jutro smo se napotili proti Gospe Sveti. Cerkev je bila skoraj prazna, napolnili smo jo s petjem in z molitvijo. Nato smo pohiteli še do vojvodskega prestola in nazaj v Beljak, od koder smo se z vlakom odpeljali čez mejo na Jesenice.

Mejo smo prešli v napetosti. Dobro se spominjam rdeče zvezde na kapi, ki se nam je približevala, da pregleda naše dokumente. Kakšna bo reakcija ob sedmih argentinskih potnih listih? Vendar je vse potekalo brez težav in v Slovenijo smo prišli 14. avgusta popoldne.

Prvič smo postavili šotore na slovenskih tleh v Lescah, v kampu Šobec. Kot vsako noč smo tudi tukaj molili rožni venec, brali Sveto pismo in peli. Naslednje jutro, na praznik Marijinega vnebovzeta, 15. avgusta 1979, smo peš začeli naše zadostilno in spokorno romanje, in sicer z zgodnjo sveto mašo na Brezjah. Ker ni nihče začel peti, smo to storili mi, vsi v cerkvi so nam pritegnili. Zabeležili smo svojo prisotnost v spominsko knjigo in prosili za blagoslov naših križcev.

Po maši na Brezjah smo se odpravili proti Ljubljani. Šli smo skozi Ljubno, Podbrezje, Kranj (kjer smo se okrepčali s kosilom), Hrastje, Smlednik, Tacen in Vižmarje. Na Ježici smo v tamkajšnjem kampu postavili šotore in prenočili.

Naslednji dan, 16. avgusta, smo romanje nadaljevali, od Ljubljane do Sodražice. Hodili smo mimo Iga, do Roba, kjer smo na prostem nekaj pojedli. Vreme je bilo lepo in vroče. Med potjo smo se ustavili ob neki hiši, kjer smo prosili za malo vode; prijazen gospod nam je pripovedoval o cerkvi na Kureščku, o kateri nismo vedeli nič. Pot je bila naporna, a prevevalo nas je navdušenje. Nadaljevali smo pot čez Karlovice, se obrnili v napačno smer do Sv. Gregorja, in končno v mraku utrujeni prispeli v Sodražico, kjer smo zopet naleteli na nezaupanje, podobno kot v Beljaku. Zdelo se je, da za nas ne bo prostora. Tudi župnik nam je vljudno, a s strahom odklonil prošnjo za prenočišče. Že smo nameravali prenočiti kar v bližnjem kozolcu, ko sta se našli dve sobi, in to v gostilni. Zopet Božja previdnost!

Drugo jutro smo se, brez zajtrka, napotili proti Kočevju. V Novo Štifo smo prispeli ravno po jutranji sveti maši. Pater Felicijan nam je odprl cerkev. Počakal je, da smo zmolili jutranjo molitev in nam podelil sv. obhajilo. Povabil nas je na

zajtrk in med pogovorom zaslutil, da smo sinovi političnih emigrantov. Zvedeli smo, da je že prebral nekaj literature o poveljskih pobojih. Skupaj smo se v molitvi priporočili našim mučencem. Prosil nas je za vpis v spominsko knjigo, brez omembe končnega cilja. Nato nam je pokazal krajšo pot do Ribnice.

V Dolenji vasi smo se ustavili za malico. Med potjo nas je z avtom dohitel pater Felicijan. Ponudil je, da bi nam peljal nahrbtnike, vendar tega nismo sprejeli. Dogovorili pa smo se, da se dobimo v Kočevju. Že prej nas je posvaril, naj ne hodimo v Rog. Kasneje smo dobili občutek, da je pater Felicijan šel za nami kot angel varuh precejšen del poti do Kočevja.

Končno smo tretji dan, 17. avgusta, okoli 17. ure preko Stare Cerkve prišli v Kočevje. Pozdravili smo župnika, ki nam je odprl vrata farne cerkve. Izročili smo mu spominski križ in naše popotne palice s križci. V kočevski cerkvi smo zmolili rožni venec, za sv. mašo takrat ni bilo priložnosti.

Pred odhodom v Ljubljano nas je pater Felicijan povabil na dobrodošel pri- grizek v bližini avtobusne postaje. Res smo mu bili hvaležni za nepričakovano izkazano bližino, to drugo srečanje z njim nas je okrepilo. V Ljubljano smo se odpeljali z avtobusom in se še isto noč z nabito polnim vlakom odpeljali proti Gorici. Vožnja ni bila udobna, toda, hvala Bogu, brez težav smo prišli čez mejo. Takrat je napetost v nas popustila in začutili smo vso utrujenost, ki je doslej nismo. Romanje je bilo za nami. Naslednji dan smo se z vlakom peljali do Rima, kjer nas je čakal dr. Jure Rode. Z njim smo obiskali razne cerkve in šli v Castel- gandolfo, da smo med avdienco videli svetega očeta Janeza Pavla II. Zaključno

Pri frančiškanih v Novi Štifti, manjka Marjanka, drugi z desne (z očali) je p. Felicijan (Jože) Pevac.

sv. mašo smo imeli v katakombah sv. Kalista, s pridigo, ki se nam je vtisnila v srce. V Argentino, smo se vrnili 21. avgusta, od doma smo bili 10 dni.

Po romanju smo se še nekajkrat sestali z namenom, da nadaljujemo z molitvijo in z razmišljanjem, ki sta nas vodila pri pripravi tega dejanja. Naslednjega 6. oktobra smo se pridružili argentinski mladini, ki vsako leto peš roma k Mariji v Luján, kjer smo se Božji Materi zahvalili za varstvo in ji priporočili našo romarsko skupino ter naše nadaljnje delovanje za slovenstvo.

Danes, leta 2021, imamo tedanji romarji svoje otroke (16) in nekaj vnukov. Trije romarji stanujejo v Buenos Airesu, ostali smo se preselili v Slovenijo. Tinka je že odpotovala k Očetu v nebesa. Pred nami so podobne odgovornosti kot pred 40 leti: molitev, zadoščevanje in delo za dobro slovenskega naroda. Želim si, da bi se naše osebno spreobrnjene kazalo tudi v skrbi za vsakega človeka in širjenju dobrega v svetu okoli nas.

Miriam Jereb Batagelj

VSE ZMOREMO V NJEM, KI NAM DAJE MOČ

Sem v Argentini rojena Slovenka. Odraščala sem v dveh kulturah, srkala bogastvo obeh narodov.

Doma je bil izključno slovenski svet, okolje pa večinoma argentinsko. Med tednom sem hodila v argentinsko šolo, pozneje na fakulteto in nato v službo. Sobote in nedelje pa so bile posvečene slovenski skupnosti: sobotna šola, prireditve ter slovenske maše. Oba svetova sta se nenehno, nevsiljivo in povsem naravno prepletala.

Ata in mama, ki sta oba že v večnosti, sta prišla v Argentino leta 1948. Njuno srečanje v Buenos Airesu je bilo v Božjem načrtu, saj bi se v takratni Sloveniji verjetno težko našla. Ata je bil doma iz vasi Grad blizu Cerkelj na Gorenjskem, mama pa s Čateža pod Zaplazom. Bogu sem neizmerno hvaležna za njun zgled vere, pokončnosti, ljubezni in zavezanosti vrednotam.

Onadva, brat, sestra in slovenska skupnost so sooblikovali moj pogled na svet.

Rasla sem z zavestjo, da smo potomci mučencev. Zato sem bila vesela povabila z enim od vodilnih akterjev naše skupnosti, da se udeležim zadostilnega romanja. Čez nekaj časa sem izvedela, kdo bodo ostali romarji, vendar smo morali to novico ohraniti zase, v skupnosti naj se ne bi razvedela.

Darjan, Marko, Andrej, Marko, Marjanka, Tinka in jaz smo imeli tedenska pripravljalna srečanja. Poglobljali smo se v našo polpreteklost, v pravice mrtvih in kreposti živih. Vsak od nas je preučeval eno od pravic in eno krepost z branjem, molitvijo in pogovori. G. Pavle Rant, dr. Marko Kremžar in pisatelj Zorko Simčič so nam dajali nasvete in pomagali pri sooblikovanju poti. Skrbeli smo predvsem za duhovno pripravo. Tudi fizična plat ni bila zanemarljiva, saj smo

imeli pred seboj peš romanje z Brezij do Kočevja. Sama sem bila precej šibka na tem področju, zato smo vadili hitro hojo.

Ob tem projektu smo se še bolj zavedli trpljenja našega naroda. Trpeli so tisti, ki so bili mučeni, tisti, ki so smeli le na skrivaj izražati svoja prepričanja, tisti, ki so morali zapustiti dom in domovino. Trpeli so tisti, ki so imeli na vesti bratomorno vojno, požige cerkva, preganjanja ter skrunjenja. Mladi smo bili polni elana in prepričani, da bomo s svojim dejanjem pripomogli k zadoščevanju za grehe prednikov.

Pri zadnji maši pred odhodom iz Buenos Airesa nas je msgr. Anton Orehar z lepo pridigo bodril, rekel pa je tudi, da je morda imel to milost, da ima pred seboj bodoče mučence. Malce nas je spreletelo ob tej misli, hkrati pa nas je opogumilo, da se lotimo tega pravega dejanja.

Našo pot smo 15. avgusta leta 1979 začeli z mašo na Brezjah. Kljub slovesnosti ni bila preveč slovesna, zato je s petjem začela naša skupinica. Izdelali smo lastne pesmarice in veselo prepevali iz njih.

Pešali smo tri dni, do 17. avgusta, ko smo prispeli v kočevsko cerkev (v Rog nismo šli, so nam odsvetovali, ker nismo poznali terena; takrat še ni bil prosto prehoden). S seboj smo nosili popotne palice s križi, kjer sta bili vklesani pravica mrtvih in krepost živih (po tolikih letih sem že pozabila, kateri dve sem nosila). Te palice smo pustili v tamkajšnji cerkvi, prav tako pa večji križ s Kristusom, kjer je pisalo Slovenija v svetu in datum. Ne vem, kaj se je z njimi zgodilo.

V Castel Gandolfu po romanju, 18. avgusta 1979: Darjan, Marko J., Marjanka, Miriam, Tinka, Andrej, duhovnik dr. Jure Rode in Marko M.

Med potjo smo imeli veliko zanimivih pripetljajev. Nikomur nismo izdali končnega cilja, le za naslednji kraj smo povedali, če so nas vprašali, kam gremo. V Novi Štifti smo se zadnje jutro navsezgodaj povzpeli do cerkve. Pater Felicijan Pevec je slišal našo jutranjo molitev, ko smo molili za naše mučence in slovenski narod, ter nas je obhajal. Odkril je, da smo potomci povojnih beguncev, pričakal nas je v Kočevju ter bil z nami pri maši.

Veliko lepega je bilo na poti, a tudi mnogo odrekanih. Morda je bilo eno večjih to, da nismo imeli nobenega stika z ljudmi, čeprav smo vsi imeli mnogo sorodnikov v Sloveniji. Še isti večer smo z vlakom odpotovali v Rim, kjer nas je pričakal dr. Jure Rode in imel za nas mašo v Kalistovih katakombah. Takrat je bil v Rimu na izobraževanju. Mesec dni po povratku je vsak od nas prejel njegovo dragoceno darilo, blagoslov papeža Janeza Pavla II. Na mojem pergamentu piše: Sveti Oče, Miriam Jereb ponižno prosi, za domače in zase, za apostolski blagoslov, v znamenje, da sta z nami Bog in Marija pri delu za versko in narodno ohranitev. Zadostilno romanje, avgusta 1979.

Ena od romarjev, Tinka, je že pokojna. Umrla je pred nekaj leti v Sloveniji. Marko, Marjanka in jaz živimo v Sloveniji; Andrej, Darjan in Marko so ostali v Argentini. Nekateri imamo otroke in tudi že vnuke. V vseh nas pa tli neizmerna hvaležnost za danosti, za možnosti, za zavedanje, da smo živi kamni Kristusovega mističnega telesa.

Vse zmoremo v Njem, ki nam daje moč, in to v mladosti ali zrelih letih.

Kočevski rog danes. Foto Tatjana Splichal.

Blaž Karlin

KRIŽEV POT SLOVENSkih BEGUNCEV V ITALIJI

Točno trideset let po padcu berlinskega zidu, 9. novembra 2019, je pred vojašnico Cadorin v italijanskem kraju Monigo (v neposredni bližini Trevisa) potekalo slovesno odkritje plošče v opomin na tamkajšnje medvojno fašistično taborišče in v spomin na poveljno taborišče za begunce pred komunizmom. Na dogodku nas je bilo prisotnih tudi približno 130 Slovencev iz matice in zamejstva.

Na Martinovo soboto je bilo, ko smo se s tremi avtobusi podali v Furlansko nižino, da bi sledili poti, ki so jo maja 1945, ob koncu 2. svetovne vojne, umikajoči Slovenci opravili pred napredujočo partizansko vojsko.²¹¹ Organizatorici – Rafaelova družba iz Ljubljane in Knjižnica Dušana Černeta iz Trsta – vsi tako ali drugače (osebno, družinsko, prijateljsko, študijsko, publicistično ali profesionalno) povezani s tematiko slovenskega poveljnega begunstva, so pripravili izvrsten program. Med vožnjo in na krajih, ki smo jih obiskali, smo bili deležni odličnih predavanj, ki so nas temeljito uvedla v obravnavano problematiko, poslušali smo odlomke dnevniških spominov in brali pričevanja nekdanjih beguncev. Šlo je resnično za enkratni dogodek, ki ga bo v prihodnosti težko ponoviti, saj so danes prostori nekdanjih taborišč, razen ob izjemnih priložnostih, za javnost nedostopni. Bili smo prva skupina Slovencev po letu 1945, ki je obiskala te kraje.

Temu primerna so bila tudi čustva, ljudje se niso mogli zadrževati, spregovorili so sami. Marsikateri udeleženec ekskurzije je imel med starši, v bližnjem sorodstvu, med prijatelji ali znanci koga, ki je prehodil to nevarno in negotovo pot. Veselilo me je, da je bilo med udeleženci tudi veliko mladih in je bilo vzdušje na poti zelo pozitivno, čeprav smo poslušali, premišljevali in se pogovarjali o težkih temah. S spoštovanjem smo stopali na tla taborišč, ki so nosila breme tolikih narodov, ne samo Slovencev. Počasi, a vztrajno je med nami raslo tiho zavedanje, da je naš izlet v resnici romanje, romanje po prvih postajah leta trajajočega križevega pota, te skoraj pozabljene in še danes pogosto prezirane množice zavednih slovenskih rojakov.

²¹¹ Za podrobnejši opis obiska begunskih taboriščih v Italiji dne 9. 11. 2019 z navedbami ključne literature gl. zapis Erike Jazbar *Po italijanskih poteh slovenskih političnih beguncev*, ki je bil v treh delih objavljen v tržaški reviji *Mladika* (št. 1/2020, št. 2-3/2020 in št. 4/2020) in ponatisnjen v reviji *Zaveza*, št. 118, letnik XXX (št. 4, december 2020).

Eden glavnih povodov za našo pot je bila odlična monografska študija zgodovinarke dr. Helene Jaklitsch *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945-1949*. Avtorica, ki je svojo strokovno kariero posvetila prav raziskovanju slovenskega povojnega begunstva, nas je seznanila z dejstvom, da je Slovenijo maja 1945 iz strahu pred komunisti in njihovim maščevanjem zapustilo okoli 25 000 Slovencev. Številka je ogromna. V veliki meri je bila to intelektualna, kulturna, verska in gospodarska elita naroda, ki se ni strinjala z metodami in idejami slovenske revolucije. Večina se je zatekla na avstrijsko Koroško, ostali, skoraj 5 000, jih je odšlo v Italijo. Če je zavest o slovenskih beguncih s Koroške, zlasti tistih, ki so bili z angleško prevaro vrnjeni v Titovo Jugoslavijo, v splošni javnosti že nekoliko prisotna, pa o slovenskih političnih beguncih, ki so se po vojni zatekli v Italijo, vemo precej manj. Pot v svobodo preko zahodne narodnostne meje je imela dve glavni smeri: ena je tekla čez Gorico in preko taborišča Višek, druga, severna, je vodila s Koroške in preko taborišča Monigo.

1. POSTAJA: TABORIŠČE VIŠEK

Pot smo začeli v Ljubljani. Po prečkanju državne meje na Goriškem smo najprej obiskali taborišče Višek, nekdanj avstro-ogrski obmejni kraj s slovenskim izvorom imena, danes italijanski Visco, lučaj stran od Palmanove. Sedaj degradirano območje propadajoče vojašnice predstavlja edinstveno arhitektu-

Udeleženci romanja v glavnem drevoredu v nekdanjem taborišču v Višku, ki vodi od glavnega vhoda do obeležja, kjer je stala cerkva, levo in desno so vidne še ohranjene zidane taboriščne barake. Foto Blaž Karlin.

Organizatorja romanja Lenart Rihar iz Rafaelove družbe in Ivo Jevnikar iz Knjižnice Dušana Černeta med nagovorom pred spominskim obeležjem na mestu, kjer je v nekdanjem taborišču v Višku stala cerkva. Foto Blaž Karlin.

ro, saj gre za edino fašistično taborišče v Italiji, ki je še ohranilo prvoten tloris zidanih stavb. Skoraj polovica zemljišča nekdanjega taborišča je pod zaščito spomeniškega varstva. Na ta način so zavzeti posamezniki z obeh strani meje, vključno s pisateljem Borisom Pahorjem, vsaj za zdaj preprečili, da se območje spremeni v obrtno-poslovno cono ali se proda. Vojašnica je iz varnostnih razlogov za javnost zaprta, odprejo jo le ob spominskih dnevih in posebnih obiskih.

Leta 1943 je na tem mestu devet mesecev delovalo fašistično taborišče, v njem je bilo zaprtih med tri in štiri tisoč predvsem Slovencev, ki so jih pripeljali iz drugih taborišč, med njimi so bili tudi otroci. Zaradi hiranja, lakote in boleznih je v Višku izgubilo življenje 25 oseb. Kraj trpljenja se je v javno zavest vrnil šele leta 2000, ko je slovensko-italijansko združenje Concordia et Pax iz Gorice tu organiziralo prvo spominsko slovesnost. Kasneje so na koncu taboriščnega drevoreda pri ostankih nekdanje cerkvice postavili tri spominske plošče, v italijanskem, slovenskem in latinskem jeziku. Pred tem obeležjem je zbrane obiskovalce nagovorila županja Viška, organizatorja romanja Lenart Rihar iz Rafaelove družbe in Ivo Jevnikar iz Knjižnice Dušana Černeta sta položila venec, časnica in zavzeta goriška kulturna delavka Erika Jazbar je spregovorila o zgodovini taborišča, v katerem je bil zaprt tudi pesnik Igo Gruden.

V začetku maja 1945 je v tem taborišču bivalo nekaj skupin Slovencev, ki so pred komunizmom bežali mimo Gorice in čez Sočo. Med približno 15 000 četniki je bilo tudi okrog 250 slovenskih pripadnikov Jugoslovanske vojske v

domovini in 650 primorskih domobrancev. Ponižanje, ki so ga nekateri Srbi doživeli, ko so jih zavezniki v Višku razorožili, je bilo tolikšno, da so se raje sami ustrelili, kot da bi izročili svoje orožje. Poleg vojakov se je v Višek v začetku maja 1945 zateklo tudi okrog 300 slovenskih civilistov iz Vipavske doline in Gorice. Kasneje so pot nadaljevali do Ricconeja, od tam so se postopoma vrnili v Gorico ali Trst. Slovenske vojakove je pot vodila v Ceseno, nato v Forli in nazadnje v Eboli, od koder so jih Britanci spomladi 1947 preselili v severno Nemčijo. Večina primorskih domobrancev, ki so bili v Trstu, je iz tržaškega pristanišča odplula proti zahodu do izliva Tilmenta, nato v Ceseno, od tam pa Riccone ali Eboli.

2. POSTAJA: TABORIŠČE MONIGO

Osrednji del naše poti je bil obisk vojašnice Cadorin, ki stoji na mestu nekdanjega taborišča v Monigu, danes predmestju Trevisa. Treviso je marsikateremu Slovcu poznan po letališču za nizkocenovne lete, le redki pa vedo, da je to tudi kraj spominjanja. V Monigu je od julija 1942 do italijanske kapitulacije septembra 1943 delovalo fašistično taborišče za civiliste iz takratne Ljubljanske pokrajine, skozenj je šlo med osem do deset tisoč ljudi, večinoma Slovencev in tudi Hrvatov. Zaradi stradanja je v Monigu umrlo 230 ljudi, od tega 53 otrok.

Med majem in avgustom 1945 je bilo na tem mestu prehodno taborišče za begunce pred komunizmom iz vse Evrope. Med 20 000 je v Monigu bivalo tudi

Vojaka pred spominsko ploščo na zunanjem zidu vojašnice Cadorin v Monigu. Foto Blaž Karlin.

Skupinska slika udeležencev romanja pred spominsko ploščo na zidu nekdanjega taborišča v Monigu. Foto Blaž Karlin.

okoli 1 200 Slovencev. Za razliko od Viša so bili tu nameščeni zgolj civilisti, ki so jih sredi maja 1945 v prvih dveh transportih s tovornjaki z avstrijske Koroške, iz Celovca preko Beljaka in Vidma, prepeljali Angleži. Kasneje so v Monigo čez gore s Koroške prišli še nekateri posamezniki, med njimi tudi naš loški rojak dr. Tine Debeljak; nekaj jih je pribežalo direktno iz Slovenije. V Monigu so se begunci zadržali nekaj več kot sto dni, nato so pot nadaljevali v taborišči Servigliano in Senigallia. Za to skupino beguncev je bila značilna izjemna medsebojna povezanost in organiziranost. Slovenski begunci na Koroškem, ki so na tovornjake sedli konec maja, Italije kljub obljubam Angležev niso nikoli videli. Njihova pot se je končala v Jugoslaviji, kjer sta jih čakala mučenje in smrt.

V spomin na omenjene dogodke je na dan našega obiska pred vojašnico potekala posebna slovesnost ob odkritju spominske plošče na zunanjem obzidju nekdanjega taborišča. Napoved prihoda skupine Slovencev je postavitev obeležja le še spodbudila. Zbrali smo se obiskovalci iz Slovenije, domačini, praporščaki veteranskih organizacij in več javnih osebnosti, ki so pred obeležje položili vence. Prisoten je bil tudi Tomaž Kunstelj, slovenski veleposlanik v Rimu, v imenu nas, romarjev iz Slovenije, sta venec položila Ivo Jevnikar in Helena Jaklitsch.

Malči Slak iz vasi Gradenc pri Žužemberku je bila skupaj s celotno družino (oče, mati in štirje brati) med septembrom 1942 in marcem 1943 internirana v fašistično taborišče v Monigu, po vojni so zaradi komunističnega nasilja zapustili Slovenijo in odšli v Argentino. Stanko Slak iz Knežje vasi je bil med vojno pri domobrancih, ob koncu vojne se je umaknil na Koroško, nato se je pridružil staršem v Italiji. V rokah drži begunsko izkaznico iz taborišča v Senigaliji. Zakonca Slak sta se v Slovenijo prvič vrnila leta 1975. Foto Blaž Karlin.

Po slovesnosti smo se vrnili v prostore vojašnice, sledilo je predavanje o zgodovini taborišča. Raziskovalka Francesca Menghetti nam je predstavila obsežno študijo *Di là del muro* (Onstran zidu), dr. Helena Jaklitsch je spregovorila o bogastvu izobraževalnih in kulturnih dejavnosti, ki so jih Slovenci razvili v času svojega kratkega bivanja v Monigu. Med njimi sta bila tudi begunska gimnazija in odličen Emigrantski pevski zbor. Begunska gimnazija v Monigu je bila organizirana celo prej, kakor tista na Vetrinjskem polju. V taboriščni kapeli so uredili prvi slovenski begunski oltar v Italiji.

3. POSTAJA: ZERMAN

Zadnja postaja našega romanja je bila cerkev sv. Helene cesarice v vasi Zerman, nedaleč od Moniga. V njej je 17. junija 1945 trevižanski škof posvetil sedem slovenskih begunskih novomašnikov, ki so nato novo mašo peli v Monigu, ob že omenjenem begunskem oltarju. Spomin na ta dogodek smo osvežili s pesmijo

Zakonca Batagelj v današnji vojašnici Cadorin v Monigu, nekdanjem begunskem taborišču, sta bila rojena v Argentini, po demokratizaciji Slovenije sta se vrnila v domovino njunih staršev. Po vojni so bili v Monigu nastanjeni mama gospe Miriam Jereb Batagelj in oba starša Gregorja Batagelja (oče je bil sprva na Koroškem, nato je peš prečkal Alpe in prišel v taborišče v Italiji, mama Marjana Kovač je kot devetnajstletno dekle pisala begunski dnevnik, ki je bil deloma objavljen v *Zborniku Svobodne Slovenije* za leto 1966). Foto Blaž Karlin.

Vinka Beličiča, ki jo je posvetil novomašnikom, molitvi in kratki predstavitvi cerkve je sledila še slovenska pesem v čast božji materi Mariji.

Slovenski begunci po 2. svetovni vojni so bili zaradi še žive izkušnje mučeništva duhovno izjemno močna skupnost. K temu je pripomoglo tudi dejstvo, da sta se v begunstvo umaknila celotno ljubljansko semenišče in teološka fakulteta. Vsi ti dejavniki so omogočili, da so slovenski begunci z njim lastnim preživitvenim zaletom in zavedanjem dolžnosti do prihodnjih rodov ter želje, da nanje prenesejo resnico o slovenskem narodnem pasijonu, že v času svojega bivanja v begunskih taboriščih položili vrednostno izjemno globoke temelje, na katerih so v prihodnjih letih po svetu zgradili neprekosljivo slovensko zgodbo o uspehu.

Tako je tudi slovensko diasporo v deželah pod Južnim križem mogoče razumeti le, če vemo, da so naši begunci že v prvih mesecev po koncu 2. svetovne vojne v begunskih taboriščih na območjih zavezniške uprave v Avstriji in Italiji v pogosto povsem nemogočih razmerah začeli mdr. ustanavljati visoko kakovostne šole in pevske zборе, odpirati delavnice, izdajati časopise in uprizarjati gledališke predstave. Zato naj nam kot sklep ob vsem doživetem in spoznanem

na romanju po begunskih taboriščih v Italiji ob letošnji okrogli obletnici rojstva sodobne slovenske države ostane misel, da se je argentinski čudež, kot garaško delo za narodno skupnost zmotno označujejo nekateri, začel že v begunskih taboriščih.

V cerkvi sv. Helene v Zermanu je trevižanski škof junija 1945 posvetil sedem slovenskih novomašnikov. Foto Blaž Karlin.

Dušan Knehtl

POSTNE ALI PASIJONSKE JASLICE

V Slovenijo so tradicijo jaslíc najverjetneje prinesli jezuiti v prvi polovici 17. stoletja. Da bi ljudem približali božično sporočilo, so uprizarjali gledališko igro o Jezusovem rojstvu, za dolgotrajnejši učinek božične dramske igre pa so ključni prizor upodobili še s pomočjo makete in figuric. O postnih ali pasijonskih jaslícah pa je na naših tleh malo znanega, saj so prisotne predvsem na nemško govorečem območju (Avstrija, Bavarska, Tirolska), v zadnjih letih pa se pojavljajo tudi na Slovenskem.

Leta 1993 se je ob mednarodni razstavi jaslíc v Ljubljani rodila želja po ustanovitvi društva, ki bi povežalo slovenske ljubitelje. Društvo ljubiteljev jaslíc je bilo ustanovljeno novembra 2001, v njem se prostovoljno združujemo ljubitelji jaslíc in drugi, ki na temelju krščanskih vrednot sprejemamo biblično sporočilo o Jezusovem življenju in delu. Vse od ustanovitve društva je bil njegov predsednik p. Leopold Grčar. Prav on nas je spodbudil k ponovnemu oživljanju tradicije izdelovanja in postavljanja postnih ali pasijonskih jaslíc.

Njegovo spodbudo sem vzel zelo resno in začel premišljevatí, kako bom izdelal jaslíce. V Sloveniji so postne jaslíce slabo poznane. Prve znane so iz 18. stoletja in so na ogled v Muzeju jaslíc Brezje. Pri mojih začetkih so mi veliko

pomagali v mariborski Slomškovi knjigarni. Priskrbeli so figure iz Italije, ki so mi kot vzorec služile pri izdelavi. Stavbe so izdelane iz siporeksa, peska, lepila, papirja in umetnih snovi. Pri delu mi pomagajo tudi žena in otroci.

Pasijonske jaslvice želijo sporočiti pomen trpljenja, žrtev in smrti Jezusa Kristusa, ki šele z vstajenjem prinese radost in veselje ob spoznanju, da smo odrešeni. Pritegnejo poseben krog ljudi, ki globlje doživljajo ceno našega odrešenja, ki jo je Odrešenik plačal s svojim trpljenjem in vstajenjem. V ljudskem izročilu so postne ali pasijonske jaslvice imenovali »resne jaslvice«.

Prikaz pasijonskih prizorov se navadno začne s slovesnim vhom Jezusa v Jeruzalem na cvetno nedeljo. Sledi umivanje nog pri zadnji večerji, Jezusova molitev na Oljski gori, Judovo izdajstvo, prijetje Jezusa v vrtu Getsemani, Petrova zatajitev, Kristus pred Pilatom, Kristus pred Herodom, bičanje in kronanje s trnjem, Jezusovo nošenje križa, polaganje v grob in velikonočno vstajenje.

Moje pasijonske jaslice se začnejo z umivanjem nog in nato prikažejo prizore pasijona vse do vstajenja. Široke so dva metra, v ozadju je na platno naslikano nebo.

Nanje sem zelo ponosen, saj so prve tovrstne v Sloveniji. Predstavljene so bile že v domači in tudi drugih župnijah:

- dvakrat v domači cerkvi sv. Kunigunde v Zgornji Kungoti,
- Rokodelski center DUO Veržej,
- cerkev Sv. Trojice v Mali Nedelji,
- župnijska cerkev Marije Vnebovzete v Olimju,
- cerkev sv. Janeza Krstnika v Bohinju,
- cerkev Marije Vnebozete v Vurbeku,
- cerkev Sv. Trojica pri Sveti Trojici,
- cerkev Sv. Mavricija v Jurkloštru.

Pasijonske jaslice so v Sloveniji slabo poznane, zato sem veliko truda vložil tudi v razlago, kaj predstavljajo in od kod izvirajo. Veseli me, da se običaj postavljanja postnih jaslic obuja tudi pri nas.

Pasijonske ali postne jaslice Dušana Knehtla iz Zgornje Kungote. Vse foto Dušan Knehtl.

mag. Aleksander Igličar

SREČANJE ZDRUŽENJA EUROPASSION V ŠKOFJI LOKI JE PRESTAVLJENO NA LETO 2027

Aprila 2021 bi moralo biti v Škofji Loki, hkrati z uprizoritvijo Škofjeloškega pasijona, letno srečanje združenje Europassion, ki povezuje evropske pasijonce iz več kot 80 pasijonskih mest in krajev iz 16 evropskih držav. Iz Slovenije sta članici Občina Škofja Loka (od leta 2008) in gibanje Pasijonski veter (od leta 2018).

Zaradi pandemije covid-19 je bila uprizoritev Škofjeloškega pasijona prestavljena na leto 2022, zato je bilo posledično odpovedano tudi srečanje združenja Europassion v Škofji Loki. Kraji gostitelji tega srečanja so določeni za več let v naprej, saj je izbrano mesto gostitelj v letu, ko tam uprizarjajo pasijon. V letu 2022 je za gostitelja predvideno katalonsko pasijonsko mesto Esparraguera, leta 2023 pa češko pasijonsko mesto Hořice na Šumave.

Zaradi pandemije je odpadlo tudi srečanje Europassiona leta 2020 v nemškem mestu Tirschenreuth. Predsedstvo Europassiona je februarja 2021 sprejelo odločitev, da bo Škofja Loka gostitelj srečanja leta 2027, ko je v načrtu naslednja uprizoritev Škofjeloškega pasijona.

Organizacija letnega srečanja združenja Europassion je edinstvena prilžnost, da se pasijoni po različnih evropskih mestih predstavijo množici evropskih pasijoncev, saj se srečanja udeleži več kot 200 ljudi. A pandemija je močnejša od naših želja ter načrtov in samo upamo ter želimo, da bo Škofja Loka leta 2027 lahko gostila to srečanje.

Jaša Drnovšek

... in den vnbeweglichen vnd vnuerruckten Fußstapffen

**Frühneuzeitliche Karfreitagsprozessionen als Projekt
der Gegenreformation und katholischen Erneuerung**

mag. Aleksander Igličar

IZŠLA JE KNJIGA DR. JAŠE DRNOVŠKA ... IN DEN VNBEBEWEGLICHEN VND VNUERRUCKTEN FUßSTAPFFEN

Konec januarja 2021 je Založba ZRC, ki deluje v okviru Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) izdala znanstveno monografijo avtorja dr. Jaše Drnovška²¹² z naslovom ... *in den vnbeweglichen vnd vnuerruckten Fußstapffen* in podnaslovom *Frühneuhzeitliche Kartfreitagsprozessionen als Projekt der Gegenreformation und katholischen Erneuerung*.

Besedilo, ki obsega 256 strani, je objavljeno v nemškem jeziku in je rezultat sodelovanja avtorja dr. Jaše Drnovška v evropskem projektu *DramaNet – Early Modern European Drama and the Cultural Net*, ki je potekal na Freie Universität Berlin s podporo European Research Council (ERC).

V besedilu avtor osrednjo pozornost namenja procesijskim igram, ki sta jih v zgodnjem novem veku, po tridentinskem koncilu, začela prirejati oba ključna redova protireformacije in katoliške obnove: Družba Jezusova (jezuiti) in Red manjših bratov kapucinov. Gre za izjemno poglobljeno in znanstvenoraziskovalno besedilo, kar se odraža tudi v skoraj 300 navedenih virih na koncu knjige, med njimi tudi veliko slovenskih, vezanih predvsem na Škofjeloški pasijon.

Avtor veliko pozornosti namenja tudi okoliščinam uprizorjanja Škofjeloškega pasijona in poglobljeni analizi samega besedila, predvsem v luči protireformacijskih vzgibov, ki so jih pri svojem delovanju zasledovali bratje kapucini.

²¹² Dr. Jaša Drnovšek, sin pokojnega predsednika RS dr. Janeza Drnovška, je diplomiral leta 2004 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ter Oddelku za sociologijo kulture. Doktoriral je leta 2012 na Freie Universität Berlin, na Friedrich Schlegel Graduiertenschule für literaturwissenschaftliche Studien, s področja splošne in primerjalne književnosti. Od leta 2013 do 2016 je bil znanstveni sodelavec Inštituta za romanistiko ter Inštituta Petra Szondija za splošno in primerjalno književnost na Freie Universität Berlin (v okviru projekta ERC *Early Modern Drama and the Cultural Net*) ter od 2017 do 2018 gostujoči raziskovalec Freie Universität Berlin na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU. Od leta 2018 je znanstveni sodelavec Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU.

Na naslovnici knjige je prikazana znana umetniška upodobitev Škofjeloškega pasijona umetnika Borisa Kobeta iz leta 1967, notranjost knjige bogatijo njeni povečani detajli.

Z dr. Jašo Drnovškom sem bil prvič v stiku po konferenci UNESCA, ki je bila novembra 2014 v Parizu. Tam je bil podan predlog za vpis Škofjeloškega pasijona na UNESCO Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva, ki je bil zaradi določenih pomanjkljivosti umaknjen. Na konferenci sem srečal loško rojakinjo Miriam Možgan, ki je bila tedaj zaposlena na slovenskem veleposlaništvu v Parizu. V pogovoru mi je omenila delovanje dr. Jaše Drnovška, ki se je raziskovalno ukvarjal z novoveškimi pasijonskimi igrami in procesijami, med katere spada tudi Škofjeloški pasijon.

Z dr. Jašo Drnovškom sem stopil v stik prek elektronske pošte, njegov odziv je bilo zelo prijazen. Povabil sem ga, da naj pripravi kakšen znanstveni prispevek za *Pasijonske doneske*. Pobuda je na moje veliko veselje naletela na plodna tla, tako je bil v *Pasijonskih doneskih 2016/11* objavljen njegov prispevek z naslovom *V negibnih stopinjah*, s podnaslovom *Zgodnjenovoveške pasijonske procesijske igre, katoliška obnova in Škofjeloški pasijon*.²¹³

Knjiga bo obširneje predstavljena v naslednji številki *Pasijonskih doneskov*, neučakane bralce pa vabimo k branju knjige v nemškem jeziku²¹⁴ ali k branju Drnovškovega prispevka v *Pasijonskih doneskih 2016/11*, ki govori o podobnih vsebinah, seveda v slovenskem jeziku.

²¹³ *Pasijonski doneski 2016/11*. Muzejsko društvo Škofja Loka in kulturno zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka. Škofja Loka, 2016, str. 87–111.

²¹⁴ Celotno besedilo knjige je brezplačno dostopno na spletnem naslovu <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/1942>.

PASIJONSKE PODOBE

Lucijan Bratuš, s, 70, 02, 95 x 95.

Gorazd Kocijančič

LUCIJAN BRATUŠ, SODOBNI DON KIHOT

ČE JE TVOJE OKO ČISTO ...

V svoji pronicljivi analizi propada evropske kulture, resignirano naslovljeni »Kako smo izgubili Zahod« (How the West was lost, 2006) Alexander Boot ob razmisleku o modernistični umetnosti ugotavlja: »Zahodni človek je to, kar je bil, navsezadnje postal natanko zaradi svoje zmožnosti osredotočiti se na bistvo stvari, ne na njihovo zunanjo lupino. Nič napačnega ni zatorej v razširjanju meja tonalnosti ali harmonije, nič takega, čemur bi lahko ugovarjali, se ne nahaja v razbijanju in ponovnem sestavljanju naravnih oblik v konstitutivne elemente – dokler za vsemi temi ekspanzijami, razbijanji in ponovnimi sestavitvami pač ni izgubljen sam smisel umetnosti. Izvoren in poslednji smisel zahodne umetnosti je namreč v tem, da se izrazi duša zahodnega človeka, da se prek nje zatrdi, da ta duša obstaja – in da zato obstaja Bog. Dejstvo, da se je na začetku dvajsetega stoletja ta smisel bodisi izgubil ali pa je bil vsaj suspendiran, je imelo posledke, ki so bili dosti širši od umetnosti – in so jih naredili očitne topovi Verduna in Ypresa.« (str. 243)

Na začetku enaindvajsetega stoletja so – ob bobnenju novih orožij – sledi tega boja za dušo paradokсно opazne ravno v delih umetnikov, ki se navezujejo na modernistično revolucijo, a so jih nove umetniške prakse in tehnologije postavile v vlogo »konservativcev«. Lucijan Bratuš sodi med te sodobne donkihote.

Slike na sploh lahko govorijo o tem, kar smo videli na svojih poteh ali nam je bilo izročeno – ali pa o Niču vid(e)nega, o drugosti, ki privlači in plaši vsakega popotnika. In vendar vedno govorijo predvsem o slikarjevem „pogledu“. O pogledu duše, ki je ves svet – in zato njen pogled pomeni zmožnost razbiranja nevidnih oblik. Bratuševe grafike razkrivajo bogastvo notranjih možnosti nekega zrenja. Vanj vstopa celota sveta. Vse, kar privlači slikarjevo oko, bitja in notranje prikazni v vsej svoji nedoločenosti in mnogopomenskosti. Umetnik temu prihajanju sledi nepretenciozno, brez pretvarjanja, da sporoča kakršen koli dokončen uvid v skrivnost bivanja ali odgovor na poslednja vprašanja, a vendar z izrazito odločnostjo, s ščepcem pretanjenega humora in kaligrafske nonšalantnosti.

Prav izkustvo kaligrafa je odločilno tudi za Bratuša kot grafika: v svojih stvaritvah nikoli ne pozablja tisočletne verige skrivnostnih upredmetenj človeškega duha, porojenih iz napetosti med nujo simbola in svobodnostjo simboliziranja,

med nepredvidljivim videnjem kaligrafske ustvarjalnosti in neizprosnostjo izročila, med obiljem pomenljivega in jedkostjo racionalizacije. Lepo–pis, priklincevanje lepote s pomočjo nepredvidljivih krasitev in zaobrnitev pisave, zanj namreč ni le frivolno poigravanje z možnostmi zapisa, ujetnica potrebe in poljubnosti, ampak ob–likujoč odziv na skrivnostno, izmikajoče se samorazkrivanje Absolutnega, sočloveka in sveta. Kaligrafsko oblikovanje, igra s premenami, prelivanji in prehajanji raznih črk zapisu odvzame njegovo samorazumljivost – in obenem problematizira pomensko izpraznjenost »čiste« podobe v grafiki. Likovna igra nas nepojmovno vodi do skrivnosti Besede. Logosa, ki je obenem arhetipska Podoba. Bratušu pri tem ne gre za uvajanje v kakršno koli esoteriko, temveč za podobe, ki jih pozna vsakdo, za srečanja, ki so v globini istovetna z nami samimi. Pred nas, ki nam ni dobro, če bivamo sami, zato seveda stopa predvsem uzrta skrivnost sočloveka: obraz deklice in obličje moža, golo telo ženske. Celo Bratuševi demoni niso perzijsko–poznojudovska ali novozavezna sfera duhovnega zla, temveč prej grške sile vmesnosti med božanskim in človeškim, arhaični daímones; prek njih in v njih se vidni svet raztaplja v plesu prepletenih arhetipov, nravno ambivalentnih, zapeljivih in razigranih, divjih in le včasih nevarnih. V čem je ob tej neprikriti svetnosti pravzaprav „reševanje duše“ v tej grafični umetnosti? Paradokсно prav v zadržanosti, v sramežljivosti umetnikovega pogleda. Z osebno pisavo, kaligrafsko stilizacijo lastnega obzorja, umetnik dopušča vstopanje vsega v njegovi drugosti. Občuteni *mysterium tremendum et fascinans* – skrivnost, ki zbuja strah, a nas obenem privlači – vodi pogled k stiku s predmetnostjo na drugi ravni. Večpomenskost videnega igrivo usmerja k poslednji vedrini, ki ni več njegova stvar. Morda je to „preprosto oko“ evangeljske prilike: pogled, zaradi katerega ves telesni svet postaja „svetal“. In vendar prav skromna nezaupljivost do „teurgično“ prevrednotene umetnosti navsezadnje, skozi tančice vseh svetov, sramežljivo dvigne pogled h Križanemu in Vstalemu. In tedaj lahko – nazaj, skozi omahujoče, sramežljivo pogledovanje, skozi vztrajno, trmasto ponavljanje potez – spoznamo Strukturo, ki kljub vsemu nosi vse Lucijanove „svetne“ like v njihovi navidezni breztemelnosti in razpetosti nad praznino. Preprosto oko v svoji izraziti o–sebnosti odkriva Božjo agápe v globini vsega. In izpričuje dušo, ki ostaja, najsi to hočemo ali ne.

IF YOUR EYE IS PURE ...

Alexander Boot in his sharp analysis of the decline of European culture, resignedly titled 'How the West was Lost' (2006), in his pondering on the art of modernity claims the following:

»Westman, after all, became what he was precisely because of his ability to concentrate on the essence of things rather than their outer shell. There is nothing wrong in expanding the limits of tonality or harmony, nothing objectionable in dissecting and rearranging physical shapes into constituent elements — provided that the purpose of art is not lost behind all those expansions, dissections and rearrangements. The original and ultimate purpose of Western art was to express Westman's soul, stating that it exists and therefore God exists. That by the beginning of the twentieth century this purpose had been either lost or put on hold conveyed implications that went much broader than art, implications made clear by the guns of Verdun and Ypres.' (p. 243)

The traces of this battle for the soul are, at the beginning of the twenty-first century — alongside the booming of new weapons — paradoxically noticeable precisely in the work of artists who are tied to the modernist revolution, yet the new art practices and technology have placed them in the role of 'conservatives'. Lucijan Bratuš belongs amongst these contemporary Don Quixotes.

Paintings can generally talk about what we have seen on our paths or was presented to us — or about the Nothingness of the visible / seen, about the otherness that attracts and intimidates every traveller. Yet still they talk mainly about the painter's 'vision', about a vision of the soul, which is the whole world — and that is why this vision means the ability to comprehend invisible forms. Bratuš's prints unveil the riches of the inner possibilities of perception; into it the whole of the world enters, everything that attracts the painter's eye, beings and inner apparitions in all their uncertainty and multiple meanings. The artist follows this intrusion without any pretentious belief that he can express the ultimate cognition of the mystery of being or answer the final questions, yet with a distinctive determination, with a pinch of subtle humour and calligraphic nonchalance.

Precisely the experience of the calligrapher is decisive for Bratuš as a print-maker too: in his creations he never forgets the thousand-year-old chain of mysterious objectifications of the human spirit, born from tensions between the necessity of the symbol and freedom to symbolise, between the unpredictable vision of calligraphic creativity and the inexhorability of tradition, between the abundance of significance and the causticity of rationalisation. 'Beautiful handwriting', the summoning of beauty with the help of unpredictable adornings and inversions of writing is, to him, not just a frivolous play with the possibilities of the written record, not just captive to the necessary and the arbitrary, but a

form—giving response to the mysterious, elusive self—disclosure of the Absolute, fellow man and the world. The calligraphic design, playing with alternations, iridescences and traverses of various letters, takes from the written record its self—understanding — and at the same time problematises the semantic emptiness of the ‘pure’ image in prints.

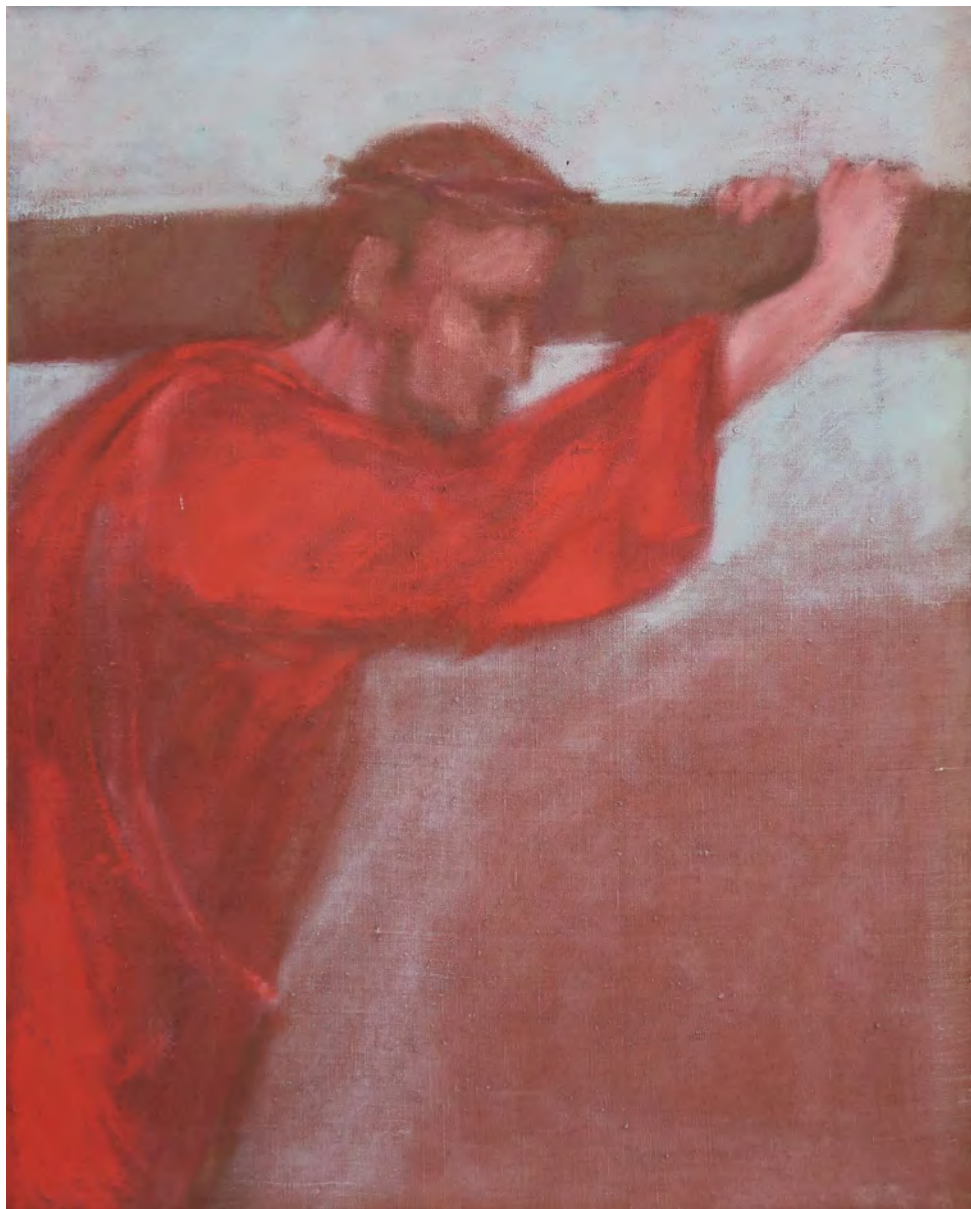
The fine art game leads us non—notionally into the mystery of the Word; of the Logos that is at the same time archetypal Image. It is not about an introduction into any kind of esoterics for Bratuš, but about images that everybody knows, about the encounters that are in the depths identical with ourselves. Therefore to us, who are not well if we are alone, the visible mystery of our fellow man is revealed: the face of a young girl and visage of a man, the naked body of a woman. Bratuš’s demons do not belong to Late—Persian Jewish or the New Testament sphere of spiritual evil, but are rather Greek powers of the intermediary between the divine and human, archaic daímones; across them and in them the visual world dissolves into the dance of the interwoven archetypes, morally ambivalent, charming and playful, wild and only now and then dangerous. With such unconcealed worldliness, where actually is a ‘salvation of the soul’ within this printmaking? Paradoxically, precisely in the restraint, the modesty of the artist’s vision. The artist allows, with his personal writing, calligraphic stylization of his own horizon, the All in its otherness to enter. A perceived *mysterium tremendum et fascinans* — mystery that rouses fear and attracts us at the same time — leads the vision into contact with the subjectivity on another level. Multiple meanings of the observed playfully direct to a final serenity, which is not its concern anymore. Maybe this ‘simple eye’ is of the gospel’s parable: a vision for which the whole of the material world is becoming ‘full of light’. And yet precisely this modest mistrust in the ‘theurgic’ revalued art after all, through the veils of all worlds, modestly rises to the vision of the Crucified and Resurrected. And then — backwards, through the wavering, modestly reviewed, through the persisting, obstinate repetition of strokes — we can recognize the Structure, which carries all Bratuš’s ‘worldly’ figures in their apparent groundlessness and spreading above the vacuum. The simple eye in its distinctive sense—of—self discovers God’s *agápe* in the depth of everything. And testifies the soul that stays, whether we want it or not.

Lucijan Bratuš, poliptih, 1979.

Lucijan Bratuš, 1981, kp, 01, 48 x 58 cm.

Lucijan Bratuš, 1981, kp, 02, 48 x 58 cm.

Lucijan Bratuš, 1981, kp, 04, 48 x 58 cm.

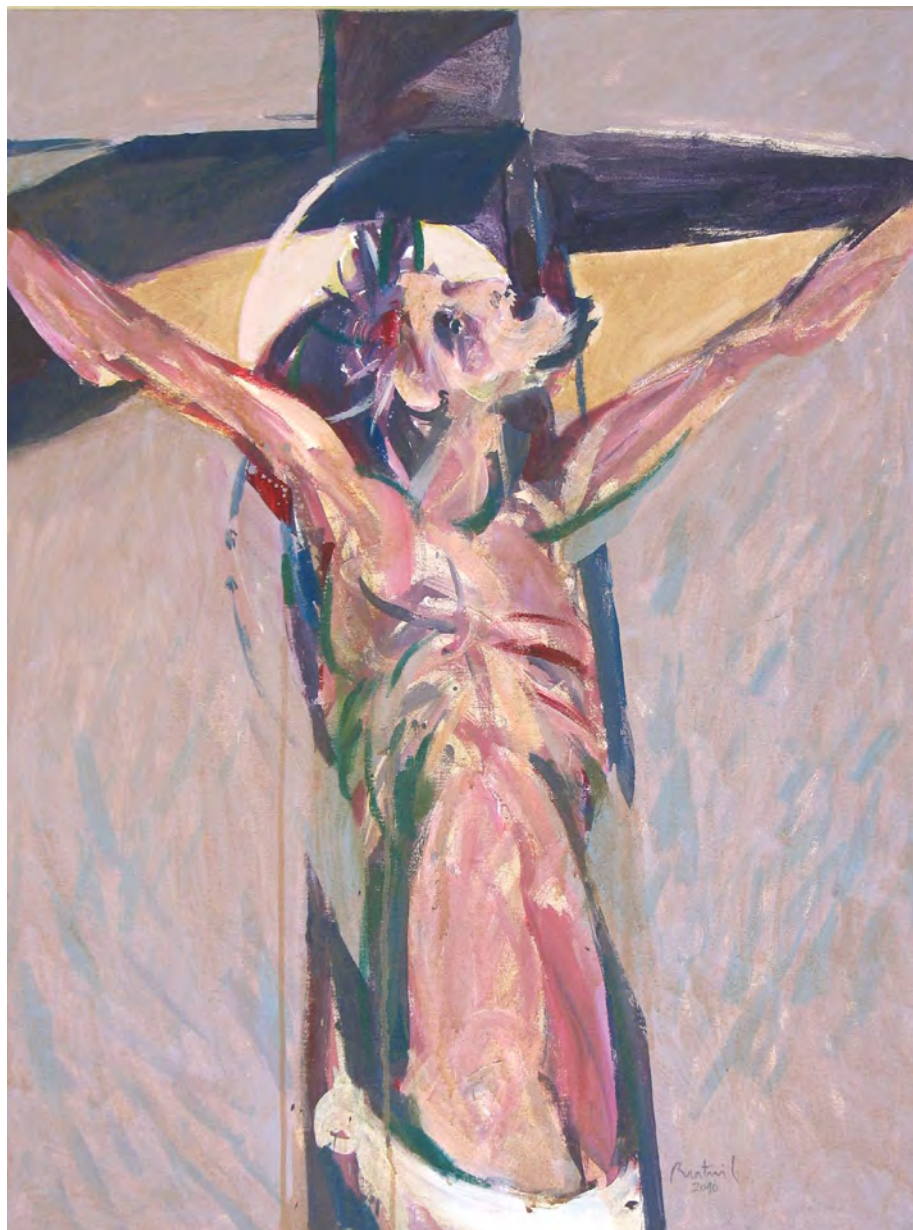
Lucijan Bratuš, 1981, kp, 06, 48 x 58 cm.

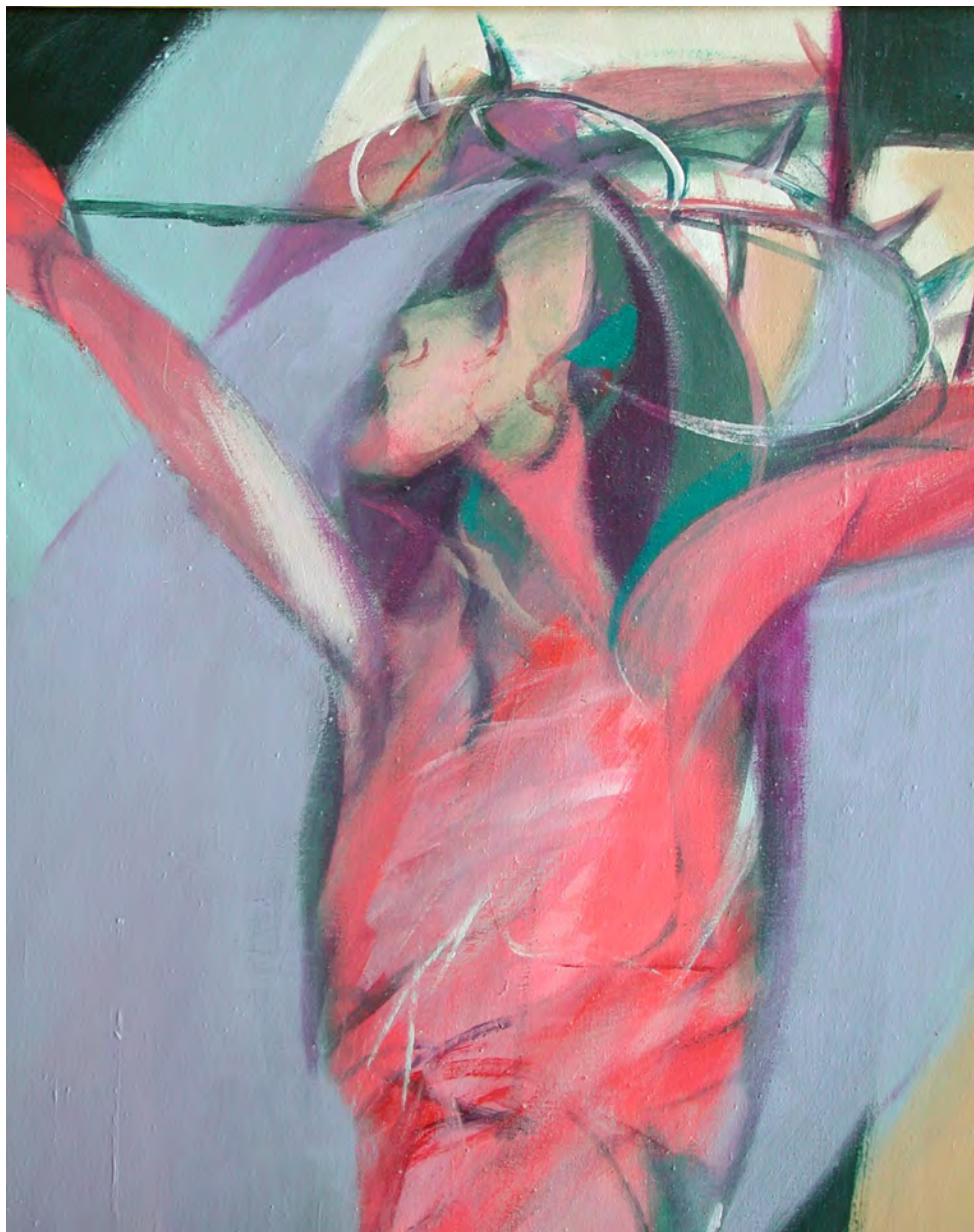
Lucijan Bratuš, 1981, kp, 13, 48 x 58 cm.

Lucijan Bratuš, 1981, kp, 14, 48 x 58 cm.

Lucijan Bratuš, Mb, Ars, S, 15, 70 x 90 cm.

Lucijan Bratuš, Pt-1991-04, akril platno, 183 x 138 cm.

Lucijan Bratuš, 1981, g, 88, 11.

Lucijan Bratuš, Križani, g, 70, 19.

Lucijan Bratuš, 1978, 48 x 58 cm.

Matej Šubic
Moj Vhod v Jeruzalem

Alojz Bogataj
Zadnja večerja

Andreja Ravnihar Megušar
Ventus passionis 2020

Agata Pavlovec
*Dnevi Škofjeloškega
pasijona 2020*

Urška Florjančič
*Pasijonski večer
v Stari Loki*

Urška Florjančič
Pasijonski novičnik

Marko in Marjanka K. Jerman,
Mirjam Jereb Batagelj
Zadostilno romanje leta 1979

Blaž Karlin
*Križev pot slovenskih
beguncev v Italiji*

Dušan Knehtl
Postne ali pasijonske jaslice

Gorazd Kocijančič
Če je tvoje oko čisto ...

Ana Florjančič
*Stara Loka, knjiga
in pasijon*

Aleksander Igličar
Obisk Josefa Langa

Aleksander Igličar
*Usoda (prve)
pasijonske sobe*

Edvard Kovač
*Poizkus umetniške
uprizoritve trpljenja*

Naslednja predvidena
uprizoritev:

2022

škofjeloški pasijon
PROCESSIO LOCUPOLITANA
1721-1999